

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MODERN SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİ'NİN DOĞUŞU
(1914-1932)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ömer Osman UMAR

HAZIRLAYAN

Tuba ERDOĞAN

ELAZIĞ- 2006

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MODERN SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİ'NİN DOĞUŞU (1914-1932)

Tuba ERDOĞAN

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

2006, Sayfa: VIII + 159

Giriş kısmında; Suudi Arabistan'ın adı ve konumunu, tarih içerisinde Suudi Arabistan, Osmanlı hakimiyeti dönemindeki Suudi Arabistan ile Vahhabi Hareketi ve sonrası Suudi Arabistan'daki gelişmeleri incelendi.

Birinci Bölümde; Birinci Dünya Savaşı'nda Arabistan Yarımadası'nın genel durumunu inceledikten sonra, Osmanlı'nın Kutsal Cihad'ı ilan edişi, ardından Şerif Hüseyin İsyanı, sonrasında I.Dünya Savaşı'nda İbni Suud ile İngiliz ilişkilerine değinildi.

İkinci Bölümde; İbni Suud'un sınırlarını genişletmesi ve Şerif Hüseyin ile mücadelesi kaynaklara başvurularak ayrıntısı ile ortaya konulmuştur. Aynı zamanda İbni Suud'un Hail ve Hicaz'ı ele geçirmesi konusunu irdelendi.

Üçüncü Bölümün başlığı 'Suudi Arabistan Devleti'nin Doğuşu' dur. Bu bölümde; Suudi Arabistan Devleti'nin kuruluşu, Suudi Devleti'nin kurulmasında İhvan'ın rolü, Hicaz ve Asir'de İbni Suud'a karşı yapılan isyanlar, Suudi Arabistan Devleti'nin idaresi, Suudi Devleti'nin nüfusu araştırıldı.

Dördüncü Bölümde 'Suudi Arabistan Devleti'nin Dış Politikası' başlığı altında; Türkiye, İngiltere, Sovyetler Birliği, ABD ve sınır komşuları olan Ürdün ve Irak'la ilişkilerini arşiv belgeleri ile incelendi.

Anahtar kelimeler: Suudi Arabistan, Şerif Hüseyin, İbni Suud, Hicaz, Necid.

SUMMARY
MASTER THESIS
DEVELOPMENT OF STATE OF MODERN SAUDI ARABIA (1914-1932)

Tuba ERDOĞAN

University of Firat
The Institute of Social Science
Department History

2006, Page VIII+ 159

In the introductory section the name of Saudi Arabia and its location; the Saudi Arabia throughout the history, the Saudi Arabia in the region of Ottoman Empire; the Rebellious Wahhabi movement and the following developments in Saudi Arabia has been investigated.

In the first chapter I studied the Arabic Peninsula. After I studied the general situation of the Arabic Peninsula, I investigated the declaration of the Holy War the Ottomans. Then I studied the rebellion of Sherif Hussein and the Anglo- Saudi Relations during the First World War.

In the second chapter I have studied the activities of Ibn Saud towards its boundaries and his struggle with Sherif Hussein. At the same time, I inspected the capture of Hail and Hijaz by Ibn Saud.

The third chapter bears the title of “ The Birth of Saudi Arabian Government”. The Foundation of Saudi Arabian Government, the role of Ikhwan in the foundation of Saudi Government, the rebellions taken against Ibn Saud in Hijaz and Asir area have been examined in detail.

In the fourth chapter under the title of “ The Foreign Policies of Saudi Arabian Government”. I have enumerated The Saudi- Türkiye relations, Anglo-Saudi relations, Saudi -Soviet Socialist Union relations, Saudi- U.S.A. relations and the relations between Saudi Arabia and bordering neighbours.

Key Words: Saudi Arabia, Sharif Hussein, Ibn Saud, Hijaz, Najd.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VIII
I. SUUDİ ARABİSTAN'IN ADI VE COĞRAFİ KONUMU	1
II. TARİH İÇERİSİNDE SUUDİ ARABİSTAN	2
1. İlkçağlardan İslam Hakimiyetine Kadar Suudi Arabistan	2
2. İslam Hakimiyetinde Suudi Arabistan	3
III. OSMANLI HAKİMİYETİ DÖNEMİNDE SUUDİ ARABİSTAN	5
1. Yavuz Sultan Selim'in Mısır ve Suriye Seferi	5
2. Hicaz'ın Osmanlı İdaresine Girmesi	6
3. Osmanlı Devleti'nin Arabistan'da Yapılanması	9
3.1. Hicaz Yönetimi	9
2. Osmanlı Devleti'nin Bölgeye Yardımları	12
IV. VAHHABİ HAREKETİ VE SONRASI SUUDİ ARABİSTAN'DAKİ GELİŞMELER	13
1. Vahhabi Görüşü ve Arap Milliyetçiliği	13
2. Vahhabi Görüşünün Siyasi Boyut Kazanması	18
3. Mehmet Ali Paşa Yönetiminde Hicaz	23
4. Hicaz ve Arabistan Hakimiyetinin Tekrar Osmanlı'ya Geçmesi	26
5. İkinci Abdülhamid Dönemi Suudi Arabistan'ın Yönetimi	29
5.1. İkinci Abdülhamid'in Panislamizm Politikasının Bölgeye Etkisi ..	29
5.2. Abdülhamit'in Hicaz Demiryolu Projesi	32
6. İttihat ve Terakki İktidarı Dönemi Bölgenin Yönetimi	34
BİRİNCİ BÖLÜM	37
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA ARABİSTAN YARIMADASI	37
I. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ARABİSTAN'IN GENEL DURUMU	37
II. KUTSAL CİHADIN İLAN EDİLİŞİ VE ETKİSİ	43
III. ŞERİF HÜSEYİN İSYANI	48
1. İngiltere'nin İsyandaki Rolü	48

2. İsyanın Çıkışı	55
IV. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA İBNİ SUUD İLE İNGİLİZ İLİŞKİLERİ	63
1.İbni Suud- İngiltere Antlaşması	63
İKİNCİ BÖLÜM.....	79
İBNİ SUUD’UN GENİŞLEME FAALİYETLERİ VE ŞERİF HÜSEYİN İLE MÜCADELESİ.....	79
I.HURMA VE TURABA TARTIŞMASI.....	79
1.Hurma Tartışması.....	79
2.Turaba Tartışması	85
II. NECİD İLE KUVEYT İLİŞKİLERİ.....	86
III. HAİL’İN FETHİ	89
IV. SAVAŞ SONRASI İNGİLİZ –SUUDİ İLİŞKİLERİ.....	92
V. 1922 – 1924 ARASI VADİ SİRHAN MESELESİ.....	94
VI. KUVEYT KONFERANSI.....	101
VII. HİCAZ’IN FETHİ	103
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	116
SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİ’NİN DOĞUŞU	116
I. SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİ’NİN KURULUŞU	116
II. SUUDİ DEVLETİ’NİN KURULMASINDA İHVAN’IN ROLÜ.....	119
1.Necid Mutavvaları.....	119
III. HİCAZ VE ASİR’DE İBNİ SUUD’A KARŞI YAPILAN İSYANLAR.....	130
1. İhvan İsyanı.....	130
2.İhvan İsyanının Bastırılması	136
3. Asir İsyanı	137
IV. SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİ’NİN İDARESİ	143
VII. SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİ’NİN NÜFUSU.....	148
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	150
SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİ’NİN DIŞ POLİTİKASI.....	150
I. SUUDİ ARABİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....	151
II. İNGİLİZLERİN SUUDİ YÖNETİMİNDE ETKİSİ.....	160

III. SUUDİ ARABİSTAN-SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ.....	162
IV. SUUDİ ARABİSTAN-ABD İLİŞKİLERİ	163
V. SUUDİ ARABİSTAN'IN SINIR KOMŞULARI İLE İLİŞKİLERİ	164
1. Suudi Arabistan ile Ürdün İlişkileri	164
2. Suudi Arabistan ile Irak İlişkileri.....	168
SONUÇ	172
BİBLİYOGRAFYA	174
II. HATIRALAR.....	175
III. TETKİK ESERLER.....	175
EKLER.....	180

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti toprağının bir parçası olan Arabistan, yüzyıllar boyunca idaremiz altında kalmış bölgelerden biridir. Arabistan'ın Osmanlı'dan ayrılışı, Suudi Arabistan Devleti'nin kuruluşu ve Türkiye Cumhuriyeti ile arasındaki bugünkü ilişkilerinin hangi aşamalardan geçtiğini anlamak ve tam aydınlanmamış bazı hususları açıklamak amacıyla yüksek lisans tezi olarak “Modern Suudi Arabistan Devleti'nin Doğuşu (1914-1918)” konusu seçildi.

Bu çalışmayla Suudi Arabistan bölgesinin Osmanlı yönetimine girişi, Osmanlı yönetim anlayışı, Vahhabi hareketi ve gelişim süreci, I. Dünya Savaşı sırasında bölgedeki gelişmeler, Suudi Devleti'nin Doğuşu, Suudi Arabistan'ın dış ilişkileri izaha çalışıldı.

Bu çalışmamızın daha ileride yapılacak araştırmalara bir basamak teşkil etmesi ve bazı konuların aydınlatılmasında faydalı olması ümit edilmektedir.

Konunun seçim ve hazırlanmasında bana destek ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocamız Doç. Dr. Ömer Osman Umar'a ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

ELAZIĞ -2006

Tuba ERDOĞAN

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
C.	: Cilt
S.	: Sayı
s.	: sayfa
ev.	: Çeviren
haz.	: Hazırlayan
mad.	: Maddesi
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
TDAD	: Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
IJMES	: International Journal of Middle East Studies
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

GİRİŞ

I. SUUDİ ARABİSTAN'IN ADI VE COĞRAFİ KONUMU

Arapça adı El-Memleketü'l-Arabiyye olan Suudi Arabistan Krallığı dünya Müslümanları için önemli bir yerdir. Allah'ın evi olan Kabe'nin bulunduğu, vahyin inmeye başladığı, Hz. Muhammed'in hayatını geçirdiği, tevhid inancını yerleştirmek için mücadele ettiği ve nihayet fani hayattan göç edip defnedildiği bir mekan olan Haremeyn (Mekke, Medine)'in¹ bulunduğu ve bu özellikleri hasebiyle de tüm Müslümanlar için önemli bir bölgedir.

Suudi Arabistan Devleti adını üzerinde kurulduğu Ceziretü'l-Arap yani Arap yarımadası ile devletin kurucusu olan Abdülaziz bin Suud ve Suud ailesinden almaktadır. Arabistan tabiri (Arapların yaşadığı memleket) İslam'ın doğuşu ile yaygınlaşmıştır. Arabistan bölgesinin tarih öncesi devirlerde Sami ırkının anavatanı olduğu ve verimli topraklarının kuraklık nedeniyle çöllere dönüşmesi ile, kuzeye doğru göç ettikleri yaygın kanaatlerdendir². Arapların soyu Kahtan bin Amir bin Salih bin Erfahşad bin Sam bin Nuh'a dayandırılmaktadır³. Günümüzde bile Arapların Arap yarımadasındaki yoğunluğu çok üst düzeydedir.

Asya ve Afrika kıtaları arasında yer alan dünyanın en büyük yarımadalarından biri olan Arabistan yarımadasının büyük bir çoğunluğunu kaplayan Suudi Arabistan Krallığı'nın yüzölçümü 2.250.000 km² dir. Doğusunda; Basra Körfezi, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Umman, güneyinde Yemen, batısında Kızıldeniz, kuzeyinde Ürdün, Irak ve Kuveyt ile sınırlıdır⁴. Bakınız EK 1.

¹ Ziya Kazıcı, "Osmanlıların Haremeyn'e Bakışları", *XIII. Türk Tarih Kongresi (Bildiriler) C. III, III. Kısım*, Ankara, 2002, s. 1904.

² Hakkı Dursun Yıldız, "Arabistan", *İA.(TDV)*, Ankara, 1991, C.3, s.252.

³ Işıl Işık Bostancı, "Suudi Arabistan Krallığı'nın Resmen İlan Edilmesinden Önce Arabistan Bölgesi", *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C. I, S.2, Elazığ, 2003, s.26.

⁴ Ramazan Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu*, İstanbul, 1997, s.95.

Suudi Arabistan çok geniş bir yayladır. Mezopotamya ve Suriye ovalarıyla, Basra Körfezinin alçak kıyılarından başlayarak birbirini takip eden basamaklar halinde Kızıldeniz'e doğru yükselmiştir⁵. Suudi Arabistan, batıda dar kıyı düzlüklerinin bulunduğu Tihame bölgesi; kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanan Hicaz ve Asir Dağlarının bulunduğu Hicaz bölgesi; dağlık kuşağın doğusundaki, plato ve çöllerin bulunduğu Necid bölgesi; güneydoğuda bulunan Prekambrien Dağları, genç kıvrım dağlarından ve dağların kuzeyindeki Basra Körfezinde Ahsa düzlüğünden oluşan Ahsa bölgesi ile dört bölümden oluşmaktadır⁶.

Suudi Arabistan'ın iklimi, ülkenin ortasındaki çöl kaplı bölgelerde çoğunlukla sıcak ve kurudur. Yağmur yağışı yok denecek kadar azdır. Yıllık ortalama 76.2 mm.dir. Sürekli akan nehirleri yoktur. Dağlık kesimleri ılımlı, kıyıları rutubetlidir⁷.

Suudi Arabistan halkının % 98'i Sunni Müslüman Araplardan oluşmaktadır. Sunni Müslümanların çoğunluğu Vahhabi akımının etkisi altındadır. Doğu kesimde ise Şiiiler ve Zenciler yaşamaktadır. Bugün Suudi Arabistan nüfusu 17.870.000'dur.

Ülkenin başkenti Riyad, diğer önemli şehirleri Mekke, Medine, Cidde ve Taif'tir.

II. TARİH İÇERİSİNDE SUUDİ ARABİSTAN

1. İlkçağlardan İslam Hakimiyetine Kadar Suudi Arabistan

Arabistan'da Yontma Taş ve Cilalı Taş devirlerinde yaşayan halk toplulukları tespit edilmiştir. Bunların Sami ırkından olduğu ve güney Arabistan'dan göçle çeşitli devletler kurdukları kabul edilmektedir. Araplar geleneğe göre biri kuzey diğeri güney iki büyük kola ayrılmışlardır. Güney Arapları'na Yemenliler (Kahtaniler), Kuzey Araplarına Maadiler (Nizariler, Adnaniler) adı verilmiştir. Aynı şekilde Arabistan tarihi

⁵ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* ,“Suudi Arabistan”, C.13,İstanbul, 1999, , s.399.

⁶ Ramazan Özey, *a.g.e.*, s.95-97.

⁷ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* ,“Suudi Arabistan”, s.400-401.

güney ve kuzey bölgelerinde ayrı ayrı gelişmiştir⁸. Güney Arabistan'da Main Devleti, Sekalılar Devleti, Himyeriler Devleti, Kuzey Arabistan'da Nebatlılar Devleti, Palmirliler, Gassaniler, Kindediler bölgedeki ilk Sami devletleri olarak bilinmektedir⁹.

Arabistan'ın İslam tarihi açısından en önemli bölgesi Hicaz Bölgesidir. İslam inancına göre Hz. Adem tarafından yapılan, tufandan sonra Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in yeniden inşa ettikleri Kabe'nin Mekke'de bulunması burayı Arabistan'ın dini ve kültürel merkezi yapmıştır.

İslam kaynaklarına göre Mekke'nin ilk sakinleri Amalika'lardır. Bunlardan sonra gelen Cürhümlüler'in hakimiyeti III. yüzyıl başlarına kadar sürmüştür. Daha sonra Yemenli bir kabile olan Huzaalılar Mekke'ye hakim olmuştur. Mekke V. yüzyılda Hz. Muhammed'in atası Kusay bin Kilab başkanlığındaki Kureyş kabilesinin idaresi altına girmiştir. Medine'de ise Evs, Hazrec ve Yahudiler bulunmaktadır. Taif ise bir sayfiye şehri durumundadır¹⁰. İslam öncesinde Orta Arabistan'da tam bir devletleşme görülmemektedir. Kabile hayatı yaygın olarak görülmektedir.

İslam dini yayılmaya başlamadan Yemen'de Sasaniler, Kuzey Arabistan'da Gassaniler, doğuda Hire Krallığı hüküm sürmektedir. Kuzey Arabistan'ın diğer bölgelerinde ise siyasi birlik yoktur¹¹.

2. İslam Hakimiyetinde Suudi Arabistan

Hz. Muhammed'in Mekke'de İslam'ı yaymaya başlamasıyla birlikte dalga dalga önce Hicaz, sonra Arabistan, daha sonra da tüm insanlık tarihi büyük bir değişim içine girmiştir. Siyasi birlikten yoksun olan Arabistan'da bedevi hayatı yaşayan Araplar için yeni bir dönem başlayacaktır.

⁸ Hakkı Dursun, *a.g.m.*, s.252-253.

⁹ Işıl Işık Bostancı, *a.g.m.*, s.256.

¹⁰ Hakkı Dursun Yıldız, *a.g.m.*, s 254.

¹¹ Hakkı Dursun Yıldız, *a.g.m.*, s. 255.

Hz. Muhammed risalet vazifesine 612'de başlayınca, Mekke müşriklerinin İslam'a davetine karşılıkları büyük zulüm ve işkenceler olmuştur. Müslümanların kabileler halinde göç etmelerinden sonra Hz. Muhammed'de Medine'ye hicret etmiş ve Medine'de İslam devletini kurmuştur. İslam etrafında kısa sürede değişik ırk ve devletler bir araya toplanmıştır¹². 630 yılında Mekke'nin fethi ve Hz. Muhammed'in kesin üstünlüğü ile İslam Devleti gelişmiş ve Arabistan'ın en güçlü siyasi teşekkülü oluşmuştur. Hz. Muhammed döneminde bütün Arabistan İslam bayrağı altında toplanmıştır.

Dört Halife döneminde Medine devletin idari ve siyasi merkezi olmak vasfını korumuştur. Fakat Hz. Ali döneminde idari merkez Kufe'ye intikal ettirilmiştir. Muaviye'nin halifeliği ile birlikte Arabistan'da Emevi hakimiyeti başlamıştır¹³.

İslam'ın doğduğu yerler olan Mekke ve Medine 680-692 yılları arasındaki iç savaşlardan sonra İslam hilafetinin yönetim merkezi olma konumunu kaybetmiş ve bundan sonra dini ehemmiyeti olan yerler olarak varlığını sürdürmüştür¹⁴.

Abbasiler döneminde hilafet merkezinin Bağdat'a kaymasıyla Arabistan'da bir durgunluk, gerileme başlamıştır. Hicaz iktisadi bir çöküntü içine girmiştir. Abbasiler sonrası Karmati mezhebi ortaya çıkmış. Ahsa'da merkezlerini kuran Karmatiler Hicaz bölgesinde katliamlar yapmışlardır. Fatimi ve Büveyhilerin saldırısı karşısında Karmatiler geri çekilmiştir¹⁵.

Büveyhoğullarını hakimiyetine Bağdat'a girerek son veren Selçuklular, Arabistan'daki Şii baskısını kaldırmak ve hac yollarının güvenliğini sağlamak için ülkenin doğu kısmına hakim olmuşlardır. Selçuklu hakimiyeti Arabistan'ın iç kısımlarına ulaşamamıştır. Mısır'daki Fatimi hakimiyetine son veren Eyyubiler ise Batı Arabistan'ı ele geçirerek Şiiliğe karşı Sunni zaferini sağlamıştır. Eyyubiler'den sonra

¹² Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi ,“Suudi Arabistan”, s.401-402.

¹³ Hakkı Dursun Yıldız, *a.g.m.*, s. 255.

¹⁴ Bessam Tibi, *Arap Milliyetçiliği*, (Çev. Taşkın Temiz), İstanbul, 1998, s.155.

¹⁵ Işıl Işık Bostancı, *a.g.m.*, s.29-30.

Arabistan'da küçük devletler ortaya çıkmıştır. Memlûklü Sultanı Baybars'ın XIV. yüzyılda Hicaz hakimiyeti ile bölge yönetimi şeriflere bırakılmıştır¹⁶.

XV. yüzyıl ortalarında Suud ailesinin atası Mani bin Rebia el-Müreydi Necid bölgesine yerleşmiştir.

Hicaz eski gücüne Mekke Şerifi Berekat zamanında kavuşmuştur. Mekke, Şerif Berekat döneminde ticari bakımdan oldukça gelişmiştir. Böylelikle Hicaz bölgesindeki hakimiyeti artmıştır¹⁷.

III. OSMANLI HAKİMİYETİ DÖNEMİNDE SUUDİ ARABİSTAN

1. Yavuz Sultan Selim'in Mısır ve Suriye Seferi

Osmanlı Devleti yükselen gücüyle Orta Doğu'ya yöneldiği zaman İran'da Safevi Devleti ile Mısır ve Suriye'de Memlûklüler bölgede önemli güçlerdir¹⁸. Osmanlı cihan mefkuresine uygun hareket eden Yavuz Sultan Selim tahta geçer geçmez askeri hazırlıklarını yapmıştır. İlk önce Memlûklülerle şekli bir ittifak yaparak, bütün gücünü Safevilere yöneltmiştir¹⁹. Yavuz Sultan Selim siyasetinin temelinde, İslam dünyasının birliğini sağlama düşüncesi bulunmaktadır²⁰. Yavuz, Safevileri 1514'te Çaldıran Savaşı'nda bertaraf etmiştir. Memlûklü Sultanı, Yavuz'un zaferini kutlamış, ama bir taraftan da ordusunu savaşa hazırlamıştır²¹. Osmanlı Devleti ile Memlûklüler arasındaki bölge ve hac yolları üzerindeki rekabet Fatih Sultan Mehmed zamanında başlamıştır. Dulkadiroğulları üzerindeki hakimiyet meselesi ise münasebetleri daha da

¹⁶ Hakkı Dursun Yıldız, *a.g.m.*, s.256.

¹⁷ Hakkı Dursun Yıldız, *a.g.m.*, s.257.

¹⁸ Zeine N. Zeine, *Türk-Arap İlişkileri*, (Çev. Emrah Akbaş), İstanbul, 2003, s.17.

¹⁹ Kazım Yaşar Koprman, "Osmanlı-Memlûk Münasebetleri", *Türkler*, C. 9, Ankara, 2002, s.483.

²⁰ Ahmet Asrar, Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti'nin Dini Siyaseti ve İslam Alemleri, İstanbul, 1972, s.44.

²¹ Kazım Yaşar Koprman, *a.g.m.* s.484.

gerginleştirmiştir²². 1516'da Edirne'de görünüşte Safeviler üzerine planlanan ikinci bir seferle Yavuz Memlûklüleri üzerine yürümüştür²³. Büyük bir ordunun başında Yavuz, 1516'nın ikinci yarısında Suriye'ye doğru ilerlemiştir. Fakat bu sırada, Memlûk Sultanı Kansuh el-Gavri, Kahire'ye güçlü bir ordu bırakmış ve Suriye'nin kuzeyine geçmiştir²⁴. Memlûklü Sultanı Kansuh, Mercidabık Savaşı ile bozguna uğratılmıştır. 22 Ocak 1517'de Ridaniye savaşı ile ikinci kez mağlup olan Mısır ordusu Yavuz'un üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmıştır. Memlûklülerin son sultanı Tolunbay asılmıştır. 267 yıl bölgeye hakim olan Memlûklü Devleti sona ermiştir. Böylelikle Suriye, Mısır ve Hicaz Osmanlı topraklarına katılmıştır²⁵. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethettiği zaman Kızıldeniz'in doğu ve batı sahilleri Memlûklü hakimiyetinde olması sebebiyle Mısır'la birlikte Osmanlı idaresine girmiştir²⁶.

2. Hicaz'ın Osmanlı İdaresine Girmesi

Mekke İslam dini için mübarek kabul edilen bir beldedir. Hz. Muhammed risalet vazifesine bu beldede başlamıştır. Medine'ye hicret ettikten sonra Mekke fethi akabinde Mekke'de kalmamıştır. Mekke'ye Attab bin Esed'i vali tayin ederek Medine'ye dönmüştür. Ertesi senede hac törenini yönetmek için Hz. Ebu Bekir'i Hac Emiri olarak tayin etmiştir. Bu gelenek İslam tarihi boyunca böyle devam etmiştir. Muhammed Hamidullah bu hususu Hz. Muhammed'in din ile siyaseti birbirinden tefrik için yaptığını öne sürmektedir²⁷. Bunun doğruluğu kanaatimizce tartışılabilir. Netice itibariyle Mekke dini merkez olarak kalmış, siyasi merkezler Mekke dışında (Medine,

²² Zekeriya Kurşun, "Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz (1517-1919)", *Osmanlı* C.1, Ankara, 1999, s.316.

²³ Kazım Yaşar Koprıman, *a.g.m.* c.4, s.484.

²⁴ Zeine N. Zeine, *a.g.e.*, s.18.

²⁵ Kazım Yaşar Koprıman, *a.g.m.*, s.484.

²⁶ Zekeriya Kurşun, *a.g.m.*, s.316.

²⁷ Ahmet Vehbi Ecer, Mekke'nin Osmanlı Yönetimine Geçışı ve İlk İdari Düzenlemeler, XIII, *Türk Tarihi Kongresi (Bildiriler)*, c.III, III. Kısım, Ankara, 2002, s.1972.

Şam, Bağdat, İstanbul) olmuştur. Hz. Muhammed görevlendirdiği vali tarafından yönetilen Mekke 966 yılından itibaren Peygamber soyundan geldiği varsayılan şerifler tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Mekke ve Hicaz bölgesi hiçbir zaman müstakil bir devlet oluşturamamıştır. Güçlü devletlere bağlı mahalli otoriteler halinde kalmışlardır. Yavuz Sultan Selim döneminden önce Osmanlı padişahları I. Beyazıd, Çelebi Mehmed ve II. Murad Mekke şeriflerine surre yani “hediye veya para yardımı” göndermişlerdir. Fatih Sultan Mehmed’de İstanbul’un fethini müteakip fetihname ve çeşitli hediyeler göndermiştir²⁸.

Yavuz Sultan Selim’in Mercidabık ve Ridaniye zaferleri neticesinde Memlûklü nüfuzundaki Mekke ve Medine havalisi Osmanlı hakimiyetini tanımıştır. O sırada Mekke emiri olan Şerif Berakat bin Muhammed Haseni derhal oğlu Şerif Ebu Nüme’yi Mısır’a göndererek Osmanlı padişahına tazimlerini arz etmiş ve

Mekke’nin anahtarlarını takdim etmiştir²⁹. Mekke’nin anahtarlarıyla birlikte bir takım mukaddes emanetlerinde Yavuz’a takdim edildiği rivayet edilmektedir³⁰. Osmanlı’ya bu katılım rağbetinin daima kuvvetli tarafa meylin tabi bir kaide olması olarak yorumlanmaktadır³¹. Netice itibariyle Mekke ve Medine Emirine bağlı olduğu kabul edilen Hicaz, Osmanlı yönetimine savaş yapılmadan katılmıştır. Ordu gönderilmeden, kılıç kullanılmadan, kan dökülmeden Osmanlı yönetimine, Hicaz, Bingazi, Nubya ve Cezayir katılmıştır³². Şerif Ebu Nüme hilat giyerek el öpmüştür. Pek çok hediyelerle Mekke’ye dönmüştür. Mekke emirliği menşurunu babasına vermiştir³³. Ayrıca Mekke Emiri’ne Mısır hazinesinden maaş bağlanmıştır. Mekke ve

²⁸ Ahmet Vehbi Ecer, *a.g.m.*, s. 1973-1974.

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, Ankara, 1972, s.17.

³⁰ Zekeriya Kurşun *a.g.m.* 316; Ahmet Asrar, *a.g.e.*, s.56-57.

³¹ Ahmet Asar, *a.g.e.*, s.56.

³² Ahmet Vehbi Ecer *a.g.m.*, s.1975.

³³ Ahmet Vehbi Ecer, *a.g.m.*, s.1976; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.18.

Medine ahalisine dağıtılmak üzere iki yüz bin altın ve külliyetli miktarda zahire gönderilmiştir. Bu tarihten itibaren Mekke, Medine ve Hicaz'ın diğer yerlerinde hutbe Osmanlı padişahları adına okutulmaya başlanmıştır³⁴. Osmanlılar Batı Arabistan'da nüfuz ve hakimiyetlerini kurmuşlardır³⁵. Hicaz sulh (anlaşma) yoluyla Osmanlı idaresine girmiş³⁶ veya başka ifadeyle Osmanlı yönetimine kendilerinden girme istekleri uygun görülüş, ayrıca şeriflik görevlerine eskisi gibi devam etmeleri emredilmiştir³⁷.

Osmanlı sultanları böylelikle Haremeyn'in hadimi ve Hicaz bölgesinin hakimi olmuşlardır. Hicaz'da Mekke emirlerinin imtiyazlı statüleri geçmişteki gibi korunmuştur. Bu imtiyazlı statüye Osmanlı Devleti'nin müdahale etmemesinde, Mukaddes yerlere ve peygamber sülalesinden gelen emir ailesine duyulan hürmetin büyük rolü olmuştur. Bu saygının bir göstergesi olarak Mekke ve Medine'nin kale ve burçlarına Osmanlı bayrağı asılmamış ve bu gelenek Sultan Abdülaziz dönemine kadar Medine'de, Sultan Abdülhamit dönemine kadar da Mekke'de sürdürülmüştür. Devletlerarası rekabet yüzünden bu padişahların zamanında Osmanlı hakimiyet alameti olarak bayrağı gösterme zorunluluğu oluşmuştur. Kale ve burçlara Osmanlı bayrağı asılmaya başlanmıştır³⁸.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinin ardından dini ve siyasi ehemmiyeti büyük bir diğer hadise Hilafet müessesinin Osmanlı hükümetine intikalidir. Son Abbasi Halifesi'nden Osmanlı Sultanlarına geçişi hususunda birçok rivayetler bulunmaktadır. Halife el-Mutavakkıl'ın Mısır ulemasına dayanarak halifeliğin Osmanlı'ya tevcihini uygun gördüğü veyahut el-Mutavakkıl'ın üç büyük mezhep kadısıyla Yavuz Sultan

³⁴ Zekeriya Kurşun, *a.g.m.*, s.316; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.18.

³⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 18.

³⁶ Zekeriya Kurşun, *a.g.m.*, s.316

³⁷ Ahmet Vehbi Ecer, *a.g.m.*, s. 1977

³⁸ Zekeriya Kurşun, *a.g.m.*, s.316.

Selim'e geldiği ve bağlılığını bildirdiği rivayetleri mevcuttur. Son halifenin Mısır'da ölmesi ile Osmanlı Sultanlarına halifelik geçmiştir³⁹.

3. Osmanlı Devleti'nin Arabistan'da Yapılanması

3.1. Hicaz Yönetimi

Osmanlı Devleti, genelde hakimiyetine giren Arap bölgelerinde eski sistemi muhafazaya çalışmış ve yeni sistem kurarken, o bölgenin özelliklerine dikkat etmiştir. Ancak, devletin geniş alanlara hükmetmeye başladığı XVI. yüzyılda, eyalet sistemi ihdas edilmiş, bazı değişikliklerle bu sistem, XIX. yüzyıla kadar muhafaza edilmiştir. İdari taksimat, bölgelerin ihtiyaçlarına göre yapılmakta ve bölge Paşa veya vezir rütbesi bulunan aileler aracılığı ile idare edilmektedir.

Osmanlılar, Hicaz bölgesini, Memlûklüler zamanındaki şekli ile muhafaza etmişlerdir. Hicaz bölgesinin idaresini şeriflere bırakmışlardır⁴⁰. Mekke-Medine, Cidde ve Yenbu ahalisini Mısır valiliğine bağlı olarak idare etmişlerdir⁴¹. Başlangıçta bölgenin bütün mali ve idari işlerini Mısır vezirine havale etmişlerdir. Mısır Beylerbeyliği, merkez ile irtibat kurarak Haremeyn ile ilgili sorunları çözmeye çalışmıştır. Osmanlı ayrıca Mekke ve Medine'ye kadılar, nazır-ı emvaller ve şeyhu'l-haremler de tayin etmiştir⁴².

Mekke emirleri, Osmanlı padişahının beratı (veya menşur-i emaneti) ile emir olmuşlardır. Büyük bir özen ile tayinleri gerçekleştirilmiştir. Mekke emirlerinin rütbesi vezirlerden bir derece yüksek sayılmış hutbelerde padişahın adından sonra adı okunmuştur. Mekke emirleri idari yönden Cidde Sancakbeyi'ne daha sonra Cidde ve Habeş Beylerbeyi'ne bağlanmışlardır. 1701 yılından itibaren Şeyh'ül-Harem adı verilen

³⁹ Ahmet Asrar, *a.g.e.*, s.52-54.

⁴⁰ Münir Atalar, Osmanlı Sömürmedi (Suudi Arabistan Örneği).”, *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, C.1, Ankara, 2001, s.100.

⁴¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.18.

⁴² Zekeriya Kurşun, *a.g.m.*, s.317.

vezir payesinde deneyimli kişiler gönderilmiştir. Mekke Emirlerinin maiyetlerinde 500-600 kişiden oluşan muhafızlar, katipler ve diğer memurlar bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti ricali Mekke Şeriflerine (Emirlerine) büyük saygı göstermişlerdir. Mekke Şerifleri de bir Osmanlı memuru gibi değil, sanki bölgenin müstakil hükümdarı gibi hareket etmişlerdir. İdarelerinde adeta tamamen serbest olmuşlardır⁴³. Ancak bazen tavır ve davranışları ile dış müdahaleye açık hale gelmiş olan Emirler tamamen başıboş da bırakılmamışlardır⁴⁴.

Mekke emirlerinin menşurlarla belirtilen vazifeleri; bedevileri idare edilerek çapulculuk yapmalarına imkan vermemek, hacıları bedevi (urban) saldırı ve yağmalamalarından korumak, surrelerin adaletli dağıtımını sağlamak, hac ve kervan yollarının emniyetini sağlamak, Kabe-i Mükerrreme'nin tamir işleri ile ilgilenmektir.

Yavuz Sultan Selim, Mekke Şerifi'ni kabulünden sonra Hicaz'a bir de kadı tayin etmiştir. Kadılar Mekke'de dini ve hukuki hükümleri uygulamak, Mekke halkını ve yönetimi izlemek, devlet merkezini bilgilendirmek üzere özenle seçilmişlerdir. Daha sonra Mekke'de dört mezhebe ait mahkemeler kurulmuştur. Kadılar, Mekke için bir tehlike ortaya çıktığı zaman Babıali'ye çözüm önerileri ile bilgi vermiş ve yardım istemişlerdir⁴⁵.

Mekke-i Mükerrreme Emirliği'nin kurulmasıyla asayişini temin etmek için her sene değiştirilmek kaydıyla Hicaz'a askeri kuvvet gönderilmiştir. Mekke emirlerine ise gerek Mısır hazinesinden gerekse Cidde gümrüğü gelirinden tahsisat ayrılmıştır⁴⁶. Mısır'dan gönderilen paraya Atiyye-i Hümayün denmiştir. Ayrıca merkezden Surre-i Hümayun ile altın gönderilmiştir. Kadıların maaşı ise Evkaf-ı Hümayundan

⁴³ Ahmet Vehbi Ecer, *a.g.m.*, s.1978.

⁴⁴ Zekeriya Kurşun, *a.g.m.*, s.317.

⁴⁵ Ahmet Vehbi Ecer, *a.g.m.*, s. 1979-1980.

⁴⁶ Resul Kesenceli, Haremeyn, "(Mekke ve Medine)'nin Osmanlı Devleti Açısından Önemi ve Haremeyn'e Gönderilen Görevliler II", *Somuncu Baba Kültür-Edebiyat ve Araştırma Dergisi*, s.20, Mart 1999, s. 30.; Zekeriya Kurşun, *a.g.m.*, s.317.

karşılanmıştır⁴⁷. Osmanlı Devleti Hicaz işlerini yakından takip edebilmek ve Mekke emirlerini kontrol altında tutarak merkezi otoriteyi Hicaz'da hissettirmek için önce Mısır'a bağlı olarak Cidde-i Ma'mure Sancağını, sonra Cidde Eyaletini ve Habeş Beylerbeyliğini tesis etmiştir. Harem-i Şerif'in işlerini doğrudan üstlenen Mekke Şeyhü'l-Haremliği'ni de kurmuştur. Bu durum zaman zaman yetki kargaşasına sebebiyet vermişse de çoğu zaman Osmanlı'nın yumuşak politikaları ile olumlu şekilde sonuçlanmıştır.

Ayrıca Cidde'ye atanan valiler ki bunlar vezir rütbesindedir, Aktar-ı Hicaziye Nazırı sıfatıyla görev yapmaktadırlar. Özellikle hac zamanı Mir'ül-hac ile işbirliği yaparak hac kabilelerinin iâşe ve konaklama gibi işlerin tanziminden ve bölgenin asayişinden sorumludurlar. Cidde gümrüğünün kontrol ve sorumluluğu onlara aittir. Cidde gümrüğü gelirleri Mekke Şerifleri ile paylaşıldı. Bu yüzden şerifin memurları da limanda bulunurdu. Fakat asıl sorumluluk valiye aittir. Cidde valileri Cidde, Taif, Mekke'de oturabilirdi. Urbanın (bedevilerin) idaresi hariç Hicaz'ın bütün işleri ile ilgilenirdi. Bedevilerin kontrolü ise Mekke Emiri'ne verilmiştir⁴⁸. Dirayetli valiler Hicaz'da herhangi bir yetki çatışmasına fırsat vermeden sorunları çözmüşlerdir.

İslam dünyasının hamiliğini üstlenen Osmanlı Devleti için Hicaz'ın idaresi bir prestij meselesi olmuştur. Osmanlı Haremeyn üzerindeki nüfuzunu aynı zamanda Osmanlı hilafetinin de meşruluk kaynağı olarak görmektedir. Hicaz'ın idaresine bu sebeple büyük önem verilmiş ve hiçbir fedakarlıktan kaçınılmamıştır⁴⁹. Hicaz bir vilayet olması sebebiyle vilayetin mülkiye teşkilatının ve orada bulundurulmuş askeri birliklerin masraflarını, kendi bölgelerinin gelirlerinden temin etmesi, bağlı bulunduğu hükümete bir vergiyi ödemesi en doğası olmasına rağmen tam tersi olmuştur. Hicaz vilayetinin tüm masraflarını Osmanlı Devleti kendi üzerine almıştır⁵⁰. Mısır kıtası çok ilginç

⁴⁷ Resul Kesenceli, *a.g.m.*, s.31.

⁴⁸ Zekeriya Kurşun, *a.g.m.*, s.317.

⁴⁹ Zekeriya Kurşun, *a.g.m.*, s.318.

⁵⁰ Münir Atalar, *a.g.m.*, s.101.

statüde bir beylerbeyliktir ve tabi Hicaz'da önemli konumu dolayısıyla Osmanlı idaresinin kendine özgü bir protokol ile idare ettiği bir bölgedir⁵¹.

2. Osmanlı Devleti'nin Bölgeye Yardımları

Osmanlı padişahlarının hac mevsiminden önce Recep ya da Şaban ayında Haremeyn'e, Haremeyn'in ileri gelenlerinden en yoksullarına kadar tüm halkına dağıtılmak üzere İstanbul'dan özel bir törenle gönderdiği hediyelere surre denilmekteydi⁵². Bir anane olarak devam eden surre kervanına Surre Alayı veya Surre-i Hümayun denilmekteydi. Surre Alaylarıyla Mekke ve Medine halkına seyyid ve şeriflerin görüşleri alınarak dağıtılmak üzere buğday ve altın gönderilmiştir. Daha birçok hediyein bulunduğu surre alayında dağıtımı Surre Eminleri yapmıştır. Abbasiler döneminde başlayan surre alayı geleneği Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar devam etmiştir⁵³. Osmanlı padişahlarından ilk olarak I. Beyazıt döneminde Surre Alayı gönderilmiştir.

Osmanlı hükümeti tarafından Mekke ve Medine'nin imarı düzenli olarak yapılmıştır. Bölge halkının ihtiyaç sahiplerine Surre Alaylarından başka muhtaçlar için ayrılan fondan her yıl belli bir miktar gönderilmiştir. Ayrıca her sene Mekke ve Medine'ye Ceraye Hintası adı altında duacılık bedeli olarak yüklüce para ve buğday gönderilmiştir. Bölgenin ehemmiyetine binaen ithalat vergileri dışında herhangi bir vergi alınmamıştır. Çok yumuşak bir idare tarzı ile idare edilmiş, Hicaz halkı askerlikten bile muaf tutulmuştur⁵⁴. Hicaz bölgesi, yani Mekke ve Medine'nin etrafındaki bölge, Osmanlı Devleti'ne öbür eyaletlerin aksine hiçbir gelir getirmez. Burası aksine büyük masraflara sebep olur. Bazen bu bölgede hacılar için bir su yolunu, bir çeşmeyi tesis veya tamir etmek o kadar zordur ki, yerli ustalar yetişmediğinden,

⁵¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, İstanbul, 2006, s. 156.

⁵² Resul Kesenceli, *a.g.m.*, s.31; Ahmet Vehbi Ecer, *a.g.m.* s. 1981; Münir Atalar, *a.g.m.*, s.101.

⁵³ Ahmet Vehbi Ecer, *a.g.m.*, s.1981.

⁵⁴ Zekeriya Kurşun, *a.g.m.*, s.3.

oraya inşaat malzemesi ve usta sevk edilir ve batıdaki bir iskelenin bir yıllık gümrük geliri buna harcanır. Gene aynı şekilde Mekke ve Medine halkının bir ölçüde refahını tesis etmek, buralardaki konaklama tesislerinin tamir ve yapımına harcamak için Mısır eyaleti gibi zengin bir bölgenin bir kısım parası bu bölgeye verilir. Bu bir reprezentasyon, yani temsildir. Modern devletlerinde bu gibi harcamaları vardır; çünkü burada iktisadi düşünmekten çok siyasi düşünülür. Osmanlı'ya sağladığı liderlik imajına bu yatırımlar değmektedir. Bu düşünce ile Anadolu'nun pek çok yerinde Haremeyn vakıfları oluşturulmuş, gelirleri Mekke ve Medine'ye gönderilmiştir. Örneğin Yavuz Sultan Selim zamanında Vakf-ı Medine-i Münevvere ile Ereğli'nin tüm arazisi ve Bağdat öşrünün tamamı bölgeye gönderilmiştir⁵⁵.

IV.VAHHABİ HAREKETİ VE SONRASI SUUDİ ARABİSTAN'DAKİ GELİŞMELER

1. Vahhabi Görüşü ve Arap Milliyetçiliği

Osmanlı idaresi altında Arap vilayetleri en refah ve huzurlu dönemlerini geçirmişlerdir. 400 yıl gibi bir süre herhangi bir sorun ve anlaşmazlık olmadan Türkler ve Araplar birlikte yaşamışlardır. Araplar, Osmanlı nüfuzundan birinci sınıf bir vatandaş gibi faydalanmışlardır. Hakikatte Osmanlı bünyesindeki tüm etnik ve dini gruplar hiçbir ayırımı tabi tutulmadan eşit haklara sahip olmuşlardır. Ancak 1789 Fransız İhtilali, Osmanlı Devleti bünyesindeki çeşitli etnik grupları etkilemiştir. Bu fikirlerden etkilenen etnik gruplardan biri de Araplar olmuştur⁵⁶.

Avrupa'da ve Balkanlar'da temelde ulusçuluk ve bağımsızlık amaçlarıyla başlayan başkaldırıların yaşandığı dönemde, Arabistan Yarımadası'nda Necid'de Vahhabi fikirlerin yayıldığı görülür. 18. yüzyılda Arap Yarımadası'nda Vahhabiliğin yayılması, dönemin değişen koşullarına bir tepkidir. Osmanlı Devleti toprak

⁵⁵ Resul Kesenceli, *a.g.m.*, s.27.

⁵⁶ Ömer Osman Umar, "Arap Milliyetçilik Hareketinin Doğuşu ve Gelişmesi", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 51, 2001, s. 75.

kaybederken, başta İngiltere ve diğer ulusların yayılcı politikaları, Müslüman dünyasının dört köşesinden her yıl hac için Arabistan'a gelen Müslümanlar arasında yankı bulmaktadır. Arabistan'ın Suud aşiretinden yerel şeyhlerin yönetimindeki Necid bölgesindeki İmam Muhammed bin Abdülvahhab (1703-1792), 1744 yılında bir arınma ve yenilenme akımı başlatmıştır. Hareketin amacını; 'İslam'a sonradan yapılan tüm eklentileri ve çarpıklıkları temizleyerek ve zorunlu olduğu yerlerde yıkarak, kurucunun saf ve sahici İslam'ına dönmek' olarak açıklamıştır. Vahhabi Hareketi, İslam'a ihanet ettiği ve onu aşağıladıklarını düşündükleri kişilere yönelmiştir. Bir yandan da modernleşme yönündeki her türlü reforma yeltenenleri ve gerçek İslam mirasını yozlaştırdığına, küçük düşürdüğüne inandıkları kişileri karşılarına almışlardır. Şii olsun sünni olsun, kendi görüşleri dışında her türlü İslam mezhebini ya da tarikatını hedef almışlardır. Vahhabiler güçlerinin yettiği her ortamda inançlarını, tam bir şiddet ve acımasızlıkla hayata geçirmişlerdir. Türbeleri tahrip etmiş, putperestlik olarak gördükleri mezar ve mescitler gibi kutsal yerleri yıkmışlardır. Kendi koydukları İslami kurallara uymayan çok sayıda insanı öldürmüşlerdir. Bu yıkımlar neticesi İslam tarihi ile ilgili birçok el yazması kitap yok edilmiştir. Bu eserlerin öğretilmesi ve eğitim amaçlı olarak kullanılması yasaklanmıştır⁵⁷.

Milliyetçiliğin Ortadoğu'ya taşınmasında ilk isim Rifa'a Rafi et-Tahtavi idi. Mısır'da Mehmet Ali döneminde meydana gelen sosyo-ekonomik gelişmeler altında, Fransız devriminin etkisinde kalan fakat geleneksellikten ayrılmayan et-Tahtavi hem İslam modernizminin hem de Arap milliyetçiliğinin başı olmuştur. Mısır ileri gelenleri arasında bu dönemde Avrupa'nın ilerleme nedeninin vatanperverlik olduğu, vatanperverliğin güç ve ilerleme kaynağı olduğu görüşü hakimdir. Bu görüşü yaymaya çalışan ilk ve önemli şahsiyet et-Tahtavi'dir⁵⁸. Et-Tahtavi halifeye itaati kabul etmekle birlikte Osmanlı'ya yöneltilen eleştirileri de meşru görmüştür⁵⁹.

⁵⁷ Öner Pehlivanoglu, *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul, 2004, s.144-145.

⁵⁸ Tufan Buzpınar, "Arap Milliyetçiliğinin Osmanlı Devletinde Gelişim Süreci", *Osmanlı*, C..2, Ankara 1999, s. 168.

Arap milliyetçiliği gelişmeden önce Napolyon'un Mısır seferi ve Mehmet Ali'nin geniş reform faaliyetleri öncesinde Arapların öncülüğünde amacı gerçek İslam'a dönüş olan bir hareket başlamıştır. Hareket siyasi ve dini ifadesini geleneksel bir eğitim almış olan Muhammed Bin Abdülvahhab'ın (1703-1791) yaşamı ve öğretilerinden kaynaklanan Vahhabilik ile bulmuştur⁶⁰.

Muhammed Bin Abdülvahhab Necid bölgesinde Uyeyne'de dünyaya gelmiştir. Yetiştigi bölgenin fikri yapısının gelişmesinde büyük tesiri olmuştur. Hanbeli mezhebinin büyük müçtehitlerinden Ahmed bin Teymiyye ve İbn-i Kayyim El-Cevziyye'nin eserlerinin tesirinde kalmıştır⁶¹. Osmanlı Devleti'ne bağlı Arap bölgelerindeki gezilerinde Abdülvahhab gerçek İslam'a aykırı kabul ettiği davranışlar gözlemlemiş ve görevinin Müslümanları gerçek İslam inancına döndürmek olduğuna inanmıştır. Abdülvahhab Osmanlı yönetiminin otokrasisine değil, yönetimin içine düştüğü ahlaki bozukluk ve sefahatine itiraz etmiştir. O, sadece Arapların İslam'ı orijinal ve asıl saflığına geri döndürebileceğine inanmıştır ve Müslümanların bu ütopyaı başarabilmesi için onları mobilize etme görevini amaç edinmiştir. İslam, Hz. Muhammed (s.a.v.) neslinin yaşadığı İslam'dır. Yani, İslam geleneğini gerçek taşıyıcıları ancak Araplardır⁶². İslam'ın aslına yani Hz. Muhammed'in (s.a.v.) öğrettiği ilk şekle dönüşü, El-Selefu's-Salih, olarak özetlenebilir. Abdülvahhab'ın fikirleri tevhit; bidatlerle savaşmak; iyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak olarak üç başlıkta toplanabilir.

Abdülvahhab 1774'te Uyeyne'de aleyhine oluşan propaganda üzerine Suud ailesi idaresindeki Dir'iyye'ye iltica etmiştir⁶³. Burada Arap yarımadasının bir anlamda

⁵⁹ Bessam Tibi, *a.g.e.*, s.112.

⁶⁰ Bessam Tibi, *a.g.e.*, s. 113.

⁶¹ Zekeriya Kurşun, Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti, Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı, Ankara, 1998, s.18-19.

⁶² Bessam Tibi, *a.g.e.*, s.114.

⁶³ Zekeriya Kurşun, *a.g.e.*, s.20-22.

yöneticileri olan Suud ailesinden bir evlilik yapmıştır. Bunun sonucunda artık onun siyasi ve teolojik kavramları siyasi ve dini bir uyanış hareketinin ideolojisini teşkil etmiştir. Abdülvahhab inançlarını siyasi bir akide şeklinde formüle etmiştir. Bu akideye göre “Halife mevkiindeki kişiye itaat edilmelidir ve ona karşı isyan yasaklanmıştır şeklinde görüş bildirmesine rağmen Abdülvahhab’ın akidesi farklı bir tarihsel rol oynamıştır. Hükümdara itaat bir ön şart olarak ortaya korsa da, Osmanlı’ya muhalefet meşru görülmüştür. Çünkü, Abdülvahhab’a göre İslam’ın ve hilafetin gerçek temsilcileri Osmanlı değildir. Osmanlı Devleti’ne muhalefetinin sebebi modernist olmaları ve gerçek İslam’ı saptırmalarıdır⁶⁴. Arabistan’da Vahhabilerin öfkesi, Osmanlı Hükümetinin ve Sultanını bizatihi kendisinin “Frenk kafirlerinin kirli amaçlarına doğru; Allah’ın buyruklarına aykırı temayül” ile Batılı reformlar yapmak da dahil olmak üzere dini gevşeklik ve çürüme diye değerlendikleri şeye karşı yönelmiştir⁶⁵. Vahhabilik doktrinin temel prensipleri, Sunni dünyada periyodik olarak ortaya çıkan fundamentalist hareketlerle aynıdır. Bunlar, İslam’ın temel kaynakları olan Kur’an ve Sünnete dönüş ile İslam dünyasının her tarafında yaygın biçimde görülen, evliyaların türbelerinin kutsallaştırılması gibi tek bir Allah’a ibadetten alıkoyan bütün bidatlerin reddidir⁶⁶.

Vahhabi doktrini, Orta Doğu’da bütünüyle taraftar bulamasa da, temsil ettiği dini canlanma pek çok ülkedeki Müslümanları etkilemiştir ve Avrupalı istilacılarına karşı mücadelede yeni bir militan ruhu aşlamıştır. Yabancılar geldiklerinde direnişin başında sultanı, veziri değil bu canlanan hareketlerden birini temsil eden popüler dini liderleri görmüş, kolaylıkla büyük enerji oluşturan birikimleri yönlendirmişlerdir⁶⁷.

⁶⁴ Bessam Tibi, *a.g.e.*, s.114-115

⁶⁵ Zeynep N. Zeynep, *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, (Çev. Emrah Akbaş), İstanbul, 2003, s.42.

⁶⁶ Henry Munson, *Ortadoğu’da İslam ve Devrim*, (Çev. Cemil Polat, Halit Ekşi), İstanbul, 1990, s. 96.

⁶⁷ Bernard Lewis, *Ortadoğu*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 1995, s.232.

İslami uyanışın bir diğer şekli İslam modernizmidir. Temelde Vahhabilikten çok farklı olan bu akım İslam'ın köklerine zarar vermeden rasyonel Avrupa bilimleri ile İslam'ı zenginleştirip modern dünyada onun yaşama şansını artırmaya çabalamışlardır. Cemaleddin Afgani (1839-1897) ve talebesi Muhammed Abduh (1849-1905) İslami uyanış akımının teorik temellerini atmıştır. Et-Tahtavi Avrupa fikirlerini kayıtsız, şartsız kabul ederken, Afgani ve Abduh Avrupa'yı bir sömürge güç olarak görmüşlerdir. İslam'ı güçlendirecek yanlarıyla Avrupa medeniyet ve kültürünün kabul edilmesini istemişlerdir⁶⁸ Afgani Müslüman halkların, Batı'nın saldırganlığına ve sömürüsüne karşı güçlerini birleştirmeleri gerektiğinin farkına varmalarını sağlamak amacıyla Çözülmez Bağ isimli bir yayını dahi olmuştur⁶⁹. II. Abdülhamit Afgani'nin fikirlerini resmi ideoloji olarak kabul etmiştir. Fakat Afgani Osmanlıcılık ve Panislamist kavramlarını kabul etmemektedir. Buna rağmen, Osmanlı'nın son döneminde bir ideolog olarak görülmüştür⁷⁰. 1870'lerde Cemaleddin Afgani'nin fikirleri, Arap Milliyetçilerinin fikri yapılarının oluşmasında etkili olmuştur. Muhammed Abduh ise Arap edebiyatının dini uyanışın da temeli olduğuna inanmıştır. Eski Arap tarihinin canlandırılması Araplarda milliyetçiliğin uyanışını sağlamıştır⁷¹. Muhammed Abduh'un fikrine göre insanı geleneğin örgüsünden kurtararak özgürleştirmeye çalışılmalıdır. Abduh, Müslümanların hastalığının sebebi ilk planda dinlerinin cahili olmaları, ikinci olarak da Müslüman idarecilerin despotizmi olduğuna inanmaktadır⁷². Reşid Rıza, Abduh'un talebesi olarak İslam modernizminin Hanbeli unsurlarını İslam fundamentalizmine doğru geliştirmiştir. Vahhabi hareketi ile Abduh ve Afgani'nin modernizmi arasında çok açık fark olmasına rağmen her iki akımda Hanbeli mezhebi ve İbn-i Teymiyye'nin fikirleri ile açık benzerlikler bulunmaktadır. Reşid Rıza'da Suud

⁶⁸ Bessam Tibi, *a.g.e.*, s.116.

⁶⁹ Zeine N. Zeine, *a.g.e.*, s. 66, dipnot 34

⁷⁰ Bessam Tibi, *a.g.e.*, s. 119.

⁷¹ Ömer Osman Umar, *a.g.m.*, s.77.

⁷² Zeine N. Zeine, *a.g.e.*, s.67.

ailesinin politikaları ile kendisini tanımlamıştır. Suud ailesi Arap yarımadasını 1924'te ele geçirince, modern şekliyle arkaik feodal olan otokratik bir Suudi Arabistan devletini kurmuş ve devletin ideolojisini Vahhabizm olarak ilan etmiştir. 1928'de Reşid Rıza'nın İslam fundamentalizmi, laik milliyetçilik muhalifi olan sağ görüşlü radikal hareket Müslüman Kardeşler "İhvan" tarafından benimsenmiştir⁷³.

Araplık şuurunun gelişmesine önemli katkıda bulunan yeni nesil Arapların dikkat çeken yönlerinden biri de 1890'dan itibaren gelişen selefi hareketi ile ilişkilerinin olmasıdır. İslam reformcuları olarak da adlandırılan selefiler, sonradan Müslüman olanların İslam'a kattığı yabancı inanç ve uygulamaların İslam'ın geri kalmasına neden olduğu ve İslam'ı en iyi ana dili Arapça olanların anlayacağını düşünmekteydiler. Selefiler ve Arabistler farklı çıkış noktalarına sahip olmalarına rağmen İslami canlamayı ancak Arapların sağlayacağına inanmaları Arap milliyetçiliğine büyük katkı sağlamıştır⁷⁴.

Abduh'un bir diğer talebesi Abdurrahman Kevakibi ise bu öğretiyi Arap milliyetçiliğine doğru geliştirmiştir. Kevakibi Arap milliyetçiliğinin önemli bir öncüsü olarak tanımlanmıştır.

Seküler milliyetçilik Arap milli uyanışının temelini oluşturmuştur. Arap milliyetçiliğinin tüm gelişim sürecinde fikirlerin ve anlayışların iç içe girmesi ve Arap milliyetçiliğine dayanması Fransız İhtilal fikirlerinin bölgedeki menfi tesirleri olarak görülebilir.

2. Vahhabi Görüşünün Siyasi Boyut Kazanması

Abdülvahhab Dir'iyye Şeyhi Muhammed bin Suud ile Ahsa bölgesi hakimi İbnü Halid'e karşı bir ittifak yapmıştır. Bu ittifak bir anlamda birinci Suud Devleti'nin temellerini oluşturmaktadır. Bu ittifak dini olmaktan çok maddi güç kazanma esaslarına

⁷³ Bessam Tibi, *a.g.e.*, s.120-121.

⁷⁴ Tufan Buzpınar, *a.g.m.*, s.174.

bina edilen siyasi bir oluşum olmuştur. Çünkü bu hareket sonunda elde edilecek ganimetler üzerine de anlaşmaya varılmıştır.

Abdülvahhab'ın eski müridlerinin kendisine katılması ile aktif olarak harekete geçen ve bedevilere zorla mezheplerini kabule zorlayan Abdülvahhab ve Muhammed bin Suud ilk olarak Riyad'ı yağmalamıştır. Necid bölgesinde böylelikle yayılan Vahhabilik, bedeviler arasında kısa zamanda benimsenmiştir⁷⁵. 1785'de Muhammed bin Suud Vahhabilik sayesinde Hicaz, Şam ve Irak çevresindeki bir çok halkı idareleri altına almıştır⁷⁶.

1750-1812 döneminde özellikle Arap vilayetlerindeki bölgesel hanedanların özerkliğinin geliştiği bilinmektedir. İlk Arap devletinin doğuşu da bu genel değişim durumuna rastlamaktadır. Bu dönemde Mısır'da, Bereketli Hilal'de ve Osmanlı merkezi gücünün zayıfladığı kabul edilen Arabistan'da birçok Arap hanedanı doğmuştur. Ayanların devlet üzerindeki yetki genişliğini arttırdığı bu dönemde Mekke Şerif'i Galip Necid kabileleri üzerinde kendi hakimiyetini genişletmeye çabalarken Muhammed bin Suud'da Abdülvahhab'ın tevhid reformlarını yayarak bağımsız bir devlet kurmaya çalışmıştır⁷⁷. Mekke Şerifi'nin Babıali'den maddi yardım almasına rağmen başarılı olamaması ve şahsi ihtirasları yüzünden Vahhabilerin Mekke ve Medine'ye girmelerini yasaklaması işin vahametini daha da arttırmıştır. Vahhabi saldırılarına karşı Şeyh Galip'in yardım talebi ile Babıali meseleyi Bağdat valisi Süleyman Paşa'ya havale etmiştir. Fakat Süleyman Paşa Mekke Şerif'inin takip ettiği politikanın Vahhabilerin Hicaz'a doğru saldırılarına sebep olduğunu söylemiş ve yardımda bulunmamıştır. 1796'da Şeyh Galip, Suud bin Abdülaziz ile Vahhabilerin hac için Mekke'ye rahatlıkla girmelerini sağlayan bir antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Bu antlaşma ile Şerif

⁷⁵ Zekeriya Kurşun, *a.g.e.*, s. 22-25.

⁷⁶ Zekeriya Kurşun, "Osmanlı'ya Karşı Arap-İngiliz Tezgaht", *Tarih ve Medeniyet*, S.30, İstanbul, 1996, s.47.

⁷⁷ Halil İnalçık, "Recession of The Oftoman Emprie and The Rise of The Saudi State", *Studies On Turkish-Arab Relations*, Annual 3, İstanbul, 1998. s.71.

Galip, Hicaz bölgesinin dışındaki kabilelerden elini çekecek, buna karşılık Suud bin Abdülaziz de Şerif Galip'in himayesinde olan Harameyn, Taif ve sahil kesimlerindeki kabilelere karışmayacaktır. Vahhabiler ertesi yıl Taif'e baskıya başlayınca III. Selim derhal Meşveret Meclisi toplamış, fakat meseleyi çözümleyecek bir karar alınamamıştır⁷⁸. 1801'de Necef'te öldürülen bazı Vahhabi tüccarları bahanesi ile Kerbela'da beş bin kadar Şii'yi katleden Vahhabiler, aynı zamanda Meşhed-i Hüseyin'i tahrip etmiş ve şehri yağmalamışlardır. Bunun üzerine Süleyman Paşa İran üzerinden de Şiiiler için destek gelme ihtimalini de düşünerek harekete geçmiştir. Netice alamadan ölen Süleyman Paşa yerine Ali Paşa atanmıştır. Babıali, Ali Paşa'nın Vahhabiler ile mücadeleye devam etmesini istemiştir. Vahhabilerin Kerbela baskını hem Sunni hem de Şii İslam dünyasında büyük tepki toplamıştır. Fakat Babıali yalnız Medine'ye az bir birlik göndermekle iktifa etmiştir. Ayrıca Vahhabilerle diyaloga geçilmesi ve bu meseleyi bahane edip Cidde gümrüğüne el koyan Şerif Galip'in gümrükten el çektirilmesine karar verilmiştir⁷⁹. 1802'de Taif'i Vahhabiler ele geçirmiştir. Vahhabilere karşı Bağdat valisinin gevşek davranması üzerine Mekke üzerindeki baskıdan Şerif Cidde'ye çekilmiştir. 1803'te Mekke eşrafının yazılı teminat ile halka eman vermesi şartıyla Mekke'ye girebileceğini bildirmesi ile Suud bin Abdülaziz Mekke'yi işgal etmiştir. Suud, Vahhabi inancına göre Mekke'de bazı düzenlemeler yaparak ayrılmıştır. Kabe'de Muhammed bin Abdülvahhab'ın Keşfu's-Şubuhat isimli Vahhabi fikirlerini ihtiva eden kitabının okumasını şart koşturmuştur. Dört mezhebin ayrı ayrı namaz kılmasını yasaklayıp tek bir iman arkasında herkesin namaz kılmasını mecbur tutmuştur. İnançlara aykırı olduğu gerekçesiyle Kabe ve Hz. İbrahim'in makamı haricinde tüm mezar ve ziyaretleri tahrip etmiştir. Değerli eşyaları ve kutsal emanetleri yağmalatmıştır. Osmanlı Devleti Mekke'nin işgali ile büyük bir infiale kapılmış ve derhal Şam, Bağdat ve Halep valilerini harekete geçmek üzere görevlendirmiştir. Mekke işgali kısa sürede kaldırılmış, Suud bunu Cidde gümrüğünden Vahhabi tüccarlardan

⁷⁸ Zekeriya Kurşun, "Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz", *Osmanlı*, s. 318.

⁷⁹ Zekeriya Kurşun, *a.g.e.*, s. 34-35.

vergi alınmaması karşılığı kabul etmiştir. 1805'te Medine'yi de işgal ederek itikadlerine uymadığı gerekçesiyle mezarları tahrip etmişlerdir⁸⁰. Tıpkı Kербela hadisesinde olduğu gibi, Medine işgali de Vahhabi-Sunni nefretini doğurmuştur. Böylece hem Şiiilerin hem de Sunnilerin nefretini kazanan bu hareketin mensupları hiçbir zaman iki grup tarafından iyi karşılanmamıştır. Bu gün çok değişmesine rağmen Vahhabiliğin temsilcisi sayılan Suud Krallığı ile diğer İslam ülkeleri arasında psikolojik soğukluğun sebebi olmuştur⁸¹. 1806'da Mekke tekrar işgal edilmiştir. Şerif Galip emirlikte kalmak şartıyla şehri teslim etmiştir. Cuma hutbelerinde Osmanlı Sultanının adının okunması yasaklanmıştır. Vahhabiler Hanbeli fıkhının Vahhabi yorumuna göre hükmetme ve vergi (zekat) toplama şartı getirmişlerdir⁸².

Vahhabilik olarak isimlendirilen dini hareketin Arabistan'da siyasi gücü Suudiler ile en üst düzeye ulaşmıştır. Aynı zamanda Vahhabiler, Osmanlı'nın iddia ettiği Halifeliğe ciddi bir meydan okuma içindedirler. Osmanlı merkezi hükümeti de Bağdat ve Mısır ayan tipi paşaların güçleri vasıtasıyla Kutsal şehirleri tehdit eden dini ve siyasi meydan okumaya karşı reaksiyon vermek zorunda kalmıştır⁸³. III. Selim'in adına okunan hutbe yerine Suud adına hutbe okunması Osmanlı Devleti için büyük bir darbe olmuştur⁸⁴. Bir yandan da Ruslarla ve ayanlarla mücadele içinde olan Osmanlı, Arabistan'da merkezi otoriteyi sağlayamamış ve Suudi bağımsızlığı ve yayılmacılığı bu sürede devam etmiştir. Vahhabilerin Necid bölgesinden çıkıp ilk önce Kasım ve Ahsa bölgesinde kontrolü sağlamaları, gerekli lojistik desteği sağladıktan sonra Hicaz'a yönelmeleri mantıklı bir tercih olmuştur⁸⁵. Nitekim Ahsa, Vahhabilerin Necid sınırları dışında Kuveyt, Bahreyn, Umman taraflarına kolayca uzanabilmeleri için bir üs vazifesi

⁸⁰ Zekeriya Kurşun, "Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz", *Osmanlı*, s.318-319.

⁸¹ Zekeriya Kurşun, *a.g.e.*, s.44.

⁸² Zekeriya Kurşun, "Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz", *Osmanlı*, s.318-320.

⁸³ Halil İnalçık, *a.g.m.*, s.71.

⁸⁴ Zeine N. Zeine, *a.g.e.*, s.43.

⁸⁵ Halil İnalçık, *a.g.m.*, s.71-72.

görmüştür. Buradan kuzeyde Irak ve Suriye'ye, batıda Hicaz'a doğru yayılmışlardır. Bahreyn, Umman ve Maskat'ı nüfuzları altına almışlardır. Bu bölgelerden zekat toplayarak maddi açıdan çok güçlenmişlerdir. Bu yayılma ile beraber bedevi yağmacılık anlayışı ve mezhep taassupları birçok kabilenin kendilerine katılmasını sağlamıştır. Belki de Süleyman Paşa ilk uyarıldığı zaman müdahale etmiş olsaydı, Vahhabiler Hicaz'a yayılma fırsatı bulamayacaklardı⁸⁶.

Bu süreçte hac güvenliği sarsılmıştır. 1807'de Şam hacıları Mekke'ye otuz saatlik yoldan hac yapamadan geri dönmek zorunda kalmışlardır. Meşveret Meclislerinde sürekli geçmişte tedbir alınmamasından ve bölge valilerinin iyi seçilmediğinden bahsedilmiştir. Şam valiliğine Genç Yusuf Paşa tayin edilmiştir. Ayrıca Haniye Muhafızı Osman Paşa'ya Halep Eyaleti tevcih edilerek Cidde valiliği unvanıyla Medine'nin muhafazasına tayin edilmiştir. Dir'iyye üzerine üç bin kişilik bir kuvvetle gitmesi Yusuf Paşa'ya emredilmiştir. Fakat bu tedbirlerin hiçbiri fayda vermemiştir. Meşveret Meclislerinin çoğunda, asker ve mühimmat sevkinin kolaylığı itibarıyla bu meselenin ancak Mısır aracılığı ile halledilebileceği kanaati oluşmuştur⁸⁷.

18.yüzyılın ikinci yarısında Vahhabi saldırganlığı, Osmanlıların dünya saltanatını bir kez daha gözden geçirmelerini sağladı. Osmanlı padişahı, Vahhabiliği; sapkınlığa uğramış olarak niteleyerek, savaş açmanın hilafet padişahının temel görevi olduğunu bildirdi. Tüm Osmanlı padişahları, İslam dünyasında saygınlık bahşeden Hadim El-Haremeyn El-Şerifeyn'lik yetkisini aldıklarından, bu yetkiyi tüm hac yollarını dünyadaki bütün Müslümanlara açık halde tutmayı bir kutsal görev olarak nitelendirmişlerdir⁸⁸. Osmanlı Devleti Hicaz bölgesindeki hakimiyetine çok önem vermiştir. O kadar ki devletin cihan devleti vasfına sahip olduğu 16.asırda Yavuz Sultan Selim Han gibi buraları fetheden bir padişah halife unvanında çok "Hadim-ül Haremeyn-üş Şerifeyn" unvanına yani; Mekke ve Medine'nin, iki haremın hizmetkarı

⁸⁶ Zekeriya Kurşun, *a.g.e.*, s. 32.

⁸⁷ Zekeriya Kurşun, "Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz", *Osmanlı*, s. 320.

⁸⁸ Halil inalcık, *a.g.m.*, s.72.

olmayı tercih etmiştir. Bu unvan hutbede okunur ve öyle dua edilir. Osmanlı padişahı için, bu “Hadim-ül Haremeyn-üş Şerifeyn” Batı’da da çok önemle üzerinde durulan bir kuruma Custodia’ya tekabül etmektedir. Bilindiği gibi Batı’nın Hıristiyan devletleri, gerçi çok kısa bir süre ellerinde tutabilmişlerdir, ama Kudüs bölgesinin Custodai’sını yani hizmet ve muhafazasını ellerinde tutmayı bir şeref, bir onur, mistik ve karizmatik bir misyon gibi görmüşlerdir⁸⁹.

3. Mehmet Ali Paşa Yönetiminde Hicaz

Bu dönemde Mısır’ın durumu diğer Arap eyaletlerinden oldukça farklı bir durum arz etmektedir. Avrupa’da esen Napolyon rüzgarı 1798’de Osmanlı Mısır’ını da vurmuştur. Napolyon’un amacı Kızıldeniz ve dolaylı olarak Hindistan üzerindeki İngiliz ticaretinin etkisini kırmaktır. Napolyon’un Mısır’ı işgali sonrası Suriye seferine çıkması sömürgecilerin dikkatinin bölgeye yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Napolyon, Akdeniz ve Mısır hakimiyeti göz yumulması karşılığı Asya’da Rusya’nın ilerlemesine, Balkanlar’da da Avusturya’nın ilerlemesine müsaade ederek anlaşmaya ve Fransız-İngiliz rekabetinde üstün gelmeye çalışmıştır.⁹⁰ Napolyon önce Mekke Şerifi Galip’e, Mısır’dan gönderilmesi adet olan Mahmel’i göndermeye devam edeceği ve Hicaz’da ticaretin güvenliği teminatını vermiştir. Daha sonra Şerif’in etkinliğinin az olduğu fark edince, Vahhabiler ve diğer Arap eyaletlerinin şeyhleri ile anlaşma yollarını denemiştir. 1807 Tilsit antlaşmasından sonra yayılcılığı daha özgürce yapan Napolyon, Vahhabilerle doğrudan ilişkiye geçmiştir. Fransa, Vahhabileri Suriye ve Irak akınlarında destekleme karşılığı, Fransızların Hindistan’a Basra körfezinden geçişini desteklemelerini istemiştir. Bu durumdan haberdar olan İngiltere aşırı tepki göstermiş, Fransızlarla anlaşmama ve Suriye’ye doğru akınların sürdürmeme karşılığında, gerekirse Vahhabilerin devlet olarak tanınması için Osmanlı Devleti nezdinde girişimlerde bulunma sözü vermiştir. Vahhabiler Fransızlara daha yakın davranmış,

⁸⁹ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 157.

⁹⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.5, Ankara, 1999, s. 45-46.

Şam akınlarını artırmış ve Akdeniz sahiline yaklaşmaları bu siyasetin bir ürünü olmuştur. 1812’de Fransız-Rus savaşı ile Fransız-Vahhabi ilişkileri sona ermiştir⁹¹. Fransızlar 1801’de Mısır ve Suriye’den çekilmesine rağmen Napolyon seferi Avrupa’nın genel siyasetinde olduğu gibi bu sefere katılan devletlerin siyasetlerinde de önemli tesirler yapmıştır. Artık Avrupa’yı ilgilendiren büyük problemlerin arasına Orta Doğu da girmiştir⁹².

Fransız işgali sonrası Mısır’da istikrarlı bir idare kurmaya çalışan Mısır valisi Mehmed Ali Paşa Vahhabilerin Hicaz’dan çıkarılması emrini 1811’e kadar yerine getirmemiştir. Ancak Babıali’nin baskıları sonucu 1812’de Suudi- Vahhabi tehdidini bastırmak üzere Mehmet Ali Paşa Arabistan’a birlikler gönderdi⁹³. Mehmet Ali Paşa, önce oğlu Ahmet Torun Paşa ve sonra da İbrahim Paşa komutasında gönderdiği kuvvetler ile Necid ve Hicaz’ı, 1818 sonbaharında Vahhabi işgalinden kurtarmıştır. Bu zafer Babıali’yi çok memnun etmiş, Mehmed Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa’ya Cidde Sancağı ile birlikte Habeş Eyaleti ve Mekke Şeyhü’l-haremligi tevcih edilmiştir. Böylelikle Hicaz bir nevi Mısır’ın vesayetine verilmiştir⁹⁴. Vahhabi liderleri Faysal ve Abdullah bin Suud Mısır’da hapsedilmiştir. Abdullah bin Suud ve oğulları daha sonra İstanbul’a götürülüp idam edilmiştir⁹⁵.

Vahhabi isyanını kısa bir sürede bastırabilmesi Mısır paşasının, gücünden ve Mısır’da kurmaya başladığı yeni düzenden ileri gelmektedir. Mısır ekonomisi kısa sürede (1804’ten itibaren) gelişmiş, bunu iyi değerlendiren Mehmet Ali, Avrupa modelinde bir ordu tertip etmiştir. Mehmet Ali’nin bu gücü padişahı ve çevresini

⁹¹ Zekeriya Kurşun, *a.g.e.*, s. 47-48.

⁹² Ali Erdinç, *Ortadoğu’nun Tarihi Gelişimi*, İstanbul, s. 26.

⁹³ Carl L. Brown, *İmparatorluk Mirası*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2000, s. 48.

⁹⁴ Zekeriya Kurşun, “Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz”, *Osmanlı*, s. 320.

⁹⁵ Zekeriya Kurşun, “Osmanlı’ya Karşı Arap-İngiliz Tezgahı”, *Tarih ve Medeniyet*, s. 48.

endişelendirse de Vahhabi isyanının vahameti ve devletin başka gailelerinin de olması durumu kabule zorlamıştır⁹⁶.

Suudi yönetimi geçici olarak sona ermiş görünmesine rağmen Vahhabi öğretisi varlığını korumuş ve 1823 yılında başka bir Suud aşireti Vahhabiliğin sağladığı güçle topraklarını genişletmeyi başarmıştır⁹⁷.

Cidde sancağı ve Habeş Eyaleti tevcih edilen İbrahim Paşa, Cidde’de ikamet etmemiş, Hicaz işlerini Vahhabi seferleri sırasında ve sonrasında bölgeye gönderilen komutanlarına havale etmiş ve onlara Hicaz valiliği ve muhafızlığı yetkileri vermiştir. Osmanlı içinde bulunduğu zor şartlar dolayısıyla bu fiili durumu kabullenmiştir. Mehmet Ali, önce Ahmet Paşa’yı 1829’da Hurşid Paşa’yı Hicaz kumandanlığına atamıştır. Mehmed Ali, Hicaz idaresinde önemli bir değişiklik yapmamıştır. Sadece şeriflerin Cidde gümrüğünden aldıkları payı kaldırılarak, gümrük hasılatını Mısır hazinesine devretmiştir. 1718’den beri Mekke emirliğini sürdüren Zevi Zeyd ailesinden Şerif Yahya’nın Ahmed Paşa’ya isyanı kısa sürede bastırılmış, 1827’de emirlik Zevi Avn ailesinden Muhammed bin Avn’a verilmiştir. 1836’da Muhammed bin Avn Mısır’a çağrılarak Mekke emirsiz bırakılmış, Mısır’dan yönetilmeye çalışılmıştır. 1829’da Cidde’de kahveden alınan yıllık gümrük ithalat vergisini vermek istemeyen kabileler Mısır kuvvetlerine isyan etmişlerdir. Bu isyan Cidde’ye yeni kuvvetler sevk edilerek bastırılmıştır. 1832’de ulufelerini alamayan bir takım başıbozuk Arnavud ve Türk askeri “Türkçe Bilmez” lakaplı Mehmet Ağa etrafında toplanıp isyan etmiştir. Babıali o zaman Mehmed Ali Paşa ile olan sorunlar yüzünden bu kişinin kendini Hicaz valisi ilan etmesini benimsemiştir. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, Hicaz’a dört bin asker göndererek isyanı bastırmıştır⁹⁸. Artık gücünü iyice ispat eden Mehmet Ali Paşa ile baş etmek Osmanlı için önemli bir sorun olmuştur.

⁹⁶ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s.126-128.

⁹⁷ Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, s. 145.

⁹⁸ Zekeriya Kurşun, “Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz”, *Osmanlı*, s. 320-321.

Babıali'nin görevlendirdiği Mehmed Ali Paşa, elde ettiği başarıyla hem Mısır'daki iktidarını pekiştirmiş, hem de Mısır dışında (Hicaz, Suriye) söz sahibi olacak duruma gelmiştir. Devlet ise hizmetlerine muhtaç olmakla birlikte Mehmet Ali Paşa'nın özellikle Hicaz'da nüfuz kazanmasını istememiştir. Hicaz bölgesi Mısır'a bağlı ve Mehmed Ali Paşa'nın idaresi altındayken bile kadı ve şeyhül'l-haremin İstanbul'dan tayinine devam edilmiştir⁹⁹.

1830'da başlayan 1840'a kadar süren Mısır isyanı Avrupa devletler nezdinde ilk önce bir iç isyan olarak görülmüş, sonra Avrupalı devletlerin karışması ile Ortadoğu'daki egemenlik mücadelesini körükleyen bir sebep olmuştur¹⁰⁰.

Mehmet Ali Paşa, Mısır'ı sultandan bağımsız kılmayı veya tüm Osmanlı'yı ele geçirmeyi amaçlamıştır. Arap dünyasını Türk egemenliğinden ayıracak bir hamle olan Mısır sorunu, İngilizlerin yoğun müdahalesi sonucu 1840'da Londra Antlaşması ile Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'ın mirasçı paşası olmasıyla çözümlenmiştir. Mısır yönetimi, siyasal, ekonomik ve hatta askeri alanda özerk bir konuma gelmiş, görünüşte ise Osmanlı'ya bağlı kalmıştır¹⁰¹. Mısır kuvvetleri Hicaz ve Suriye'den geriye çekilmişlerdir. Durumu hazmedemeyen Mehmed Ali Paşa, Mısır'da hapiste bulunan Faysal bin Suud'u serbest bırakmıştır¹⁰².

4. Hicaz ve Arabistan Hakimiyetinin Tekrar Osmanlı'ya Geçmesi

Mısır kuvvetleri Hicaz'dan tahliye edilince Sultan Abdülmecid Cidde Paşalığını, Medine Şeyhül-Haremini Osman Paşa'nın teslim almasını emretmiştir. Hicaz vilayetinin tekrar düzenlenmesi için Babıali iki bin asker göndermiştir. Böylelikle yeni

⁹⁹ Zekeriya Kurşun, "Osmanlı'ya Karşı Arap-İngiliz Tezgahı", *Tarih ve Medeniyet*, s. 48.

¹⁰⁰ Ali Erdinç, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁰¹ Zeme N. Zeme, *a.g.e.*, s. 43-44.

¹⁰² Zekeriya Kurşun, "Osmanlı'ya Karşı Arap-İngiliz Tezgahı", *Tarih ve Medeniyet*, s. 48.

düzenlemeler başlatılmıştır. Hicaz vilayetinin sınırları bir takım yerlerin Mehmet Ali Paşa'ya terki ile yeniden belirlenmiştir¹⁰³.

Basra Körfezi ve Kızıldeniz'de faaliyetlerini yoğunlaştıran, bu siyasetinin neticesi olarak Aden'i işgal eden İngilizlere ve diğer mahalli güçlere karşı geçişi bir güç dengesi olan Mehmed Ali'nin hakimiyetinin sınırlandırılması Osmanlı hükümetini rahatlatmamıştır. Bunun en önemli örneği Suud ailesinin güdümündeki Vahhabilerin bu dönemde tekrar güç kazanmalarıdır¹⁰⁴.

Mısır sorunuyla Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde radikal değişiklikler olmuştur. İngiliz etkisi Arap yarımadasında hızla yayılmıştır. İngiltere'nin arka verdiği Tanzimat reformları ve batılılaşma dindar Müslümanları ve gelenekçileri Osmanlı Devleti'nden uzaklaştırmıştır. Bu süre içinde Vahhabi hareketi diğer bir adı et-Tevhid olan hareket yayılmış ve İslam dünyasında hız kazanmıştır. Vahhabiler, özellikle Hindistan'da, Avrupalı emperyalist kontrollerine karşı mücadelelerinde, Müslümanlar arasında Osmanlı halifesine alternatif bir güç olarak görülmüştür¹⁰⁵.

Vahhabi hareketinin dışında 1858 Cidde olayları Osmanlı'nın bölgede egemenlik haklarının ne boyuta indirildiğini göstermektedir. Islahat Fermanı (1851) ile Hıristiyan halka tanınan hukuki eşitlik İngiltere ve Fransa'nın kışkırtması ile Cidde'de Hıristiyan halkın katliam ve talana uğramasına sebep olmuştur. İngiliz ve Fransız konsolosları da öldürülmüştür. Hükümet kuvvetleri isyanı bastırmakta aciz kalmıştır. İngiltere ve Fransa, harp gemilerini Cidde önlerine kadar göndermiş, şehri bombardıman etmiş, Osmanlı içişlerine müdahale edip olayın faillerini idam etmişlerdir. İngiliz ve Fransızların Osmanlı egemenlik haklarına bu müdahaleleri Dürzi ve Maruni çatışmalarına da sebep olmuştur¹⁰⁶.

¹⁰³ Zekeriya Kurşun, "Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz", *Osmanlı*, s. 321.

¹⁰⁴ Zekeriya Kurşun, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁰⁵ Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 69.

¹⁰⁶ Ali Erdinç, *a.g.e.*, s. 31.

Osmanlı Devleti ortaya çıkan sorunlar karşısında daha merkeziyetçi bir yapı oluşturmaya çalışarak çözüm getirmek istemiştir. 1864’de Hicaz’da bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Mehmed Vecihi Paşa Mekke Şeyhu’l-Haremlîğini uhdesinde bulunmak üzere Habeş ve Hicaz eyaleti valisi olarak tayin edilmiş, bundan sonra da valilik ile Mekke Şeyhü’l Haremlîği aynı kişiye verilmiştir. 1868’de Vilayetler kanuna uygun olarak bölge eyaletten vilayete dönüştürülmüştür. Hicaz vilayetinin merkezi Mekke; Cidde ve Medine ise buraya bağlı birer sancak olmuştur. Yenbu, Leys, el-Vech, Akabe birer kaza; Taif, Rabiğ, el-Ula ve Hayber birer nahiyeye olarak teşkilatlandırılmıştır¹⁰⁷. Bölgede meydana gelen gelişmelerin hassasiyetine bakarak¹⁰⁸ Osmanlı Hicaz ve Necid bölge yönetimine daha çok itina göstermiştir. Bu dönemde Faysal da Dir’iyye’nin tahribatı üzerine Riyad denen mevkide yerleşmiştir. Vahhabilerin yeniden kendisine bağlanmasıyla yayılmaya başlamıştır. Ahsa bölgesini de ele geçirmiştir. Ahsa ancak Mithat Paşa’nın Irak valiliği sırasında geri alınabilmiştir. (1871). Faysal üç oğul bırakıp vefat etmiştir. Büyüğü Abdullah, ortancası Suud, en küçükleri Abdurrahman’dır. Faysal’dan sonra kendilerine tabi olan kabilelerin idaresi 1873’e kadar Abdullah’ın elinde kalmıştır. İki kardeş, Abdullah ve Suud, aralarındaki ihtilaf yüzünden savaşılmaya başlamışlardır. İdare merkezi Riyad Abdullah’ın hakimiyetinde kalmıştır¹⁰⁹.

Midhat Paşa’da aile içi çekişmelerden de faydalanarak bölgede Katif, Bahreyn, Katar ve Maskat taraflarına gönderdiği heyetle olayların iç yüzünü açığa çıkarmıştır. İngilizlerin bütün bölge şeyhlerini birbiriyle düşman hale getirdiğini fark etmiştir. Mithat Paşa İngilizlerin özellikle Necid’e vergi ödeyen Maskat ve Bahreyn adalarına asker çıkararak şeyhleri değiştirmeye kalkışacak kadar bölgede icraatta bulduklarını tespit etmiştir. Aynı zamanda Abdullah’ın kardeşi ve düşmanı olan Suud’un Maskat

¹⁰⁷ Zekeriya Kurşun, “Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz”, *Osmanlı*, s. 322.

¹⁰⁸ Bu önemli olaylar Mısır’ın egemenlik haklarının genişletilmesi (1866) ve Süveyş kanalının açılması (1869); buna bağlı olarak İngilizlerin faaliyetlerinin hız kazanması.

¹⁰⁹ Zekeriya Kurşun, “Osmanlı’ya Karşı Arap-İngiliz Tezgahtı”, *Tarih ve Medeniyet*, s. 48.

tarafından topladığı askerlerle ve İngilizlerin yardımıyla Basra Körfezi'ndeki Katif ve Ahsa ve diğer bazı bölgeleri zapt ettiğini bildirmiştir. Suud'a İngilizlerin yardım ettiği, Bahreyn dışında fiili yardımları aşikar olmasa da para ve taktikler vermek suretiyle yardım ettikleri fark edilmiştir. Midhat Paşa, Katif taraflarına asker çıkarıp Abdullah'ın taraftarlarının desteklenmesi ile düşmanların Ahsa'dan çıkarılmasının mümkün olacağını bildirmiştir¹¹⁰.

Bu dönemde Osmanlı hükümetinin bölge politikasında oldukça önemli değişiklikler meydana gelmiştir. En başta şeyhler arası mücadeleyi kendi inisiyatifine göre kullanma yolları denenmiştir. Bölgede özellikle Ahsa'da Osmanlı hakimiyetini tam gösterir bir yönetim oluşturulmaya çalışılmıştır. İngilizlerin bölge üzerindeki emellerine engel olmak amacıyla böyle girişimlerde bulunulmuştur. Özellikle Basra Körfezi hakimiyeti elde tutulmaya çalışılmıştır. Osmanlı hükümeti bölgeye askerini iyice yerleştirmiş, sonrasında sivil idareyi tesis etmeye çalışmıştır. Suud ailesinin tesirinden kurtaracak bir kısım düzenlemeler de yapılmıştır. Bu amaçla Ahsa, Katif, Katar ile Necid'i birleştirip Necid Mutasarrıflığı kurulmuş ve mutasarrıflığa, aynı zamanda askeri birliklerin kumandanı olan Nafiz Paşa getirilmiştir¹¹¹.

5. İkinci Abdülhamid Dönemi Suudi Arabistan'ın Yönetimi

5.1. İkinci Abdülhamid'in Panislamizm Politikasının Bölgeye Etkisi

Abdülhamid yönetimi boyunca (1878-1909) Osmanlı Devletinin doğu politikası büyük değişim geçirmiştir. Saltanatının Doğu sorununun en feci dönemlerine rastlaması, Osmanlı Devleti'nin büyük bir parçalanma ile yüz yüze olması, iç isyan endişesi ve dış baskılar onun yönetiminde baskıcı bir tutum izlemesine sebep olduğu iddia edilmektedir¹¹².

¹¹⁰ Zekeriya Kurşun, *a.g.e.*, s. 88-89.

¹¹¹ Zekeriya Kurşun, *a.g.e.*, s. 117.

¹¹² Zeme N.Zeme, *a.g.e.*, s. 54.

II. Abdülhamid, Tanzimatı reddetmiş ve şeriatı tekrar devletin en mühim gücü yapmıştır. İngiliz karşıtı ve pan-islamist bir politika izlemiştir¹¹³. II. Abdülhamid, İslamcılığı iç idarede ve dış siyasette bir sistem haline getirmeye çalışmıştır. İç idarede bu sistemin açık delili Araplara yakınlık gösterilmesi ve Halifeliğin üstün bir değer haline getirilmeye çalışılmasıdır¹¹⁴. II. Abdülhamid Asya topraklarına doğru gittikçe büyüyen memnuniyetsizlikten haberdardır. Devrimci hareketlerden dehşete düşmüştür. Vilayetlerin merkezden uzaklaştığı fark etmiş, vilayetler üzerinde kontrolünü sıkılaştırmıştır. Telgrafın icadı, İstanbul'un vilayetleri yakından takibine yardım etmiştir. II. Abdülhamid Arap çoğunluğun, Türk yönetim unsurlarını zayıflatacağı ve Arapların bir Arap hilafeti kurulmasına yönelik çalışabilecekleri endişesi taşımıştır. Bu yüzden Arapları kazanmak için Arap liderlere pahalı hediyeler sunmuş, onları cömertçe ağırlamış, Arapları devlette yüksek idari ve askeri görevlere atamıştır¹¹⁵. Sadrazam Hayrettin Paşa, Osmanlı İstihbarat teşkilatı Başkanı Necip Melhame Paşa, Ordu Komutanı Mahmud Şevket Paşa bu önemli şahsiyetlerin bazılarıdır¹¹⁶. II. Abdülhamid'in Yıldız muhafızları arasında Araplardan oluşan bir taburun olması ve nüfuzlu Arap liderlerini İstanbul'a çağırarak onlara birtakım vazifeler vermesi pan-islamist politikanın ürünüdür¹¹⁷. Pan-islamist politikanın sadece II. Abdülhamid'e ait bir politika olduğu ve 1880'lerde ortaya çıktığı anlayışı yanlış olur kanaatindeyiz. Sömürgelerinde binlerce Müslüman nüfus barındıran İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Abdülhamid'in politikalarından büyük rahatsızlık duydukları muhakkaktır. Bu devletler pan-islamist politika aleyhine çalışmalar yapmışlardır. Abdülhamid'in pan-islamist politika ile hedefledikleri oldukça kapsamlıdır. Bu politika ile II. Abdülhamid Hilafet makamının ve halife unvanının Avrupa ve özellikle İngiliz emperyalizmine karşı

¹¹³ Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 70.

¹¹⁴ Ali Erdinç, *a.g.e.*, s. 38.

¹¹⁵ Zeme, N Zeme, *a.g.e.*, s. 54.

¹¹⁶ Ali Erdinç, *a.g.e.*, s. 38.

¹¹⁷ Ömer Osman Umar, *a.g.m.*, s. 83.

caydırıcı rol oynamasına çalışmıştır¹¹⁸. II. Abdülhamid'in bu politikadaki başarısını 30 yıllık saltanatı boyunca Arapların bir arada kalması göstermektedir. Ayrıca bu dönem boyunca Hicaz'da Osmanlı yasalarına ve meşruiyetine karşı ciddi bir problemle karşılaşılmanmıştır. Osmanlı yönetimi, son dönemlerinde Mekke Şerifi'nin yarı özerk pozisyonuna, dinsel otoritesi için mali destek sağlamıştır. Ve hac yollarının askeri güvenliği için Babialı'nın tüm avantajlarını birleştirmiştir. Yıllar geçtikçe Hicaz'ın Osmanlı hükümet sistemi dışında idare edilmesinin zorluğu açığa çıkmıştır¹¹⁹. Yarı özerk yapı Osmanlı'yı bölgede çok yıpratmıştır.

II. Abdülhamid'in Arap topraklarındaki nüfuzunun derecesini İngiliz diplomatlarından (casuslarından) Wilfred Scawen Blunt'un 1878 ve 1882 yıllarında Mısır, Suriye, Hicaz ve Basra'ya yaptığı seyahatlerinde Arapların tavırlarından anlamak mümkündür. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında Araplarda Osmanlı aleyhine bir tavır gözlemlenmişken, 1882'de seyahatinde Arapların devletin otoritesine saygı duyduğunu ve Abdülhamid'e güven duyduklarını fark etmiştir. Blunt'a göre, Arapların Osmanlı'dan ayrılışı Abdülhamid'in saltanatı döneminde mümkün olmayacaktır¹²⁰.

II. Abdülhamid'in Arap tebaasından halifelik hususunda endişesi yoktur. Zaten onun zamanında Müslüman Arapların büyük bir çoğunluğu halifeyi desteklemenin İslam'ı desteklemek olduğuna inanmaktadırlar¹²¹.

II. Abdülhamid'in dış siyasette İslamcılıkla ulaşmak istediği bir yakın diğeri uzak iki amacı mevcuttur. Yakın amaç Osmanlı Devleti'nin varlığını korumak, uzak amaç ise Hilafet etrafından dünya İslam birliğini kurmaktır. II. Abdülhamid dönemi içerisinde milliyetçiliği, devleti yıkıcı ve İslam birliği için de ayırıcı bir fikir olarak

¹¹⁸ Metin Hülagü, "I. Dünya Savaşı Sırasında Pan-İslamist Faaliyetler", *Osmanlı*, C.2, Ankara, 1999, s. 555.

¹¹⁹ Selim Deringil, "Legitimacy Structures in the Ottoman State: The Reign of Abdülhamid II. (1876-1909)", *IJMES*, Vol: 23, No: 3, 1991, s. 354.

¹²⁰ Tufan Buzpınar, *a.g.m.*, s. 173.

¹²¹ Zeme N. Zeme, *a.g.e.*, s. 56.

görmektedir. Ve İngiltere'nin bu fikirleri kullanarak Arabistan ve diğer bölgelerde halkı ayaklandırma gayreti içinde olduğunu düşünmektedir. II. Abdülhamid, İngilizlerin halifeliği Mısır Hidivi'ne intikal ettirme çabalarından, Aden'e karargah kurmasından ve Arabistan'a gönderdikleri casuslardan haberdardır. Ayrıca kabile reislerine bol para dağıtılarak ayaklanmaya tahrik edildiklerini tespit etmiştir. Bunlar karşısında din birliğini devletin muhafazası için zaruri görmüştür¹²². Müslümanların hamisi ve İslam'ın müdafii olarak bir politika izlerse tüm Müslümanların koşulsuz olarak Osmanlı'yı destekleyeceğini düşünmüştür¹²³.

II. Abdülhamit bu dönemde Şerif Hüseyin ile İngilizlerin yakın ilişkilerinden haberdar olduğu için Şerif Hüseyin'i İstanbul'a davet etmiş ve çocukları ile beraber burada adeta bir göz hapsinde tutmuştur. İttihatçılar yönetime geçince, Şerif Hüseyin Mekke Emiri olarak tayin edilmiştir¹²⁴. Bir anlamda isyana zemin hazırlanmıştır.

Faysal'ın oğulları arasındaki iktidar mücadelesi, Osmanlı'nın Doğu Arabistan'ın bir bölümünde; İbni Reşid'in de Necid'de üstünlüğü ele geçirmesine sebep olmuştur. Bu durum karşısında Suudiler Kuveyt'e sığınmak zorunda kalmışlardır¹²⁵. Suud ailesi Abdurrahman bin Faysal'ın önderliğinde Kuveyt emiri Mübarek el-Sabah'a sığındığında II. Abdülhamit ona ve maiyetine beş bin kuruş maaş bağlamıştır. Böylelikle Osmanlı'ya bağlılığı sağlanmaya çalışılmıştır.

5.2. Abdülhamit'in Hicaz Demiryolu Projesi

II. Abdülhamit, milliyetçiliğin gücünü kırmak için İslam Birliği fikrine sahip çıkmış, bu yolla hem Osmanlı Devleti içinde hem de başka ülkelerdeki Müslümanların desteğini sağlayacağını ummuştur. İslam Birliği, Müslümanların refahını ve gücünü

¹²² Ali Erdinç, *a.g.e.*, s. 38-39.

¹²³ Zeme, N. Zeme, *a.g.e.*, s. 55.

¹²⁴ Yaşar Canatan, 20. yüzyıl Başlarında Suriye, Lübnan ve Suudi Arabistan Bölgelerinde Türk Aleyhtarı Batı Politikası, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.112, İstanbul, 1998, s.17.

¹²⁵ Hakkı Dursun Yıldız, *a.g.e.*, s. 257.

artırmayı, ortak kimliğini geliştirmeyi hedeflemesi açısından, karşıtlığa dayalı bir ideoloji değildir. Fakat, Avrupa ve Hıristiyan emperyalizmine karşı çıkmayı hedeflemesi sayesinde destek görmüştür¹²⁶.

II. Abdülhamit'in politikasının somut adımlarından biri demiryolu inşasıdır. İstanbul'dan yola çıkan bir tren sağ salim Medine'ye ulaşabilmektedir. II. Abdülhamid, bu hizmet için İslam dünyasına yardım fonu oluşturmuştur¹²⁷. II. Abdülhamid'in mukavemet programına uygun olarak Arabistan'ı savunmak için Şam'dan Mekke'ye giden bir demiryolu yaptırarak muhtemel bir İngiliz istilasına karşı asker sevkiyatını kolaylaştırmıştır¹²⁸. Demiryolunun stratejik olarak Mısır'ın yakınından geçmesi, İngilizlerin Mısır'ı istilası (1882) sonrası bölgenin korunması sağlanmıştır. Demiryolu projesi ile dünya Müslümanlarının dostluk ve desteğini kazanmak da amaçlanmıştır¹²⁹. Demiryolu projesi sayesinde II. Abdülhamid dönemi bölgede merkezi kontrol rahatlıkla sağlanmıştır.¹³⁰

Hicaz demiryolu projesinin 1901 yılında yapımına başlanmıştır. 1.500 km olan demiryolu 1908 yılında Medine'ye varacak ve Şam'ı Medine'ye, Havran'ı da Der'a'ya ve Hayfa'ya bağlayacak, oradan da denize bağlanacaktır. II. Abdülhamid bu proje için açılan yardım fonuna bizzat 2,5 milyar altın bağışta bulunmuş, özel pul çıkarmıştır. Memur maaşlarından kesinti yapılmış ve İran Şahı, Mısır Hidivi, Hint Recaları, Haydarabat Nizamı, Okyanusya adalarındaki Müslüman cemaatlerden yardım toplanmıştır¹³¹. Milli sermaye ile kurulan Hicaz Demiryolu'nun (1.564km) maliyetinin üçte biri ümmetin bağışlarıyla sağlanmıştır. Bunun için ayrıca bir Hicaz madalyası ihdas

¹²⁶ Carl L. Brown, *a.g.e.*, s. 392.

¹²⁷ Mehmet Kantarcı, "Haremeyn'de Osmanlı'nın Hizmetleri", *Diyanet Avrupa Aylık Dergisi*, S. 34, 2002, s. 29.

¹²⁸ Ali Erdinç, *a.g.e.*, s. 39.

¹²⁹ Zena, N. Zeine, *a.g.e.*, s. 55.

¹³⁰ Zekeriya Kurşun, "Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz", *Osmanlı*, s. 324.

¹³¹ Ali Erdinç, *a.g.e.*, s. 41.

edilmiştir ¹³². Üç milyon sterline mal olan bu yol, Mekke Şerifi Hüseyin'e göre, emperyalizmin bir işgal aracı olarak algılanmıştır¹³³.

II. Abdülhamid'in Almanya İmparatoru II. Wilhelm ile giriştiği projeleri ülkede Alman nüfuzunu artırırken İngiltere de Arabistan ve Basra körfezindeki şeyhlerle ilişkilerini sıkılaştırmıştır. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni parçalama politikasına hız vermesine sebep olmuştur¹³⁴. Bu hizmet nedeniyle bölge halkının ticareti artmış, refah seviyesi yükselmiştir. Ancak, dokuz senelik hizmetten sonra, İngilizlerin tahribiyle bu yol kapanmıştır¹³⁵.

6. İttihat ve Terakki İktidarı Dönemi Bölgenin Yönetimi

1909'da İttihat ve Terakki mensuplarının darbe ile iktidarı ele geçirmeleri, hem Türk aleyhtarı Arapların eline hem de onları destekleyen emperyalistlerin eline fırsat vermiştir. İttihatçılar önce Osmanlı Arap kardeşliği cemiyetini desteklemişlerdir. Daha sonra on altı ay boyunca İstanbul'da gözaltında ikamet eden ve daha sonra Osmanlı'nın başına çok gailer açacak olan Hüseyin bin Ali'yi affederek Mekke Şerifi ilan etmişlerdir¹³⁶.

İttihat ve Terakki iktidarı ile ilk önce serbestlik ve özgürlük dillendirilmiştir. Ve bu uğurda sonradan düzeltilmesi mümkün olmayacak birçok tavizler verilmiştir. Fakat ileriki yıllarda ayrılık fikirleri yayılmaya başlayınca ülkede büyük baskı rejimi uygulanmaya başlanmıştır. Türklük olgusuna yapılan vurgular Arapların kırımına sebep olmuştur. Bu politikanın Araplar üzerinde derin tesir bırakması ile Arabistan'da

¹³² İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 158.

¹³³ Ümit Aktaş, *Osmanlı Çağı ve Sonrası*, İstanbul, 2006, s. 352.

¹³⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)*, Ankara, 1982, s. 40.

¹³⁵ Zekeriya Kurşun, "Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz", *Osmanlı*, s. 324.

¹³⁶ Deniz Doğru, "1914-1916 Döneminde Osmanlı Devleti'nin Hicaz'daki Durumu", *TDAD*, S.135, İstanbul, 2001, s. 95.

islahatları savunan cemiyetler kurulmaya başlamıştır¹³⁷. İttihat ve Terakki'nin iktidara geçmesinde büyük katkıları olan Arap milliyetçileri, artık yeraltı faaliyetlerine geçecek; Türkleşme ve Turancılık politikalarına karşı mücadele edeceklerdir¹³⁸.

Kuveyt Emiri Mübarek, İngilizlerin teşvikiyle kardeşlerini öldürmüş ve Kasım bölgesinde Şammar kabilesinden İbni Reşid ile çatışmaya girmiş, İbni Reşid'e yenilip Kuveyt'i kaybetmesi gündeme gelince İngiliz himayesine müracaat etmiştir. İngilizlerin yardımıyla Mübarek, Abdurrahman'ın oğlu Abdülaziz bin Suud ile Riyad, Kasım, Üneyze ve civarını kısa sürede ele geçirmiştir. İbni Reşid 1906'da Suud'un adamları tarafından öldürülmüştür. İbni Reşid'in ailesi Medine'ye kaçarak bir müddet sonra toplanmış, Necid içlerine giderek, eski idare merkezi Hail'i ele geçirmişlerdir. İbni Reşid'in geleneksel gücü dikkate alınarak Osmanlı hükümeti tarafından kaymakam tayin edilmiş ve maaş tahsis edilmiştir. İbni Reşid ailesi, İbn-i Suud'a karşı mukavemet için silah dahi Osmanlı hükümetinden istemiştir. Osmanlılar Reşidileri, Kuveyt Emiri ve İbni Suud'a karşı desteklemiştir. Bu arada Suud ailesi ve Kuveyt İngilizlerin himayesine girerken bölge de İngilizlerin yararına çalışacaktır. Mübarek el-Sabah servetini İbni Suud'un faaliyetlerinde ve özellikle İbni Reşid'e karşı kendi güvenliğini sağlamakta kullanmıştır. Suud ailesi hiçbir zaman Osmanlı lehine hareket etmemiştir. Çünkü onlara göre kendi mezhepleri dışındakiler İslam'dan sayılmamakta ve katli vacib olmaktadır. Osmanlı bölgede İbni Reşid'i Suud'a karşı desteklemesi doğaldır, çünkü İbni Reşid hükümet aleyhine faaliyette bulunmamış, imamet iddiasında olmamıştır. Osmanlı Devleti yine de iki ailenin de tamamen yok olmasını bölgesel denge açısından sakıncalı görmüştür. Osmanlı Devleti 1904 yılında Abdülaziz oğlu Abdurrahman'ı Riyad kaymakamı olarak atamıştır. 1909'dan sonra Abdülaziz Necid'e teşkilatlanmasını tamamlamış, 1913'te Ahsa'yı ele geçirmiştir¹³⁹.

¹³⁷ Hasan Karaköse, Hatırat Kitaplarından Orta Doğu Meselesi (1908-1918 Yılları Arası), *Birinci Orta Doğu Semineri (Bildiriler)*, Elazığ, 2004, s. 382.

¹³⁸ Bessam Tibi, *a.g.e.*, s. 147.

¹³⁹ Zekeriya Kurşun, "Osmanlı'ya Karşı Arap-İngiliz Tezgahtı", *Tarih ve Medeniyet*, s. 50.

Osmanlı Hükümeti, Vehib Bey'i Hicaz vali ve kumandanlığına atayarak Mekke Şerifi Hüseyin'i kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Şerif Hüseyin'in bir Arap krallığı kurma peşinde olduğunu fark eden Osmanlı Hükümeti, onu bir muhalif hareketiyle emareten azletmeyi planlamaktadır. Hükümet Medine'ye kadar ulaşan Hicaz demiryolunu, Mekke'ye kadar uzatmak istemiştir. Böylelikle devlet otoritesi buraya ulaşacaktır. Fakat Şerif Hüseyin Mekke-Medine arasındaki çöl bedevileri ayaklandırarak buna engel olmuştur¹⁴⁰.

¹⁴⁰ Deniz Doğru, *a.g.m.*, s. 97-98.

BİRİNCİ BÖLÜM
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA ARABİSTAN YARIMADASI
I. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ARABİSTAN'IN GENEL DURUMU

19. Yüzyılda milliyetçilik hareketleri doruk noktaya ulaşmıştır. Bu hareketlerin arkasında gerek uluslar arası güçler gerekse başka milliyetçi hareketlerin tetiklemesi vardır. Osmanlı Devleti'nde Osmanlıcılık fikri Hıristiyan toplumlarının milliyetçi hareketleri nedeniyle erozyona uğrayınca, devlet içinde iki etnik unsur kalmıştır; Türkler ve Araplar. Türk unsurunun üstünlüğünü vurgulayan her söylem dengeleri alt üst etmiştir. Kendilerini ikinci planda hisseden Araplar arasında tepkiler oluşmaya başlamıştır. Bundan sonra oluşan fikir akımlarında Arapların üstün olduğu dönemlere vurgular yapılmıştır. Bağımsızlık hevesi ile İngiliz ve Fransız güçleriyle gizli ittifaklar yapan Araplar, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde çok önemli bir yere sahiptirler¹⁴¹.

Arap yarımadasındaki karmaşa ve istikrarsızlık Arapları çeşitli çözümler aramaya itmiştir. Balkan Harbi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin dağılacağı kanaatine varan Arap ileri gelenleri, Paris'te bir kongre toplamışlardır. Bu kongreye katılanların çoğunluğu Beyrut'ta kurulmuş olan İslahat Komitesi üyeleridir. Bu komisyonun İstanbul'da bulunan üyelerin, Osmanlı hükümeti ile yaptığı görüşmeler neticesinde hükümetin ıslahatlarda kararlı olduğunu, fakat şimdilik girişimlerinin yabancı müdahalesine yol açacağını belirtmişlerdir. İleride hükümetin Arapların isteklerine uygun düzenlemeleri yapacağı ifade edilmiştir¹⁴².

Osmanlı Devleti, Arap Yarımadası'nda zaman zaman zuhur eden kargaşa ve otorite boşluğunun önlenmesi için alınan askeri tedbirler neticesinde Arap kabilelerinin devlete bağlı kalmalarını mümkün kılmıştır. Fakat devletin Araplar üzerindeki siyasi

¹⁴¹ Gamze Güngörmüş Kona, *Ortadoğu- Orta Asya ve Kesişen Yollar*, İstanbul, 2003, s. 259-260.

¹⁴² Hasan Karaköse, *Hatırat Kitaplarında Orta Doğu Meselesi, Birinci Orta Doğu Semineri, Bildiriler*, Elazığ, 2003, s.383.

hakimiyeti ancak kısmi derecede başarılı olmuştur. Arapların şikayetleri ve bir kısım olumsuzluklara rağmen ne Sultan II. Abdülhamid ne de İttihad ve Terakki yönetimi, uygulanmakta olan merkezi idare sisteminde ciddi bir değişiklik yapmaya teşebbüs etmemiştir. İbni Suud ile İbni Reşid gibi kabileler arasında düşmanlık ve kargaşanın hüküm sürdüğü, Arap Yarımadası'nın iç kısımlarında Osmanlı hakimiyeti zayıflamıştır¹⁴³. Bu durumun sadece savaşın son döneminde geçerli olduğu söylenebilir.

Arabistan I. Dünya Savaşı öncesinde siyasi yönden gruplara ayrılmış, aynı zamanda birbirine karşı olan kabileler arasında mücadelelere sahne olmuştur. Bölge askeri açıdan küçümsenecek bir yapıda olmamakla beraber, müşterek bir Arap hareketini gerçekleştirecek liderden yoksundur¹⁴⁴. Araplar arasında yüzyıllardır süregelen kabilecilik anlayışı vardır. Milliyetçilikten çok kabilecilik ön plandadır, kabileler arasında sık sık sürtüşmeler meydana gelmektedir. Din ve milliyet farkı, Arabistan bölgesinde mutlak bir birliğin kurulmasını önlemektedir¹⁴⁵.

Osmanlı Devleti'nin yıkılış döneminde Arap yarımadasının büyük kısmı Osmanlı Devleti'nin idari kontrolünde görünse de yarımada, bölgede yaşayan bedevi kabilelerinin meydana getirdiği karmaşa içindedir. Bu karmaşa içinde, Suud ailesi 18. yüzyılda, Arap yarımadasındaki birçok kabile üzerinde kurmuş olduğu kontrolü asrın sonunda kaybetmiş olmasına rağmen 20. yüzyılın başlangıcından itibaren kabileler üzerinde tekrar kontrolü kurarak, Suudi topraklarını genişletmeye başlamıştır. 1902 yılında, Abdülaziz bin Abdurrahman es-Suud, Riyad'ı ele geçirerek, 30 yıl sürecek Arap yarımadasındaki dağınık feodal yapıyı birleştirme hareketini başlatmıştır. Topçu birlikleri ile desteklenen Osmanlı kuvvetleri İbni Reşid kuvvetleri ile birlikte, Abdülaziz'in kuvvetleri karşısında başarılı olamamış, Arap yarımadasının merkezi bölümü Abdülaziz bin Suud'un kontrolüne geçmiştir. Yarımadadaki Türk askeri gücünün yetersizliğini değerlendiren İbni Suud, 1913 yılında önce doğu vilayetlerinden

¹⁴³ Metin Hülagü, *Pan-islamizm, Osmanlı'nın Son Umudu*, İzmir, 2006, s. 117.

¹⁴⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devletine Karşı Arap Harekatı*, Ankara, 1982, s. 92.

¹⁴⁵ Remzi Çavuş, *Hain Kim?, Bir İsyanın Perde Arkası*, İzmir, 2006, s. 62.

Ahsa'da ve daha sonra Hufuf'da bulunan Türk kuvvetlerini yenerek, Kuveyt ile Katar arasındaki tüm Basra körfezi kıyılarını kontrolü altına almıştır¹⁴⁶. İbni Suud'un, Ahsa bölgesini ele geçirmesi üzerine Osmanlı Hükümeti tarafından cezalandırılması gerekirken devlete bağlı tutmak amacıyla Necid'e vali tayin edilmiştir¹⁴⁷.

I.Dünya Savaşı yaklaşırken Osmanlı yetkilileri Necid'deki iki hükümdarı, İbni Suud ve İbni Reşid'i barıştırmak ve askeri birliktelik sağlamak için çaba göstermiştir. Mayıs 1914'te imzalanan Osmanlı-Suudi Antlaşması ile Necid bölgesinin İbni Suud'un bölgesi olarak kalması ve hakimiyetinin saltanat ile babadan oğula geçmesi kabul edilmiştir. Aynı zamanda anlaşma, İbni Suud'un diğer yabancı güçler ile anlaşma yapmasını ve içindeki yerleşim birimlerinde yabancılara imtiyaz vermesini de yasak etmiştir¹⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nin bölgedeki idari hakimiyetinin zayıflamasından yararlanmak isteyen İngilizler, Necid, Müntefik, Kuveyt gibi yerlerin şeyhlerini tamamen kendine bağlamıştır. Bunlardan Şeyh Mübarek, İngilizlerin yardımıyla Kuveyt'e sahip olmuş ve Kuveyt'in tek hakimi gibi hareket etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Arabistan topraklarında yapmaya söz verdiği, fakat çeşitli sebeplerden dolayı yapamadığı ıslahatlar meselesi, savaş öncesinde İstanbul Hükümeti ile aşiretler arasındaki sıkıntıları daha da arttırmıştır. 5-6 bin nüfuslu bir kasaba olan Hail'de oturan İbni Suud, II.Abdülhamit döneminden beri adeta imtiyazlı bir durumdadır. Buna rağmen İngilizlerle yakın ilişkiler kurmuştur. İbni Reşid I. Dünya Savaşı'nın başından sonuna kadar hilafete bağlı olmuştur. İbni Reşid ile İbni Suud arasında var olan gerginlikler İngilizlerin kışkırtmasıyla çözümlenemez hale gelmiştir.

İbni Reşid, Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğundan, düşman güçlerinden korunması için Bağdat'tan bir Osmanlı kolordusu gönderilmiştir. İbni Reşid, hem İbni Suud hem de Şeyh Mübarek tarafından kuşatma altında tutulduğundan açlık ve sefalet

¹⁴⁶ Öner Pehlivanoglu, *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul, 2004, s.145-146.

¹⁴⁷ Metin Hülagü, *a.g.e.*, s. 95.

¹⁴⁸ Madawi al-Raşheed, *A History of Saudi Arabia*, USA, 2003, s. 40.

içerisinde aylarca mücadele etmek durumunda kalmıştır. Kasım bölgesindeki kuşatma süresince elbiseye bile sahip olmayan askerler, çuvallardan ayakkabı ve elbise yaparak hayatlarını devam ettirmeye çalışmışlardır¹⁴⁹.

1914 sonundan 1916'nın başına kadar İngiltere bir taraftan İbni Suud ile görüşmeler yaparken, daha önemli ve kader belirleyici olan Şerif Hüseyin-McMahon ve Sykes-Picot görüşmeleri devam etmektedir.

İngiltere-Şerif Hüseyin antlaşmasından haberdar olan Fransa Ortadoğu'yu paylaşma meselesi üzerinde ısrarla durmuştur. Fransa adına Georges Picot ile İngiltere adına Sir Mark Sykes arasında Sykes-Picot antlaşması imzalanmıştır. Buna göre Suriye'nin Akka'dan itibaren kuzeye doğru bütün kıyı bölgesi (Beyrut dahil) Fransa'nın olacaktır. Bağdat-Basra arasındaki Dicle ve Fırat bölgesi de İngiltere'nin olacaktır. Geri kalan topraklarda bir Arap devleti veya Arap devletleri federasyonu kurulacaktır. Arap devletinin Akka-Kerkük çizgisinin kuzeyi Fransız nüfuz alanı, güney kısmı İngiliz nüfuz alanı olacaktır¹⁵⁰.

Arabistan yarımadasının ileride şekillendirilmesi ile ilgili kararlar Sykes-Picot antlaşması ile karara bağlanmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı'nın Asya ülkesinde, İngiliz ve Fransız payları ortaya çıkmıştır. İngiliz ve Fransız kaynaklarına göre Arabistan yarımadasındakiler zaten Türk hakimiyetinde kalmaya şiddetle karşıdır. Bu sebepten ileride bir Arap federasyonu veya devleti kurulması bahanesini uydurmuşlardır¹⁵¹. Kurulacak olan Arap Devleti, İngiliz himayesinde olacağı gibi bir Arap halife atamak İngilizlere kaçınılmaz bir fırsat verecektir¹⁵².

İngiltere bu antlaşma ile Süveyş kanalını koruma ve Hindistan yolunu güvence altına alma imkanını elde etmiş olacaktır. Ayrıca İngiliz filoları için de bol miktarda

¹⁴⁹ Hasan Karaköse, *a.g.m.*, s. 386-387.

¹⁵⁰ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, 14. Baskı, Ankara, s.126

¹⁵¹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 46

¹⁵² Ömer Budak, *Osmanlı'nın Parçalanmasını Hazırlayan Açık ve Gizli Anlaşmalar ve İmzalanmayan Sevr*, *Osmanlı*, C.1, Ankara, 1999, s. 671.

petrol sağlamış olacaktır. 1888'den itibaren Almanya'nın Osmanlı Devleti ile yakın münasebet kurması ve Berlin- Bağdat demiryolu projesini ortaya atması ve böylelikle Basra Körfezine ulaşmayı planlaması İngiltere'yi gerçekten endişelendirmiştir¹⁵³. Bu tarihten itibaren Arap yarımadasındaki menfaatlerini koruyacak ve genişletecek planlar yapmıştır.

İngiliz ve Fransız hükümetleri bir taraftan Arabistan'ın geleceğini kendi istekleri doğrultusunda planlarken bir taraftan da bazı devletlere bölgedeki hakimiyetini kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Petrograd'taki İngiliz ve Fransız Büyükelçileri, Rus Dışişleri Bakanı Sazanov'a verdikleri 9 Mart 1916 tarihli muhtıradan Arabistan ile ilgili şu görüşlerini belirtmişlerdir. Arap devletinin koruyucusu olacak olan İngiliz ve Fransız hükümetleri üçüncü bir devletin Arap yarımadasında toprak işgal etmesine ya da Kızıl Deniz'in doğusunda deniz üsleri kurmasına izin vermeyeceklerdir. İngilizlerin Aden Körfezi'nde genişlemesine bu madde engel olmayacaktır. Arap devletinin sınırları konusunda Araplarla görüşmelere, şimdiye kadar olduğu gibi, İngiliz ve Fransız hükümetleri tarafından devam edilecektir. Ayrıca Arabistan toprağına silah girişinin iki hükümet tarafından yapılması ve bu işin kontrol altında tutulması kabul olunmuştur¹⁵⁴. Bu muhtıra ile Arabistan yarımadasında son söz sahibinin İngiltere ve Fransa olduğu belirtilmiş, diğer devletlerin bölgeye müdahalesine izin verilmeyeceği ifade edilmiştir.

Daha savaş başlamadan önce Arap toprakları İngiliz ajan kaynamaktadır. Osmanlı Devleti'nin Arap yarımadasına gönderdiği vali ve hakimlerin bir kısmı ise Arapça bilmemektedir¹⁵⁵. Bu durum İngiliz siyasi entrikaları karşısında Osmanlı'nın bölgede etkisiz kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca İngiltere savaş boyunca Dışişleri Bakanlığı kontrolünde yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. 1917 yılında İngiltere'nin propaganda faaliyetleri için çalışan yetkililerin sayısı 54 kişidir.

¹⁵³ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁵⁴ Nurer Uğurlu (Derleyen), *Rus Devlet Arşivi Gizli Belgeleri, Türkiye'nin Parçalanması ve Rus Politikası(1914-1917)*, İstanbul, 2004, s. 231.

¹⁵⁵ Remzi Çavuş, *Hain Kim?, Bir İsyanın Perde Arkası*, İzmir, 2006, s. 10.

Oluşturulan bu büro 2,5 milyon kitap ve broşür yayınlamıştır. 1916'da yayınlanan kopya sayısı 7 milyondur. İngilizler bu propagandalarında Türkleri hedef göstermiştir. Türklerin hakimiyetleri altındaki topraklardan çekilmeleri planlanmıştır. 'Türkler gitmeli' sloganlı kampanyalar düzenlenmiştir¹⁵⁶. Yapılan propagandaların etkisi ile Arap ileri gelenleri, Türklerin Arap aleyhtarı olduğunu düşünmüşlerdir. Türk hükümetinin resmi yazışmalarında Arapça kullanımını yasaklaması¹⁵⁷ ve Cemal Paşa'nın sert tutumları yapılan propagandaları kabul edilebilir hale getirmiştir.

İtilaf Devletlerinin amacı, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki bu topraklar üzerinde özerk bir Arap Devleti kurmaktır. Osmanlı Devleti bu durumun farkında olup, bir takım önlemler almışsa da başarılı olamamıştır. Arabistan'da birkaç büyük şehrin dışında¹⁵⁸ merkezi otoriteyi tam oturtamamıştır. Şeriflerin yöntemindeki etkisi bu durumu bütün açıklığı ile ortaya çıkarmaktadır. Bölgedeki şerifler hacıların taşınması vasıtasıyla bol altın para kazanmaktadırlar. Maddi olarak güçlendikçe de Osmanlı idaresine boyun eğmemektedirler. Örneğin, savaştan önce Şerif Avnürrefik, Müşir Osman Paşa'yı (Osmanlı Mekke paşası) halkı ve hacıları haksız yere soymasına göz yummadığı için gizli planlar ile Hicaz'dan uzaklaştırmıştır¹⁵⁹. Kısaca şeriflere söz geçirmek, merkezin isteklerini kabul ettirmek çok zordur.

I.Dünya Savaşında Osmanlı Devleti İtilaf Devletlerine karşı savaş açınca İngiltere, Mekke Şerifi Hüseyin, İbni Suud ve İdrisi'nin Osmanlı ile olan anlaşmazlıklarından istifade ederek, İtilaf Devletleri ile kader birliği yapmalarını

¹⁵⁶ Servet Yaşar, Birinci Dünya Savaşında İngiliz Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti, *Atatürk Dergisi*, C.III, S.2, Erzurum, 2002, s. 121-123.

¹⁵⁷ Remzi Çavuş, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁵⁸ Deniz Doğru, 1914- 1916 Döneminde Osmanlı Devleti'nin Hicaz'daki Durumu, *TDAD*, S. 135 (Aralık, 2001), İstanbul, s. 96.

¹⁵⁹ Mahmud Nedim Bey, Arabistan'da Bir ömür; Son Yemen Valisinin Hatıraları veya Osmanlı İmparatorluğu Arabistan'da Nasıl Yıkıldı?, (derleyen, Ali Birinci), İstanbul, 2001, s. 72-75.

sağlayacak vaatlerde bulunmuştur. İngiltere bu vaatlerini, bol miktarda dağıtmış olduğu altınlarla da sağlamlaştırmıştır¹⁶⁰.

Savaş çıktıktan kısa bir süre sonra Avusturya-Macaristan ve Alman Hükümetleri ise İbni Suud ve İbni Reşid'i barıştırmak ve Osmanlı ile aralarını bularak ittifak oluşturmalarını sağlamak istemiştir. Böylece başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletlerine karşı İbni Suud ve İbni Reşid'in birlikte hareket etmelerini sağlamak istemişlerdir¹⁶¹.

Osmanlı Devleti, Arapları mali yönden kendine bağlamak için, 5.000 sterlin altını Arabistan'a dağıtmıştır. Arap şeyh ve liderlerine, Şerif Hüseyin, İbni Reşid ve İbni Suud gibi kişilere, Osmanlı'ya bağlı kalmaları için bol miktarda altın verilmiştir¹⁶².

II. KUTSAL CİHADIN İLAN EDİLiŞİ VE ETKİSİ

2 Ağustos 1914'te Osmanlı ordusu genel bir seferberlik ilan etmiştir. Arabistan'daki diğer birlikler gibi Hicaz'daki 22. Fırka ile Asir'deki 21. Fırka bunun dışında tutulmuştur. Mekke ve Medine'nin güvenliği için gerekli tedbirler alınmıştır. Osmanlı için bölgenin korunması büyük önem taşımaktadır.

İngiltere de savaşın hemen başında Kızıldeniz'de faaliyetlerine başlamıştır. 1914 senesinde İngiliz harp gemileri Kızıldeniz'i ablukaya almıştır. Bedeviler İngilizlerin kışkırtmasıyla Hicaz, Asir ve Yemen arasındaki ulaşım irtibatını kesmişlerdir. İngiltere bölgede egemenlik sahasını genişletmek için çalışırken Osmanlı da Arabistan'daki menfaatlerini korumaya çalışmaktadır. Osmanlı Almanya'nın ısrarı ile Süveyş Kanalı'na saldırmayı ve İngiltere'ye büyük bir darbe vurarak Mısır'ı yeniden almayı planlamaktadır. Bölge komutanlığına atanan Cemal Paşa, Kanal Seferi için mümkün olduğu kadar çok kuvvet toplamaya çalışmıştır. Cemal Paşa özellikle güçlü iki

¹⁶⁰ Metin Hülagü, *a.g.e.*, s. 95.

¹⁶¹ Gary Troeller, *The Birth of Saudi Arabia*, London, 1976, s. 118.

¹⁶² Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Ankara, 2004,,s. 236

kabile reisi, İbni Suud ve İbni Reşid'in arasını düzelterek onların da sefere katılmasını sağlamaya çalışmıştır¹⁶³.

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na girerken son dönem kaybettiği yerleri ve itibarını geri kazanacağına inanarak Cihad-ı Ekber ilan etmiştir. Cihad-ı Ekber, 14 Aralık 1914'te ilan edilmiştir. Fetva emini Ali Haydar Efendi tarafından ilan edilen fetvayı padişahın istemeyerek kabul ettiği tahmin edilmektedir. Osmanlı'nın savaşa katılması ile üç kademe yapılan Cihat beyannamesi ve fetvalar ile İngiliz, Fransız ve Rus idaresinde yaşayanlarda dahil olmak üzere bütün Müslümanlar bu üç devlete karşı savaşa çağrılmıştır. Cihadın bütün Müslümanlara farzı ayn yani bütün Müslümanların yapması gereken bir fiil olduğu beyanda vurgulanmıştır¹⁶⁴. Bu beyanname ile tüm Müslümanlar arasında birliğin sağlanması ve sömürgeci devletlere karşı bir ayaklanmanın vücuda getirilmesi amaçlanmıştır¹⁶⁵.

Cihad-ı Ekber'in ilan edildiği tarihlerde merkezi Arabistan, İbni Suud ve İbni Reşid'in hüküm sürdüğü iki idari alana ayrılmıştır. Buradaki Arap kabile liderlerinin cihada katılımlarını sağlamak için Arapça telgraflar çekilmiş, fetva ve beyannameler gönderilmiştir. Osmanlı hükümeti, Mekke Emiri Ali Haydar Paşa'ya elli bin altın lira vererek, ondan Arap kabilelerini Cihad-ı Ekber davetine kazanmasını istemiştir. Aynı zamanda kabileler arasında tesirli olacağı inancı ile Medine ahalisinden Ulban El-Cabi ve Mesud bin Düreyş gibi ulemanın yer aldığı bir nasihat heyeti oluşturulması kararlaştırılmıştır. Şeyh Senusi'nin oğlu ile Seyyid Mehdi'nin Medine'ye gelerek cihada katılmaları ve kabileleri bu konuda ikna etmeleri sağlanmıştır. İtilaf Devletlerini ciddi derecede rahatsız edecek pozisyonda bulunan Arap kabile liderlerine büyük ehemmiyet verilmiş ve cihadın önemini anlatması için özel elçiler görevlendirilmiştir.

¹⁶³ Deniz Doğru, *a.g.m.*, s. 98-99

¹⁶⁴ Metin Hülagü, *a.g.e.*, s 30-31.

¹⁶⁵ Metin Hülagü, "I. Dünya Savaşı Sırasında Pan-İslamist Faaliyetler", *Osmanlı*, C.2, Ankara, 1999, s. 555-556.

Arabistan'da Cihad-ı Ekber davetine icap eden tek Arap kabile lideri, Şammar bölgesinde hakim olan Emir İbni Reşid'dir ¹⁶⁶. Şerif Hüseyin, İbni Suud ve İdrisi, her biri kendi güçleri nispetinde, savaşın akıbetine etki edecek bir noktada buluyorlardı. Bu liderler, İtilaf Devletleri lehine hareket ederek Cihad-ı Ekber'in ilanı ile umulanları boşa çıkarmışlardır. Türk kuvvetlerini etkisiz hale getirmiş ve İngiltere'nin Kızıldeniz'in kontrolünü elinde tutmasını kolaylaştırmışlardır¹⁶⁷.

Necid bölgesine hakim olan Emir Abdülaziz bin Suud, Osmanlı aleyhtarı bir tutum sergileyerek cihad davetini duymazlıktan gelmiştir. İngiltere ile gayet uyumlu bir siyaset izlemesi karşılığında İngiltere'den gerek maddi gerekse cephane ve subay desteği gibi askeri yardım almıştır. Arap Yarımadası'nda Necid valisi ve kumandanı, aynı zamanda Vahhabi mezhebinin lideri olan İbni Suud'a da Cihad-ı Ekber davetine katılması için İttihat ve Terakki yönetimi tarafından telgraf çekilmiş ve elçiler beraberlerinde hediyelerle gönderilmiştir. İbni Suud, Osmanlı Hükümeti tarafından uzun süre izlenmiştir. Fikirleri ve hareketleri Talat ve Enver Paşalar tarafından yakından takip edilmiştir. Özellikle İbni Suud'un menfi bir düşünce ve muhalif bir tutum sergilemeye başlaması üzerine, Osmanlı Hükümeti onunla anlaşma ve uzlaşma yolları aramaya başlamıştır. İbni Suud'a bir takım tekliflerde bulunulmuştur. Fakat Hindistan İngiliz Hükümeti ile siyasi birlik içerisinde olduğunu düşündüğü Şerif Hüseyin'in Cihadı Ekber davetine katılmayacağını öğrenince Cihad-ı Ekber davetine uymaktan vazgeçmiştir. İbni Suud, İngilizlerin Basra Körfezi'ndeki kıyı şeridini ele geçirebileceklerinden endişe duyduğunu bahane ederek, Osmanlı elçilerine kesin bir cevap vermekten kaçınmıştır¹⁶⁸. Cihad davetini ret etmekten de çekinmiştir.

¹⁶⁶ Metin Hülagü, *a.g.e.*, s.93-94.

¹⁶⁷ Metin Hülagü, *a.g.e.*, s.115.

¹⁶⁸ Metin Hülagü, *a.g.e.*, s. 95.

Osmanlı Hükümeti bölgedeki hakimiyetini gösterme adına İbni Suud'la anlaşmakta kararlı davranmıştır. Hükümet, İbni Suud'a çeşitli teklifler sunmuştur¹⁶⁹. 10 Mart 1914 tarihli tahriratta Hakkı Paşa'nın İbni Suud'a yapmış olduğu bir teklif yer almaktadır. Bu teklifin yapılmadan önce Hindistan'daki İngiliz yetkilisi Cox'la da görüşülmüştür. Teklifte; 1)Sancak ile Ahsa sahillerinin Osmanlı askerine verilmesi, 2)Hakim ve kadıların Ferman-ı Hümayun ile tayin edilmesi, 3)Senelik 3.000 lira vergi verilmesi, 4)Ecnebi hükümetleri ve memurları tarafından vuku bulacak bütün tebligatın bir suretinin Osmanlı'ya gönderilmesi, 5)Bütün tüccar ve ecnebi memurların sancaktan ihracı,6)Ecnebilere sefir ve otomobil imtiyazının verilmemesi yer almaktadır. Osmanlı Hükümeti ancak bu şartlar altında İbni Suud'u Necid mutasarrıflığına tayin ve kabul ettiğini bildirmiştir.

İngiliz Cox, Muharrem 391 tarihli mukavelename ile Necid'in Osmanlı toprağı olduğunu tanıdıklarını belirtmiştir. Fakat yapılmak istenen antlaşma maddelerinin kendi menfaatleri ile uyuşmadığını ve menfaatlerini muhafaza etmeye mecbur olduklarını belirtmiştir. Cox, Padişah tarafından İngilizlere verilen imtiyazlarla son maddelerin uyuşmadığı ifade etmiştir. 5.maddenin ise asla kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir. Türk Hükümeti de kendi haklarını korumaya mecbur olduğu ifade etmiştir¹⁷⁰. Neticede antlaşmadan İngilizler aleyhine olan maddeler çıkarılarak İbni Suud'a teklif edilmiştir. İbni Suud, 15 Mayıs 1914'de Osmanlı Devleti ile antlaşmayı istemeyerek de olsa imzalamıştır. İbni Suud'un Türklerle bu antlaşmayı imzalamasının temel nedenlerinden biri; Ahsa'dan Türk garnizonlarını kovmuş olduğu için, deniz yolu ile bir istiladan korkmasından ileri geliyordu.

İbni Suud antlaşmayı imzaladıktan sonra da menfaatlerine uygun hareket edecektir. 31 Ekim 1914'de İbni Suud'un İbni Reşid'e karşı bir mücadele başlattığını

¹⁶⁹ BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), HRSYS(Hariciye Siyaseti), Dosya no: 114, Vesika no: 23, (29.05.1914)

¹⁷⁰ BOA , HRSYS, Dosya no: 114, Vesika no: 21, (17.03.1914)

öğrenen Osmanlı Hükümeti, Basra'da bulunan Seyyid Talib'e mücadeyi durdurması için bir telgraf çekmiştir¹⁷¹.

İbni Suud'un Osmanlı Hükümeti aleyhine çalışmalarını son dönem siyasi hatalarının körüklediği söylenebilir. I.Dünya Savaşı sırasında Bağdat'ta askeri ve mülki görevde bulunan Cavit Bey şöyle demiştir: “Bağdat'a gittiğim sırada İbni Suud'dan Şehit Mehmet Fazıl Paşa'ya gelen bir mektubu okudum. Mektupta İbni Suud, İttihat Hükümeti'nin İbni Reşid'e her istediğini verdiğini, kendisinin ise bir bedevi şeyhine yapılması lazım gelen hürmete bile mazhar olamadığından, çocuklardan oluştuğunu düşündüğü hükümete itimat edemeyeceğini belirtmişti.”¹⁷² İbni Suud'un Osmanlı Hükümetine bakışını gösteren bu sözler I. Dünya Savaşı sonrası gelişmelerin alt yapısının nasıl oluştuğunu göstermektedir.

Cihad-ı Ekber, ilan edilmesine ve oldukça yüklü bir propaganda yapılmasına¹⁷³ rağmen istenilen sonucu vermemiş, İslam dünyasından İtilaf Devletleri aleyhine bir hareket meydana getirilememiştir. Bunda İtilaf Devletlerinin özellikle İngiltere'nin bölgedeki faaliyetleri ve karşıt propagandaları etkili olmuştur. İngiliz Hükümeti bir taraftan Şerif Hüseyin'e maddi destek sağlarken¹⁷⁴ diğer taraftan da bölgenin geride kalan şeyhlerini kendi tarafına çekmek için uğraşmıştır.

Cihad-ı Ekber'in İslam dünyasında istenilen etkiyi göstermemesinin sebepleri: 1)Cihada çağrılan milletlerin bağımsız olmaması, 2)Hükümdarlarının tahtlarını korumaları veya kaybetmeleri tamamen sömürgeci devletlerin isteğine bağlı olması, 3)Hükümdarların sömürgeci devletlerin hizmetinde olması, 4)İngilizlerin İslam dinini bölgedeki Müslümanlardan daha iyi bilmesi ve Müslümanları yönlendirebilmeleri, 5)İngilizlerin Hindistan'da Cihad-ı Ekber'e karşı Darül-İslam ilan eden bir fetva ilan

¹⁷¹ Gary Troeller, *a.g.e.* s. 83.

¹⁷² Hasan Karaköse, *a.g.m.*, s.387.

¹⁷³ Metin Hülagü, *a.g.e.*, s. 51-61.

¹⁷⁴ Metin Hülagü, *İngiliz Hicaz İsyanına Maddi Yardımları*, Belleten, LIX, S. 225 (Ağustos, 1995), s.438.

etmiş olması görülebilir. Doğru dürüst bir hazırlık yapılmadan ilan edilen cihat ile hilafet makamının dünya nazarındaki mevkisinin sarsılmasına sebep olunmuştur¹⁷⁵.

Osmanlı savaşa girdikten sonra, Osmanlı'nın kutsal cihat ilan etmesi İngiliz Hükümeti'ni oldukça endişelendirmiştir. İngilizler, Türklerin cihat çağrısının Hintli Müslümanlar üzerinde derin bir etki oluşturmasından korkmuşlardır. İngiltere'nin sömürgesi Hindistan Müslümanları halifelige büyük önem veriyorlardı. Şerif Hüseyin, Osmanlı'nın cihat çağrısını desteklemiş olsaydı, halifenin gücünün İngiltere'nin Hindistan ve Mısır'da İngiliz konumunu sarsmasından korkmuşlardır. Hem Hindistan'daki 20 milyon, Mısır ve Sudan'da 60 milyon Müslüman ile İngiltere'nin; hem de Afrika'da 20 milyonla Müslüman ile Fransa'nın göz ardı edemeyeceği kısmen başarılı bir cihat, itilaf güçlerine karşı ciddi bir tehdit oluşturabilirdi. Ayrıca Hicaz'a giden hacıların ve Şerif Hüseyin'in bunlar üzerinde etkin rolü İngiltere'yi kaygılandırmıştır¹⁷⁶. Bu yüzden İngiliz diplomat Larcher, İngilizlerin Türklerle savaşının kendileri için tehlikede olduğunu, Türklerle savaşının sadakatleri şüpheli Hindistan, Mısır ve Sudan'daki Müslüman uyruklarını tutuşturabileceğini söylemiştir. Larcher, Osmanlı Devleti'nin ölüsünün bile İslam dünyasında etkili olabileceğinden çekindiğini ifade etmiştir¹⁷⁷.

III. ŞERİF HÜSEYİN İSYANI

1. İngiltere'nin İsyandaki Rolü

I. Dünya Savaşı başlayınca İngilizler Ortadoğu'daki çıkarların korumak için Türk ordularını hırpalamada faal rol oynayacak Arap bağlaşıklar aramaya koyuldular. Bu amaçla Haşimi aşiretinin önderi ve Necid'in yöneticisi İbn-i Suud'un düşmanı Şerif

¹⁷⁵ Mehmet Kafkas, *Geçmiş Bilmek 1*, İzmir, 1993, s.18-19.

¹⁷⁶ Gary Troeller, *a.g.e.*, s.76.

¹⁷⁷ Mehmet Kafkas, *a.g.e.*, s.71.

Hüseyin'i seçtiler. 1915 yılı boyunca Şerif Hüseyin, Araplara bağımsızlık verileceği sözleriyle aldatılarak Osmanlı Halifeliğine karşı ayaklanmaya kışkırtılmıştır¹⁷⁸.

Türkler Kuttü'l-Amara'yı ve 10.000 kişilik İngiliz-Hint bölüğünü ele geçirince İngilizlerin bölgedeki durumları kötüleşmiştir. Bu gelişmeler, İngilizlerin bir Arap isyanını çıkarma kararı almalarını hızlandırmıştır. İngiltere, Arap Yarımadası'nda petrol kuyularını güvence altına almak ve savaşın başında askeri amaçlar için ittifak kurduğu Kuveyt ve Muhammara'nın şeyhlerini korumak istemektedir. İngiltere ile Osmanlı'nın savaşının resmen başlamasından önce, İngiliz ordusunun bir tümeni Bahreyn'de konuşlanmıştır. Daha sonra Şattü'l Arap'a yerleşmiş ve Basra'yı işgal etmiştir. Bu tümenin komutanı yerli Araplara İngiliz gücünün dost olduğunu ilan etmiştir. İngiliz Hükümeti yarımada'nın her iki tarafında Araplarla dostluklarını ilan etmeye büyük özen göstermiştir. İngiltere, kutsal şehirlere saygı göstermeye ve Türklerin yanında yer almadıkları müddetçe Araplara dostça davranmaya söz vermiştir. İngiliz Hükümeti yetkilileri Arabistan'daki İngiliz siyasetini kararlaştırma noktasında çelişkilere düşmüştür. Hindistan'daki İngiliz yetkilileri bir Arap isyanını teşvik etmekten ziyade, Hindistan'da uygulandığı gibi daha geleneksel bir politika ile yerel Arap şeyhlerini devlet yardımı ile destekleme politikasını takip etmeyi tavsiye etmiştir. İngilizler Arabistan'da Türk otoritesinin yerini, kabile reisleri almadan önce bazı karışıklıklarla karşılaşmıştır. İngiliz yetkilileri için çok önemli olan iletişim hatlarının güvence altına alınması için çeşitli kabile reislerine mali yardım sağlamaya karar vermiştir. O döneme kadar Hicaz'da uygulanan Şerif Hüseyin'i altın geliri ile destekleme ve bedevi vergisini toplamasına yardım etme politikasının aksine, Hindistan İngiliz yetkilileri mali yardımları artık direkt olarak diğer Arap şeyhlerine vermiştir. Şeyhlerin kabilesi üzerinde otoritesini arttırması için İngiliz birlikleri kullanılmıştır. Bu anlamda İngiliz desteği gören yerel şeyhlerden biri Riyad Emiri İbni Suud'dur¹⁷⁹. İngilizler yardımları

¹⁷⁸ Salahi Sonyel, "Albay T.E. Lawrence, Haşimi Araplarını, Osmanlı İmparatorluğuna Karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Aldattı", *Bellekten*, C. LI, S. 199, Ankara, 1987, s.235

¹⁷⁹ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 79-81.

karşılığında İbn-i Suud'dan Basra'ya yapılacak İngiliz saldırısı sırasında Kuveyt şeyhine katılmasını istemektedir. İngilizler İbn-i Suud'un ileride Necid ve Ahsa'nın egemen yöneticisi olacağı sözünü de vermişlerdir. İngilizler bir taraftan Arap isyanı için Şerif Hüseyin'i desteklerken bir taraftan da diğer kabile şeyhleri ile arasını iyi tutmaya çalışmıştır. İngiltere'nin amacı, Şerif Hüseyin'e tüm Arabistan'ı vermek yerine Arabistan'ı bölüştürerek İngiltere'nin denetiminde küçük prensliklerden oluşan, aralarında işbirliğine gidemeyen, dolayısıyla Batılı devletlere güçlük çıkarmayacak kadar zayıf ve dağınık bir Arabistan kurmaktır¹⁸⁰.

Şerif Hüseyin'in kral olmak ve İngilizlerin Arabistan'ı Osmanlı topraklarından koparmak isteği isyana sebep olmuştur. Şerif Hüseyin, Osmanlı Devleti'nin Almanlarla ittifak kurmasını isyanı için bir dayanak olarak görmüştür. Osmanlı Devleti savaşa girer girmez, Mısır'daki İngiliz yetkilileriyle gizli görüşmelere başlamıştır. İngilizler, Şerif Hüseyin Osmanlı'ya karşı bir isyan başlatırsa, silah ve erzak yardımı sözünü vermişlerdir. Ayrıca tüm Arabistan'da bağımsız bir devlet kurulacağı vaadinde bulunmuşlardır. İngilizler desteklerini Mısır'da bulunan askerlerinden yardım için Şerif Hüseyin'e göndermek suretiyle göstermiş oldular. Özellikle İngiliz askeri yardımının Şerif Hüseyin'e ulaştırılmasında, casus Lawrence'nin önemli gayret ve girişimleri olmuştur¹⁸¹.

Mekke Şerifi Hüseyin, Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları sürecinde hayati rol oynamış bir isimdir. İsmindeki 'Şerif' Peygamberimizin soyundan geldiğini gösterir. Ayrıca da Fatimi hanedanının torunudur. Yani iki taraflı bir asalete hakimdir. Bu iki özelliğinden dolayı Şerif Hüseyin'in Arap dünyasında karizmatik bir kişiliği vardır. Yalnız zeki ve dirayetli bir devlet adamı olmadığı için kullanılmaya da müsait bir insandır. Hem karizması hem de kullanılmaya müsait olması II. Abdülhamit'in dikkatini çeker ve onu 1891 yılında ailesiyle birlikte İstanbul'a davet eder; 18 yıl boyunca da bir daha bırakmaz. Bunu Şerif Hüseyin'in İngiliz ajanlarıyla irtibat halinde

¹⁸⁰ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İstanbul, 2000, s.213.

¹⁸¹ Hasan Karaköse, *a.g.m.*, s. 385.

olduğunu haber aldığı için yapar; onu enterne ederek İngiliz ajanlarıyla ilişkisini de kesmiş olur¹⁸². Fakat İttihat ve Terakki yönetimi başa geçince Şerif Hüseyin'i hemen Mekke'ye Şerif olarak atamıştır¹⁸³. Böylelikle savaş döneminde yarımada büyük bir tehlikeye atılmıştır.

Şerif Hüseyin daha Dünya Savaşından önce İngilizlerle ayaklanma hakkında görüşmeler yapmıştır. 1912 yılında Mısırlı yöneticilerden biri Şerif'in temsilcisi sıfatıyla Londra'ya gitmiş ve Araplarla İngilizler arasında bir antlaşma yapmak için çalışmıştır. İngilizler, Araplara silah temin edecekler, Araplar da Osmanlı'ya isyan ederek gelecekte İngilizlerle müttefik olacaktır. İngiliz Dışişleri Bakanlığı teklifi kabule yanaşmamıştır. İngilizler ileride Arap bölgelerini ele geçirmek istedikleri için projeyi reddetmiş ve silah yardımı yapmayı uygun bulmamışlardır. Bu teklif üzerine İngilizler, savaş öncesinden kendi tüccarlarının Yemen, Umman ve Irak'taki Araplara silah satmasını yasaklamıştır. Arapların elindeki makineli tüfekleri değerinden çok fazlasına satın almak için girişimleri olmuştur. Böylelikle planlarına uygun olarak işgal öncesi bölge halkını silahtan mahrum bırakmak istemişlerdir.

Şerif Hüseyin savaş öncesinde İngiltere'ye tekrar başvurarak ittifak önermesine rağmen İngilizler kabul etmemiştir. Ancak savaş şartlarında İngilizlerin beli bükülünce, Araplara muhtaç olduklarını anlamış ve İngilizler Şerif Hüseyin'e teklif götürmeye başlamışlardır¹⁸⁴. Bir başka görüşe göre, savaştan önce İngiltere'nin yardımını uygun bulmayan Şerif Hüseyin, Nisan 1914'de oğlu Abdullah aracılığı ile İngiliz tekliflerine kapı aralamıştır¹⁸⁵

¹⁸² Mustafa Armağan, *Abdülhamit'in Kurtlarla Dansı*, İzmir, 2006, s. 155.

¹⁸³ Yaşar Canatan, 20. yüzyıl Başlarında Suriye, Lübnan ve Suudi Arabistan Bölgelerinde Türk Aleyhtarı Batı Politikası, *TDAD*, S.112, İstanbul, 1998, s. 17.

¹⁸⁴ Emir Şekip Arslan, *İthateci Bir Aydınımın Anıları*, (Çev. Halit Özkan), İstanbul, 2005, s. 192.

¹⁸⁵ Zeme N. Zeme, *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, (Çev. Emrah Akbaş), İstanbul, 2003, s.114.

İngiltere ve Fransa, önceleri Arap bağımsızlık hareketlerine karşı çıkmışlardır. Osmanlı devleti'ne karşı bu hareketlere yardım etmeleri, aslında 1916 Mayıs'ında imzalanan Sykes-Picot anlaşmasına ile bölgedeki ortak planlarını gerçekleştirmek istemelerindedir¹⁸⁶.

İngilizler diğer Arap kabilelerini de aynı tür isyana sürükleme girişimlerinde bulunmasına rağmen netice alamamıştır. Arapların büyük çoğunluğu hilafet ve saltanatın sadık destekçileri olarak kalmışlardır. Bazı Arap liderlerinin ise batan Osmanlı gemisini terk ederek kendi bağımsızlıklarını kurmayı amaçladıkları görülmüştür. Yabancı yardımı da bu fırsatı beklemektedir.¹⁸⁷ Şerif Hüseyin, 1914 sonbaharından beri görüşmeye devam ettiği İngiliz Savaş Bakanı Kitchener'a tüm Arap Asyasının kendi hakimiyetinde bağımsız bir krallık olmasını talep etmiştir. (İngilizler Şerif Hüseyin'e halifelik önerdiklerinden onun krallığa girişmesi onları şaşırtmıştır.) Şerif Hüseyin'in bu talebinde Babıali'nin savaş sonunda onu görevinden indireceği haberinin yayılmasının büyük tesiri olmuştur¹⁸⁸. İngilizler, Şerif Hüseyin'in isteklerini dikkate aldıklarını gösteren bazı ufak girişimlerle onu kendi saflarına çekmişlerdir. Böylelikle Arap yarımadasında Osmanlı aleyhine oluşumlar başlamıştır.

Bu aşamada büyümeye başlayan Arap milliyetçiliği yakın doğunun birkaç bölgesinde harekete geçmektedir. 19. yüzyıl sonlarında Arap milliyetçiliği iki farklı ve uzak biçim almıştır. İlk olarak Beyrut ve Şam'da milliyetçi politikaya göre düşünen ordu memurları ve aydınlarının oluşturduğu küçük gruplar vardır. Bu gruplar esas olarak geleneksel 19. yüzyıl Avrupa milliyetçisi fikir hareketlerinden etkilenmektedir. Osmanlı'da son zamanlarda ortaya çıkan ulusal isyanlar bu grupları teşvik edici rol oynamıştır. Bu milliyetçilik faaliyetleri Osmanlı'ya karşı Arap liderleri arasında hızla yayılmaktadır. Genç Türklerin dağılan devleti toparlama ve merkezileşme çabaları,

¹⁸⁶ Selim Ali Selam, *Beyrut Şehreminin Anıları (1908-1918)*, (Çev. Halit Özkan), İstanbul, 2005, s. 41.

¹⁸⁷ Zeme N. Zeme, *a.g.e.*, s.106-166.

¹⁸⁸ David Fromkin, *Barışa, Son Veren Barış*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 1993, s.166.

Arap kabilelerinin özgürlüğüne ve her türlü merkezi otoriteye olan hoşgörülerine etki etmektedir¹⁸⁹.

1914'te Hüseyin ve oğlu Abdullah Arap hoşnutsuzluğunun iki bölümü arasındaki asıl bağlantıyı oluşturmaktadır. Hem Hüseyin hem de Abdullah 10 yıldan fazla bir süre İstanbul'da yaşamıştır. Abdullah, Osmanlı meclisinde Hicaz'ın temsilcisi olarak görev almıştır. Ayrıca Suriye'deki gizli derneklerle bağlantı içerisindedir. Abdullah, Ağustos 1914'te, Kahire'ye bir ziyareti sırasında Kitchener'la isyan hakkında görüşmüştür. Şerif Hüseyin ise uzun bir süre Hicaz bedevileri ile meşgul olmuştur. Mekke'nin Emiri olarak yerel bir Arap prensi pozisyonunda olduğu gibi bir silahlı gücü de vardır. İngilizlere göre Şerif Hüseyin, iki birbirinden bağımsız hareketi yürütmek ve düzenlemek için ideal bir konumdadır. Askeri güç biraz daha önemliydi. Şam'ın Arap milliyetçisi aydınlarının hiçbir askeri gücü yoktu. Arap kabile liderlerinin de politik amaçları yoktu. Şerif Hüseyin ise bunların her ikisine de sahipti. 1915'in ortalarında birçok İngiliz bakanın Mısır'dan İran Körfezi'ne kadar uzanan olası bir Arap birliği tasarladıkları bilinmektedir. Bu olası Arap birliğini savunanların önde gelenlerinin başında Sudan Genel Valisi Wingate ve Mısır'daki İstihbarat Bakanı Albay Clayton vardır. Ayrıca Hüseyin'in Arap Halifesi olması ihtimali de bu dönemde konuşulmaktadır. Wingate'e göre; "Gelecekte İngiltere'yi patronu ve koruyucusu olarak gören ve tek bir Arap lidere ırk ve dil bağlarıyla bağlanan, Avrupa'nın himaye ve yönetimi altında bir araya gelen yarı bağımsız Arap Emirlikleri Federasyonu fikri gerçekleşebilir. İngiltere açısından bakıldığında Hicaz, Hint birliklerini batı sınırına taşıyacak olan koridorun her iki tarafını çevirmektedir. Mısır'daki Yüksek Komiser McMahan'un bir açıklamasından Hamilton'un Arapları savaş dışı etmek istediği bilinmektedir. Arapların savaş dışı bırakılmasından kasıt İtilaf Devletleri safına geçmeleridir. Bölgenin stratejisi dışında, Gelibolu'daki Türk gücünün büyük bir kısmını ve Mezopotamya'daki gücün neredeyse tamamını Araplar oluşturmaktadır ve

¹⁸⁹ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 82.

Almanlar geri kalan Arapları da savaşın içine çekmek için büyük harcamalar yapmaktadırlar. Bu yüzden Araplar iki tarafın arasında kalmışlardır. Araplar ise Türklerden ayrılmalarının gelecekte onlara neler kazandıracağını bilmek istemektedirler. Dolayısıyla bu garantiyi verip böylece Arap hareketini başlatmam istenmiştir.”¹⁹⁰ Arapların I.Dünya Savaşında üstlendikleri etkin rolü bu açıklama izah etmektedir.

Şerif Hüseyin’e destek için baskı yapanların özellikle Mısır ve Sudan’daki İngiliz yetkililerin olması dikkat çekicidir. Özellikle Hindistan hükümetindeki İngiliz yetkililer bu dönemde Şerif Hüseyin’in başını çektiği bir hareketin değerini tartışacaklardır. Aslında bu iki yönetimin bir Arap isyanını teşvik etme politikasında uyuşmadıkları gibi bir çatışma içine girdikleri göstermektedir. Bu mesele, Şerif Hüseyin’in cihat çağrısını etkisiz hale getirebileceğini düşünen Mısır ve Sudan’daki İngiliz yetkililer ile aksini düşünen Hindistan İngiliz yönetimi arasında çekişmelerin başlamasına sebep olmuştur. Fakat sonunda siyasi yönden Şerif Hüseyin, eşsiz bir pozisyona sahip olan kişi olarak belirlenmiştir ¹⁹¹. İngilizlerin siyasi ve askeri tüm yönleri ile Arap isyanı için Şerif Hüseyin’i desteklemesi, kendi içlerinde büyük tartışmalara sebep olsa da Şerif Hüseyin en iyi aday olduğu düşünülmüştür.

Ayaklanma öncesinde, İngiliz hükümetinin bir temsilcisi olan Sir Henry McMahon ile Şerif Hüseyin arasında bazı yazışmalar ve görüşmeler yapılmıştır¹⁹². İngiliz Dışişleri Bakanlığı hakiki bir isyan için Abdullah’a 10.000, Şerif Hüseyin’e 50.000 sterlin verilmesinde bir engel olmadığını bildirmiştir. McMahon ödenecek para miktarını Şerif Hüseyin’e iletince, Şerif Hüseyin’in ek olarak istenen 20.000 sterlin talebi kabul edilmemiştir. Fakat isyanın başlaması ve ilerlemesi hakkında kesin bir haber alır almaz, ilk meblağın gönderileceği söylenmiştir¹⁹³. Sir Henry McMahon ile

¹⁹⁰ Gary Troller, *a.g.e.*, s. 78.

¹⁹¹ Gary Troller, *a.g.e.*, s. 76-77.

¹⁹² Selim Ali Selam, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁹³ H. V. F. Winstone, *Ortadoğu Serüveni*, (Çev. Fuad Davudoğlu), İstanbul, 1999, s. 321-322.

Şerif Hüseyin arasındaki yazışmalar savaş süresinde devam etmiştir. Şerif Hüseyin'in özellikle sınırlar ile ilgili sorularını McMahon yazışmalarda geçirmiştir. Şerif Hüseyin Arapların yaşadığı coğrafyanın tümünde krallığının tanınmasını istemiştir. Şerif Hüseyin McMahon'a dördüncü mektubunda Arap davasına hizmet için çalıştığından istediklerinin fazla görülmemesini istemiştir. McMahon'un önerdiği gibi kuzey sınırlarında değişikliği uygun görmediğini, bu topraklar uğrunda savaşmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda McMahon'dan silahlı çatışmaya girmeme ile ne kast ettiğini açıklamasını istemiştir. McMahon ise cevabında açık ifadeler kullanmamış Şeyh Senusi gibi Osmanlı tarafına geçip Arap davasına zarar vermemesini, savaş sonrası menfaatleri için yapılan düzenlemeleri kabul etmesini istemiştir. İngilizler bölgedeki faaliyetleri için Arap isyanını kullanmak istemektedirler. Arapların Lübnan bölgesinde hakimiyetlerini kesinlikle kabul etmeyen İngiliz yetkililer ile Şerif Hüseyin arasında kurulacak Arap devletinin sınırları uzun süre görüşülmüştür¹⁹⁴. Sonunda İngiltere, Şerif Hüseyin'in bütün Arap yarımadası ile bütün Suriye'yi ve Irak'ı içine alacak bağımsız Arap devletinin başına geçme isteğini Lübnan hariç kabul etmiştir. İngilizler, Şerif Hüseyin'e Akdeniz'e kadar bağımsızlık verecek, kutsal kentleri saldırılara karşı koruyacak, böylece onun Arap ihtilalini hazırlamasına yardım edeceklerdir¹⁹⁵.

İngilizler tüccarlarının Arap bölgelerine silah satışlarının yasaklaması¹⁹⁶ ve İngiliz hükümetinin bölgeye silah giriş ve çıkışını kontrolleri altında bulundurmaları, istedikleri zaman ve zeminde istedikleri askeri harekate yön vermelerini sağlamıştır.

2. İsyanın Çıkışı

I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği sırada Osmanlı Devleti için en önemli sorunlardan birisi hiç şüphesiz Şerif Hüseyin isyanıdır. I.Kanal Seferi hazırlıkları

¹⁹⁴ Nuri as-Said, *Arab Independence and Unity*, Bağdat, 1943, s. 23-25

¹⁹⁵ Yaşar Canatan; *a.g.m.*, s. 18.

¹⁹⁶ Emir Şekip Arslan, *Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı Anıları*, (Çev. SeldanMeydan, Ahmet Meydan), İstanbul, 2005, s.408.

sirasında Şerif Hüseyin'in Devlet-i Ali'ye bağlılığı devam etmiştir. Hicaz vali ve kumandanı miralay Vehib Bey I. Kanal Seferi'ne Hicaz'dan asker yardımında bulunacaktır. Bu arada Cemal Paşa, Şerif Hüseyin ile haberleşip, oğullarından birisinin Hicaz kuvvetlerine katılmasını istemiştir. Şerif Hüseyin, Cemal Paşa'nın isteğini olumlu karşılamış ve oğlu Ali Bey'in Vehib Bey ile hareket edeceğini bildirmiştir. Fakat Ali Bey Medine'ye gelince, daha ileri gidemeyeceğini söylemiştir¹⁹⁷. Muhafız Basri Bey'in işlerine müdahale etmeye başlamıştır¹⁹⁸. Şerif Hüseyin ve oğulları Hicaz'da kanal seferine katılacak askerleri hazırlıyoruz diyerek, devletten para ve silah almışlardır. Cemal Paşa, bu hususta şunları söylemiştir. “Şerif Hüseyin, Kanal seferine iştirak için göndereceğini vaat ettiği 1500 gönüllünün masrafları için benden altın olarak elli altmış bin lira almıştı...” Cemal Paşa, Şerif Hüseyin'in tümden Osmanlı'ya tavır almasını önlemek için istemeyerek de olsa yardım etmiştir. Fakat Cemal Paşa, Şerif Hüseyin'den şüphelendiğini açıkça ifade etmiştir. “... Bunlara ait tüfekler Nisan ayı nihayetine doğru Medine'ye vardı. Oradan Mekke'ye gönderileceklerdi. Fakat Şerif Hüseyin'deki dil değişikliği beni ihtiyatlı olmaya sevk etti. Bazı bahanelerle tüfekleri Medine'de bıraktırdım”¹⁹⁹.

Şerif Hüseyin, isyan sırasında Suriye Arapları ile birlikte hareket için işbirliği zemini aramıştır. Bu iş için oğlu Faysal'ı görevlendirmiştir. Faysal İstanbul'a giderken ve dönerken Şam'a uğramıştır. Cemal Paşa, Faysal'ın niyetini tahmin ettiği için onu çok iyi karşılayıp karargâhında misafir etmek istemiştir. Faysal ise hareketlerinin dikkat çekmemesi için başka bir yerde kalmıştır. Faysal, Şam'da yaptığı incelemeler sonunda mahalli şartların Arap isyanı için uygun olmadığını görmüştür. Faysal'ı destekleyen Suriyeliler ya tutuklanmışlar ya da saklanmışlardır. Birçok dostu da idamla cezalandırılmıştır. Faysal, iyi organize edilmiş Arap birliklerinin uzak bölgelere sürüldüğü veya Türk birlikleri arasında dağıtıldıklarını görmüştür. Arap köylüleri de

¹⁹⁷ Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 215, Hasan Karaköse, *a.g.e.*, s. 384-385.

¹⁹⁸ Hasan Karaköse, *a.g.e.*, s. 385.

¹⁹⁹ Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 215.

askerlik hizmeti yapmak üzere Türk ordusuna alınmıştır. Cemal Paşa, uyanık davranıp Arap güçlerini etkisiz hale getirmiştir²⁰⁰.

Arap isyanını, Cemal Paşa'nın katı siyasetinin ortaya çıkardığı; yani o Suriye'nin ileri gelenlerini öldürmüş olmasa, Şerif Hüseyin devlete karşı çıkmayacağı ve Arapların Türklere ayrılmayacağı iddiaları doğru değildir. Çünkü Şerif Hüseyin'in İngilizlerle ilişkisi ve devlete karşı çıkmak için fırsat kollaması Abdülhamit dönemine dayanmaktadır²⁰¹. Abdülhamid bunun farkında olduğu için yetkileri elinden ittihatçılar tarafından alındıktan sonra, İttihatçılar Mekke Emiri Ali'nin yerine Şerif Hüseyin'i getirdikleri zaman "Bu adamı çok iyi tanıyorum ve yapacağı işlerden dolayı asla sorumluluk kabul etmiyorum" demiştir²⁰². Başka bir görüşe göre, Şerif Hüseyin isyanının ortaya çıkmasında idamlar meselesinin etkisi büyüktür. Çünkü diğer Araplar gibi Şerif Hüseyin'in de milli duygularla gayrete geldiği ve cesaret aldığı söylenebilir²⁰³. Kısacası bu isyanın başlamasında, Cemal Paşa'nın Arap milliyetçilerine karşı sert uygulamaları isyanı hızlandırıcı rol oynadığını²⁰⁴ düşünülebilir.

Faysal, Şam'ı ziyaretinde Arap gizli cemiyetleri ile görüşmüş, İngilizlerin tekliflerini onlarla müzakere etmiştir. El- Ahd ve el- Fetat Cemiyetleri Faysal'ı güçlendirmiş ve faaliyetlerinin de artmasına sebep olmuştur. Faysal Şam dönüşünde Arap tümenlerinin isyana hazır olduğunu Şerif Hüseyin'e iletmiştir. Halep çevresinde iki tümenin isyana iştirak edeceğini Toros'un bu tarafında tek bir Türk tümeni olduğu için isyancıların tek hamlede Suriye'yi ele geçireceğini bildirmiştir²⁰⁵.

²⁰⁰ Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 220.

²⁰¹ Emir Şekip Arslan, *a.g.e.*, s. 408.

²⁰² Emir Şekip Arslan, *a.g.e.*, s. 191-192.

²⁰³ Hasan Karaköse, *a.g.e.*, s. 384.

²⁰⁴ Tufan Buzpınar "Arap Milliyetçiliğinin Osmanlı Devleti'nde Gelişim Süreci", *Osmanlı*, C.2., Ankara, 1999,

s.177.

²⁰⁵ Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 220.

Tüm bu hazırlıklardan sonra Şerif Hüseyin ve oğlu Abdullah, Arap milliyetçilerini de kullanarak para karşılığı topladığı birkaç bin civarındaki bedevi kuvveti ile isyanı başlatmıştır. İsyân beyannamesinde Arap ulusunun geleceğini düşündüğünü ve isyanın gerekliliğini ifade etmiştir. Osmanlı saltanat ve halifeliğine karşı olmadığını fakat Osmanlı yönetiminin Arap milletine karşı gerekli ihtimamı göstermediğini beyan etmiştir. Bakınız. Ek-2. Böylelikle Kanal ve Suriye cephelerinde Osmanlı başarısı imkansız hale gelmiştir. İsyânın ortaya çıkmasında İngiliz ajanı Lawrence'nin katkıları unutulmamalıdır. Lawrence, Hüseyin ve oğullarına silah ve altın yardımı sağlamıştır. Zaten Lawrence'in görevi, Türklerden memnun olmayan şeyhleri bağımsızlık vaatleri ile isyan ettirmek ve İngiliz askeri stratejilerine uygun bir şekilde hareket etmelerini sağlamaktır²⁰⁶.

Haziran 1916'da Şerif Hüseyin önderliğinde başlayan Arap ayaklanmasına destek sağlamak için çevreden destek arayışına girmiştir²⁰⁷. İsyân beyannamesi ile Osmanlı Devleti'nin ecnebi tahakkümü altında olduğunu vurgulamıştır. Şerif Hüseyin, Osmanlı Devleti aleyhine, bütün Arapları hükmü altına alıp kral olmak için, iki yıllık bir beklemeden sonra isyan hareketine başlamıştır. Şerif Hüseyin, siyasi ve askeri konumunu kuvvetlendirmek için başta Halep, Musul, Zor ve Urfa taraflarındaki bölge aşiretleri olmak üzere bütün Müslümanları kendisinin açmış olduğu aynı yolu takip etmeye davet etmiştir²⁰⁸.

Yabancıların okullarından mezun olanlar, devlet tarafından baskı görenler ve ehil olmadıkları için görevlerinden alınan bazı kişiler devletten intikam almaya çalışıyorlardı. Bu kişiler Şerif Hüseyin ile anlaşıp Halep'e kadar bütün bu bölgede bir Arap devleti kurmaya karar vermişlerdi²⁰⁹. İsyân, Şerif Hüseyin önderliğinde bağımsız bir Arap devleti kurmak için yapılacaktır. İsyancıların planlarına göre, Arap devleti

²⁰⁶ Salahi Sonyel, *a.g.m.*, s. 239-240.

²⁰⁷ Selim Ali Selam, *a.g.e.*, s. 31.

²⁰⁸ Metin Hülâgü, *a.g.e.*, s. 115-116.

²⁰⁹ Selim Ali Selam, *a.g.e.*, s. 156.

kurulduktan sonra her bir Arap bölgesi yerel bağımsızlığını ve özerkliğini kazanacak ve Şerif Hüseyin'in atayacağı bir yönetici tarafından idare edilecektir²¹⁰.

Arap Yarımadası'nın batı kısmında dini, politik ve stratejik ve biraz da askeri açıdan Şerif Hüseyin, dindar ve hırslı olmasına rağmen, İngiliz desteği için mantıklı seçimdir. Çünkü Hüseyin bin Ali birçok yönden Müslümanların gözünde en önemli insanlardan biridir. Kureyş Kabilesinin Haşimi ailesinin bir üyesidir. Peygamber torunu olması ve kutsal toprakların bekçisi olarak görülmesi, onun gücünü daha da arttırmaktadır²¹¹. Bu nedenle, Şerif Hüseyin'in kendisini Arabistan kralı ilan etmesinin ardından İngiltere onu hemen tanıdığını bildirmiştir²¹². İngiltere, Arap isyanını desteklerse Müslümanların sürekli düşmanlığını kazanma riski azalmış olacak ve Türkiye'yi rahatça parçalayabilecektir. İngiliz hesabına göre Fransa'nın Ortadoğu'ya girmesi engellenerek Hindistan yolunu kesmesi önlenmiş olacaktır²¹³. İngiliz menfaatine çok uygun düşen bu isyanı sonuna kadar destekleyeceklerdir.

Osmanlı hükümeti isyan haberini alır almaz siyasi bir tedbir olarak Ali Haydar Bey'i Mekke Emirliğine şerif olarak tayin etmiştir. Ali Haydar'ın Araplar üzerinde mühim bir tesiri olacağı sanılmış, böylelikle Şerif Hüseyin isyanının tesirsiz kalacağı düşünülmüştür. Bu arada isyan halka açıklanmayıp normal bir görev değişim olarak lanse edilmiştir²¹⁴.

İsyan Osmanlı içinde farklı yorumlara sebep olmuştur. Cemal Paşa, Şerif Hüseyin isyanını Arapların kâfir korumasına girmeyi kabul etmeleri olarak yorumlamıştır. Araplar ise bu isyanın bütün Araplara mal edilmemesi gerektiğini ifade

²¹⁰ Selim Ali Selam, *a.g.e.*, s. 32.

²¹¹ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 76.

²¹² Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 126.

²¹³ Tuncer Çağlayan, Ortadoğu'nun Yeniden Yapılandırılması Aşamasında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın Bazı Görüşleri(Ekim-Aralık 1918), *Birinci Orta Doğu Semineri(Bildiriler)*, Elazığ, 2004, s. 284.

²¹⁴ Süleyman Yatak, "Şerif Ali Haydar'ın Mekke Emirliğine Tayini", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.60, İstanbul, 1992, s. 47

etmiştir. Bir Arap aydını olan Emir Şekip Arslan, Şerif Hüseyin'in bütün Arapları temsil etmediğini ve Osmanlı yetkililerinin kendi yanında savaşan Arapları görmesi gerektiğini söylemiştir²¹⁵.

Gerek Şerif Hüseyin'in ve gerekse oğullarının gayretine rağmen, isyan sadece Mekke ve etrafındaki bedevi Arap kabilelere münhasır kalmıştır. Irak, Suriye, Lübnan, Yemen, Filistin ve Araplarla meskun bir başka yerde rağbet görmemiştir²¹⁶.

İsyan başladıktan sonra El-Ula ile el-Vecih arasındaki en büyük kabilelerinden Beli aşireti sakinleri Şeyhü'l-Meşayih Süleyman Paşa'nın nasihatleri ile hükümete itaate söz vermişlerdir. Ayrıca el-Fakir kabilesinden Şeyh Şahab ve Saltan'da hükümete itaatlerini bildirmişlerdir. Kabile reislerini etrafında toplamaya muvaffak olamayan Hüseyin savaşın sonuna kadar Hicaz bölgesinde kuvvetli bir kalabalık toplayamamıştır. Yemen valisi Mahmud Nedim Bey'de o dönemde İbni Suud'un isyana iştirak etmediğinden hatıratında bahsetmektedir. "İbni Suud yanından ayrılmayan Shakespear, Percy Fox ve John Philby'in aleyhimizdeki bütün teşvik ve telkinatına rağmen düşmanca tavır almadığını, yardıma amade olduğunu bildirmiş, arzı hizmet ettiğini bildirmiştir. Ancak Şerif Hüseyin'e karşı bir nümayiş ve mukabele olmak üzere Necid ve mülakatı Sultanı lakabını takınmıştır."²¹⁷ Yemen valisinin İbn-i Suud'a karşı çok iyi niyetli olduğu anlaşılmaktadır. İbni Suud'da özel bir mektupla "Padişah emrederse derhal Şerif Hüseyin üzerine hareket ederim" demiştir²¹⁸. Şerif Ali Haydar'ın Mekke Şerifliğine tayini ile Cüneyne Şeyhi Mübeyrek ve Müntefik de emre amade olduklarını ve devlete bağlılıklarını bildirmişlerdir. Arap Yarımadası dışında kalan Suriye ve Irak

²¹⁵ Emir Şekib Arslan, *İthtacı Bir Aydınının Anıları*, (Cev. Halit Ozkan), İstanbul, 2005, s. 140.

²¹⁶ Metin Hülügü, *a.g.e.*, s. 115-116.

²¹⁷ Naci Kaşif Kıcıman, *Medine Müdafası ,Hicaz bizden nasıl ayrıldı?*, İstanbul, 1991, s. 129-131.

²¹⁸ Süleyman Yatak, *a.g.m.*, s. 49.

halkları isyanın Arap milliyetçiliğinin tabii bir neticesi olarak algılanamayacağını belirterek Osmanlı kuvvetlerine karşı isyanda bulunmaktan imtina etmişlerdir²¹⁹.

Mekke Şerifi Hüseyin'in İngiliz desteği ile ayaklanıp kendini Arabistan kralı ilan etmesi Hindistan Müslümanlarının tepkisine yol açmıştır. Bunun üzerine İngiltere, Şerif Hüseyin hakkında yazı yazılmasını ve tartışma yapılmasını yasaklamıştır. Bombay valisi İngiliz Willingdon, Müslümanların tepkisine ve kızgınlığına sebep olan isyanın İngiltere'ye bir yararı olmayacağını ve böyle bir girişimi İngiltere'nin desteklemesini uygun görmediklerini telgrafla bildirmiştir²²⁰.

Şerif Hüseyin'in isyanı Mekke'ye kadar ulaşmıştır. Şerif Hüseyin, Hicaz'daki mevkiini tahkim edebilmek için civar bölgeleri elinde tutmak zorundadır. Bölgeyi elinde tutabilmesi için bedevileri altınla doyurması gereklidir. Hicaz limanlarına gelen İngiliz gemilerinden çıkan sandıklarla altınlar ile bedevilerin desteğini sağlamıştır. Ve bu altın desteği sürdükçe bedeviler onun etrafından ayrılmayacaktır²²¹. İngilizlerin Şerif Hüseyin'e yaptığı ödemeler 2.475 bin sterlidir. Bu miktara Akabe'ye gönderilen 225 bin sterlin altın dâhil değildir²²².

İngiltere'nin maddi ve manevi bütün desteğini Şerif Hüseyin'e yönlendirmesi İngiliz kamuoyunda da kabul görmeyecektir. İngiltere'nin Hüseyin'i desteklemekle yanlış ata destek verdiği ileri sürülmüştür. Bunu savunanlardan biri Philby'dir²²³. İsyanın istenilen neticeyi vermemesi üzerine bu konu daha da dillendirilecektir. İngilizler, isyan ile Arapların yaşadığı bölgelerin tümünde İngiliz kontrolünü hemen sağlamayı ümit ediyorlardı. Ama bekledikleri gibi olmadı.

²¹⁹ Metin Hülagü, *a.g.e.*, s. 115.

²²⁰ Mehmet Kafkas, *a.g.e.*, s. 72.

²²¹ Mahmud Nedim Bey, Arabistan'da Bir Ömür, Son Yemen Valisinin Hatıraları veya Osmanlı İmparatorluğu Arabistan'da Nasıl Yıkıldı?, (Derleyen: Ali Birinci), İstanbul, 2001, s.1

²²² Metin Hülagü, *a.g.m.*, s.441

²²³ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 82.

İngilizlerin mühim bir rol oynadığı Mekke Şerifi Hüseyin bin Ali önderliğindeki isyan hareketi genişleme imkanı bulamayarak, sınırlı bir alana münhasır kalmıştır. Yemen’de İmam Yahya ve Kuzey Arabistan’da Hail bölgesinde İbni Reşid gibi bir takım kabileler Osmanlı Devleti’ne sadakatlerini korumuş, sadece Filistin Arapları kısmi derecede isyana iştirak etmişlerdir.

İsyan, İslam dünyasında İngilizlerin kışkırttığı kişilerin bir ihaneti olarak değerlendirilmiş, husumetle karşılanmak ve tasvip edilmemek suretiyle başarısızlığa mahkûm edilmiştir²²⁴. Şerif Hüseyin isyanı Arap dünyasında çok destek görmemiştir. Fakat Şerif Hüseyin ve oğulların isyanı, Osmanlı Devleti’nin Arabistan yarımadasında mücadelesinin boşa çıkmasına ve İngiliz emelleri doğrultusunda Osmanlı güçlerinin geri çekilmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda Cihad-ı Ekber ile planlanan Müslüman birliğini de yıkmıştır.

İsyan başlayınca Cemal Paşa, Fahrettin Paşa’yı Medine kumandanlığına tayin etti. Fahrettin Paşa, ihtilalin başlangıcından 1918 Aralık ayı sonuna kadar, tam iki buçuk sene büyük kahramanlık göstermiş ve Medine’yi Arap ve İngilizlere karşı savunmuştur²²⁵. Fahrettin Paşa, Medine’ye gönderilen hazine gibi kutsal emanetleri de İstanbul’a geri göndermeyi başarmıştır²²⁶. Osmanlı savaşa geç girdiği için ve batı sınıra verilen büyük önem dikkate alındığında, Orta Doğu arenası ve onun ihtiyaçları, her zaman Avrupa savaş alanının bir basamak gerisindedir²²⁷.

Fahrettin Paşa, Maan-Medine arasındaki 1.000 km’lik demiryolunu işler hale getirmiştir. Bu demiryolu 1918 yılı sonuna kadar tamamı çalışmasa da, Osmanlı Hükümeti ile ulaşımın sağlanmasını kolaylaştırmıştır. Gerçekten de Şerif Hüseyin isyanı Suriye ve Filistin’deki Osmanlı ordusunun gücünü büyük oranda zayıflatmıştır. Bu arada bedevilerin demiryollarını tahrip etmesi de, Osmanlı ordularını en az bir

²²⁴ Metin Hülagü, *a.g.e.*, s. 116.

²²⁵ Hasan Karaköse, *a.g.m.* s. 385.

²²⁶ İlber Ortaylı, *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek*, İstanbul, 2006, s. 158.

²²⁷ Gary Troller, *a.g.e.*, s. 73.

düşman cephesi kadar uğraştıran ve İngilizlere destek sağlayan önemli etkenlerden birisi olarak tarihe geçmiştir.

Osmanlı'ya karşı İngilizlerin yanında yer alan Şerif Hüseyin, daha savaş bitmeden büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Beyrut itilaf devletleri tarafından işgal edildiğinde halk günlerce dışarı çıkamamıştır²²⁸. Şerif Hüseyin ve oğulları İngilizlerin bölgeyi ele geçirmelerini izlemek zorunda kalmışlardır. Savaş sonunda Türklerden koparılan Hicaz ve diğer Müslüman topraklarının en azından bağımsızlık kazanmış gibi bir görüntüye ihtiyacı olacaktır. İslam'a yönelik tavrı ve İngiltere'ye karşı tutumu ile İngiliz çıkarları ile örtüşen Şerif Hüseyin ve oğlu Abdullah bu maksatla kullanılacaktır²²⁹. Arap Haşimi Hükümeti'nin kurulduğu ilan edildi. Ancak Arap Hükümeti bir hafta kalabildi. İtilaf Devletleri'nin askerleri Beyrut'a tamamen hakim olunca, Arap bayrağını indirip kendi bayraklarını çektiler²³⁰. 1918 ortalarında Hüseyin bin Faysal, İngiliz yetkili Wingate'e McMahon tarafından çizilen Arap krallığının içine bütün Filistin sahasının girdiğini ısrarla ifade etmiştir²³¹. Hüseyin ve oğulları parçalanmış Arap haritasını ve üzerindeki görüntüsel krallıklarını kabul etmek zorunda kalmışlardır.

IV. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA İBİNİ SUUD İLE İNGİLİZ İLİŞKİLERİ

1. İbni Suud- İngiltere Antlaşması

İngiltere Hindistan'a giden İngiliz yollarını açık tutmak için önceleri Osmanlı Devleti'nin sınırlarının korunmasını, sonraları ise Osmanlı Hükümeti'ndeki reformları arttırma politikasını uygulamıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışı Hindistan'daki İngiliz menfaatlerinin tehlikeye girmesine sebep olacağından Osmanlı toprak bütünlüğünün

²²⁸ Hasan Karaköse, *a.g.m.*, s. 385.

²²⁹ Tuncer Çağlayan *a.g.m.*, s. 287.

²³⁰ Hasan Karaköse, *a.g.m.*, s. 385-386.

²³¹ H. V. F. Winstone, *a.g.e.*, s. 435.

koruyucusu olmuştur. 1878'den sonra ise yıkılması kaçınılmaz olan Osmanlı Devleti topraklarında İngiliz menfaatlerine uygun başka politikalar uygulamıştır. İngiltere'nin Orta Doğu'daki savaş zamanı politikasını belirleyen en önemli unsur Hindistan ve Hindistan ticaret yolunun güvenliğidir²³².

İngilizler I. Dünya Savaşı ile Hindistan'daki menfaatlerini korumuş ve bölgede hızlı bir şekilde yayılımını gerçekleştirmiştir. Nüfusunun neredeyse hepsinin Müslüman olduğu Arap yarımadasında İngiltere'nin bu başarısı, onun yıllardır İran Körfezi etrafındaki Arap kabile liderleriyle iyi ilişkiler içerisinde olmasına dayanmaktadır. Hindistan yolunu emniyet altında tutmak endişesiyle Aden'i kendi muhafazaları altına alan İngilizler, Aden cihetindeki Lihac Sultanını ve Hadramut dolaylarındaki küçük kabile şeyhlerini himayelerinde toplamışlardır. Bu kabile liderlerine iase ve silah yardımında bulunmuşlardır. Bu yardımlarına mukabil onlardan da topraklarına hiçbir yabancı devleti sokmama taahhüdünü almışlardır. Savaş sırasında Arap Yarımadası'nda İbni Reşid ve İmam Yahya Osmanlı tarafında yer alırken, İngilizlerin vaatlerine kanan İbni Suud, Şerif Hüseyin ve İdrisi İtilaf Devletleri safına kaymıştır. Bu şeyhler kendi aralarında da ihtilaf ve çatışmaya girmişlerdir. Örneğin, İbni Suud ile İbni Reşid arasında mücadeleler baş göstermiştir. İki lider arasında meydana gelen çatışmaları önlemek için Osmanlı Hükümeti bazı girişimlerde bulunmuş, fakat bu girişimler istenilen etkiyi oluşturmamıştır²³³.

I.Dünya Savaşı öncesinde bölgede düzeni ve istikrarı sağlayan Osmanlı'dan çekinen İngiltere, Abdülaziz bin Suud ile bir anlaşma yapmaktan kaçınmıştır. Osmanlı Devleti'nin Ekim 1914'te savaşa girmesi üzerine Aralık 1914'te Suudilerle geçici olarak anlaşmıştır. Abdülaziz bin Suud yönetiminin bağımsızlığını tanımıştır. Suudi ailesine finans ve silah yardımı sağlamıştır. İbni Suud, Osmanlı tarafından saldırıya uğrarsa İngilizler tarafından desteklenecektir²³⁴. 26 Aralık 1915'te Bahreyn yakınlarında

²³² Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 75.

²³³ BOA , HRSYS, Dosya no: 114, Vesika no: 20, (14.03.1914)

²³⁴ Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, s. 146.

imzalanan İbni Suud-İngiliz antlaşmasına göre, Suudi toprakları Necid, el-Hassa, Katif ve Cubayl ile bunlara bağlı bölgeler olarak kabul edilmiştir. Çevre bölgelerin sınırlarının savaş sonrasında kesinleştirileceği belirtilmiştir. Antlaşmaya göre, İbni Suud, topraklarını ve topraklar üzerindeki imtiyaz hakkını İngiliz hükümetinin onayı olmadan kimseye vermeyeceğini taahhüt etmiştir. İbni Suud, İngiliz himayesi altındaki Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Umman kıyı şeridine hiçbir şekilde saldırıda bulunmayacağına söz vermiştir²³⁵.

İngiliz yöneticilere göre, İbni Suud'un taşıdığı askeri ve politik potansiyel Şerif Hüseyin'in gücünün gölgesinde kalmaktadır. İbni Suud dini açıdan birçok Müslüman tarafından korku ve kınamayla bakılan bir harekâtın başındadır. Siyasi olarak da, Vahhabi liderin merkez ve doğu Arabistan dışında hiçbir etkisi yoktur. Kabile hoşnutsuzlukları ile belli bir aşamaya kadar gelen karmaşık bir milliyetçi hareketin yani Arap harekâtının başına İbni Suud yerleştirememiştir. İbni Suud, Türkler ile Arap sahilinin şeyhleri arasında tampon bölge rolü görmesine rağmen, Türkler karşısındaki konumu Şerif Hüseyin'ininki kadar önemli değildir. İbni Suud, dini ve kabilesel liderliği birleştirmesi neticesinde efsanevi bir lider ve cesaretli bir çöl savaşçısı rağmen, savaş boyu başı isyancı kabileler yüzünden beladan çıkmamıştır. Onun askeri ve stratejik saygınlığının; Hicaz, Asir ve Yemen arasında konuşlandırılan dört Türk tümeninin operasyonlarını kesintiye uğratabilen Şerif Hüseyin'ininki ile karşılaştırılamayacağı açıktır. Hogarth'a göre İngilizler açısından bakıldığında Araplar için tek muhtemel sözcü olmasının yanı sıra Şerif Hüseyin, İslam dünyasında derinlerde çok büyük değişiklik oluşturacak bir ahlaki etkiye sahiptir. Kutsal toprakların halifenin topraklarından ayrılmasını içeren girişimi, kabul gördüğü oranda ret ile de karşılanacaktır. Ancak her yerde bölünme ve hızlı bir harekete yol açacaktır. İngiliz yöneticileri Şerif Hüseyin ile İbni Suud arasındaki tercihlerini Şerif Hüseyin lehine kullanmışlardır.

²³⁵ Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s.216.

İngilizler Arap isyanının başına Şerif Hüseyin'i seçmesine rağmen, İbni Suud'un Türklere katılacağı söylentileri, Hindistan İngiliz Hükümeti'nin Kaptan Shakespear'i özel bir görevle İbni Suud'u ikna için yollanmasına neden olmuştur²³⁶.

İbni Suud'a İngilizlerin gönderdiği bir mektupta, ondan Basra'nın alınmasında İngiltere'ye yardım etmesi için Kuveyt ve Muhammara şeyhlerine katılmasını istenmektedir. Ayrıca İbni Suud'dan Basra'daki Avrupalıların korunması ve kentteki mülkiyetlerinin güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmasını istemişlerdir. Karşılığında İngiltere İbni Suud'u, Necid ve Hassa'nın bağımsız lideri olarak tanıyacağına, denizden gelen saldırılara karşı koyacağına, Türk misillemelerine karşı güvence altına alacağına ve onunla anlaşma görüşmelerine başlayacağına söz vermiştir. Bu mektup 3 Kasım'da İbni Suud'a gönderilmiştir. İçerisinde bulunan vaatler, daha sonraki müzakerelerin temelini oluşturmuştur. 28 Kasım'da İbni Suud bu mektuba olumlu cevap vermiştir. Suudi lider, kendisine İngiltere tarafından verilen sözleri kişisel olarak görüşmeyi tercih etmiştir. Bu yüzden müzakerelere Shakespear ile sözlü olarak devam etmek üzere, Kuveyt'e doğru yola çıkmıştır. İbni Suud vaatlerin belirsiz olduğunu ve neleri kapsayıp kapsamadığının ve ileride başka şartlar talep edilip edilmeyeceğinin belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu konuşmalardan Shakespear, İbni Suud'un İngiliz Hükümeti ile bir antlaşma imzalayıp mühürleyene kadar, Türklerle antlaşma yapmasına olanak sağlayan tarafsızlığından vazgeçmeyeceği sonucunu çıkarmıştır²³⁷. Hindistan siyasi yetkilileri tarafından İbni Suud'u İngiliz tarafına kazandırmak için görevlendirilmiş olan Kaptan J.R.Sheakesper, İbni Suud'un Cihad-ı Ekber'e iştirak etmeyeceğine dair kesin söz almış, savaşta tarafsız kalma kararı vermesine sebep olmuştur. Tarafsızlığı fazla uzun sürmemiştir²³⁸. İngiliz yetkililerin İbni Suud'un 15 Mayıs'ta Türklerle yaptığı antlaşmayı görmezlikten geldikleri görülmektedir. İbni Suud da, Necid ve Hassa'da bağımsızlığının tanınması ile Türklerle yapmış olduğu antlaşmayı unutmuştur.

²³⁶ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 82-83.

²³⁷ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 83-85.

²³⁸ Metin Hülâgü, *a.g.e.*, s. 95.

Hindistan İngiliz Hükümeti geniş maddeler içeren bir ön antlaşma taraftardır. Şunları önermişlerdir:

1)İngiliz Hükümeti İbni Suud'u Necid, Hassa ve Katif'in bağımsız lideri olarak tanıyacak ve onun hanedanlığına İngiltere Hükümeti'nin onayladığı ve kabile reislerinin kabul ettiği kalıtsal bir veraset garantisi verecektir.

2)Herhangi bir dış güç tarafından kışkırtılmamış bir saldırı durumunda, İngiliz Hükümeti İbni Suud'a durumun gerektirdiği ölçüde ve koşulda yardımcı olmaya hazır olacaktır.

3)İbni Suud, koşulsuz uyacağı İngiliz Hükümeti talimatı bulunmadığı müddetçe hiçbir dış güçle antlaşma yapmayacaktır.

4)İngiliz Hükümeti ve İbni Suud, koşullar ayarlanır ayarlanmaz, her iki tarafı da ilgilendiren diğer konularla ilgili detaylı bir antlaşma yapacaktır.

Bu antlaşma maddeleri belirlenirken Shakespear ölmüştür²³⁹. Shakespear, Ocak 1915'de, Mezopotamya İngiliz sefer gücü için İbni Suud'un desteğini sağlamak üzere Necid'de görevli olan Shakespear'in, İbni Suud ve İbni Reşid arasındaki bir çatışmada öldürülmesi ile İngiltere- İbni Suud antlaşması yarım kalmıştır²⁴⁰. Daha sonra İngiliz yetkili Cox, antlaşma ile ilgili bazı detayların görüşülebileceği mesajını vermiştir. İbni Suud da, antlaşma ile ilgili tereddütlerini ayrıntılarıyla bildirmiştir. İbni Suud'un bu antlaşmayı diplomatik olarak çok önemseydiği ve alınan kararları aceleye getirmek istemediği görülmektedir. İngiltere ve İbni Suud arasındaki görüş ayrılıklarının sebebi: İbni Suud detaylı bir antlaşma taraftarı iken, İngiltere daha sonra kendi menfaatlerine göre genişletilecek olan geçici bir belge yanlısıdır. Antlaşma imzalandığı şekliyle İngiliz görüşünü yansıtmaktadır, geneldir ve acil gereksinimlerle sınırlıdır. İngiltere böylelikle merkezi Arabistan'ın işlerine karışmama politikasından vazgeçmiştir. Aslında İngiltere İbni Suud'un dış güçlere karşı korunması ve sınırların belirlenmesi konularını kapsayan

²³⁹ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 86.

²⁴⁰ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 82.

yeni antlaşması ile İngiliz deniz gücünün çok az etkiye sahip olduğu karada Arap dünyasını kontrol etme olanağı bulmuştur²⁴¹.

20 Kasım 1916'da Percy Cox, Kuveyt'te Abdülaziz bin Suud, Kuveyt Şeyhi Cabir ve El-Muhammara Şeyhi Hazal'ın katıldığı bir toplantı düzenlemiştir. Abdülaziz bin Suud bu toplantı esnasında tümüyle İngiliz tarafına yaklaşmayı kararlaştırmıştır. Kuveyt Şeyhi Cabir ile beraber İngiliz şeref madalyasını almıştır. Üç adam da samimi olarak İngilizlerle, yardımlaşacaklarına yemin etmişlerdir. Bu arada Abdülaziz bin Suud, Türkler için tahsis edilen 700 deveyi İngilizlere takdim etmiştir. Anlaşıyor ki, Abdülaziz savaş sırasında güçlü tarafın neresi olduğunu iyi hissetmişti. Bunun için zengin bir tüccarın Türkler için satın aldığı 700 deveyi müsadere edip, Kuveyt'teki İngilizlere teslim etmiştir.

Şerif Hüseyin, İngiliz çabaları ile rakibi olan İbni Suud'u durdurmanın zor olduğunu düşünmüştür. Abdülaziz'e bir miktar altınla beraber bir elçi gönderip, ortak düşmana yani Türklere karşı birlikte çalışma çağrısında bulunmuştur²⁴².

Kuveyt toplantısından sonra İbni Suud Basra Körfezini ziyaret etmiştir. İngilizler İbni Suud'a modern silahlarını sergilemişlerdir. İbni Suud ilk defa uçakları görmüştür. İbni Suud İngiliz gücü karşısında oldukça etkilenmiştir. Az konuşmuştur, ancak yeni (modern) silahlar onda derin etki bırakmıştır.

İbni Suud, 1915 yılında kuzeyde El-Ahsa'da ve güneyde El-Murrah'da vuku bulan ayaklanmaların bastırılmasında İngilizlerden 1.000 silah, cephan ve 20.000 sterlin olmak üzere, maddi ve askeri olarak yardım görmüştür. İbni Suud ile İngiltere arasında 20 Aralık 1916 tarihinde bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. 18 Temmuz 1916 tarihinde ise bu antlaşma her iki tarafça da onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmayla İngilizler İbni Suud'un Necid, El-Hassa, El-Katif ve Cübeyl bölgesine hakim olduğunu kabul etmekte ve askeri yardım olarak her ay 5.000 sterlin vermeyi ve dış kuvvetlerden gelecek tehlikelere karşı onu korumayı taahhüt etmektedir. İngilizlerin

²⁴¹ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 88-90.

²⁴² Aleksı Vasıllıyev, *a.g.e.*, s.292.

bu yardımına mukabil, İbni Suud ise İngilizlerin müsaadesi olmadan hiçbir dış güçle münasebet kurmamayı ve topraklarının hiçbir bölümünü yabancı ülke veya o ülkelerin tebaasına satmamayı, kiraya vermemeyi veya hizmetine sunmamayı kabul etmiştir. Diğer bir ifadeyle Suudi lider, İngilizlerin İran Körfezi üzerindeki siyasi hakimiyetini kabul ederek buna zarar verecek her türlü davranıştan sakınmayı taahhüt etmiştir. Antlaşmaya göre, İbni Suud'un savaş boyunca hareketsiz kalması kararlaştırılmıştır²⁴³.

Persy Cox, mali anlaşmaya ilaveten Necid Emiri'ne dört otomatik silah ve donanımı ile birlikte 3.000 tüfek vermeyi önermiştir. Abdülaziz de buna karşılık olarak, Hail'e karşı 4.000 askeri silahlandırma sözü vermiştir. Alınan bu kararlara rağmen İngilizler Riyad Emiri'ne Şammar dağlarına karşı bir harekete sevk etme imkanı olmadığından emindiler. İngilizler, imzalanan antlaşmanın İbni Suud'u Hicaz ve Suriye'deki Türkleri kuşatmaya sevk etmesini ummuşlardır. Ancak Riyad Emiri'nin durumu diğer emirlerin durumları gibidir. Antlaşma ile bölgenin tüm askeri ve ticari denetimini ele geçirmeyi hayal etmektedir. Böylelikle Türklerin mühimmat desteği almasını önlemek istemektedir. İngilizler Savaşın sonuna kadar Hicaz'a giden malların kaçırılmasının engellenmesi gerekmektedir. Bir seferinde mal taşıyan 3.000 develik kabile Hicaz'a geçmiştir. Bundan dolayı İbni Suud ile İngilizler arasındaki ilişkilerde sorunlar çıkmıştır.

Şerif Hüseyin kendisini Arapların Kralı olarak ilan ettiğinde, Riyad Emiri hemen protestosunu dile getirmiştir. İngilizlerden Necid ve Hicaz arasında bir sınır çizilmesi ve sınırdaki bedevilerin üzerinde aidiyet anlaşması yapılmasını talep etmiştir. İngilizler ise böyle bir sınır belirleme işlemini menfaatlerine uygun görmedikleri için 1917'den itibaren Persy Cox, İbni Suud'un bakışlarını müttefiklerin Hicaz'daki işlerinden çevirmek istemiştir. İbni Suud'u Şammar Dağı Emirliği'ne hücum etmesi için teşvik etmeye devam etmiştir. O sene içerisinde Persy Cox, Bağdat'taki İngiliz Hint kolordusu nezdinde İngiltere'nin sivil temsilcisi oldu. İngilizler yeniden ve

²⁴³ Metin Hülagü, *a.g.e.*, s. 95-96.

aldırmaksızın Arap çöllerinde kaçakçılığı durdurmaya çalıştılar. Ticaret seli, İngiliz kuvvetlerinin bulunduğu Irak'tan ve Haliç Körfezi'nden akıyordu. İçlerinde Kuveyt'te vardı. Sonra kabileler El-Kasım'a veya Şammar Dağları'na yöneliyor, oradan Medine-i Münevvere veya Şam'a gidiyorlardı²⁴⁴. Bu ticaret akışı Türkleri rahatlatırken İngilizlerin zaman ve para kaybına sebep oluyordu.

2.İbni Suud'un üzerinde İngiltere'nin Etkisi ile Savaştaki Rolü

Savaşın son iki yılında gidişatın ittifakların aleyhine dönüşüne ve Türk ordusu ile Osmanlı Devleti'nin parçalanışına şahit olunmuştur. İngiliz-Fransız ve İngiliz-Arap arasındaki zaten var olan çelişkili söz ve kişisel anlaşmalara Balfour Bildirgesinin eklenişine şahit olunmuştur. Sonuçta İngiliz-Fransız, İngiliz-Arap ve İngiliz-Siyonist ilişkileri ile görev içi rekabet Ortadoğu'daki birleşik politika yokluğuna sebep olmaktadır. İngilizler Türklere karşı Arap-İngiliz işbirliğini daha çok desteklemeye başlamışlardır.

Hindistan İngiliz Hükümeti göre, İngiltere bir Arap isyanı teşvik ederek Müslümanları bölmek, Halife'ye saldırmak ve belki de Hicaz'ın kutsal şehirlerini savaşa dahil etmekle Müslümanların düşmanlığına sebep olacaktır. Bu sebeple daha temkinli hareket edilmelidir. Müslümanların haklarına saygılı bir pozisyon alınmalıdır. Hindistanlı Müslümanlar Osmanlı ve Genç Türklere karşı sempati besledikleri onlara karşı yapılan her harekettten etkilenecek olmaları bölgedeki İngiliz politikasının netleştirmesini zorlaştırmaktadır. Dahası Hint İngiliz Hükümeti Şerif Hüseyin'e düşmanca duygular besleyen İbni Suud ile de uğraşmak zorundadır.

İngiliz- Arap ilişkilerinin üç büyük gelişmeyle ayırt edildiğini söyleyebiliriz. İlk olarak Arap isyanının lideri olarak Şerif Hüseyin'i destekleme kararı almışlardır. İkinci olarak 1915 İngiliz-Suudi antlaşması ile İbni Suud İngiliz ilişkileri düzelmeye başlamıştır. Üçüncü olarak Ortadoğu'daki İngiliz mücadelesinde zafer ve şeref en büyük kısmı Şerif Hüseyin atfedilirken, İbni Suud ikinci dereceden önemli görülecektir.

²⁴⁴ Aleksı Vasıllıyev, *a.g.e.*, s.292-293.

Arap politikasında Şerif Hüseyin'i asıl kişi olarak destekleme kararı İngiliz Suudi ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Tüm bu politika karmaşasına rağmen İbni Suud iyi bir siyaset izleyip ön safa geçmiştir. İngiltere ile anlaşma müzakerelerinde başarısız olduğu için sorun yaşayan Şerif Hüseyin'in aksine İbni Suud İngiltere ile ittifak kurmadan önce resmi bir anlaşma yapılması konusunda ısrar etmiştir. Neticede 1916'da Arap isyanının ilanından sonra İbni Suud'un aktiviteleri Şerif Hüseyin'in batı çölündeki İngiliz destekli mücadelesini ikinci planda bırakmıştır²⁴⁵.

Hicaz'da Türklere karşı ayaklanmanın başlamasından sonra Britanya Hükümetinin Arap yarımadasında esas işi Abdülaziz bin Suud'u Şerif Hüseyin'in yanında yer almaya teşvik etmek ve en azından aralarındaki çelişkileri ortadan kaldırmaya çalışmak olmuştur. Ancak Abdülaziz bin Suud, Şerif Hüseyin'e güvenmemektedir. Riyad Emiri, Percy Cox'tan 1916 Haziranında Hicaz'da ayaklanma haberlerini öğrendiğinde Şerif Hüseyin'in Arap liderliğindeki rağbeti konusundaki korkularını dile getirdi ve kendisi için kesinlikle kabul edilmeyecek bir durum meydana getirilmesinden çekindiğini ifade etmiştir.

Hicaz'da ayaklanmanın patlak vermesinden sonra Şammar Dağları Emirliği Türklere silah almaya başlamıştır. Abdülaziz bin Suud, Hail'e Türk askeri gücünün yeniden geldiğini anlayınca, Şerif Hüseyin ile ilişkilerini iyileştirmeye başlamıştır. Ancak Hicaz'a karşı düşmanca tutumunu değiştirmesinin asıl sebebi İngiliz baskısıdır.

Hüseyin'in ayaklanmasının başlamasından sonra Necidliler, bir Türkleri ve bir Hicazlıları destekliyorlardı. Abdülaziz'in birlikleri bilhassa sınır bölgelerinde Şerif Hüseyin'e boyun eğen kabilelere saldırmaya başlamıştır. İbni Suud, Osmanlı Valisi ve Medine çevresinde bulunan Türk kuvvetleri genel komutanı ile iyi ilişkiler kurmuştur. 1917 Eylül ayının sonlarında Necidli bir heyet Osmanlı yetkililerle değişik sorunlar hakkında görüşmek üzere Şam'a yönelmiştir. Bununla beraber Abdülaziz 1917 Kasım ayı sonlarında bizzat Basra'daki İngilizleri ziyaret etti²⁴⁶.

²⁴⁵ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 73-74.

²⁴⁶ Aleksı Vasıllıyev, *a.g.e.*, s.291-292.

1916 yılının başında Arap yarımadasında başlıca iki güç olan İbni Suud ve Şerif Hüseyin, Orta Doğu'daki İngiliz güçlerine yardımcı olmak için harekette bulunmaya hazırdılar. Adanın batı kısmında Şerif Hüseyin İngilizlerle müzakere yapmaktadır. Adanın doğu kısmında İngiltere ile henüz anlaşma imzalamadığı için İbni Suud, İbni Reşid'in üzerine yürümeyecektir. İngiltere, İbni Suud'dan yalnızca savaş zamanı Şerif Hüseyin'le işbirliği yapmasını, İbni Reşid'i etkisiz hale getirmesini ve Türklere karşı Arap birliğini desteklemesini istemiştir. Ayrıca Kuveyt'ten Türklere giden mallara İngilizlerin koyduğu ambargoyu uygulaması istemiştir. İngiliz yönetimi, İbni Suud'un Türklere silahlı mücadeleye girmesi istememiştir. Hem bölgede güçlenmesini tehlikeli gördüğünden hem de Vahhabi fikirlerinin yayılımından korktuğundan İbni Suud'un pasif destekçi olarak kalmasını istemektedir.

İbni Suud'un İngiliz taarruzuna yardım etmek için askeri gücünün oldukça zayıf olduğu söylenmektedir. Ayrıca İbni Suud'un Kuveyt Şeyhi Mübarek ve etrafını tehdit eden kabile isyanlarıyla başı derttedir. İbni Reşid'den ağır bir yenilgi almış, İngiliz ambargosu yüzünden de ticareti bozulmuştur. Vahhabi Emiri tebaasına maddi destek sağlayacak ve silah satın alacak fonlara sahip değildir. Bu dönemde Şerif Hüseyin'in entrikalarından ve İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e güçlü desteğinden de korkmaktadır. İbni Suud ile ilgili olarak İngiliz komuta zinciri de farklı farklı düşünmektedir. Çünkü bu dönemde İngiliz siyasetinde rekabet ve karmaşıklık hakimdir. İngiliz siyasetindeki bu karmaşa savaş sonrası doğan sorunların da kaynağıdır.

1915 yılında İbni Suud, Hassa'nın Acman kabilesinin isyanı ile uğraşmaktadır. Bu isyan 1913 Hassa işgalinden beri devam etmektedir. Sonunda Acman onun himayesini tanıdığını bildirmiştir. İbni Suud kabileleri vergiye bağladığında ve topraklarından geçen kervanlardan geçiş ücreti almalarını engellemek istediğinde ilişkileri tekrar kopma noktasına geldi. İbni Suud otoritesini kabileler üzerinde yaymaya çalışınca, ittifakları zarar görmüştür. Suudi tahtında hak iddia eden Araiflerin Acmanlarla işbirliği yapmasıyla durum daha kötü bir hal almıştır. Zaten İbni Suud, İbni Reşid'e Acmanların onu terk etmesi yüzünden yenilmiştir.

Eylül 1916'da İbni Suud, Acmanları yenilgiye uğratmıştır. Acmanlar bu yenilgi sonrasında Kuveyt'e sığınmışlardır. Şeyh Mübarek'in Acmanlara yer göstermesi, İbni Suud'la arasının açılmasına neden olmuştur. Mübarek'ten sonra oğlu Cabir Acman sorununu çözmek istemiş, fakat onları kovarsa İbni Reşid'e katılmalarından ve Kuveyt

topraklarında sorun çıkarmalarından korkmuştur. Şubat 1916'da İbni Suud'un ısrarıyla Acman kabilesi kovulmuştur. Kuveyt şeyhinin korktuğu olmuş, Acmanlar İbni Reşid'e katılmışlardır. İbni Reşid 1915'de İngiltere'yi desteklediğini belirtmesine rağmen, Kasım'a asker çıkararak İbni Suud'la çatışmaya girmiştir. İbni Suud, bir taraftan da El-Murra kabilesinin isyanıyla daha da zayıflamış olduğu için, İngiltere'nin maddi yardımına mecburdur²⁴⁷.

1915 Temmuz'unda İbni Suud, Basra'daki Sir Percy Cox'a mektup yazmış ve silah ricasında bulunmuştur. Karşılaştığı güçlükleri ifade etmiştir. Cox, İbni Suud'a geçici yardım olarak 300 Türk ganimet silahı ve 10.000 ruble göndermiştir. İbni Suud 3.000 silah daha istemiş, fakat Hindistan-İngiliz Hükümeti 1.000 tane mavzer verebileceği kararını almıştır. Aynı zamanda 200.000 cephanelik ve 20.000 pound kredi verilmiştir. Hindistan-İngiliz Hükümeti'nin bütün ele geçirilen Türk silahlarının batı sınırına (Şerif Hüseyin'e) gönderilmesi politikasına bağlı olarak böyle bir uygulama yapılmıştır. Bu arada İngiliz yetkililer halen Şerif Hüseyin'le müzakere yapmaktaydılar ve İbni Suud'un Türklere ve İngilizlere karşı tutumunu araştırmaktadırlar. İbni Suud ise hangi tarafa yöneleceği konusunda hala kararsızdır. İbni Suud, Şerif Hüseyin'in entrikalarından korkmaktadır. Şerif Hüseyin'in İngiliz desteği ile nüfuz alanını kendi aleyhine genişletmesinden korkmaktadır. Şerif Hüseyin, İbni Suud'un korktuğu gibi İngilizlere yardım görüntüsünde, Güney Kasım'ın Ataiba kabilesine müdahale ederek otoritesini hissettirmek istemiştir. İbni Suud bunun üzerine, İngilizler Şerif Hüseyin'i durdurmazsa kendisinin durduracağını söylemiştir.

5 Haziran 1915'de Şerif Hüseyin'in Arap İsyanı'nı ilan etmesiyle İngilizler İbni Suud'u, Şerif Hüseyin İsyanı ve projesiyle hazırlanmış olan Arap Federasyonu'nu desteklemeye ikna etmeye çalışmışlardır. Ancak İbni Suud, Şerif Hüseyin'in onu kendi buyruğu altına almasından korkmaktadır. İngilizler raporlarında Arap yarımadası için 'bir bütün olarak' deyimini kullandıklarından, İbni Suud temkinli davranmaktadır. Bu

²⁴⁷ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 91-93.

arada Basra'daki İngiliz yönetimi, bir Arap Eyaletleri Federasyonu fikrine ölü gözıyla bakmaktadır ve bu fikrin arkasından gidilmesini uygun görmemektedir.

Hindistan'daki İngiliz yönetimi, Ortadoğu'yu her zaman kendi çıkarlarının bir bölümü olarak görmüştür. Hindistanlılar, Mezopotamya'nın bir kısmı İngilizler tarafından ilhak edileceği için Şerif Hüseyin'e verilen sözlerden ve Sykes-Picot Antlaşması'nın maddelerinden rahatsızlık duymaktadırlar. Dahası İngiltere'nin bir Arap halife fikriyle Müslümanlıkla ilgili konularda işgüzar davranmasından korkmaktadırlar. Aslında İngiliz yetkililerin istediği birleşik bir Arabistan değil; zayıf, dağınık, mümkün olduğu kadar İngiliz emelleri altında küçük prensliklere ayrılmış bir Arabistan'dır. Aynı zamanda Batı'daki düşman güçlerine karşı tampon bölge oluşturan ve İngilizlere karşı bir harekâta işbirliği içerisine girmekten aciz bir Arabistan'dır. Mısır Askeri İstihbarat Şefi General Clayton; Hindistan'a giden yolun her iki tarafında güçlü bir Arap devleti kurulması korkusunu çok şaşırtıcı bulmuştur. Çünkü böyle bir fikri İngilizlerin uygulama alanına koyması ve izin vermesi mümkün değildir. Arabistan üzerindeki hesaplar İngiliz yetkililerinin arasının açılmasına sebep olmuştur.

1916 Eylül'ünde İbni Suud, Şerif Hüseyin'den ittifak ve yardım isteğinde bulunan birçok mektup almıştır. İbni Suud mektuplara karşılık yardım için elinden geleni yapacağını, ancak ittifak konusunda Şerif Hüseyin'e bir söz veremeyeceğini iletmıştır. Suudi arazilerine düzenlenen seferlere Şerif Hüseyin'in maddi kaynak sağladığı ve himayesi altındaki topraklara girdiğini de vurgulamıştır. İbni Suud Şerif Hüseyin'e ittifak istediği takdirde, İbni Suud'un sınırlarına ve onun himayesindeki yerlere müdahale etmekten kaçınacağını gösteren resmi bir belgeyi kabul etmesi gerektiğini söylemiştir. Bu istekler iki lider arasında ittifakın neden mümkün olmadığını açıklamaktadır.

İbni Suud, Cox'a Hüseyin ile ittifak yapamayacağını, fakat İngiliz isteklerine cevap verebileceğini söylemiştir. İbni Suud'un askeri gücünün az olmasına rağmen İngiltere İbni Reşid'i kontrol altında tutmasını, İbni Reşid'in Şerif Hüseyin'e ve Basra'ya saldırmasının önlenmesini istemiştir. Cox, 18 Ekim 1916'da İbni Suud'un ne türlü bir yardım istediğini sormuş, her türlü yardıma İngiltere'nin açık olduğunu bildirmiştir. Cox, İbni Suud'dan Şerif Hüseyin'in isyanını desteklemesi istenmiştir. Fakat İbni Suud'un Şerif Hüseyin'e gönderdiği mektuba karşılık, Şerif Hüseyin'in hakaret dolu bir mektup göndermesi, onun Şerif Hüseyin ile olan ilişkilerini tamamen

bozmuştur. Şerif Hüseyin 5 Kasım'da kendisini Arapların kralı olarak ilan etmesi bardağı taşıran son damla olmuştur. Oysa İngiliz Hükümeti, Şerif Hüseyin'i sadece Hicaz kralı olarak tanımıştı. Bu arada Şerif Hüseyin'e İngiltere'nin maddi yardımlarının raporları, İbni Suud'u daha da sarmıştır. Bu durum 11 Kasım'da İbni Suud ile Sir Cox'un Ukayr buluşmasına sebep olmuştur.

Bu buluşmada İbni Suud, Kuzey Necid ile Suriye arasındaki İngiliz ambargosunun meydana getirdiği maddi sıkıntılardan ve Şerif Hüseyin hakkındaki tereddütlerinden bahsetmiştir. İngiliz Hükümeti, bağımsız Arap liderlerinin bölgeleri üzerinde Şerif Hüseyin'in hak iddia etmemesini sağlayacaklarının garantisini vermiştir. İbni Suud, Hicaz'daki her türlü işbirliğini uygulanamaz olarak görmüş ve bir tarafa bırakmıştır. Fakat Arap isyanını desteklediğinin bir sembolü olarak oğullarından birini bir grup hizmetkarla birlikte göndermeyi teklif etmiştir. Cox, İbni Suud'u Arap şeyhlerinin katıldığı Büyük Durbar'a davet etmiştir. 20 Kasım 1916'da İbni Suud, Kuveyt şeyhi, Muhammera şeyhi, El-Hassa ve Güney Irak'tan ünlü birçok bedevi şerifleri ve Cox kutlamalar sırasında bir araya gelmişlerdir. Bu arada bütün şeyhler İngiltere'ye sadakat sözlerini yinelemişlerdir. İngilizleri övdükten sonra, Şerif Hüseyin'in isyanına övgüler yağdırmışlar. Gerçek Arapların, Arap davasına hizmette işbirliği yapılması gerektiği konusunda ısrar etmişlerdir²⁴⁸. İbni Suud da bu toplantıda Arap meselesini savunmak için tüm samimi Arapların Şerif Hüseyin ile yardımlaşmalarının zaruretini vurgulamıştır. Ancak adet gereği olduğu halde ciddi bir destek sözü vermemiştir²⁴⁹. İbni Suud, Arap isyanı için en azından İngilizlere manevi destek sözü vermiştir. Buna rağmen Şerif Hüseyin'in Arapların Kralı unvanını tanımayı reddetmiştir. Kuveyt'teki ikameti sırasında Şerif Hüseyin'i desteklemek için İbni Suud'un askeri bir birlik göndermemesine karar verilmiştir. Cox, İbni Suud'a İngiltere kralı adına hareketini onayladıklarını ve haklarının savunulacağını garantisini vermiştir. Cox'un vekili Wilson, bu görüşmeler sırasında İbni Suud'un devlet

²⁴⁸ Gary Troeller, a.g.e., s. 100.

²⁴⁹ Aleksı Vasıllıyev, a.g.e., s.292.

adamlığının mükemmelliğini gördüklerini belirtmiştir. İbni Suud'la İngiliz yetkililer arasında Acmanları da ilgilendiren bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma ile savaş sırasında İngiliz-Kuveyt koruması altındaki kabileleri, Amcanları, Necid kabilelerinin işine karışmadıkları veya düşman kabilelere katılan Acman gruplarıyla dostluk kurmadıkları müddetçe İbni Suud'un rahatsız etmemesi şart koşulmuştur. Suudi Emir bu fırsattan yararlanarak, kaynaklarının neredeyse bittiğini ve silah ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda temel gelir kaynağı olan Suriye deve ticaretinin savaş yüzünden kesintiye uğradığını ve adamlarının Türklerin yanında olmayı dilemeye başladıklarını belirtmiştir. Cox, İbni Suud'un isteklerinin yerine getirilmesini, dört makineli tüfekle bol miktarda cephane yardımının yanı sıra, kendisine 3.000 silah verilmesini ve aylık 5.000 ruble yardım yapılmasını istemiştir. Ayrıca bu isteklerin Şerif Hüseyin'e temin edilenler ve İbni Reşid'e Türklerin verdikleri yanında çok ufak kaldığı bildirmiştir. Hindistan-İngiliz Hükümeti ise 3.000 silahı temin edemeyeceğini, şimdilik 1.000 silah göndereceğini ifade etmiştir. 2 Ocak 1917'de İngiltere yönetimi, 6 aylık bir dönem boyunca İbni Suud'a 5.000 pound ödemeyi kabul etmiştir. Bu yardımın karşılığında İbni Suud, kendi kişisel emri altında Kasım'daki tarlalarda 4.000 adam barındırma sözü vermiştir. İbni Reşid Irak'a giderse, Kuveyt'ten onları durdurmak için gidecek güce yardım etmesi istenmiştir. İbni Reşid Hail'e saldırırsa, İbni Suud Kasım'da kalacak, fakat fırsat bulduğunda akınlarda bulunup saldırabilecektir.

Şerif Hüseyin, Arap davasına desteklerinden ötürü üç şeyhe kutlama mesajı göndermiştir ve geçmişteki saygısızlıklarından ötürü İngilizlerden özür dilemiştir. Şerif Hüseyin bunu, son gelişmelerden sonra İngiltere'nin İbni Suud'u Arabistan lideri olarak tanımasından korktuğu için yapmıştır. 1917 sonbaharında Şerif Hüseyin, İngiliz birlikleri ile birlikte savaşıyordu. Mısır'daki İngiliz yüksek temsilcisi Wingate, İbni Suud'un Şammar Dağları'na karşı daha aktif harekette bulunması için baskı yapılmasını istemiştir. Wingate'in elçisi olan Stars, Percy Cox ile konuyu tartışmak için Bağdat'a yönelmiştir. Stars, Riyad'ı ziyaret ettiğinde kendisini güneş çarptı ve Arap yarımadasından ayrılmak zorunda kaldı. Suud meselesi yarım kaldı. 1917 başlarında Hamilton'un da bulunduğu İngiliz temsilciler bu konuyu Emir Suud ile tartışmak için Riyad'a gitmişlerdir. Bu heyetin içerisinde Arap yarımadasının en büyük araştırmacılarından olan, daha sonra hayatını Abdülaziz ve Suudi Arabistan'a bağlayan Philby de vardır. Philby kendi yazısında görevinin Abdülaziz'i Şammar Dağları'na

saldırı yapmaya sevk etmek, Hicaz'la ilişkilerin krize girmesini önlemek ve El-Acman sorununa çözüm bulmak için çalışmak olarak anlatmıştır. Abdülaziz bin Suud kendisine silah vermeleri durumunda, harekâta başlama sözü vermiştir²⁵⁰.

İngilizlerin savaş zamanı önemli sorunlarından birisi de ambargoydu. Ambargonun amacı, malların Irak'taki Türklerin ellerine geçmesini engellemektir. Bunu başarmak için Arap yarımadasının kuzey kısmına ambargo uygulamaları gerekiyordu. Basra Körfezi limanlarına ambargo konulması, İngiltere'nin düşmanlarına olduğu kadar dostlarına da zarar veriyordu. Bu arada savaş sırasında kaynak eksikliği fiyatları arttırdığı için kaçakçılık artmıştı. Şüphesiz bu kaçakçılık Kuveyt ve Necid aracılığıyla yapılıyordu ve yalnız Türklerle değil Batı'ya kadar ulaşmıştır. Şerif Hüseyin ve İbni Suud arasındaki sürtüşme konularından birisi de, Türk mallarının Necid'den Hicaz'a geçişidir. 1917 başında Kral Hüseyin İngiltere'nin yardımıyla, Medine'de yerleşik hale gelen Fahri Paşa komutası altındaki Türk tümeni dışında Hicaz'daki tüm Türkleri kovmayı başarmıştı. Şerif Hüseyin paralı askerlerle Medine'yi ele geçiremeyeceğini ve Medine'yi ancak açlıkla düşürebileceği anlamıştır. Medine'ye giden ticaret yollarını kesmek istemektedir. Şerif Hüseyin, İbni Suud'un Türklerle birlikte hareket ettiğini ve ticareti sürdürdüğünü iddia etmiştir. Kasım, Hicaz ticaretinin merkezidir. İbni Suud, Kasım tüccarlarına otoritesinin geçmediğini, bu işin asıl suçlusunun Kuveyt şeyhi olduğunu söylemiştir.

İngilizler tarafından iyi davranılırsa diğer birçok kabilenin İbni Reşid'i terk edeceğini düşünülmektedir. Hail Emiri'nden kabilesel destek alma olasılığı İngiliz Hükümeti'ndeki birçok bakan tarafından desteklediği bir fikirdir. Bu yöntem sayesinde son güçlü Türk kalesini yıkma fikri, daha önemli cepheler için silaha ihtiyaç duyan savaş yorgunu İngiliz hükümeti için çekici bir tablo oluşturmaktadır. 1917 yılında İbni Reşid oldukça sessiz kalmıştır. Bu durum ittifak içerisinde olduğu Türklerin Bağdat'ı kaybetmesi ve birçok kabilenin onu terk etmesi sebebiyledir²⁵¹.

²⁵⁰ Aleksı Vasıllıyev, *a.g.e.*, s. 293-294.

²⁵¹ Madawı al-Raşheed, *a.g.e.*, s.112.

İKİNCİ BÖLÜM

İBİNİ SUUD'UN GENİŞLEME FAALİYETLERİ VE ŞERİF HÜSEYİN İLE MÜCADELESİ

I.HURMA VE TURABA TARTIŞMASI

1.Hurma Tartışması

1918 ve 1919 yıllarında Hicaz ile Necid ilişkileri, İbni Suud ve Kral Hüseyin arasındaki rekabet ve Vahhabilerin Hicaz üzerine uyguladığı baskı devam ettiğinden çok değişkendir²⁵².

I.Dünya Savaşı'ndan sonra Necid Emirliği'nin durumu, savaşın patlak verdiği döneme kıyasla daha karışık ve içinden çıkılmaz bir hal almıştır. İngilizler savaştan sonra bölgede tek fiili güç haline gelmişlerdir. Abdülaziz bin Suud, İngilizler kendisini Hicaz ve Şammar Dağları'na hücum etmekten men ettiğinde bunu iyice anlamıştır. Ancak Britanya, savaş süresince Arap yarımadasının işlerine direk müdahale etmekten uzak durmuş, bölgedeki Arap yöneticiler arasında nifak çıkarmaya çalışmıştır²⁵³.

İbni Suud, savaş süresince sessizliğini korumuş, İngilizlerin desteğiyle Osmanlı ile savaşmaktan kaçınırken, İngilizlere Basra Körfezi'nde çok rahatsızlık da vermemiştir. İngilizler de İbni Suud'u silahlandırmaktan çekinmişlerdir. Daha sonra İngilizler, İbni Suud'un Arabistan'da bir belirsizliğe sebep olacağı korkusuyla, İbni Suud'u devre dışı bırakmaya karar vermişlerdir. İbni Suud da, Şerif Hüseyin ve İbni Reşid'e karşı kendi mücadelesini vermeye başlamıştır. İbni Suud, Vahhabi militanlığı yapmış; yani İhvan ile değişik kabilelerden kişileri birleştirmeye başlamıştır. Bu tarikat örgütlenmesi ile, aşiret aşamasını geçip merkezi bir güç odağı oluşturması ve hem ekonomik hem de askeri çıkarılara hizmet edebilecek birimler kurması mümkün

²⁵² Madawi al-Raşheed, *A History of Saudi Arabia*, USA, 2003, s.44.

²⁵³ Aleksı Vasıllıyev, *Tarihu Arabıyyeti's Suudiyye*, (çev. Hayri Damin) Beyrut, 1995, s.300.

olacaktır. Bir kabilenin Vahhabi inançlarını benimsemesi ve İhvan kolonisini kurması, Suudilere o topluluk üzerinde hak iddia etme gücünü vermektedir²⁵⁴.

İbni Suud ve Kral Hüseyin arasındaki, Hurma ile Turaba köyleri üzerindeki sahiplik tartışması iki nedenden önemlidir. Birincisi; bu iki Arap lider arasındaki ilk temel tartışma ortaya çıkmıştır. İkincisi ise; İngilizler ilk kez Hicaz'ın bir Vahhabi istilası tehdidiyle ve bunun, özellikle İngiltere'nin Müslüman vatandaşları üzerinde meydana getireceği etkiyle yüz yüze gelmişlerdir. Hurma –Turaba tartışması hem dini hem de siyasi bir meseledir.

Şerif Hüseyin, Necid'de önemli bir çoğunluğu ele geçirmeye başlayan Vahhabi canlanmasının, Suudi yayılımını kendi bölgesine çekebileceğinden korkarak, mücadeleci Vahhabi fikirlerinin Hicaz'a girmesini engellemeye çalışmıştır. Bunun için Şerif Hüseyin, İbni Suud'un üzerinde hak iddia ettiği Hurma ile Turaba'ya sahipliğini çabucak belirginleştirmeye çalışmıştır. İngiltere de, Hicaz'da bir Vahhabi istilasını önlemeye karardır. Daha önce olduğu gibi bölgede büyük yıkımlara ve hasara sebep olacak böyle bir istilanın, hac yolları güvenliğinin tehlikeye girmesine ve kutsal toprakların zarar görmesine sebep olacağından korkmuştur. İngilizler, sömürgelerindeki Müslümanları, özellikle Hindistan Müslümanlarını bu olayın kötü etkilemesinden korkmaktadır. İngiltere karşıtı propagandaları artıracığı düşünülmektedir.

Hicaz'da bir büyük felaketi engellemeye çalışan İngiltere, yine de kendisini tehlikeli bir ikileme bulmuştur. İngiltere'nin iki müttefikinden birisiyle arası bozulacaktır. İbni Suud'un artan hırs ve gücüne rağmen, İngiltere şimdilik Şerif Hüseyin lehine bir politika izlemektedir²⁵⁵.

5 Ağustos 1918'de Şammar Dağları'na saldırı başlamıştır. Philby de bu saldırıya katılmıştır. Eylül 1918'de İhvan, bayraklarını kaldırarak Hail'e doğru hareket etmiştir. Necidlilerin yanında 5.000 kadar kişi vardır. Şerif Hüseyin, Hail Emirliği ile bir anlaşma yapmıştır. Bu durum Necid Emiri'ni tümüyle endişelendirmiştir. Şammarlılar

²⁵⁴ Stefanos Yorasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İstanbul, 2000, s.220

²⁵⁵ Gary Troeller, *The Birth of Saudi Arabia*, London, 1976, s.127

(Hail halkı) teslim olmak üzereyken, İngilizler İbni Suud'un Hail'deki zaferinin Şerif Hüseyin tarafınca olumsuz bir tepkiye yol açacağı düşüncesiyle, saldırının geri çekilmesi emrini vermiştir. Abdülaziz öfkeden çılgına dönmüştür. Ancak bu saldırıdan ona 1.500 deve, binlerce koyun ve 10.000 kortuştan oluşan büyük bir ganimet kalmıştır. İngilizler, İbni Suud'un Hail'e karşı yaptığı harekatta İngilizlerin çıkarı olmadığını anlamışlardır. İbni Suud'un Şammar Dağları'nı işgal etmesini istememektedirler.

1917 Mart'ından 1918 Ekim'ine kadar süren Haşimilerin Medine kuşatması esnasında, Abdullah bin Hüseyin'in kışlasında, Uteybe şeyhlerinden biriyle El-Hurma Vahası Emiri Şerif Halid bin Mansur bin Lüey arasında bir anlaşmazlık meydana gelmiştir. Hurma Vahası Emiri Şerif Halid bin Mansur bin Lüey kendisini öfkeliendiren bir hakarete maruz kalmıştır²⁵⁶. Bu durum, Hurma sorununun daha da içinden çıkılmaz bir hal almasına sebep olmuştur.

Hurma'daki tartışmalar, 1914'te Şerif Hüseyin isyanı öncesinde atanan Hurma amiri Halid'in, Vahhabiliği kabul ettiğini söylemesiyle başlamıştır²⁵⁷.

1916 yılı sonlarına doğru Şerif Hüseyin, Halid'in İhvan'a istekli desteğinden dolayı onu Mekke'ye çağırarak tutuklamıştır. 1917'nin sonlarında tekrar sadakatine güvenince, Hurma'ya geri dönmesine izin vermiştir.

1917 sonbaharında Necidlilerden büyük bir grup hac farzını eda etmiştir. Şerif Hüseyin onları ikramla karşılamıştır. Necidliler iki devlet arasında resmi bir sınır tayin edilmesinde ısrar etmişlerdir. Ancak Şerif Hüseyin cevap vermekten kaçınmıştır. Şerif Hüseyin belki de, Halid bin Mansur'un haccı fırsat bilip Necidlilerle ilişkilerde bulunarak, Vahhabi birliğinin kurulması için hareket ediyor olabileceğini düşünmüştür. Kısa bir süre sonra Halid, Mekke Şerifi'nin gönderdiği kadıyı El-Hurma'dan kovmuştur. Şerif Hüseyin, Halid'den bu durumu izah etmesi için huzura gelmesini talep ettiğinde, Halid bunu reddetmiş, bununla birlikte hayatının tehlikede olduğunu hissetmiştir.

²⁵⁶ Aleksı Vasiliyev, a.g.e., s.294.

²⁵⁷ Gary Troeller, a.g.e., s.130.

1918'de Kral Hüseyin El-Hurma'yı istila etmesi için bir birlik göndermiş, ancak bu sırada Abdülaziz bin Suud, Halid'e destek için İhvan'ı gönderme imkanı bulmuştur. Bu sebeple Mekke'den gönderilen kuvvetleri kısa bir sürede ezmişlerdir. Bu durum Şerif Hüseyin'e karşı açık bir meydan okumadır. Kısa sürede Halid güçlenmiş ve Şerif Hüseyin'in kontrolündeki bölgeye saldırılar yapmaya başlamıştır²⁵⁸.

19.yüzyılın başlarında, Hicaz'ı istilaları sonrasında Vahhabiler Necid'in sınırlarına geri çekildikten sonra, Riyad'dan uzak bazı köylerin nüfusu Vahhabi olarak kalmıştır. Hurma'da bunlardan bir tanesidir. Mekke şerifleri Hurma'ya genellikle Hanbeli mezhebine mensup kadıları tayin etmişlerdir. Şerif Hüseyin, bir kadıyı Vahhabi esaslarıyla vaaz ettiği için, iki kez Mekke'ye çağırarak sert bir şekilde uyarmıştır. Kadı bu hadiseden sonra, açıkça İhvan'a katıldığını bildirmiştir. Şerif Hüseyin yeni bir kadı atamak istese de, Halid'in reddetmesi yüzünden bunu gerçekleştirememiştir.

Bir görüşe göre; Hurma'nın sakinlerinin büyük çoğunluğu zaten Vahhabi ya da Hanbeli idi. Şerif Hüseyin'in saldırganlığı yüzünden İhvan hareketine katılmışlardı. Hurma bölgesinin bir Necid kabilesi olan Subai kabilesi tarafından özellikle doldurulduğu iddia edilmekteydi. Taif'ten dosdoğru bir hat çizildiğinde 80 veya 120 mil uzaklıktaki Hurma'nın, halkı hac yolculuklarında rahatsızlık vermesin diye, Mekke ile bağlantısı kesilmiştir. Buna rağmen emirleri Osmanlı tarafından maaşa bağlanmıştır.

Mekke Şerifi Hüseyin'in hoşnutsuzluğu yüzünden Vahhabi bağlılığını benimsemeleri veya Vahhabi olmaları neticesinde Mekke Şerifi'nin hoşnutsuzluğuna sebep olmaları nedeniyle; Şerif Hüseyin, Turaba ve Bugum kabilesi emirlerine Hurma'ya saldırması için yetki vermiştir. Şerif Hüseyin'in Hurma'yı bu kadar önemsemesinin sebebi Subai kabilesinin üzerindeki hakimiyetidir. Şerif Hüseyin için Hurma'nın hakimliği; Hicaz sınırının, Taif'in doğusunda ister istemez 200 mil yada daha fazla bir hatta genişletmesi anlamına gelmektedir.

²⁵⁸ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s.294-295.

Hem Necid hem Hicaz iktidarına bağılı görünen bölge, açık bir ihtilafa sebep olmuştur. İngiliz otoritesinin Mezopotamya ve Mısır'daki temsilcileri, buralarda Şerif Hüseyin'in hak iddiasını daha gerçekçi bulmuşlardır. Buna karşın Şerif Hüseyin'in, Hurma sakinlerinin dini özgürlüğüne engel olduğunu da iddia etmişlerdir. Aynı zamanda Şerif Hüseyin'in İhvan'a karşı fanatizmi de tartışma konusudur.

Küçük ve önemsiz bir köy olan Hurma üzerine yapılan bir münakaşa, İbni Suud ve Şerif Hüseyin tarafından birbirlerinin bölgelerine yağma olarak değerlendirilmiştir. Olayların başka bir görüşe göre gelişimi ise; Hurma halkının İbni Suud'a verdikleri sadakat sözünden dönmesi ile Şerif Hüseyin'in, askerlerini bu bölgedeki egemenliğini tekrar kazanmak için göndermesi şeklindedir²⁵⁹.

Şerif Hüseyin, 1918'de Hurma'da düzeni sağlamak için, 800 kişilik bir bedevi gücü gönderdiği zaman ilk çatışmalar başlamıştır. Bu güç hedefine ulaşmasına rağmen, Şerif Hüseyin Haziran'da bir takviye güç daha göndermiştir.

Şerif Hüseyin, hükümetine sorun oluşturan Ataiba ve diğer kabile erkeklerine karşı, İbni Suud'un yardımını önlemek için gerekli olduğuna inandığı bu eylemi sürdürmeye devam etmiştir. İngiliz yetkililerden Wilson, Şerif Hüseyin'e İbni Suud ile çatışmaktan çekinmesini söylerken, yarımadanın diğer tarafında Philby'in İbni Suud'un Hurma'ya yönelik politikasından kaçınmasını ve oraya gönderdiği ajanlarını geri çağırmasını istediği görülmektedir. Fakat az bir süre sonra bölgede savaş tekrar başlayacaktır.

Temmuz ortalarında Şerif Hüseyin, Turaba emiri Şakir ile birlikte Hurma'ya saldırmak için bir güç göndermiştir. Ataiba kabilesinin emiri ise Şakir'e, 800 adam ile 6 makinalı tüfek ve 4 silahla Hurma'yı işgal etmesini emretmiştir²⁶⁰.

Hurma'da 5.000 civarında kişi yaşamaktaydı. Bir kısmı Selvi kabilesinden iken, bir kısmı da köle ve azadlılardan oluşuyordu. Aynı şekilde içinde onlarca eşraf vardı²⁶¹.

²⁵⁹ Madawi al-Raşheed, *a.g.e.*, s.44.

²⁶⁰ Gary Troeller, *a.g.e.*, s.133.

²⁶¹ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s. 295.

Emir Şakir'in birlikleri Hurma'da İhvanlar'a saldırmış fakat, İhvan onları bozguna uğratmıştır. Sonrasında Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, Hurma'yı tehdit etmesi üzerine İngiliz hükümeti tarafından uyarılmıştır. Abdullah'ın güçleri, İhvan saldırısıyla bütün silahlarını kaybetmişlerdir. Askerlerinin bir kısmı öldürülmüştür²⁶². Şerif Hüseyin'in orduları yenilmiş ve savaş başka bir kasabaya, Hurma'nın 30 mil güney batısındaki Turaba'ya taşınmıştır²⁶³.

Bu dönemde Türklere karşı taarruz hareketleri hala devam etmektedir. Medine'deki Fahri Paşa son garnizon olarak direnmektedir. İngiltere, İbni Suud ve Şerif Hüseyin'e aşırı çatışmalardan kaçınmalarını rica eden birer mesaj göndermiştir.

Bu arada İngiliz Hükümeti'nin Kahire'deki temsilcisi Sir Reginald Wingate, İbni Suud'un lehinde düşünceye sahip olduklarını bildirmiştir. İbni Suud'dan, Hurma'dan çekilme politikasını benimsemesi ve Emir Halid'i desteklemekten vazgeçmesi istenmiştir. Buna rağmen Philby, İbni Suud'u: "Şerif Hüseyin'in Hurma'ya bir kez daha saldırmasına sebep olursan, bölgeyi koruyamadığımızı veya korumaya isteksiz olduğumuzu zannedecek, bölgeyi kendisinin mutlaka alması gerektiğini düşünecek ve alacaktır." şeklinde uyarmıştır. İbni Suud'un olumlu yaklaşımı neticesinde tartışma sonlanmıştır. Sorunun nihai çözümü İngiltere'ye bırakılmıştır.

Hindistan-İngiliz Hükümet yetkilileri, İbni Suud'u İngiliz Hükümeti'ne güveninden dolayı taltif eden mesajlar göndermişse de, aynı mesajda bölgenin Taif'e yakın olmasından dolayı Şerif Hüseyin'in sınırları içinde olması gerektiğini de ifade etmişlerdir. Hizmetlerinin veya sorumluluklarının, ne de gelecekteki muhtemel faydalarının, Şerif Hüseyin ile kıyaslanamayacağı söylendikten sonra, şimdilik böyle kötü zamanlanmış bir hareketten kaçınılması istenmiştir.

Bu arada İbni Suud'un Hail'e saldırması, İbni Reşid'den kendisine sığınan Şammar halkını İbni Suud'a düşman etmiştir. Ayrıca İbni Suud'un, Acman ve Kuveyt'in anti-Suudi politikalarıyla başı derttedir. İbni Suud son çare olarak çok

²⁶² Gary Troeller, *a.g.e.*, s.130-133.

²⁶³ Madawi al-Raşheed, *a.g.e.*,s.44.

önemli dört talepte bulunur. Halkının kesin korunması için İngiltere'den garanti isterken, Şerif Hüseyin'den de toprak istemiştir. Bu durum, Hurma ve Ataiba kabilelerinin sınırları kararlaştırılmadan bir sözleşme yapılmasına sebep olmuştur. Ayrıca İbni Suud, Hail'e karşı müşterek bir saldırıya başladığı zaman, İngiltere'den kendisini savaş malzemesi ve para konusunda yüz üstü bırakmamasını istemiştir.

Necid ve Hicaz arasındaki üçüncü çatışmada, İbni Suud'un şehir üzerine gitmek için İngiltere'den silah isteği onaylanmak istenmemiştir. İngilizler, İbni Suud'un bu silahları doğrudan Hicaz'a çevirmesinden korkmuşlardır. Bu arada İngiltere'nin Filistin ve Mezopotamya'daki başarılarına, Şammar'ın sahibi İbni Reşid'den Hüseyin'e dostane bir teklif eklenince, İbni Suud saldırısının zarurietini ortadan kalkmıştır. İngiltere, Şerif Hüseyin'i Hurma'ya saldırmaktan vazgeçirme çabalarında başarısız olması üzerine, isteğinden vazgeçmiştir. Ama İngiltere, Şerif Hüseyin'in seferlerinin doğuya doğru kaymayacağını kesin güvencesini almıştır. İngilizler genellikle İbni Suud'un diğer taleplerini onaylamıştır. İbni Suud, eğer bu konuda Halid bin Mansur'un sempatisi kazanılmazsa, onun İngiltere'nin kararlarını onaylamayacağını ve taraftarlarına bunu asla kabul ettiremeyeceğini anlamıştır. Vahhabi lideri İbni Suud, geçmişte olduğu gibi gelecekte de amacının Hicaz'ı istila etmek olduğunu sıkça vurgulamıştır. İbni Suud İngilizlere gönderdiği mektubunda: "Geçmişte babama ve atalarımın ait olan her şey bana miras kalmıştır. Ben bundan fazlasını istemiyorum." şeklinde yazarken, bu konuda tartışmaya hazır olduğunu belirtmiştir²⁶⁴.

2.Turaba Tartışması

21 Mayıs 1919'da Abdullah bin Hüseyin, Medine'deki Türklerle ilgili kaygısından kurtulmuştur. Hurma'nın yaklaşık olarak 30 mil güneybatısında olan Turaba'ya saldırmış ve burayı ele geçirmiştir. Turaba'da konumunu sağlamlaştırdıktan sonra, Hurma üzerine ilerlemeyi amaçlamıştır²⁶⁵. Turaba'da 3.000 civarında nüfus

²⁶⁴ Gary Troeller, *a.g.e.*, s.134-136.

²⁶⁵ Gary Troeller, *a.g.e.*, s.136.

vardır. İçinde arazilerin büyük bir kısmına sahip olan birkaç eşraf vardır²⁶⁶. Bu vaha Necid tarafından Taif'in kapısı sayılmıştır. Fakat Halid bin Mansur'un liderliğinde İhvan Abdullah'ın birliklerine saldırmıştır. Abdullah'ın düzenli birlikleri yok edilmiştir. İbni Suud, 12 bin kişi ile Hurma'nın 80 mil kuzeydoğusundaki Sakha'ya varmıştır. Abdullah bin Hüseyin Turaba'dan ayrılmak zorunda kalmıştır²⁶⁷. Suudi güçleri, Hüseyin oğlu Abdullah tarafından yönetilen Şerif Hüseyin'in ordusunu, elindeki tüm silahları zapt ederek, bozguna uğratmıştır. Hicaz ordusunun yenilgisi, Britanya'nın hakemliği ile İbni Suud ve Şerif Hüseyin arasında ateşkes ile sonuçlanmıştır. İbni Suud, Necid'in sınırlarının Hurma ve Turaba'yı da içermesi gerektiğini ve de Necid hacılarının hac vazifelerini yerine getirmelerine izin verilmesi gerektiğini savunmuştur. İbni Suud'un temsilcisi İbni Thunayan, barış için ön hazırlıklarını konuşmak için Hicaz'a hareket etmiştir. Necid ve Hicaz arasında, tarafları birbirinden en az 4 yıl uzak tutacak bir ateşkes imzalanmıştır²⁶⁸. İngiliz-Suudi Antlaşmasının maddelerine göre, İngiltere'nin savaştan sonra sınırları çiziceği belirtilmesine rağmen, savaş sonrası İngiliz Hükümeti herhangi bir özel sınır çizmekte tereddüt etmiştir. İngiliz tarihinin en zor dönemlerinden biri olan savaş sonrasında Hurma ile Turaba sorunları başlamıştır. Pek çok yetkilinin korktuğu Bolşevik tehditinin bölgede yayılması ihtimali ve milliyetçi isyan hareketlerinin görülmesi İngiltere'yi zorluklarla bütünleştirmiştir. Mısır'da Mart 1919'da isyan başlaması, Irak'taki isyandan sonra Haziran 1920'de Suriye'de milliyetçilerin San Remo kararlarına karşı çıkması, İngiltere'nin İbni Suud ile Şerif Hüseyin arasındaki tercihini netleştirmesini engellemiştir.

II. NECİD İLE KUVEYT İLİŞKİLERİ

Arabistan'ın orta ve doğusundaki kabileler arasındaki sürtüşmeler, Kuveyt Şeyhi Mübarek'in topraklarında Şammar ordusunun görülmesi ve bunların Basra'da bulunan Türkler tarafından desteklenmesi, Kuveyt ve İngiltere'nin Körfez'deki durumu

²⁶⁶ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s. 295.

²⁶⁷ Gary Troeller, *a.g.e.*, s.137.

²⁶⁸ Madawi al-Raşheed, *a.g.e.*, s.44.

için ciddi bir tehdit teşkil etmiştir. Ancak 1902 yılında Abdülaziz bin Suud'un Riyad'ı ele geçirmesi ile bu tehdit sona ermiştir²⁶⁹. Daha sonra İbni Suud'un güçlenmesi ve İhvan aracılığı ile genişlemesi Kuveyt için açık bir tehdit oluşturacaktır. Necid Emirliği'nin konumunun yükselmesi Kuveyt hükümdarının nezdinde bir endişe oluşturdu ki, o fiili bir tehditle karşı karşıya olduğunu hissetmiştir. Kuveyt'i kendisine geleneksel bir hedef seçen ve ona saldıran Matir Aşireti'nin İhvan Hareketi'ne katılması, tevhit davetini korumak ve yaymak adı altında Kuveyt'e saldırması büyük endişe oluşturmuştur. Matir Aşireti Kuveyt'i yani, İngilizlerle işbirliği yapan ülkeyi yağmalamayı kendileri için hak saymışlardı. Buna karşılık 1915 yılında Kuveytliler, Acman kabilesine yok olma pahasına yardım ederek destek vermişlerdir. Fakat Acman kabilesi istemeyerek Abdülaziz bin Suud'a boyun eğmişlerdir. Nitekim İhvan Hareketi onları kuşatmış, ancak Abdülaziz aşiretin yirmi küçük grup halinde Necid'in iç bölgelerine dağıtılmasını istemiştir. Acmanlılar, İhvan Hareketi'ne karşı gelmemesine rağmen, kendi bölgeleri dışında göçe zorlanmalarını kesinlikle reddetmişlerdir.

İngilizlerle Kuveytlilerin arasındaki ilişkilerin bozulması Necidlilere beklemedikleri bir yardımı olmuştur. Nitekim İngilizler, Şam'daki Türklere Kuveyt yoluyla yardım gönderildiğini ve şeyhleri Salim'in bu kaçakçılıktan gelir elde ettiğini keşfetmişlerdir.

Kuveyt Hükümdarı, Münif Dağı bölgesinde Kuveyt sınırını çizen ve 1913 yılında yapılan Britanya-Osmanlı Antlaşması'ndan haberdardı. Ancak 1915'de yapılan İngiliz-Necid Antlaşması'ndan haberdar değildi. O antlaşma gereği Kuveyt sınırı çizilmemişti. (El-Ahsa'nın büyük bir bölümünün sınırları içinde olduğunu iddia etmekteydi.)

Abdülaziz bin Suud, Matir kabilesi sınırı çerçevesinde Kuveyt sınırına bir İhvan göçü düzenlemişti. Şeyh Salim bunu protesto etmiş, Kuveytlilerle Faysal Ed-Düveys emri altında bulunan İhvan arasında çatışmalar yaşanmıştı ve Kuveytlilerin yenilgisiyle

²⁶⁹ H.V.F. Winstone, *Ortadoğu'nun Serüveni*, (Çev. Fuad Davudoğlu), İstanbul, 1999, s. 30-31.

sonuçlanmıştı. Bu korkunç tehlike karşısında Şeyh Salim İngilizlerden kendisine yardım etmelerini istemiştir. Hasım olan iki taraf, İngilizlerin hükmü altında anlaşma talebinde bulunmuşlardır.

1920 Eylül'ünde emirler İngiliz istekleri üzerine anlaşmışlardır. Ancak çarpışmalar devam etmiştir. O sırada Kuveytli Şammar kabilelerinden destek istemişlerdir. Bunun üzerine Hail'den bir kuvvet ulaştırılmıştır. İbni Suud, Faysal ed-Düveys'e Kuveyt tarafına doğru hareket etmesini emretmiştir. 1920 Eylül'ünde sayıları 4.000 civarında olan Matir Kabilesi'nden olan İhvanlar, Kuveyt şehrinin güneyine birkaç km. uzaklıktaki bir yere varmışlardır. Aynı ay içerisinde Cox, El-Akir'de Abdülaziz ile bazı görüşmeler yapmıştır. Amacı sınır üzerindeki anlaşmazlıklarda, İngilizleri razı edecek bir çözüm için uğraşmaktı. Ancak Faysal ed-Düveys, 1920 Ekim'inde El-Cehra yakınında bir mevkiye Kuveyt ve Şammar kuvvetlerine saldırmıştır ve ordusu büyük bir zarar görmesine rağmen onları yenilgiye uğratmıştır. Şeyh Salim, El-Cehra yakınında kendisine ait bir saraya sığınmış ve zaman kazanmak için görüşmelere girmiştir. Aynı zamanda İngilizlerden destek istemiştir. İngilizler onu kurtarmayı amaçlamışlar, bunun için Kuveyt sahillerine bir kuvvet gönderip, Kuveyt ile meydana gelen anlaşmazlıkta Kuveyt yanında yer alacakları tehdidinde bulunmuşlardır, bunun üzerine Faysal ed-Düveys çekilmek zorunda kalmıştır. 1921 Şubatı sonunda Şeyh Salim ansızın ölmüştür. Savaş ihtiyaçları olmadığı halde, savaşın kendilerini yıpratmış Kuveyt ileri gelenleri, Ali Ahmet bin Cabir es-Sabah'ı lider olarak seçmişlerdir. O, ölen Şeyh Cabir bin Mübarek es-Sabah'ın en büyük oğludur. Ahmet bin Cabir'in halk desteği vardır. Riyad Emiri ile kabul edilebilir bir çözümü desteklemişlerdir. Necid'deki İbni Suud ile görüşmeler yapmışlardır.

Abdülaziz bin Suud, İngilizlerin Kuveyt'i kendilerine bırakmayacaklarını anlamıştır. Bu sırada İbni Suud'un önem verdiği şey, Hail'e bir saldırı düzenlemek ve bütün Şammar Dağı üzerindeki egemenliğini sağlamlaştırma imkanını elde etmektir ²⁷⁰.

²⁷⁰ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s. 300-302.

III. HAIL'İN FETHİ

1918 yılında 1.Dünya Savaşı sona ermesine rağmen İbni Suud ile rakipleri arasındaki yerel savaşlar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Arabistan siyasi haritası üzerinden silinmesi üzerine, İbni Suud ve İbni Reşid, bölgelerine diğer bölgeleri katmak amacıyla çabalamışlardır. Savaş İbni Reşid'i müttefiksiz bırakmıştır ve onun İbni Suud'un aksine zayıflamasına neden olmuştur. İbni Reşid'in bu durumda tek umudu Hail'in ve onun civarındakilerin gücü altında beklemektir. 1918 ile 1920 yılları arasında Hail'in komutanları Orta Arabistan'daki kayıplarını karşılayabilmek için sürekli çalışmışlardır. Hicaz bölgesindeki Haşimiler ve özellikle Britanya'nın savaş boyunca İbni Suud'un durumunu güçlendiren desteğinden sonra ortaya çıkan tehlikeyi anlamaya başlayan İbni Reşid, Kuveyt'in önde gelenlerinden olan el-Sabah ile anlaşma yapmıştır. Bu çalışmalar savaştan sonra Reşidilerin Arabistan'dan çıkarılmasını önlemede başarı sağlasa da, İbni Suud'a karşı herhangi bir askeri aktiviteyi doğurmamıştır²⁷¹.

Mart-Nisan 1921'de Kuveyt temsilcisiyle yapılan barışın sonrasında, Abdülaziz Hail'e bir saldırı kararı almıştır. O esnada yarımadanın orta kesimleri bir kez daha şiddetli bir kuraklık geçirmiş ve fiyatlar yükselmiştir. Öyle ki Şammar Dağları'nın zorluklarını geçmiştir²⁷².

Reşidiler, 1920'li yıllarda topraklarındaki İbni Suud saldırılarını önleyememiştir. Hail'e saldırılar, öncelikle İbni Suud'un kontrolü altına giren fakat, ticari pazarda Reşidilerin güçlü destekçileri olan Şammar kabilesinin ticaret yapmasının yasaklanmasıyla meydana gelen ekonomik baskıyla başlamıştır. Ardından Cebeli Şammar'ın vahalarında çatışmalar ve savaşlar devam etmiştir.

Askeri baskı ile iç galibiyet münakaşaları Reşidi merkezinde birleştiğinde, Reşidi nüfuzunun Orta Arabistan'daki gerileyişi engellenememiştir. Emirlik yenik Osmanlı Devleti ile olan ittifakı nedeni ile zaten zayıflamıştır. İbni Suud, Britanya'nın

²⁷¹ Madawi al-Raşheed, *a.g.e.*, s.43.

²⁷² Aleks Vasiliev, *a.g.e.*, s. 303-304.

destek ve mühimmatı ile Hail'i 1921 yılında fethedebilmiştir²⁷³. 1921 Nisan ve Mayıs aylarında İbni Suud'un birlikleri Şammar kabilelerini yenilgiye uğratmıştır. Hail duvarlarına dayanıp, uzun bir kuşatma başlatmıştır. Şammar Dağı Hükümdarı Abdullah bin Mutab bin Abdülaziz, Hail şehrinin sarp duvarlarının arkasına sığınma kararı almıştır. Ancak şehirdeki erzak tükenmekteyken, görüşmek için bir heyet göndermiştir. Abdullah bin Mutab bin Abdülaziz Şammar Dağı Emirliği'nin, Hail şehri ve Şammar kabilesinin toprakları ile kısıtlanmasını kabul etmeye hazırdır. Ancak güçlü olduğunu anlayan İbni Suud, tam bir teslim talebinde bulunmuştur.

Birkaç ay boyunca iki taraf arasında çatışmalar devam etmiştir ve kayda değer hiçbir sonuç alınamamıştır. Hail halkı kuşatmaya karşı yetecek kadar erzak elde etmelerine rağmen, şehirdeki iç çekişmeler utanç verici bir şekilde devam etmiştir.

General Wilson Kahire'de yaptığı bir toplantıda savaş sonrası Ortadoğu'nun yapısını planlamıştır. İngilizler, Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı Irak'a kral olarak tayin etme kararı almışlardır. Ona çabucak taç giydirmişlerdir. Bununla birlikte Doğu Ürdün Emirliği'ni Hüseyin'in oğlu Abdullah'a vermeyi kararlaştırmışlardır. İbni Suud acele etmesi gerektiğini anlamıştır. Yoksa Şammar Dağı elinden çıkacaktır. Hail'e yeni bir saldırı başlamadan önce Abdülaziz kabile şeyhleri, İhvan'ın ileri gelenleri ve din alimleri ile bir toplantı düzenlemiştir. Toplantı sonucunda emirin 'Necid ve Çevresindeki Toprakların Sultanı' unvanının, uluslararası camiada ülkeye karşı olumsuz düşüncelere neden olduğu görüşüyle kaldırılması kararlaştırılmıştır²⁷⁴.

1921 yılında İbni Reşid'in yenilgisi ile Cebeli Şammar'ın, kuzeyde Necid ve Haşimi alanları arasında tampon bölge olma durumu ortadan kalkmıştır. Vahhabi lideri İbni Suud, hem Kral Faysal ile direkt bağlantıya geçmiş hem de 1921'in başında Arabistan'ın en kuzeyindeki Kauf'u ilhak ederek, Abdullah'ın krallığının güney sınırına kadar dayanmıştır. İki hükümdar arasındaki kaçınılmaz sürtüşme Britanya'yı, Filistin

²⁷³ Madawi al-Raşheed, *a.g.e.*, s.43.

²⁷⁴ Aleks Vasiliev, *a.g.e.*, s.304.

Yüksek Komisyonu'nu ve Sir Herbert Samuel'i bir kez daha zor durumda bırakmıştır²⁷⁵.

İngilizler, Orta Cezire'nin kuzeydeki kısmının Necid'e ilhak edilmesini, Irak ve Doğu Ürdün'deki çıkarları için büyük bir tehlike olarak görmüşlerdir. Oradaki olayların dışında kalmak istemiş, ancak Necid'in konumunun güçlenmesi onları endişelere sevk etmiştir²⁷⁶.

Hail ileri gelenleri Abdullah bin Mutab'ı görevden alıp yerine hapisten serbest bırakılan ve Abdullah bin Tallal'ın kardeşi olan Muhammed bin Tallal'ı getirmişlerdir. Abdullah bin Mutab ise Riyad emirine sığınmıştır. O zamana kadar yapılan kuşatmalar bir sonuç vermemiştir. 1921 Ağustos'unda Abdülaziz, bazı kaynaklara göre içinde Faysal Ed-Düveys liderliğindeki İhvanlar'ın da bulunduğu 10.000 kişiden oluşan bir gücün başında Hail yakınındaki mevkilere dönmüştür. Kuşatmacılar ondan ümidi kesmişlerdir. Kuşatmadan iki ay sonra şehrin ileri gelenleri görüşme yapmak için Sebhan ailesinden bir kişiyi göndermişlerdir. Sonra teslim olmak üzere anlaşmışlardır. Belirlenen zamanda Hail kapıları Abdülaziz'in güçleri önünde açılmıştır. İbni Tallal kaleye sığınmış ve Irak'taki İngiliz yetkililerine ve Kral Faysal'a yardım çağrısı için bir elçi göndermiştir. Ancak yardım ulaşmamıştır. Bir süre sonra can güvenliğinin sağlanması şartıyla teslim olmuştur. İbni Tallal şerefli bir esir olarak Riyad'da kalmış ve kızını İbni Suud ile evlendirmiştir. Bağımsız Hail'in son emiri, Riyad'da bir kölesi tarafından 1954 yılında öldürülmüştür²⁷⁷.

Ağustos 1921'de İbni Suud, 10.000 askeri ile Reşidi başkentine bir kuşatma yapmıştır. 1 Kasım'da ise Reşidilerin çevresini kuşatmıştır. 4 Kasım'da vahaların kapısı açılmıştır ve Hail halkı İbni Suud'a sadakat sözü vermişlerdir.

²⁷⁵ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 189.

²⁷⁶ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s. 304.

²⁷⁷ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s.305.

Hail'in düşüşü ile İbni Suud'un egemenliği Necid'in kuzey bölümüne kadar genişlemiş, İbni Suud gücü 20.yüzyıl Arabistan'ında en önemli siyasi güç haline gelmiştir²⁷⁸.

IV. SAVAŞ SONRASI İNGİLİZ –SUUDİ İLİŞKİLERİ

I.Dünya Savaşı sonrasında İngiliz –Suudi ilişkileri kötüleşmiştir. İbni Suud'un istediği 1.000 adet tüfeğin düşük kalitede çıkması, iki taraf arasında gerginliğe sebep olmuştur. 1918 Mart ayında Cox, İbni Suud için yaklaşık 100.000 civarında cephaneye ve 1.000 tüfek konusunda İngiliz Hükümeti'ne bir öneride bulunmuş ve onay almıştır. Wilson ise yeni silah yerine, düşük kalite silah gönderilmesini tavsiye etmiştir. Hindistan-İngiliz Doğu Komitesi, Ağustos 1918'de kopyada hata yapıldığı için 1.000 tüfek yerine, 100 tüfek gönderilmesi kabul etmiştir. Sonra da İbni Suud'un 100 tüfek aldığı için kendini şanslı bulması gerektiği söylenmiştir. Silahların düşük kalite olduğu sonra açığa çıkacaktır. Bu dönemde İngiliz Hükümeti İbni Suud'un sessiz kalmasına ve Hail'e saldırmamasına karar vermiştir²⁷⁹.

Savaş yakınlaştıkça Philby'e karşıt olanlar daha güçlenmişlerdir. Philby ile eskiden iyi geçinmemesine rağmen Wilson, Cox'un telgrafından sonra İngiliz politikasındaki değişiklikleri fark etmiştir. Wilson, Philby'nin fikirlerinin aksine bir eğilime sahiptir ve Philby'i Wilson'un sabrını tüketmiştir. Wilson, Hüseyin'le ilişkilerin iyileştirilmesini sağlayacak ve Arap politikalarının iyi koordine edilememesine son verecek bir adayın gösterilmesini önermiştir. Orta Doğu'daki birçok personel de aynı fikirdedir.

El-Akir görüşmeleri aslında üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulması gereken bir hürriyettir. Görüşmelere katılanlardan biri olan İngiliz ajanı Dickson'ın yazdıkları şöyledir: "Cox altıncı günde her iki tarafa, görüşmelerin üzerinde cereyan ettiği bu esasların bir seneye kadar herhangi bir çözüme ulaştırılamayacağını söyledi. Cox, İbni Suud ve benim katıldığım özel bir görüşmede İbni Suud'un kible sınırı düşüncesine

²⁷⁸ Harp Akademisi, *Ortadoğu'nun Tarihi Gelişimi*, İstanbul, s. 97.

²⁷⁹ Gary Troeller, *a.g.e.*, s.136.

sabredememiştir. Cox, Arapça'yı iyi konuşamadığı için tercümeyle üstlendi. Yüksek temsilcinin Necid Sultanını nasıl korkuttuğunu hayretle gördüm." Cox sınırların şekline ve genel olarak nereye uzanacağına karar veren kişinin kendisi olduğunu kesin ifadelerle söylemiştir. Abdülaziz tümüyle yıkılmıştır.

İbni Suud, Cox'un emretmesi durumunda bütün ülkesinden vazgeçmeye hazır olduğunu söylemiştir. Bunun akabinde Cox, kırmızı bir kalem alarak Arap körfezinden Doğu Ürdün'e kadar El-Cezire haritası üzerinde sınırı çizmiştir. Dickson'un dediği gibi aynı günün akşamı müthiş sonuç gelmiştir. İbni Suud, Cox ile yalnız görüşmek istemiştir. İbni Suud büyük sarayın ortasında yalnız başına durmakta ve son derece kederli görünmektedir. Üzüntülü bir şekilde dedi ki: "Ey dostum, siz benim memleketimin yarısını benden aldınız, en iyisi hepsini alınız ve istifa etmeme izin veriniz." Sonra bir süre gözlerinden yaşlar döküldü. Cox son derece etkilendi ve onun elini tutup, o da ağlamaya başladı. Bu duygusal fırtına uzun sürmedi. Cox, İbni Suud'un ellerini tutarak, "Ey uzun ömürlü! Ben senin duygularının gerçekliğini inanıyorum, bunun için sana Kuveyt topraklarının üçte ikisini veriyorum, ancak bu darbenin İbni Sabbah'a nasıl kabul ettirileceğini bilmiyorum." demiştir. Durum ne olursa olsun Abdülaziz bin Suud ve Cox'un iki iyi temsilci olduğunu unutmamak gerekir. Bütün kağıtlar Cox'un elindedir. Britanya, El-Cezire'de istediğini gerçekleştirebilecek tek güç olmasına rağmen, Abdülaziz bin Suud kendi isteklerinin çoğunu gerçekleştirebilmiştir. Bu dönemde İbni Suud bizzat El-Cezire'nin batısına bir saldırı kararı almıştır. Cox Britanya'yı, İbni Suud'un Hicaz'ı ele geçirmesine göz yummasına ikna edebilecek yetkiye sahiptir²⁸⁰.

20. yüzyılın başlarında bu bölgede İngiliz siyasetini değerlendirirken Necid, Irak ve Ürdün arasındaki ilişkilerin kopma derecesinde olduğu görülmektedir. Onları birbirine öldürtmenin Londra'nın çıkarına olduğu söylenemez. İngilizler yeni sömürgelerinden sessiz bir şekilde faydalanmayı tercih etmişlerdir. Buna ek olarak,

²⁸⁰ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s.306-307.

bölge yöneticilerinin tümüne yardım olarak büyük paralar vermişlerdir. 31 Mart 1924'e kadar bu yardımları kesmemişlerdir.

1923 yılı Aralık ayında İngiltere'nin çabası ile Kuveyt'te bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya üzerinde anlaşmazlık bulunan sorunlara bir çözüm getirmek amacıyla Doğu Ürdün, Irak ve Necid'den temsilciler katılmıştır. Ancak taraflar hiçbir konuda anlaşmaya varamamışlardır. Cetvelle çizilen sınırdaki kabile saldırıları devam etmiştir. Mart 1924'de Abdülaziz, Faysal ed-Düveys'e emir vererek Irak tarafından Necid'e saldırıda bulunan kabileleri cezalandırmasını istemiştir. 1924 Mart'ta Kuveyt toplantıları yeniden başlamıştır. Hiçbir netice alınmadan Nisan'a kadar devam etmiştir²⁸¹.

V. 1922 – 1924 ARASI VADİ SİRHAN MESELESİ

Lozan Antlaşması, Arap Yarımadası'nın dışında, I.Dünya Savaşı'nda Türkiye tarafından kaybedilen bölgelerin yerleşme problemini de çözmüştür. Ancak Irak mandaları ve Filistin, sınırlar konusunda belirsizliğini korumuştur. Bu iki büyük problemle nitelendirilen, 1922'nin sonundan 1924'ün başına kadar olan periyodu takip ettiğimizde, öncelikle Arabistan'ın kuzey merkezinde İngiliz-Haşimi tartışmasını ve Suudi genişlemesine karşı yapılan mücadeleyi görürüz. İkinci olarak; İbni Suud ve onun Haşimi komşuları arasında göze çarpan problemlerin çözümü için, Britanya tarafından bir konferans oluşturulması girişimi vardır²⁸².

Necid Emirliği, Şammar Dağı'nı ele geçirdikten sonra, Haşimi ailesinin fertlerinin yönettiği ve kuzeyden Necid'le sınırı olan üç düşman devletle karşılaşmıştır. Şammar Dağı, Irak ve Doğu Ürdün arasında sınır çizilmemiştir. Buna ilaveten, sabit kara sınırları Arap yarımadası yöneticileri için yeni bir durumdur. İbni Suud bütün Şammar ve Aneze kabilelerinin kendilerine tabii olduğunu düşünmüştür. Böylelikle onun tebaası, İngilizlerin Irak'tan saydığı uzak bölgelerde bulunmuşlardır. Bunlara Suudi emellerini reddedip, Irak'a göç eden bazı Şammar kabilelerini de katabilirsiniz.

²⁸¹ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s.309.

²⁸² Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 189.

Sonrasını Ürdün'deki Arap Ordu Komutanı Galip Paşa şöyle anlatmaktadır: “El-Cezire'nin ortasında sınır yoktur. Bağdat'taki yönetim Fırat'ın ötesinde, 2 veya 3 km.den daha fazla ötede, çölde hükümdarlığını sağlamlaştırma çabasına hiç girmemiştir. Bir çok kabilenin hayatı, şu an Irak ve Suriye sınırı içerisinde bulunan bölgelere intikal hürriyetine bağlıdır. Suriye ve Irak kabileleri aynı şekilde tasarrufta bulunmuşlardır. Bunun için sabit bir sınırın çizilmesinin tehlikeleri ortaya çıkmıştır²⁸³”.

Arabistan'ın kuzey merkezinde tartışma alanı Vadi Sirhan'dı. Vadi Sirhan, Necid ve Suriye arasındaki kervan ticareti için önemli bir yoldur. Ekonomik değeri nedeniyle İbni Suud için de önemlidir. İngilizlerin Ürdün için sorumlu olan yüksek komisyonu, Vadi Sirhan'ın Britanya için önemini vurgulamıştır. Koloni ofisinin desteğiyle, bunun Britanya'nın Akdeniz'den İran'a kadar uzanan sürekli bağıntı kemerine sahip olmak için önemli olduğunu iddia etmiştir. Dahası eğer Haşimi düşmanları tarafından, kuzeyden ve güneyden kuşatılmasını istemeyen İbni Suud vadiye sahip olursa, Amman ve Hicaz'ı tehdit etmek için önemli bir konumda olacaktır²⁸⁴.

Kabileler arasındaki ihtilaf ve çatışmalar Irak ve Necid arasındaki anlaşmazlıkların artmasına yol açmıştır. 1921 sonbaharında Yusuf bin Sadun adındaki kişi, yeni oluşturulan Irak el-Cemale kolordusuna komutan tayin edilmiştir. Bu kişinin Abdülaziz'e sığınmak üzere Riyad'a kaçan ve bir süre sonra Riyad emirinin gönderdiği zekat toplayıcıları ile beraber dönen Zafir kabilesi şeyhi Hamud bin Suvat ile kişisel bir düşmanlığı vardır. Faysal ed-Düveyş başkanlığında Matir kabilesinden olan İhvan'dan bir grup Hamud'a katılmıştır. Onlar 1922 Mart'ında Yusuf'un kışlasına hücum etmiştir. Askerlerinin çoğunu öldürmüştürler. İngilizler, Iraklıları desteklemek için uçaklarını göndermişlerdir. Bu sırada Irak Hükümeti el-Cemle ordusunu dağıtmıştır ve komutanı olan Yusuf bin Sadun'u görevden almıştır. Buna üzülen Yusuf Riyad'a kaçmıştır. Ve hizmetlerini Abdülaziz'e sunmuştur. 1922 ilkbaharında Abdülaziz'in temsilcileri, Cox

²⁸³ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s.304.

²⁸⁴ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 190.

ile el Mahmara'da görüşmüşlerdir. İngilizler, Irak ile Necid arasında sabit bir sınırın çizilmesini talep etmiştir. 5 Mayıs 1922'de Aneze kabilesinden türeyen el- Müntefak Zafir ve el-İmarat kabilelerini Irak'a; Şammar kabilesini Necid'e bağlayan el-Mahmara Antlaşmasını imzalamıştır. Ancak Abdülaziz, Hamud bin Suvayt liderliğindeki Zafir kabilesine sığınmaları ve Irak'a bağlı olmayı reddetmeleri gerekçeleri ile belgeyi imzalamamıştır. Haziran 1922'de İhvan kuzey batıya, Ürdün'ün doğusuna doğru hareket etmeye başlamışlardır. Aynı yılın temmuz ayında el-Ceyş vahasını ele geçirdikten sonra doğu Ürdün Emirliği'ne bağlı devriyeler ile çatışmışlardır. Bunun akabinde Teyma ve Tebük Vahaları'nı da ele geçirip, ahalisinin zekatını Riyad'a vermelerini istemişlerdir. Bundan sonra, daha önce Şammar Dağı'nın bir parçası olan Serkan'da İhvan çoğalmaya başlamıştır. Ve çok kısa bir sürede beni Şakir Vahası'na saldırmışlardır. Bu durum onları Doğu Ürdün'ün başkenti olan Amman'a yaklaştırmıştır. Aynı zamanda Necidliler Fransız mandasındaki Suriye sınırına yaklaşmışlardır. Ve İngiliz sömürgelerini direkt olarak bağlayan geçitleri kesme tehdidine başlamışlardır²⁸⁵.

Ocak 1922'de Cox, İbni Suud'a Kauf aracılığıyla bir ray yolu ilerlemesinin olasılığını ifade eden bir telgraf çekmiştir. Cox, Suud'un bu alandaki etkinliğinin oluşturduğu memnuniyeti bildirmiştir. Filistin'deki İngiliz yüksek komisyonu, Kauf'un Ürdün'e dahil olmasını onayladığı için, bu gelişmeler sonucunda meydana gelen Suud'un Kauf'u talebini tartışmışlardır. Londra'da koloni sekreterliği, Kauf'un hala Ruvala'nın sahibi Nuri el-Şilan'a ait olduğunu iddia eden Samuel'in tarafında yer almıştır. Samuel'in iddiasını çürüten Cox şunları bildirmiştir: "Belirtilen Şilan bizim bilgilerimize göre kesinlikle İbni Suud'un Kauf üzerine egemenliğini kabul etmiştir. Fransa'nın Nuri el-Şilan'i desteklemesi ile İngilizler Suud'un isteğini daha yakın bulmuşlardır.

²⁸⁵ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s.305.

Nuri el-Şilan'ın bağıllık sorunu Orta Doğu'daki konum savaşına benzemiştir. Ruvala'nın otlu toprakları vadiyi kaplayan ve sonunda Suriye'deki Hamsi'lerin civarında biten Kauf'un güneyine kadar uzanmıştır. Bu kabilenin isteği Irak'tan Ürdün'ün ayırabilmesi için gerekli olduğundan İngilizler, Nuri'nin İbni Suud'la olan ilişkisiyle ilgilenmişlerdir. Bu arada Nuri'nin İngilizlere bağıllığı savaşın başından beri açıktır.

1912 ve 1919 yılları arasında Şam'daki Fransızlarca kovulmasından sonra, Nuri el-Şilan Kral Faysal'a bağıllığını bildirmiştir. Fransızlara arası bozulduktan sonra Amman'daki kral Abdullah'a, daha sonra da İbni Suud'a bağıllığını bildirmiştir. 1922'den sonra Nuri ile İbni Suud arasındaki ilişki Tomby'ye göre belirsiz bir durumdadır. Tomby haksız bir eleştiri ile Osmanlı eyalet teşkilatının kabileler arası belirsizliğe ve sınırları aşma gayretine sebep olduğunu söylemiştir.

Londra, Kudüs ve Bağdat ileri geri tartışırken, inceleme ertelenmiştir. Ürdün'de bu sırada İngiliz temsilcisi olan Philby, Samuel tarafından Kauf'u ziyaret etmek ve oradaki durumları bildirmek için yönlendirilmiştir. Philby, Kauf'a ilerlemiş ve Kauf'u Ürdün topraklarına katan Kauf'un şimdiki yöneticisinin bir temsilcisi ve Şila şeyhleri ile anlaşma yapmıştır. Eğer koşullar komşularına saldırmayı gerektirir veya komşuları onlara saldırırsa, İngiliz Hükümeti onlara askeri operasyon için gerekli fonu sağlamayı garanti etmiştir. Philby'nin antlaşması koloni ofisi tarafından reddedilmiştir.

1922'nin ilk yarısı boyunca Kauf'taki durum karışıktır. Eğer Kauf'taki durum pek yakında düzeltilmezse, Ürdün'ün bedevilerinin isteksizce de olsa, sürekli olan savaşa son vermenin tek yolu olduğu için Vahhabizmi kabul edebileceği gerçeği İngilizleri korkutmuştur. Ayrıca Samuel, eğer Vahhabi ilkeleri Ürdün'ü aşarsa, Filistin'deki İngiliz garnizonunun azaltılamayacağına dikkat çekmiştir. İngilizlerin Ürdün'e bir Vahhabi saldırısı korkusu, 1922 yılının Ağustos ayında Amman'ın 12 mil içerisine tahmini üç ya da dört bin İhvanlının girmesiyle haklı çıkmıştır. Ama bu güç İngiliz uçakları ve zırhlı arabalar tarafından yok edilmiştir.

İngiltere Ürdün'ü, Kral Abdullah'ın küçük emirliğini, korumayı kabul etmiştir. Koloni sekreterliği bir sınır çizilmesi için baskı yapmış ve bunun önemini vurgulamıştır. İngilizlerin Orta Doğu pozisyonunu birleştirme teşebbüsünde, İngilizler emirliği Irak'la birleştirmek için Ürdün'ün sınırlarını çizmeyi, böylece İngiliz kolonilerinin İran'dan Akdeniz'e kadar kati bir hat oluşturması için çalışmışlardır. Çevrede Vahhabi gücünün

ve etkisinin belirsiz olması nedeniyle, Koloni Ofisinin Kauf'u Ürdün'e katma isteğinin mümkün olmadığı görülmüştür.

İngilizler, çölün hava rotasının ve çölün geniş bir şeridi olan Hicaz demiryolunun Güney İhvan baskınlardan güvenli kılınması için, Arabistan'ın iç kısmının yalnız bırakılmaması gerektiğini düşünmüşlerdir. İngilizlerin Kauf'u Ürdün'e terk etmeye zorlanması, Vadi Sirhan'ın yarışılan merkezini kestiği için, İngilizlerin planladığı sınır çizgisi hala İbni Suud için kabul edilemezdir.

İbni Suud, İngiliz hattına karşı çıkmıştır. Öncelikle Necid ile Ürdün arasındaki Vadi Sirhan bölünecektir. Bu sınır ekonomik açıdan elverişsizdir. Çünkü el-Geraya'nın tüm vadi sakinlerinin bağlı olduğu tuz depoları Ürdün sınırı içerisine düşmüştür. İkinci olarak vadinin insanları Kauf'u onların başka bir şehri olarak görmüşler ve her yılın belirli bir kısmını orada geçirmişlerdir. İbni Suud, Suudi bölgesine tüm vadinin katılarak sınırların çizilmesini istemiştir. Ayrıca Ürdün'den Irak'ı ayırmak onun başlıca amaçlarından birisidir. Glubb, bölgenin hem ekonomik hem de stratejik olarak önemine değinmiştir. Birçok sayıda kuyu içeren Vadi Sirhan'a, İbni Suud'un Suriye yolunu açmasından önce bir anayol açılmıştır. Bu kervanlar ve gezginler tarafından kullanılan rotadır ve onun kuzey uçları Roman kaleleri tarafından komuta edilmiştir.

İngilizler, İbni Suud ve onun Haşimi rakipleri arasındaki sorunları çözmek için yapılan toplantıyı etkilemek için çabalarken, İngiliz-Suudi ilişkileri İbni Suud'un sübvansiyonunu kesen kararıyla daha kötü bir hal almıştır. 1923 ilkbaharının başında, Londra, 1922 ve 1923 yılları için İbni Suud'a 50.000 poundluk tek bir ödeme yapmaya karar vermiştir. 31 Mart 1923'ten sonra bu sübvansiyon kesilmiştir. Yarımadanın diğer tarafında eğer Hüseyin hoşnut edici bir antlaşma imzalarsa, ona 50.000 pound verilecektir. Sonunda İbni Suud'a sübvansiyonun altı aylık aralıklarla ve 25.000 poundluk iki eşit taksit ile ödenmesine karar verilmiştir. Bu memnuniyet veren çabalardan sonra İngilizler, Arabistan'daki barışa ortak olma şartlarını bir kez daha düşünmüşlerdir. Suudi ödemesinin gönderilmesiyle koloni sekreteri şunları yazmıştır: “Fırsatlar değerlendirilebilir, Necid-Ürdün sınır sorunu görüşülebilir, memnun edici bir düzenleme olabilir ve ikinci ödeme şartları görüşülebilir.”

Son zamanlarda Cox'tan borç isteyen İbni Suud'a, borç verilmeyeceği ve ayrıca sübvansiyonun kesileceği yüksek komisyon tarafından bildirilmiştir.

1923'ün Haziran'ın sonuna doğru bir Vahhabi gücü, Vadi Sirhan'ın kuzey bitimindeki Kaf'a saldırmış, ama bastırılmıştır. On dört vahhabi öldürülmüştür. Kral Abdullah kasabayı tekrardan ele geçirmek için İngilizlerden izin almıştır. Ancak o kendi kaynaklarına bağlı kalmak zorundadır. İngilizler, ona hem askeri hem de parasal olarak yardım etmeyi reddetmiştir. Kral Abdullah'ın Kaf'ın güneyindeki gücünü artırma çabası ile başlayan her hareketten, İngilizlerin vazgeçirmesi muhtemelen parasal yardım ve maddi destek vermeyerek olmuştur. Ayrıca onların Arabistan'a daha fazla para dökmeye tamamen isteksiz olmaları durumu da vardır. İbni Suud, amirini Beni Şakir'i baskınlardan kaçınması ve Ürdün sınırına saygı duyması gerektiği konusunda bilgilendirdiğini belirtmiştir. Bu baskının İbni Suud tarafından onaylandığı ya da onaylanmadığını tespit etmek imkânsızdır. Çoğu zaman söylenen saldırıların verilerini İbni Suud'un inkar etmesini İngilizler kabul etmeye hazırdır. İlgili otoriteler, Vahhabi liderinin her zaman uzak İhvanları kontrol edemeyeceğine inanmışlardır. Vadi Sirhan'dan Amman'a doğru gelen baskınların saptanması için bir gözlem ofisi oluşturan Kaf kasabasına bitişik ve stratejik olan bir kale vardır. Bu baskınlar yüzünden kale küçük bir garnizona ihtiyaç duymuştur. Vadi Sirhan'ın kuzey yarısı ve onun küçük bağımlı vadisi, Ruvala ve Beni Şakir'in ekonomik kaynaklarıdır. Bu bölge İbni Suud'a verilirse kabilelerin ekonomik kaynakları kesilecektir. Politik olarak her iki kabile de Vahhabi ilkelerinden etkilenmemek zorundaydılar. Eğer İbni Suud bu kabilelerle daha yakın ilişki kurabilseydi, Vahhabi sayısı artabilirdi.

Irak'taki İngilizler, eğer İhvanlar Ürdün'e saldırırlarsa, kardeşinin yardımına gelen Kral Faysal'ın başarısıyla karşılaşacaklarını belirtmişlerdir. Faysal yönetiminin düşüncesi; eğer Kaf'a Necid kuvvetleri tarafından saldırılırsa, İbni Suud'un idaresindeki Beni Şakir ve Ruvala kabileleri, Hicaz ve Ürdün sınırında ciddi bir saldırıya hazırlanırken, şaşırtmak için Fırat Nehri batısındaki Irak kabileleri ile bir saldırı başlatılması gerektiğidir. Faysal, Suud ile Abdullah ve Hüseyin arasında arabuluculuk yapmayı birçok kez teklif etmiştir. Fakat İbni Suud bunu uygun görmemiştir. İngilizler sınır problemlerini çözmek için yaklaşan Kuveyt Konferansının son dakika detayları ile ilgilenirken, İbni Suud'a Ürdün ve çevresindeki yerlerle düşmanlıktan kaçınması için güçlü uyarılarda bulunmuşlardır.

1923 yazı sonunda Faysal, Amman'ı ziyaret etmiştir. Philby Faysal'a, İbni Suud'la tartışmalarında Ürdün'ü temsil edişinin, İbni Suud tarafından kabul edileceği

izlenimini vermiştir. Faysal'ın ziyaretiyle ilgili raporun tarzından, Philby'in konuşmaları için İngiltere'nin siyasi izninin olmadığı anlaşılmaktadır. Londra'nın, Irak'a İbni Suud'un müdahalesini hoş karşılanmayacağı belirtilmiştir. Bunu takip eden raporda, Philby'in faaliyetleri ve İngilizlerin Necid, Ürdün ve Hicaz sınırlarını kararlaştırmak için duyduğu istek vurgulanmıştır.

Necid ve Irak arasındaki çözümlenmemiş problemler göz önüne alındığında, İngilizler bu iki ülke arasında hoşnut edici bir sınır sağlamak için yapılan görüşmelerle, Necid ve Ürdün arasındaki sınır için yapılan görüşmelerin birleştirilmesi görüşündedirler.

21 Ekim 1923'te Cox'un yerine Trevan, Basra Körfezinde siyasi vali olmuştur. Körfezden ayrılmadan önce Cox, Kuveyt Konferansı'nın yöneticiliğini kabul etmiştir. Hüseyin, Faysal ve İbni Suud'dan sınır problemleri için temsilci göndermelerini istenmiştir²⁸⁶.

Cox'un, İbni Suud ile yakın arkadaşlığı nedeniyle görev sahası değişmesine rağmen, o İbni Suud'la ilgilenmeye devam etmiştir. 1921'de Arap kıyısındaki iletişim ve sorumluluk, Hint İngiliz Hükümeti'nden Koloni Ofisine intikal etmiştir. 1921'de İbni Suud da Londra'da kişisel temsilcisi olarak Dr.Mann'ı atamıştır. Bununla birlikte İbni Suud görevlinin yeterli statü, kıdem ve deneyime sahip olması şartını koşmuştur. Ayrıca İbni Suud Londra'da Yabancı Ofisi tarafından ağırlanmayı istemiştir. Bunun nedeni muhtemelen Hüseyin'in de bu ofiste ağırlanmasıdır.

Cox'un emekliliği ile İbni Suud ile İngilizlerin arası iyice açılmıştır. İbni Suud'dan mali desteğin geri çekilmesi, İngiliz acentesının Bahreyn'den kovulması ve haberleşme kanalında değişiklik yapılması nedeniyle İbni Suud'un İngiltere ile arası bozulmuştur²⁸⁷.

Hafız Vebhe, Abdülaziz'in Hicaz'a 1923 yılında saldırma kararı verdiğiine işaret etmiştir. Ancak O, Britanya Hükümeti'nin tavrından emin değildir. Nitekim Necid

²⁸⁶ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 191-194.

²⁸⁷ Aleks Vasiliev, *a.g.e.*, s.305.

Sultanı Türbe Savaşı'ndan sonra kuvvetlerini çekmeye zorlayan ve Hicaz'daki ilerlemesine karşı kendisini uyarıların İngilizler olduğunu bilmektedir. İbni Suud'un, Hicaz'da Hüseyin yönetiminden duyulan rahatsızlıktan haberi olduğu açıktır. Bu durum İbni Suud'u harekete geçmeye sevk eden faktörlerdendir. Aynı zamanda Hüseyin ile Hindistan ve Mısır'dan gelen hacılar arasında, kötü sağlık hizmetleri sebebiyle kin ve nefret başlamıştır.

Suriye'nin Fransızlara teslim edilmesi ve Filistin'in İngiliz manda yönetimi altına alınmasına protesto olarak, Versay Anlaşması'nı imzalamayı reddeden Kral Hüseyin ile İngilizler arasındaki ilişkiler kötüleşmiştir. 1921'de Lawrence, Britanya ile Hicaz arasında bir antlaşma yapmak üzere Hüseyin'e gönderilmiştir. Buna göre Kral Hüseyin, İngiltere'den yardım alıp onunla askeri bir antlaşma yapacak, buna karşın İngiltere'nin Hicaz'daki menfaatleri tanınacaktır. Hüseyin ise; Arapların, Filistin'de İngilizlerin milli menfaatlerini koruyacak bir Yahudi devletinin kurulması korkusu devam ettiği sürece, Filistin'e barışın egemen olmasının mümkün olmadığını vurgulamıştır. Hicaz Kralı antlaşmayı imzalamayı reddetmiştir. Ve İngiliz Başbakanı'na çağrıda bulunup, savaş esnasında kestiği vaatlerini yerine getirmesini istemiştir. Ancak cevap alamamıştır²⁸⁸.

VI. KUVEYT KONFERANSI

İngilizler, ilk defa 1922'nin sonlarına doğru, bir tarafta Necid ve diğer tarafta da Ürdün, Irak ve Hicaz'ın olduğu çözülmemiş problemleri çözecek bir konferans düzenlemeyi düşünmeye başlamışlardır. Kral Abdullah ve Faysal bu konu hakkında bilgilendirilmiştir. Bu konular bir yıla yakın tartışılmış, fakat bu süre zarfında Şerif Hüseyin'e hiç danışılmamıştır. Bu yüzden konferans başladığında Şerif Hüseyin bir temsilci göndermeyi reddetmiştir. 23 Eylül 1923'te Suudiler, Haşimi rakipleri hakkında her şeyin görüşüleceği konferans teklifini kabul ettiğini telgrafla bildirmişlerdir. Kral Faysal ve Abdullah'ta temsilci heyeti göndermeyi kabul etmiştir.

²⁸⁸ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s.311.

Basra Körfezi'nin eski politik valisi olan Percy Cox konferansın yöneticiliğine atanmıştır. Cox görüşmeler süresince Koloni Ofisi'nin hizmetinde çalışmıştır. Her gelişmeyi direkt olarak Koloni Ofisi'ne bildirmiştir. Suudi-Haşimi sınır problemine ek olarak konferansta, İbni Suud'un sakıncalı bulunduğu Muhammara Anlaşması'nın maddelerinin de tartışılması istenmiştir. Bağdat'ta yeni İngiliz Komisyonu üyesi Sir Henry Dobbs, Muhammara Anlaşması'nın gündeme dahil olmasına karşı çıkmıştır. Bununla birlikte İngilizler, Necid-Hicaz problemlerinin giderilmesinin tartışılacağı konferansın Hicaz'ın lehine olacağını belirterek, İbni Suud'u bir temsilci göndermek için ikna etmeye çalışmışlardır. Çünkü Kuveyt'te eğer Ürdün-Necid arasındaki problemler çözülsün, Kral Faysal'ın sahip olacağı yerler değerlerine göre belirlenecektir.

İngilizler çeşitli temsilci heyetlerinin gelişlerini beklerken Faysal el-Düveys, el-Ula civarındaki Hicaz demiryoluna bir baskın yapmıştır. İbni Suud'a güçlü bir protesto yapılmıştır ve Faysal el-Düveys'e hak ettiği gibi davranılması İbni Suud'dan istenmiştir. İbni Suud'un dik kafalı şefinin yanlış zamandaki istismarının, Şerif Hüseyin'in Kuveyt'e elçi göndermemesine neden olduğu düşünülebilir. İngilizler, Şerif Hüseyin'in işbirliğinden bir şey elde etmeye çalışırken, ayrıca Vahhabiler'in şehri ele geçirmesinin belirtisi olan İhvanlar'ın Medine'nin 60 mil içine girmesinden korkan Faysal'la da ilgilenmişlerdir. İngilizler, İbni Suud Hicaz sınırlarını ihlal ederse, Irak ve Hindistan'dan gelen tedariklerin kesilmesiyle İbni Suud'u tehdit etmişlerdir. Necid-Hicaz sınırının açıkça belirlenmemiş olmasına ve sınırların uzun zamandır tartışıldığına bakılırsa, Dobbs'un üslubunu ciddiye almak zordur.

İngilizler, Akabe'nin Ürdün'de ve Vahhabiler'in elinde bulunan Hurma ve Turaba ile el-Müdevvere'den itibaren Hicaz demiryolunun Hicaz'da kalması koşuluyla, Vadi Sirhan'ın Kaf'ın güneyindeki bölümünün İbni Suud'a terk edilebileceği yönünde tavır almışlardır.

Kuveyt Konferansı 7 Aralık 1923'te, Irak, Ürdün ve Necid delegelerinin katılımıyla başlamıştır. Ancak Şerif Hüseyin, İbni Suud'u tanımama konusundaki inadını sürdürdüğü için Hicaz, konferansta temsil edilmiyordu. Yaşlı şeyhin inadı İngilizleri çileden çıkarma noktasına varmıştı.

Bu koşullarda Kuveyt'te hiçbir sorun çözülemediği gibi, Irak ile Necid arasındaki antlaşmalar bile yeniden tartışma konusu oldu ve konferansa 30 Ocak'ta ara verildi.

4 Mart'ta Ankara'da halifelik Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ilga edildi²⁸⁹. Osmanlı hanedanının son mensubu VI. Mehmet İstanbul'u terk ettikten sonra Mekke'ye gitti. Ancak Şerif Hüseyin'in halifeliği kendi üzerine geçirmeye çalıştığını anlayınca, hac görevini yapmadan derhal Mekke'den ayrıldı. Böylece Türklerin özel koruyuculuğunu üstlendikleri kutsal beldelerle bağları kopmuş oldu²⁹⁰. Bu fırsattan yararlanan Şerif Hüseyin ertesi gün kendini halife ilan etti. Aynı ayın 20'sinde de, 2.000 İhvan Irak'taki Dafir Aşireti'ne saldırdı. Bu durum sonucunda, yeniden başlayan konferansa katılmak amacıyla Kuveyt'e gitmekte olan Irak delegasyonu, Bağdat'a geri dönme kararı aldı. Sonra konferans kesin olarak askıya alındı²⁹¹.

VII. HİCAZ'IN FETHİ

1924 yazında Hicaz bölgesi, Necid Emiri'nin gözünde ayrıcalıklı görülmüş ve artan bir önem kazanmaya başlamıştır. Uzun senelerden beri Necidlilerin gözleri iştiyakla Haremeyn'i gözlemiştir. Bu arada liderleri, hacıların ve Cidde'deki gümrüklerin getirdiği geliri saymanın mümkün olduğunu düşünmüşlerdir. Hamaset ve dini taassup, Necid'deki egemen aristokrasinin hazırladığı saldırı planlarıyla yan yana gelmiştir.

Bu arada Mart ayında Holmes, İbni Suud ve Necid ile Kuveyt arasındaki tarafsız bölge konusunda bir imtiyaz hazırlamıştır. Ancak antlaşmanın geçerli olabilmesi için Kuveyt Şeyhi Ahmed'in onayı gerekmektedir. Sonunda 17 Mayıs tarihinde tarafsız bölge ile ilgili imtiyaz anlaşması imzalanmıştır.

²⁸⁹ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 198-199.

²⁹⁰ Anthony Dolphin Alderson, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı*, (Çev. Şefaettin Severcan), İstanbul, 1998, s. 199.

²⁹¹ Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s.235

Turaba savaşından sonra Necid ve Hicaz arasındaki ilişkiler en gergin seviyeye ulaşmıştır. 1920 Mayıs'ında Abdülaziz, Asir'in kuzeyindeki Ebha şehrini ele geçirmek için silahlı bir kuvvet hazırladığında, şerif Hüseyn Necidlilerin hac farizasını eda etmeleri için 1920 Eylöl'ünde Hicaz'a girmelerini yasaklamıştır. Necidliler hakemi olması vasfıyla durum Cox'a bildirilmiştir. İngilizlerin ısrarı üzerine şerif Hüseyn bir sonraki yıl hac farizasını eda etmelerine izin vermiştir. Ancak İhvan'dan pek çok kişinin Hicaz'a gelmesi korkusuyla hacıların sayısını sınırlamıştır. 1923 yılı başlarında Necidliler Asir'de ayaklarını sağlamlaştırmıştır. Bunun üzerine şerif Hüseyn'in korkuları artmıřtır²⁹².

şerif Hüseyn ile yapılan ateşkesten sonra İbni Suud Güney Hicaz'a, yani Asir'e yayılma fırsatı bulmuştur. Asir'de 19.yüzyıl sufi öğretmeni Ahmed İbni İdris'in bir torunu tarafından oluşturulmuş şabiya'ya dayalı bir emirlik vardır. 19.yüzyılın son dönemlerinden beri İdrisiler Osmanlı egemenliğine karşı olmuş ve de Osmanlılar'ı bölgeden atmak amacıyla kabilesel birlikleri etrafında toplamıştır. Bu 20.yüzyılda İdrisi Emirliği'nin Muhammed bin Ali el-İdrisi tarafından oluşmasının önemli bir faktörü idi. İdrisi Emirliği savaşmakta olan yerel güçler arasında tampon bir bölge haline gelmiştir. Mekke'deki şerif Hüseyn'in ailesi de, Yemen'in imamı da nüfuzlarını Asir'e yaymak için, dış güçlerden de alınan yardım ile bu ekilebilir araziye yerleşmişlerdir.

Özellikle Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenilmesinden sonra, Asir'in kabilesel grupları kararsız bir tutum sergilemiştir. Savaştan sonra, İdrisilere sadık olan kabileler, İdrisiler ve onların kabilesel destekçileri arasındaki kolay kırılabilen koalisyonu oluşturarak, İbni Suud'a dönmüşlerdir. İdrisilerin artık bölgede kabilesel kökleri yoktur, onlar Asiri kabileleri arasında hep önde gelenlerdendir ve öyle kaldılar. İdrisiler kırılğan nüfuzlarını Asir'de sürdürürken, yerel Ebha Emirliği, Faysal önderliğindeki Suudi askerlerinin Ebha'yı, yani Asir'in başkentini ele geçirdikten sonra , İbni Suud'a ittifak önermişlerdir. 1922'de Ebha'nın İbni Suud'un

²⁹² Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s.309-310.

eline geçmesi, Hüseyin'i çok kızdırmıştır. Hüseyin Ebha'daki egemenliğini, Hicaz üzerindeki yayılımının bir parçası olarak görmüştür.

1923 yılı başlarında Kral Hüseyin ile Necidliler arasındaki çatışmalar başlamak üzeredir. Hicaz'da Kral'ın yönetiminden huzursuzluklar artmıştır. Nitekim bozulma ve rüşvet yaygındır. Devlet organları, onların yaptıkları ile birbirini yemiştir. Hüseyin, hacılardan alınan haraç ile, silahlı kuvvetlerini güçlendirmek için zekatın arttırılmasını istemiştir. Kabileler onun vergi toplamak için kuvvet gönderme çabasından rahatsız olmuşlardır. Rahatsız olanların çoğu Necid tarafına sığınmışlardır. Kral Hüseyin Asir'i kendi topraklarından saymıştır. Ancak 1923 Nisan ayında Hicaz'dan gelen bir kuvvet Ebha şehrini kuşatmıştır.

Abdülaziz, Hicaz'ı ele geçirmeye çoktan karar vermiştir. Şerif Hüseyin'in hacılara uygun koşullar hazırlamaması ve sağlık şartlarının kötüleşmesi Hicaz'a saldırmasına sebep olmuştur.

Asir'in kuzeyindeki Suudi Savaşı, Hicaz'ın kalbindeki Hüseyin'in bölgelerinde sert bir askeri yağmanın başlangıcıdır. 3 Mart 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kaldırılan halifeliği, iki gün sonra Kral Hüseyin'in üzerine alması ve 31 Mart'ta İngiltere'nin İbni Suud'a olan sübvansiyonu (parasal desteği) durdurması gibi iki önemli olay, İbni Suud'un Hicaz'a saldırma kararını vermesine sebep olmuştur. İbni Suud, Britanya'nın 1924'te aylık yardımı olan 5.000 poundu kestiği zaman, mali olarak büyük bir darbe yemiştir. Bu nedenle hac ve gümrük vergilerinin toplandığı Orta Hicaz'ın daha zengin bölgelerini özellikle ele geçirmek istemiştir. Hüseyin'in son provokasyonu ve İngiliz sübvansiyonunun sonlandırılması ile, İbni Suud'un İngilizlerle düşmanlığında kaybedecek çok az şeyi olması, Vahhabi liderinin Hicaz üzerindeki İhvanlar'ı alıkoyma ihtimalini ortadan kaldırmıştır²⁹³.

²⁹³ Madawi al-Rasheed, *a.g.e.*, s. 45-46, Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 218

Şerif Hüseyin'in halifelik unvanını alması İbni Suud'u deli etmekle kalmamış, Haşimi hâkimiyetinin kendi yönettiği yerleri de içine alması endişesine sebep olmuştur²⁹⁴.

Şerif Hüseyin, halifeliğini ilan ettikten sonra Vahhabi hacılarının kutsal şehirlere hac ziyareti yapmasını yasaklamıştır. Kral Hüseyin'in kararına en sert tepki Necid'deki Suudilerden gelmiştir²⁹⁵. İbni Suud hacı garanti altına almaktan başka bir alternatifte sahip değildi. Bu konuda, 1915 yılında İngiltere ile yapmış olduğu antlaşmanın 5.maddesi onu sınırlandırmıştır. 5.maddeye göre; kutsal bölgelerde dikkatli olmak, geçitlerde ve kutsal yerlerde hacıları korumak yöneticilerin üzerine düşen bir borçtur. İbni Suud aslında, Kral Hüseyin'in kutsal yerlerin haklarını ihmal etmesi ve Necid halkını hac yapmaktan men etmesi sebebiyle, Hicaz'daki saldırılarını haklı çıkarmıştır. Dahası İbni Suud, hac rotalarının da güvenliğini sağlayacağını bildirmiştir. İbni Suud bu politikasıyla büyük bir kazanç elde etmiştir. Sonuçta hac olaysız geçmiştir. İbni Suud'un itibarı yükselirken, Şerif Hüseyin ve oğlu Ali'nin pozisyonu sarsılmıştır.

4 Haziran 1924'de İbni Suud'un babası Abdurrahman, askeri ve dini yetkilileri ve İhvan liderlerini Riyad'da toplamıştır. Bakınız. Ek-3. Kongrenin amacı; hac yolunu ve İhvan'ın Hicaz'a karşı bir saldırı planını görüşmektir. İbni Suud'un, Kral Hüseyin'den Mekke ve Medine'yi zorla alması ne kadar kolay olsa da, İslam dünyasında kabul görmeden haricinde bunu denemesi, hem de hac sezonunda denemesi, kanunsuz ve mantıksız olurdu. Çünkü kutsal şehirler bütün Müslümanların ortak malıdır²⁹⁶.

Ağustos ayında 3.000 dolayında İhvan, Amman'ın varoşlarına kadar gelmiştir. Ancak geri püskürtülmüş ve çok kayıp vermişlerdir²⁹⁷. Yaz boyunca İhvan saldırıları ve baskınları, Ürdün ve Irak'a karşı sürmüştür. Her zamanki gibi İbni Suud, bu baskınlarda

²⁹⁴ George Stitt, *A Prince of Arabia*, İngiltere, 1948. s. 276.

²⁹⁵ Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, s. 146.

²⁹⁶ Gary Troeller, *a.g.e.*, s.218

²⁹⁷ Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s. 236.

İngilizler tarafından engellenince, o kabilelerin saldırılarının Ürdün ve Irak'taki mültecilerin provakasyonu olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca İbni Suud, o baskıncıları başka bir ülkede veya tarafsız bölgelerde sığınak aradıkları için cezalandıramayacağını belirtmiştir.

İhvan baskınları ve İbni Suud'un ne zaman Hicaz'a saldıracağı spekülasyonları devam ederken, sıcak mevsimin sona ermesi ile Vahhabi lideri 29 Ağustos 1924'te saldırıya geçmiştir.

Hindistan Hilafet Komitesi, Müslümanların Türk Halifeliği'ne bağlılığının devam etmesi gerektiğini savunan, Şevket ve Muhammed Ali önderliğinde bir ulusçu gruptur. Bu komitenin İngiliz Hükümeti'ni dini meselelerde sorguladığı unutulmamalıdır. Onlar Şerif Hüseyin'nin başlangıçta Osmanlı halifesine karşı isyanını ve sonrasında halifeliğini ilan etmesini ciddi bir provakasyon hareketi varsaymışlardır. Osmanlı halifeliğinin yürürlükten kaldırılması ve Hüseyin'in bu unvanı üstlenmesi nedeniyle İngilizler, yüksek Ortodoks Vahhabi lideri Abdülaziz bin Suud'u, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkanın yerine İslam'ın kılıcı olarak davranması için aramıştır.

İbni Suud'un saldırısının çok iyi bir şekilde planlandığı görülmüştür. Ona bağlı Vahhabi kuvvetleri Hicaz'a saldırı için Hurma ve Turaba'da savaşa hazır beklerken, diğer bağlı güçler Irak ve Ürdün'e saldırıya ve Hicaz demir yolunu kesmeye gönderilmiştir. Destek kolları ise Vadi Sirhan'a yollanmıştır. Irak ve Ürdün'ün Hicaz'a yardımlarının önünü kesmek için bu kuzey kuvvetlerinin kullanılması muhtemeldir. Vahhabiler'in ilk saldırısı Mekke varlıklı sınıfının yaz ricatı ve Hicaz'ın başlıca vahası Taif'edir²⁹⁸

Eylül 1924'te İbni Suud'un askerleri, Mekke yakınındaki dağlık arazi olan Taif'te görünmüştür. Taif Suudi egemenliğine geçince, üç gün boyunca yağma edilmiştir²⁹⁹.

²⁹⁸ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 218.

²⁹⁹ Madawi al-Rashed, *a.g.e.*, s. 44-45.

Hüseyin'in oğlu Ali Hicaz ordusunun başında Taif'e varmıştır. Ancak o yerel kabilelerden destek alamadığı için, çok geçmeden kuzey batıya yaklaşık yirmi mil kala Hadda'ya ricat etmek zorunda kalmıştır. Vahhabi kuvvetlerinin kıdemli kumandanı olan İbni Hamid varmadan önce bir katliam olmuştur. Bu sırada ölenlerin arasında birkaç İngiliz de vardır.

Hicaz'ın ele geçirilmesi İbni Suud için aslında çocuk oyuncağı sayılacak bir olaydır, ama harekâtın kutsal yerlere sıçraması durumunda haberin Müslüman dünyada derhal büyütüleceği ve aleyhine kullanılacağından çekinen İbni Suud, harekatı çok temkinli biçimde sürdürmüştür. Bu nedenle fetih süreci bütün bir yıla yayılmıştır³⁰⁰.

Bu arada İbni Suud Taif yakınlarında Şerif Hüseyin'e karşı üstünlüğünü kabul ettirmesiyle daha da güçlenmiştir. İhvan'daki aşiret şeyhlerinin otoritesi ve aşiretler arasındaki ayrılık azaldıkça, İbni Suud'un otoritesi artmıştır. İngilizler, Turaba ve Hurma bölgesinin hâkimiyet ihtilafında, Şerif Hüseyin'e İbni Suud'a karşı destek vermişlerdir. Fakat buna sonra pişman olacaklardır. İbni Suud 1920'de Asir bölgesini de ele geçirip, Reşid Hanedanı'nı devirmiştir. İbni Suud 150 bin kişilik ordusuyla Arabistan'ın fethini tamamlamaya devam etmiştir³⁰¹. Londra'da resmi olmayan bir konferansta, Şerif Hüseyin'e karşı bir iç Hicaz devrimi veya bir İhvan saldırısının uygun karşılanıp karşılanamayacağına eldeki raporlarla karar verilememiştir. İngiltere, Hicaz'daki İngiliz yurttaşlarının canlarının ve mallarının korumak için önlemlerin alınması gerektiğini belirten bir uyarıyı, İhvan kumandanına yollamıştır³⁰².

İngilizler hiç istememelerine karşın Şerif Hüseyin'i desteklemek zorunda kalmaları sebebiyle, İbni Suud'a düşman durumuna gelmişlerdir. İngiliz prestiji düşmüş ve kendi tabirleriyle kuklaları devrilmiştir. İngiliz nüfuzu bölgede kaybolmuştur³⁰³.

³⁰⁰ Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s. 236.

³⁰¹ David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, (çev. Mehmet Harmanlı), İstanbul, 1993, s.423-424

³⁰² Gary Troller, *a.g.e.*, s. 218.

³⁰³ David Fromkin, *a.g.e.*, s.424

Bu noktada İngiltere bazı problemlerle karşı karşıya gelmiştir. Şerif Hüseyin, İngiliz Hükümeti'ne savaş zamanı yardımlarını hatırlatarak, yardım için başvurmuştur. Kral Abdullah ve Faysal, Büyük Britanya'ya, Vahhabilerin Hicaz'ı ele geçirmesini önlemesi için baskı yapmışlardır. Her iki hükümdar, eğer İngiltere yardımı reddederse, babalarının yardımını alarak, İngiltere'ye gözdağı vereceklerdir. Kral Abdullah, eğer Hicaz İbni Suud'un kontrolü altına girerse, Vahhabi etkisinin Ürdün'de kendisini göstereceğine dikkat çekmiştir. Faysal ise, Bağdat'taki pozisyonu için Hicaz'ın öneminden bahsetmiştir. Dahası Faysal, eğer İbni Suud Hicaz'ı istila ederse; Suud projesinin büyümesiyle, Faysal'ın Fırat nehrinin güneyindeki kabilelerinin çoğunun Suudilere meyil etmelerinden korkmuştur. İngiltere ise bu konuyu dini bir mesele olarak gördüğünden, hangi tarafı seçeceğinde tereddüt etmektedir. Hicaz'da ikamet eden vatandaşlarının canlarını ve mallarını korumayla ilgilenmesine rağmen, İngiltere'nin bir Hristiyan güç olarak ordularını Müslümanların kutsal şehirlerine yollaması mümkün değildi. Ayrıca hilafet çalkalanması sebebiyle Müslüman kabilelerin müdahaleyi hoş karşılamama olasılığı vardır. İngiltere sonuç olarak Vahhabi istilasının emri vakisini tanımaya karar vermiştir. Fakat kutsal yerlere giden hacıların, bölgede ikamet eden İngilizlerin ve haccın güvenliğinin İngiltere'ye bağlı olduğunun önemi İbni Suud'a vurgulanmıştır. Taif'in Mekke'ye doğru ilerleyen Vahhabi Araplar tarafından alındığı öğrenilmiştir. H.M.G olup bitenlerin İbni Suud güçlerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığından emin değildir. Ama onlar yine de, daha önce yaptıkları antlaşmanın 5.maddesini hatırlatmayı uygun görmüşlerdir. İngiltere'ye bağlılık borcu olan her kabilenin yaptığı gibi, İngilizlerden hacıların ve Hicaz'da oturanların engellenmemesi ve güvenliğinin korunmasını rica etmişlerdir. İngilizler, kutsal yerlere girme özgürlüğüne ve haccın önemine bağlılıklarını en ciddi ve en resmi tavırla göstermişlerdir³⁰⁴.

³⁰⁴ Gary Troller, *a.g.e.*, s. 219.

24 Eylül'de İbni Suud'un Hicaz fethiyle sonuçlanan periyot boyunca takip edilecek politikayı bildiren bir yazıyı, İngiliz Koloni Ofisi Yabancı Ofisi'ne göndermiştir. Bu politikaya göre kutsal yerlerin savunmasında direk ya da dolaylı olarak, İbni Suud'a karşı düşman hareketini başlatma önerisinin kabulünün söz konusu olamaması istenmiştir. Şerif Hüseyin boş yere İngiltere'nin desteğini ararken, Haşimi ailesinin durumu kötüleşmeye devam etmiştir. İbni Suud'un takipçileri Mekke'yi tehdit ettiği için, Mekkeliler Cidde'ye kaçmıştır. Hüseyin, oğullarından gördüğü yardım hariç tutulursa, Hicaz kabilelerinden yeterince destek görmemiştir. İngiltere ise, tarafsızlığını tekrar öne sürerek, eğer her iki taraf yardım ricasında bulunursa bölgeye gireceğini bildirmiştir. Hindistan'daki vali, Müslümanların genel görüşünün, Hicaz'daki savaşın İslam'ın yıkımına yol açacağı olduğunu bildirmiştir. Ancak hilafet taraftarları İbni Suud'un politikasını övmüş ve İngiltere'nin Kral Hüseyin'e ve kutsal şehirlerdeki sivil savaşa destek vermesini bir isyan nedeni olarak görmüşlerdir. Bölge Müslümanları, Kral Hüseyin'in ortadan kaldırılmasını onaylarken, onların Vahhabileri çok fazla dikkate almadıklarını vurgulamıştır.

Ürdün ve Irak hükümetinin Hicaz'a müdahalesi İngiliz yetkililerce önlenmiştir. 25 Eylül'de toplanan İkinci Vahhabi Kongresi Şerif Hüseyin'den, tahtan feragat etmesini istemiştir. Mekke ve Cidde ileri gelenleri de Şerif Hüseyin'in tacını ve tahtını terk etmesini istemişlerdir. Talihsiz Hicaz Kralı'nın bu isteğe uymaktan başka çaresi yoktur. Şerif Hüseyin baskı altında, oğlu Ali'nin yararına 6 Ekim 1924'te istifa etmiştir³⁰⁵. Hüseyin'in oğlu Ali başkanlığında geçici bir meşruti hükümet kurulmuştur. Hüseyin bin Ali, İbni Suud ile görüşmelere başlamak istemiş, fakat kabul edilmemiştir. 14 Ekim'de Vahhabiler Mekke'yi işgal etmiştir. Rabiğ, el-Lit ve Kunfuda Limanı Vahhabi kontrolüne girmiştir. Ali'nin denetimi Cidde, Yenbu ve Medine ile sınırlı kalmıştır³⁰⁶.

³⁰⁵ Gary Troller, *a.g.e.*, s. 218-220.

³⁰⁶ Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s. 237.

Britanya, Şerif Hüseyin'i deniz yoluyla Akabe'ye götürmek için Cidde Limanı'na göndermişti. Sonunda Britanya, Suudilerin Hicaz'ın fethini hak edilmiş bir başarı olarak tanımaya karar vermiştir. Ürdün'deki yetkin güç Britanya, Hüseyin'in oğlu Abdullah ile yaşamasını, Suudi baskılarını destekleyeceği endişesiyle uygun görmemiştir. Bu nedenle Hüseyin geçici olarak Akabe'ye yerleşmiştir. Ardından da Kıbrıs'a taşınmıştır.

Şerif Hüseyin'in geri çekilmesi İbni Suud'un Mekke'ye ilerlemesine olanak sağlamıştır. İbni Suud'un orduları kutsal şehre 5 Aralık 1924 tarihinde ayak basmıştır³⁰⁷. Suudilerin ileriye hareketi durdurulamamıştır. Ali Cidde'ye geri dönmek zorunda kalmıştır ve 1925'te tahtından feragat edip, Irak'a sığınmıştır³⁰⁸.

İbni Suud, Mekke'den Hüseyin'in halefi Şerif Ali'nin barış için ön hazırlık olarak ayrılmasında direktmiştir. İbni Suud, Hicaz'ın fethinin asıl amacının; hac ziyaretinin özgürlüğünü garanti altına almak ve kutsal yerlerin geleceğini İslam dünyasına yakışır bir biçimde düzenlemek olduğunu vurgulamıştır³⁰⁹.

29 Ocak'ta İbni Suud tarafından bazı belirsizliklerin açığa vurulması ve amaçlarının neler olduğunun bildirilmesi için; askeri kumandan, Necid'in taşralı temsilcileri, bazı Iraklılar, Mısırlılar ve Suriyelilerden oluşan üçüncü bir kongre düzenlenmiştir. İbni Suud, Vahhabilerin genelde ve özelde Hicaz istilasını bakımından Müslüman dünyasının bölünmüş fikirlerinin farkında olması nedeniyle kongreye davetini şu şekilde yapmıştır : “Hicaz'ın istilasının tek amacı; hac özgürlüğünü garanti altına almak ve kutsal şehirlerin kaderini, İslam dünyasının hoşnut olacağı bir şekilde çözüme kavuşturmadır. Bu nedenle dünya çapında bütün Müslümanların kutsal şehirlerin kaderine hüküm vermesi için Mekke'de bir kongreye yapılması gereklidir.” İbni Suud, İslam dünyasının sempatisini kazanmaya çalışırken, kendi vergi

³⁰⁷ Madawi al-Rasheed, *a.g.e.*, s.46.

³⁰⁸ Adnan Şişman “Atatürk Döneminde Türkiye-Suudi Arabistan İlişkilerinin Başlaması ve İlk Diplomatik Temaslar”, *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi*, C.I, Kazakistan, 1999, s.167-168.

³⁰⁹ Madawi al-Rasheed, *a.g.e.*, s.46.

toplayıcılarının aşırılıklardan kaçınmaları için önlemler almıştır. İbni Suud, Taif'teki İngiliz vatandaşlarının ölümlerinin önlenmesi için, H.M.G ile bir anlaşmaya varmaya niyetli olduğunu belirtmiştir ve İngilizlerin korunması ve İngiliz esirlerin serbest bırakılması için katı emirler yayınlamıştır. O, oğlunu Hicaz'a uygun bir güçle yollayacaktır. Cidde'deki yabancı birliğe zarar vermektan kaçındığı için, Cidde'yi alabilecekken kuşatma kararı almıştır. İbni Suud 6 Aralık 1924'de Hicaz'a varmıştır ve 6 Ocak 1925'de Cidde kuşatması Vahhabilerin top ateşiyile başlamıştır³¹⁰.

İbni Suud'un ordusu Ocak 1925'te Cidde'nin girişinde ortaya çıkmış ve neredeyse bir yıl süren bir kuşatma yapmıştır. Britanya'nın aracılığı ile Şerif Ali, Cidde'yi 16 Aralık 1926'da kuşatıldığında terk etmiştir. Hicaz'daki bir diğer önemli şehir, Medine zaten kuşatılmıştı. Kontrolü altındaki başlıca Hicaz şehirleri ile İbni Suud, kendini Aralık 1925'te Hicaz Kralı olarak ilan etmiştir. 8 Ocak 1926'da Hicaz'ın önde gelenleri İbni Suud'a sadakat sözü vermiştir ve onu Hicaz Kralı ve Necid'in Sultanı olarak ilan etmiştir.

5 Aralık 1924'te Abdülaziz bin Suud Mekke'ye girmiştir. Aralık ayının 13'ünde onun Hicaz'daki programını anlatan ve resmi olan Ummül-Kura Gazetesi yayınlanmaya başlamıştır.

Gazetede şöyle yazılmıştır:

1. Bizim en büyük görevimiz bu mukaddes ülkeyi, bu mübarek diyarda işledikleri günahlardan dolayı dünyanın doğusu ve batısındaki İslam aleminin nefret ettiği düşmanlardan temizlemektir.

2. Biz bu mukaddes ülkede işimizi Müslümanlar arasında bir şura ile yapacağız. Nitekim bu temiz ülkede Allah'ın emirlerini uygulamak için uygun göreceklere hükümetin şeklini belirlemek üzere umumi bir İslam konferansın düzenlenmesi için her taraftaki Müslümanların heyetlerini göndermeleri için mesajlar gönderdik.

³¹⁰ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 221-222.

3. Yasamanın ve hükümlerin kaynağı; ancak Allah'ın kitabı, Peygamber'in (s.a.v.) sünneti veya İslam alimlerinin kıyas yoluyla aldıkları kararlar olacaktır.

4. Bu bölgede bulunan tüm alimler, harem görevlileri veya bir maaşa bağlanmış olan herkes, daha evvel olduğu gibi görevinde kalıp maaşını alacaktır.

Ali'nin hakim olduğu süre içinde Mekke'de, Aralık 1924'te bir tür özerk idarenin oluşturulması için seçimler yapılmıştır. Halbuki gerçek amaç ileri gelenlerin ve tüccarların meylini sağlamaktır. Bundan sonra Şeyh Abdülkadir eş-Şeybin'in başkanlığını yaptığı 11 üyeden oluşan bir meclis seçilmiştir. Hafız Vehbe Mekke'nin sivil hakimi olarak tayin edilmiştir³¹¹.

Necid'in merkezi Riyad'da Abdülaziz bin Suud'un babası Abdurrahman başkanlığında toplanan bir toplantıda Necid Meliki İbni Suud'un unvanı verilen kararlar Hicaz, Necid ve Mülhakat'ın Melik'i şeklinde değişmiştir³¹². Bu ülkeyi ilk tanıyan devlet Sovyetler Birliğidir. Onu Fransa ve İngiltere takip etmiştir³¹³. 3 ay içinde önemli derecede bir Müslüman topluluğunu yöneten Büyük Britanya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Fransa ve Macaristan gibi Avrupa güçleri tarafından tanınmıştır. İbni Suud'un Arabistan'daki askeri seferleri, onun egemenliğini Hassa, Hicaz ve Asir üzerinde arttırılmasını garanti altına almıştır. Bu dört bölgenin tek bir hükümdarın yetkisi altında bulunması 18.yüzyılın Suudi-Vahabi Emirliği'nden sonra ilk kez meydana gelmiştir. Askeri fetihler 20.yüzyılda Suudi bölgesinin oluşumunda temeli oluşturmaktadır. İbni Suud'un fetihleri, Britanya'nın Arabistan'daki müdahalelerinin en yüksek noktaya ulaştığı zamanlarda meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaşta yenilgisi, bu müdahalelerde Britanya'nın eski devlet ile değil, yeni yerel yöneticilerle uğraşmasına imkan sağlayan önemli bir sebep teşkil etmiştir.

Para yardımı, mühimmat ve silah yardımı; İbni Suud ile İbni Reşid arasındaki güç dengesini, İbni Suud lehine arttırmıştır. Britanya, İbni Suud ile Hüseyin arasındaki

³¹¹ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s. 313-314.

³¹² BCA, Fon Kodu 030 10, Kutu No: 260, Dosya No:748, Belge No: 8.

³¹³ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 238.

Hicaz Savaşı'na, bunun Müslüman objelerin düşmanlığını sağlayacağını bildiğinden müdahale edememiştir. Bunun sonunda Hicaz'da Şerif'in egemenliği ortadan kalkmıştır³¹⁴.

Hicaz'ın fethinden sonra Britanya, İbni Suud'un yeni ortaya çıkan sömürü toprakları ile kuzeydeki manda yönetimi altındaki bölgeleri arasında ilişkilere yön veren asıl güç olmuştur. Bu fetihten sonra Britanya Hükümeti, İbni Suud ile 1925'te yaptığı antlaşmanın 1926 koşullarına kesinlikle uymadığının farkına varmıştır. 20 Mayıs 1927'de imzalanan Cidde Antlaşması, onun Hicaz ve Necid Krallığı ve Mülhakatı'nın mutlak ve kesin bağımsızlığını tanımış, ayrıca hac olayının Britanya uyruklu kimselere ve Britanya'nın koruması altındaki Müslüman inancına sahip kimselere kolaylaştırılması şartını koşmuştur. Antlaşma, İbni Suud'un Kuveyt ve Bahreyn bölgeleri, Katar'ın şeyhleri ve de Umman sahili ile dostça ve barışçıl ilişkiler sürdürülmesi gerektiğini tekrarlanmıştır³¹⁵. İbni Suud'a antlaşmanın kendi halefesini seçmesini sağlayarak, onun tarihi ve dini haklarının yasal oluşuna değinen bir antlaşma olduğunu bildirilmiştir. Britanya buna rağmen ne en çok lütf sağlayan ulus antlaşmasına dahil ettirdi ne de İbni Suud'un sömürgeleriyle bir antlaşma yaptı. Britanya'nın İbni Suud ile yaptığı, onun tam ve kesin bağımsızlığını kabul ettiren antlaşma bir bölgeye, yani Mısır yada Irak gibi bir yere değil de, İbni Suud'a odaklanmış bir antlaşma olduğundan, eşi benzeri yoktur. Britanya İbni Suud'un yönetimiyle yaptığı antlaşmanın geçerliliğini sınırlamıştır.

Bununla birlikte Britanya'nın İbni Suud ile yakın ilişkileri belirsiz kalmıştır. 1929'a kadar Britanya Hükümeti, İbni Suud'un bağlı emirliklerine dikkat ederken, onu Britanya'nın Arap dünyasındaki kritik faktörü olarak görmeyi hala düşünmemektedir. İbni Suud'un bu tarz bir üne kavuşması 7 ya da 8 yıl olmuştur. İbni Suud 1932 yılında kendini Suudi Arabistan Kralı ilan ettiğinde, bu krallık diğer körfez ülkeleri gibi bir koloni veya manda yönetimi altında değildir. Körfez ülkeleri, Britanya İmparatorluğu

³¹⁴ Madawi al-Rasheed, *a.g.e.*, s.46-47.

³¹⁵ David Fromkin, *a.g.e.*, s.423-424, Madawi al-Rasheed, *a.g.e.*, s.48.

içerisinde, Britanya ile yapılan özel anlaşmalı ilişkiler içerisinde belirsiz bir şekilde var olmaktadır. Bu durum II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Amerikalıların gelişine kadar devam etmiştir.

İbni Suud'un Britanya ile özel ilişkileri Hicaz'ın fethinden sonra resmileştirilmeye başlanmıştır. 20. yüzyılın ilk 30 yılı boyunca Suudi yayılımını kolaylaştıran önemli yerel mekanizmalar mevcut durumdadır. Suudi egemenliğinin güçlenme hikayesi, devlet oluşumunda aynı derecede rol oynayan yerel faktörleri hesaba katmadan tanımlanmış olamaz³¹⁶.

³¹⁶ Madawi al-Rasheed, *a.g.e.*, s.48-49.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİ'NİN DOĞUŞU

I. SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİ'NİN KURULUŞU

1921 yılında Arabistan'da İngiltere'nin ilgilendiği kadarıyla Necid Sultanı İbni Suud ve Hicaz'ın Kralı Şerif Hüseyin kalmıştır. 1921 yaz ayında İbni Suud kendini, Necid ve Mülhakatının Sultanı ilan etmiştir. İngilizler, Arabistan yarımadasında kendi koşulları ile yapılan barış antlaşmasını reddeden Şerif Hüseyin'i terk etmişlerdir. Orta Arabistan'da atalarının Vahhabi devletini canlandırmakta olan, İngiliz himayesindeki Abdülaziz bin Suud'un mukaddes şehirleri işgal etmesine ve yarımadanın büyük bir bölümünde yeni bir Suudi Devleti kurmasına müsaade edilmiştir³¹⁷. Cidde'nin düşmesinin ardından Mekke'nin eşraf, alim ve ileri gelenleri ile Cidde'nin ileri gelenleri Abdülaziz'e Hicaz'a kral olması için kendisine biat etmeye hazır olduklarını bildirmişlerdir. 11 Aralık 1925'te insanlar Mekke'deki Mescid-i Haram'ın safa kapısında toplanmışlardır. Biat metni okunmuştur, yüz pare top atışı yapılmıştır. Abdülaziz bin Suud, biatı önce Mekke eşrafından sonra ileri gelenlerinden ve şer'i mahkeme kurmaylarından kabul etmiştir. Daha sonra ise imamlardan, hatiplerden, belediye meclis üyelerinden sonra şehir halkından biat almıştır.

Hicaz ileri gelenleri Necid bedevilerinin Hicaz üzerine tasallut ve baskısının artmasından korkarak Necid sultanına biat etmişlerdir. Mahalli aristokrat temsilciler geniş haklar elde etmek için uğraşmışlardır. Mahalli aristokrat temsilcilerden, alimlerden ve tüccarlardan oluşan 56 kişilik kurucu meclis kurulmuştur. Meclis aldığı kararda Hicaz'ın iç ve dış işlerinde Necid'den bağımsız olmasını gerektiren bir karar alıp Hicaz ve Necid krallıklarının ancak kralın şahsı ile bir araya geleceğini belirtmişlerdir. Hicaz'da islami bir hükümet kurulacak, ayrıca hükümleri Kur'an ve hadise dayanan bir anayasa hazırlanacak. Kurucu meclis iç yapının şekillenmesini ve idari kurumların mahalli şartlara uygun olarak düzenlenmesini önermiştir. Bir kısım

³¹⁷ Marshall G.S. Hodgson, *İslamın Serüveni*, (Çev. Ercüment Karataş), C. 3, İstanbul, 1995, s. 298.

Hicazlılar İbni Suud'un 1915 yılında İngiltere ile yaptığı ve onu hala Britanya'nın himayesi altında kalmasından korkup bu durumun bağımsız olmalarıyla çeliştiğini düşünmüşlerdir.

Abdülaziz artık Hicaz kralı, Necid ve Mülhakatı Sultanı olarak tanınmıştır³¹⁸. Vahhabi gücü yenilenmiştir. 19. yüzyılda Hicaz'da olduğundan çok daha ılımlı çıkmış kısa zamanda Suni Müslümanlar tarafından meşru ve hatta saygıdeğer bir Müslüman iktidarı olarak kabul edilmiştir. Fakat Arabistan'ın doğusundaki Şiiilere hala çok gaddarca davranmışlardır³¹⁹. İbni Suud 1926'da Hicaz'ı fethedince, Hicaz ileri gelenleri onun Hicaz'ın Kralı ve Necid'in Sultanı olduğunu kabul etmişlerdir³²⁰.

Hicaz önderleri kralın yetkilerini sınırlamaya uğraşmışlardır. Ancak güçler dengesi İbni Suud'un lehinedir. 1926'da kraliyetin uygun gördüğü talimat doğrultusunda Mekke, Medine, Cidde, Yenbu ve Taif'te istişare meclisleri kurulmuştur. Daha sonra belediye şeklini almıştır, ondan sonra 13 kişiden oluşan Şura meclisi kurulmuştur.

İslam ülkeleri tarafından İbni Suud'un Hicaz üzerindeki yönetiminin tanınması için bundan sonraki adım atılmıştır. İslam ülkeleri temsilcileri ile görüşmeler yapılmıştır. Necidlilerin Hicaz'ı ele geçirmesinden sonra Hindistan'dan İslami bir heyet Necid'e gelip kutsal mekanların İslam ülkelerinin tümünü temsil eden bir konsey tarafından yönetilmesi talebinde bulunmuşlardır. Heyet bir süre beklemiş fakat bir netice alamamıştır. İbni Suud bu heyete sabır gösterememiş ve bir gemi hazırlatarak hemen Hindistan'a göndermiştir.

1926'da İbni Suud, Haziran ayında hac farızası edasından sonra İslami bir konferansın yapılması için çağrıda bulunma kararı almıştır. Böylelikle Hicaz'ı yönetme işini daha da meşru hale getirmeye çalışmıştır.

³¹⁸ Aleksı Vasiliyev, *Tarihu Arabiyyeti's Suudiyye*, Beyrut, 1995, s.317-318, Gary Troller, *a.g.e.*, s. 189.

³¹⁹ Marshall G.S. Hodgson, *a.g.e.*, s. 298.

³²⁰ Gary Troeller, *The Birth of Saudi Arabia*, London, 1976, s. 189.

Hicaz'ın yeni kralı İbni Suud Mısır ve Afganistan hükümdarı, Türkiye Başkanı, İran şahı, Irak kralı, Yemen imamı Yahya ve diğer İslami hükümetlere, Kudüs'teki Yüksek İslami Meclis Başkanına ve Bombay'daki Hilafet Cemiyeti Başkanına mektuplar gönderip onlara kutsal mekanları koruyacağını ve hacılara daha iyi şartlar hazırlamak için çalışacağını taahhüt etmiştir.

Mekke'de yapılan İslam konferansına Hindistan'daki İslami cemaatlerden, Mısır, Sovyetler Birliği, Cava, Filistin, Lübnan, Suriye, Sudan, Necid, Hicaz, Asir, Afganistan ve Yemen'den 69 temsilci katılmıştır. Abdülaziz, Hicaz'ın yöneticisi olduğu hususunda toplantıya katılanlar nezdinde hiçbir şüphe bırakmamıştır. İşine müdahale etmelerine hiçbir zaman izin vermeyeceğini vurgulamıştır. Bir kısmı bu durumdan rahatsız olup toplantıyı terk etmiştir. Ancak herhangi bir değişiklik yapma imkanı bulamamışlardır. Geriye kalan temsilciler ise fiili durumu kabul etmişlerdir.

Rusya ve Türkistan Müslümanları başkanı ve Müslümanların dini merkez dairesi başkanı müftü Rıdadeddin Seher bir haber ajansına açıklamada bulunurken toplantıya katılanların İbni Suud'u " Haremeyn'in hamisi" olarak tanıdıklarını belirtmiştir. Toplantıya katılanlar Maan ve Akabe'nin Hicaz'a iadesi çağrısında bulunmuşlardır. Böylece pratikte yeni kralı desteklemişlerdir.

İngilizlerin bazen kızmaları bazen de tarafsız kalma tutumları ve daha birçok faktör Necid kuvvetleri ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Hicaz zaferinden sonra kutsal mekanların himayesi konusunda çok derin tartışmalar yapılmaya başlanmıştır. İngilizlerin, İbni Suud'un azim ve esnekliği bir araya getirerek Hicaz'a saldırmasına müsaade etmeleri ve Kral Hüseyin'i feda etmeleri onlar için iki kötünden birini tercih etmeleridir³²¹.

Avrupa sömürgesi olmaktan kurtulabilen Osmanlı Arap toprakları, Suudi Arabistan ve Yemen yani bölgenin batı ve orta kesimlerinde (Necid ve Hicaz)'dan ibaret yerlerdir³²².

³²¹ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s. 318-319.

³²² Carl L. Brown, *İmparatorluk Mirası*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2000, s. 165.

II. SUUDİ DEVLETİ'NİN KURULMASINDA İHVAN'IN ROLÜ

1.Necid Mutavvaları

Necid'in dini topluluğu, yerel dilde mutavva olarak bilinir. Günümüzde mutavva terimi dini kurumlar içerisindeki özel bir mesleğe hitap etse de yirminci yüzyılın başında bu terimin şimdikinden daha geniş ve genelde negatif bir anlamı vardır. 1900'lü yıllarda mutavva, güney Necid ve Kasım'ın merkez kasabalarında seçkin ulemalardan dini eğitim almış, ardından hukuki bilimler ve İslami geleneklerde uzmanlaşmış bir Hucar üyesidir. Mutavva terimi hem itaatçiliği hem de zorunluluğu somut hale getirmiştir. Bir mutavva, İslama itaati ve onun geleneklerine uymayı zorunlu kılmaya çalışan gönüllü kimsedir.

Mutavvalar birer Necid olgusudur. İslam dünyasının diğer bölümlerindeki ulemaların kastedildiği dini öncülerden farklıdır. Tarihi olarak Necid dini topluluğu her zaman yalnızca Hanbeli fıkına başvurmuş, diğer dini mezhepleri ve dini bilimlerini, kendi toplumlarında gerek duyulmayan, entelektüel zevkler olarak nitelendirmişlerdir. Onların fıkıh uzmanlarını, dini gelenek uzmanları ya da gelenek uzmanları olarak tanımlamak daha doğru olur. Ulema terimi, bilgileri ve tecrübeleri ile fıkın yanı sıra diğer dini ilim dallarında söz sahibi dini bilginleri akla getirmektedir. Şeyh olarak bilinen Muhammed ibni Abd el-Vahhab'ın torunları ve bir avuç diğer Necidli kimseleri sayılmazsa Necid'deki dini topluluğun çoğunluğu mutavva tipindedir. Onlar geleneksel İslam ile meşgullerdir ve teoloji de tecrübeyi yasaklamışlardır. Tecrübelerini ticaret ve tarım yoluyla geliştirmişlerdir.

Necid'in Suudi tarihçilerinden çoğu ulema ile mutavva arasında bir fark gözetmezler. Onlar için Necid'in tüm dini topluluğu ulemadır. Oysa yirminci yüzyıl Necid fıkıh bilimcilerini ulema olarak nitelemek yanlış olur. Necid'in, Mekke ve Necef'tekiler gibi dini eğitim için önemli bir merkezi yoktur. Riyad ve Kasım'daki az bir ulemayı saymazsak dini bilimcilerin çoğu aslında mutavvadır.

Necid mutavvalarının gelenekçi İslam'ı zorunlu kılması, Suudi devletinin oluşumunda önemli bir süreçtir. 1902 ile 1932 yılları arasında gelenekçi İslam'ın temsilcileri mutavvalar tarafından disiplin ve ceza rejimi zorunlu kılınmıştır. İbni Suud'un 1902 yılında Riyad'ı kuşatmasından sonra Arap toplumunun onun siyasi egemenliğini kabul etmesi için bu uygulama gereklidir.

Necidli gelenek bilimcilerin davalarına destek olması için, bir askeri ve siyasi figüre yani sembolik bir imama ihtiyaçları vardır. Bu göreve, ünlü 1744'teki atalarının ilk ortaklığından beri onları savunan İbni Suud'dan daha uygun kim olabilirdi ki? İbni Suud Riyad'a girdiğinde üstünlüklerini arttırır umuduyla onu imam olarak ilan etmişlerdir. İmamlığın sembolik şöhreti ona en çok gereksinim duyduğu yasallığı sağlamıştır. Sonuçta mutavvaların siyasi ve askeri önderlikleri garanti altına alınmıştır. Bu arada İbni Suud'un, onların amirleri ya da kabile reisi olarak seçilmediğini not etmekte de yarar vardır. Mutavvalar, İbni Suud'un yalnızca Kuveyt'teki sürgünü sırasında yol göstericileri olmamış, aynı zamanda ana tarafından yakınları ve ileride de akrabaları olmuşlardır. 7 yaşından beri İbni Suud, en ünlüsü Muhammed İbni Abd al-Vahhab'ın bir torunu olan Abdullah İbni Abdal-Latif Al Shaykh gibi birçok dini şahsiyetin dini etkisi altında kalmıştı.

Mutavvaların büyük çoğunluğu Necid'in vahalardaki yerel (göçebe olmayan) halkından seçilirdi. Ne kısa bir süre içinde oluşmuşlar ne de İbni Suud onları ortaya çıkarmıştı. Onlar zaten 18.yüzyıldan beri Muhammed İbni Abd-al Vahhab'ın öğretileri üzerine yetiştirilmiş, varolan sosyal-dinsel gruplardı. Bu tür dini mütehasıslar, Vahhabi hareketinin 18.yüzyılda hızlanmasından bile daha önce Necid'deki her kasaba ve vahada vardı. Necid'in yerleşim yerlerinde dini öğreticilerin İslam'ın geleneklerini ve de ahlaki ilkelerini öğrettikleri camiler mevcuttu. Daha üstün dini bilgileri olan kimseler ise, yerel yöneticilerin etkisi altında şeriatı idare eden kimseler olarak rol oynadılar³²³.

20. Yüzyıldaki Suudi siyasetinin ilkelerinin anlaşılmasında İbni Suud ve Necid gelenekçileri arasında yapılan kutsal anlaşmanın büyük önemi vardır. Bu anlaşma onun sürekliliğine de katkı sağlayan bir mekanizmadır. Gelenekçi mutavvalar, devlet oluşumunda büyük rol oynadılar³²⁴. İbni Suud ile dini mütehasıslar arasındaki kutsal anlaşma sadakat yemini ile başlamıştır. Bu yemin İbni Suud'a Riyad'ı kuşattığı ve Hail şehrini Reşidi Emirliği'nin adına yöneten hükümdarı öldürdüğü zaman verilmiştir.

Abdurrahman oğlu İbni Suud'a kılıcını takdim ederek, sadakat yeminini sembolik bir törenle tamamlamıştır. Dini mütehasşsılar daha çok Riyad'da yetişmiştir.

Mutavvaların Vahhabi eğitimleri, toplum liderleri olan imamlar ile dini kurallarını zorunlu kılan dini mütehasşsılar arasındaki ortaklıktan devletin meydana geldiği fikrine yöneltti. Vahhabi dini mütehasşsıları güce sahip olan kim olursa olsun, onun bütün davalardan yükümlü olduğu, yasal olduğu öğretisini kabul etti.

Vahhabiler'in devlet ilkesinde, İbni Suud yönetimini güçlendirmek için gerekli olan temel fikirler vardı. İbni Suud'a gelenekçi İslam'ın gardiyanı olan dini mütehasşsıların davasını başarıya ulaştırdığı sürece legallik vaat edildi. İbni Suud'un yasal olması, onun ve davasının bağımsızlığı üzerinde şeriatın tanınması ve zorunlu kılınmasından kaynaklanmaktadır. Bu kuralla ve Riyad tarafından bildirilen şekilde yönetilmesine razı olduğu sürece hüküm sürebilecekti. Bu tür yetki ve güç hırslı yöneticilik için oldukça gereklidir³²⁵.

Mutavvalar, İbni Suud'un akıncı güçlerinden önce, daha çok bölgesel birlikler arasında bulunurlardı. Göçmen olmayan halkın arasında mutavvalar zaten sosyal-dini gruplar olarak toplumun bir parçası durumundaydılar. Onlar, toplumu fikirleri ile bilgilendirerek Suudi yayılımını kolaylaştırdılar.

Dini mütehasşsılar, fıkıh yönetiminde uzmanlaşmış yerli topluluklardı. Onların asıl görevi; ana İslam gelenekleri olan dua, oruç, cihat, zekat ve hac gibi şeylerde takip eden disiplini sağlamaktı. Onlar kutsal bilgilerle dolu dini yöneticilerdi. İnsanlara su olmadan abdest almayı, okur-yazar olmaksızın dua etmeyi, anlamadan da Kur'an hatim etmeyi ve Allah'a aracısız ibadet etmeyi öğretiler.

Necid'in mutavvaları toplumda itaat ve boyun eğme işinde öncülük ettiler. Bu itaatkarlık, uygulamada İbni Suud'un siyasi otoritesine uyulmadığında Müslümanların soylarının ve inançlarının tehlikeye düşeceği anlamına gelmektedir. Necidli gelenekçi dini mütehasşsılar, yerli toplumlara olduğu kadar, kabilesel birliklere de gönderildiler.

³²⁵Madawi al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, USA, 2003, s.49-51.

Mutavvalar, nüfuzuna uymayı reddeden kimselere karşı şiddet kullanmışlardır. Onların fiziksel ceza uygulamalarına izin verilmişti.

Mutavvalar uzun çubuklarla gezen ve belirlenmiş gelenekleri yerine getirmekte isteksizleri cezalandıran kimseler olarak anılır. Mutavvalar ayrıca toplum içinde İslami uzunluğu aşan kimselerin saç ve kıyafetlerini kesen kimseler olarak bilinirler.

Tarih boyunca gelenekçi mütehasısların çoğu Güney Necid ve Kasım'ın küçük yerleşim yerlerinde yaşamışlardır. Necid, Irak, Arabistan körfezi ve Hindistan arasındaki ticaret hattında yer alanları zenginliğe kavuşmuş, diğer kısmı ise fakir ve taşralı olarak kalmıştır. Onların öncülerinden biri de el-Bassam'dır. Bu mütehasısların tüm bilgileri Muhammed bin Abdülvahhab'a dayanmaktadır. Bu bilgiler tek bir kaynaktan, 18.yüzyıl reform öğretilerinden alınmıştır. Bu onların bir grup olarak birleşimleri için bir temel taşı. Onlar, çıraklıklarından sonra mesleklerini Kasım, Kuzey ve Güney Necid'deki bir çok yerleşim yerinde uyguladılar. Bilginin ortak bir kaynaktan oluşu onların birbirlerine karşı dürüstlüklerini arttırdı ve de uzun süren dostluk ve samimiyet bağları kurmalarını sağladı. Onların dayanışmaları aynı zamanda aile birliklerinden de kaynaklanır. Bazı Necid aileleri, genellikle yakın akrabalar olan birçok gelenekçi mütehasısı yetiştirmiştir. Örneğin; al-Shaykh, al-Angari, İbni Atik, İbni Bayhid al-Salim, al-Sayf ve al-Issa gibi aileler, davalarına hayatlarını adayan birçok üyeden oluşmuş Necid dini aileleriydi.

İbni Suud Riyad'ı fethedene kadar mutavvalar prestij ve egemenlikten yoksundular. Muhammed İbni Abd al-Vahhab'ın 18.yüzyılda Uyaynah'tan sürgün edilmesinin hikayesi bir dini uzmanın siyasi liderlik ile şeriat kurallarının uygulanmasında aşırıya kaçması üzerine yapılmış klasik bir anlaşmazlık davasıdır.

Yirminci yüzyılın ilk 20 yıllık süresi içerisinde, Reşidi Emirliği'nin başkenti Hail'de dini mütehasıslar Şammar yerlileri ile birlikte yaşamışlardır. Bu yalnızca kabilesi olmayan kimselerin cazip bulacağı bir iştir. Fakat bir Hail mutavvası olan Salih Salem al-Banyan ise soyu din ve ahlaka dayanan biri olarak bilinir. Bu alim 19.yüzyılın sonlarında Reşidi Emirliği tarafından Hail'e çağrıldığında, Abdullah İbni Abd al-Latif Al-Şeyh ile çalıştığına ise O, “dine kendini adanmış biri” olarak tanıtılmıştır.

Mutavvalar, İbni Suud'un Riyad'a dönüş öncesinde Arabistan'daki kendilerine verilen kısıtlı yetkiyi beğenmişlerdi.

18.yüzyılın ilk Suudi emirliği süresince mutavvalar askeri, ekonomik ve de siyasi konularda aktif rol almış servetlerine servet katmışlardı. Bu onların imam eşliğinde yaşadıkları ilk tecrübedir. Onlar emirliğin beklenmedik bir şekilde genişlemesinden çıkar elde ettiler. Hazine onlar ve Suudi hükümdarlar arasında paylaşıldı. Onların 18. yüzyıldaki seçkinliği 19.yüzyıldaki düşüşleriyle keskin bir şekilde zıtlıyordu.

Mutavvalar 19.yüzyılın başlarında Mısır'ın Arabistan'daki yayılımı ile ciddi bir sorun yaşamıştır. Birçok dini mütehassısın sınır dışı edilişi ile katliamları, Suudi hükümdar Dirriye'nin 1818 yılında çoğu El-Şeyh ait olan İbrahim Paşa'nın ordusuna mağlup olmuştur. Necid dini ilimi neredeyse tamamen yok olmuştur. Dirriye'nin kovulmasından sonra El-Şeyh durumu zayıflamıştır. İbni Suud'un en önemli kadısı Muhammed bin İbrahim al-Shaykh Ailesi üyesiiken, İbni Suud kabile topluluklarının ehlileştirilmesi için, genelde iyi yetişmiş Necidli ailelerden seçilerek ayrılmış daha geniş çaplı mütehassıs çemberine güven duymuştur. Dini mütehassısların, özellikle de Mısır ordularının ellerindeki El-Şeyh üyelerinin ölümü onları zayıflatmıştır. Mutavvalar açıkçası tekrar böyle bir felakete kurban olmak istemiyorlardı. İlk Suudi-Vahhabi Emirliği'nin çöküşünden sonra mutavvalar, sürekli Abdülvahhab'ın mirasını korumaya çalıştıklarından, dini alimlikten geri kalmışlardır. Onun birçok torunu Mısır'da yaşamış ve ölmüşlerdir. Sürgün edilen Vahhabi alimleri bir bakıma, Necid mutavvalarını 19.yüzyıl boyunca hiçbir önemi olmayan dini kaynaklarıyla bırakmış, Hambeli İslam hukukunun temellerini öğrettikleri yer olan Mısır Ezher Camii'nde kalmışlardır.

1902 ile 1930 yılları arasında mutavvaların yeni elde ettikleri egemenliği, istekle ve kendilerini adayarak devam ettirmeleri sürpriz olmamıştır. Arabistan halkının disiplin altına alınması ve gerektiğinde ceza görmeleri karşılığında, mutavvalar maddi ve manevi olarak ödüllendirileceklerdir. İbni Suud onları, kendi ülkesinin hizmetine seçmiştir ve onlara maaşlarını nakit olarak ödemiştir. Böylece kendisine sadık, kendi kaynaklarına bağlı dini mütehassıslar haline getirmiştir. Bunun karşılığında İbni Suud, Arap toplumunun Allah'a itaat kisvesiyle siyasi otoritesine itaatlerini sağlamıştır.

Mutavvaların sigara içen, hoş süsler takan, dini görevlerini aksatan kimseleri kırbaçladıkları görülmüştür. Onlar aynı zamanda merkezi hükümet için zekat toplama zorunluluğu olan kimselerdir. Hem ahlak disiplini hem de zekat toplama, Arabistan'daki egemenliğin sağlamlaştırılmasının ardındaki önemli mekanizmalardır.

Hail'in 1921 yılında fethedilmesiyle, Şamarlıların çoğu Irak'a kaçmışlardır. Bu rejime maruz kalanlar ise, hayatlarında kalıcı değişiklikler yaşamışlardır. Mutayr kabile şefinin bu rejime zorla ayak uyulmasını sağlaması mutavvalar tarafından eleştirilmiştir, fakat bu yönetim zaten zorla oluşturulmuştur.

Mutayr şeyhi Faysal El-Düveyş acımasız, kendini beğenmiş ve kurnaz bir bedevi olarak ortaya çıkmıştır. Artaviyye'de yaşadığı süre içerisinde kişiliği ve ilgi alanları, ulema ve mutavvaların çabaları sonucunda oldukça değişmiştir.

Riyad'ın fethinden sonra Necid mutavvaları, İbni Suud tarafından Arabistan'ın fethini gerçekleştirmek için kullanılan ilk kimselerdir. Dini eğitim kisvesi altında şeriati zorunlu kılan ve toplum ahlakını koruyan mutavvalar böylece, 1902 ve 1932 yılları arasında İbni Suud'un otoritesi altına giren halkın büyük çoğunluğunun itaatini sağlamıştır. Bu kimseler ise, Necid'in göçebe halkı ile yerel kabile topluluklarını içermektedir. Mutavvalar aynı zamanda İhvan savaş gücünün oluşmasında büyük rol oynamışlardır³²⁶.

2. İhvan Teşkilatı

Vahhabi öğretileri ile yetiştirilmiş ve Suudi Arabistan Devleti'nin kurulmasında etkin rol oynamış ordusal birliklere ihvan denilir. Eğitimleri Necid Mutavvaları tarafından verilmiştir.

1902-1912 yılları arasında İbni Suud'un ordusu, çoğunlukla akınlardaki katılımlarını, kendi ticari çıkarlarını savunmak için bir yol olarak gören Güney Necid kentlilerinden oluşmaktaydı. İbni Suud'a sürekli hizmette buldukları için diğer kabilesel birliklerden farklıydılar. Bir kabilesel güç fikri, 1907 ve 1908 yıllarında İbni Suud kendi sülalesinin Araif ve Acman Kabilesinin adamları tarafından bir isyan tehlikesi altında kalınca, Araif isyanına göçebe bir güç yardımcı olunca başlamıştır. İbni Suud, Kasım ve Güney Necid'deki fetihlerinin, federasyonlar halinde göçebe hayata devam ettikleri müddetçe kolayca baltalanabileceğini fark etmiştir.

³²⁶ Madawi al-Rasheed, *a.g.e.*, s.51-58.

Mutavvaların eğitim programları sayesinde İbni Suud, kabilesel birliklerden oluşan yarı yerleşik bir savaş gücü oluşturmayı başarmıştır. Devlet oluşumunda mutavvaların rolü, İbni Suud'un sayesinde Hassa, Hail ve Hicaz'ı fethettiği askeri kabile gücü olan "İhvanlar" ile birlikte yorumlanmalıdır³²⁷.

İbni Suud Vahhabi militanlığı yani İhvan ile değişik kabilelerden kişileri birleştirmeye başlamıştır. Bu tarikat örgütlenmesi ile aşiret aşamasını aşması, merkezi bir güç odağı oluşturması ve hem ekonomik hem de askeri çıkarılara hizmet edebilecek birimler kurması mümkün olacaktır. Bir kabilenin Vahhabi inançlarını benimsemesi ya da İhvan kolonisinin kurulması, Suudilere o topluluk üzerinde hak iddia etme hakkını vermektedir³²⁸.

İhvanlar, Abdülaziz bin Suud tarafından kendileri için inşa edilen Hucer'de yaşayan, onun maddi yardımıyla ve mutavvaların iknasıyla göçebe hayatlarını bırakan ve Abdülvahhab'ın öğütlediği biçimiyle Hanbeli mezhebinin gerçek İslam esaslarını kabul eden bedevilerdir.

Necid vahalarının yerleşik halkından sonra, ihvanlar, göçebe nüfus arasından mutavvanın eğitim programına tabii olan ilk düzenli askeri güçtür. İhvanlar Arabistan'ın kabilesel birlikleri arasından seçilmiştir. Başlangıçta göçebe kamplarında Mutavvanın eğitimini görmüşlerdir. Ancak daha sonra bazı birlikler, tarımın mümkün olduğu yerlerdeki kuyuların etrafında kurulan köy yerleşimleri olan Hucer'lere yerleşmeye razı olmuşlardır. Bu nedenle kabilesel birlikler, göçebe varlıklarını bırakmak Hucer'lere yerleşmek ve İslamiyeti mutavvaların öğütlediği gibi yaşamak zorunda kalmıştır. Aynı zamanda tarımla uğraşmaları gerekmektedir. Yerleşik hayat, askeri kayıt, kontrol ve dini öğretilerini desteklemeye razı olanlar ihvan adını almışlardır. Onlara meşru imama itaat etmeleri ve onun cihad çağrısına cevap vermeleri öğretilmiştir.

İhvan sayesinde, önceki Suudi emirlerinin başını ağrıtan ve genelde onların ölümüne yol açan kabile çevresi ve merkezi güç arasındaki gerginlik kısmen de olsa

³²⁷ Madawi al-Rasheed, *a.g.e.*, s. 59.

³²⁸ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İstanbul, 2000, s.220

aşılmasıdır. İbni Suud kabilesel birlikleri, yerleşim yerlerine ve federasyonlara karşı, akınlardan sonra dağılmayan yarı yerleşik bir güçte bir araya getirmiştir. İbni Suud'un ihtiyacı olan gücün, bedevi şeyhlerinin hareket yeteneğine ve kentlilerin sadakat, cesaret, bağlılık ve sürekliliğine sahip olan bir savaş gücü olduğunu iddia etmiştir. Kabilesel birliklerin yerleşik hayata geçmesinin tarım uygulamasına imkan vermesi beklenmiştir. Hucer yerleşim yeri olan Riyad'ın kuzeyindeki Artaviyye 1912'de Faysal Ed-Düveys'in liderliği altında, Mutayr kabilesel birliğinin yerleşim yeri olarak kurulmuştur. Bu yerleşim birliğinin içine, Mutayr birliğini eğitmek için Hurma'dan gönderilen Abdullah El-Angari alındı. El-Angari 6 yaşındayken Riyad'da, Şerif Abdullah bin Abdullatif liderliği altında dini eğitim görmüştür. Bu kabilesel birlik içindeki dini eğitime ek olarak, aynı zamanda Sudayr'da bir hakimdir. El-Angari'den sonra Ömer bin Muhammed bin Salim adında bir başka din bilgini, Mutayr birliğinin öğretilmesine devam etmek üzere gönderilmiştir. İbni Suud'un Mutayr'ın eğitimi için sıradan bir mutavva yerine daha seçkin din bilginleri seçmesinin nedeni; onların askeri ehemmiyetinden ileri gelmektedir.

1913'de Utayva Kabilesinin bölümleri, şefleri Sultan bin Bicad'ın liderliği altında El-Hathat'a yerleştirildi. Artaviyye'nin aynı modeli takip edilmiştir. Utayba Kabilesinin insanları oruç tutma, namaz kılma ve diğer İslam gelenekleri konusunda eğitilmeleri konusunda mutavvaların öğretilmesine tabii tutulmuştur. Aynı zamanda onlara, İbni Suud'a İslam aleminin meşru imamı olarak itaat etmeleri ve zekat ödemeleri öğretilmiştir. Bu yerleşim yerlerinin her biri yaklaşık 1.500 kişi kadardır. 1916 itibarıyla yaklaşık 150.000 kabile insanı yerleştirilmiştir. 1930'lara gelince bu yerleşim yerleriyle bağlantılı bölümü olmayan bir kabile bulmak çok zordur. Bazı kabile grupları iklim faktörleri ve I.Dünya Savaşı'nın doğurduğu ekonomik baskılar nedeniyle gönüllü olarak kabul ederken, diğerleri İbni Suud'un güçlerine yenildikten sonra yerleşmeye zorlanmışlardır. İhvanlar dış güçlerle müzakere ve cihad çağrısının sorumlusu olan İslam aleminin imamı olarak İbni Suud'un otoritesini kabul etmişlerdir. Aynı zamanda ilahi yasanın gardiyanları ve tefsircileri olarak Riyad ulemasının otoritesini de kabul etmişlerdir. Mutavvalar yerleşim yerlerinde ihvanların arasında yaşamaktadırlar ve onlarla daha yakın bir temas içerisindedirler. Fakat İbni Suud ve Riyad uleması uzaktadır. Mutavvalar dini konularda eğitim verdikleri gibi aynı zamanda İbni Suud'dan

gelen çeşitli maddi yardımları da dağıtmışlardır. Yerleşim yerlerindeki ittifak, İbni Suud'un hazinesinden gelen sürekli mali yardım akışına dayanmaktadır.

Mutavvalar, İhvanlara ve ailelerine yıllık ve düzenli hediyeler dağıtmaktadırlar. Baskınlar ve askeri yardımlar ardından kazanılan ganimetten alınan payla birlikte, bu mali yardımlar ihvanların İbni Suud'a olan bağlılıklarını artırmıştır.

Mutavvalar, İslam geleneğine uygun yetiştirmek istedikleri kişiler arasında daha çok zihinsel bir baskı uygularken, İhvanlar Arabistan'daki halka fiziksel bir baskı uygulamışlardır. Hassa, Hail ve Hicaz'da güçlerini sınırsız kullanmışlardır. Dini uygulamaları yenileme, Arabistan'da İslamiyet'i yayma, şeriatı uygulama kılığı altında insanlara korku vermişlerdir. 1913'de Hassa'da Şii nüfusuna ve 1924'de Hicaz ve Taif'de sergiledikleri zalimlikler en kötü örnekleridir. İhvanlar kasabaları ve yerlileri soymuş, yağmalamışlardır. İhvanlar halk davalarına da bakmışlardır.

Şii ve Hicazlı gibi İslamiyetleri bozulmuş olarak nitelenen Müslim ve gayrimüslimlerle el sıkışmamışlardır. Ünleri daha onlar vahalar ve kasabaların kapısına ulaşmadan Arabistan'da hızla yayılmıştır. İhvanın akıl hocası olan mutavvanın öğretilerini tam olarak desteklemiş ve bu öğretilenlerin gerçekçi bir yorumuna göre hareket etmiştir. Hem mutavva hem de İhvan, Riyad ulemasının ve İbni Suud'un tam desteklerini aldıkları müddetçe kaçınması zor olan bir şiddet sistemi uygulamışlardır³²⁹.

Hurma için ilk Necid- Hicaz çatışmaları ile İhvan Hareketi İngiliz hükümeti tarafından endişeyle ve panikle karşılanmıştır. Bu mülteci hareketi 1917'nin sonbaharından 1930'kadar olan dönem esnasında İbni Suud'un Arap yarımadasını birleştirmesine yardımcı olmuştur. Fakat 1920'lerin sonlarına doğru komşularıyla sakin ilişkiler geliştirmek için ve çıkarlarını korumak için İhvanizmi yok etmek zorunda kalmıştır.

İbni Suud'un yükselişinde karşılaştığı önemli problemlerden biri düzenli bir askeri gücün eksikliğiydi. Çeşitli çöl kabilelerinin her biri kendi kabile reislerine

³²⁹ Madawi al-Rasheed, *a.g.e.*, s. 60-62.

bağlılıklarını gösterir. Kabile üyelerinin savaşa katılımları genellikle ganimetin miktarına ve kolay ulaşılabilirliğine bağlıdır. Çok nadiren, büyük bir kişiliğin veya amacın etkisi altında birkaç kabile bir araya gelebilirdi. Pek çok kabileyi birlikte bir amaç içinde kaynaştırmak için kabile kültüründe küçük bir fragmentasyon vardı. Bu durum ihvan akımının ortaya çıkışıyla değişmeye başladı.

İhvan kardeşlik anlamına gelir. Vahhabizmin sert fundamentalist fikirlerine geri dönüşünü temel alan bir kurumdur. Muhtemelen, ilk olarak İhvanizm bir Vahhabi canlanmasından ortaya çıkmıştır. 1912'de İbni Suud, Riyad'ın yanında Artaviyye'de tarıma dayalı cemiyeti kurmuştur. Camii toplumun merkezindeydi. İbni Suud'un ihvanların daima emrinde olması şartıyla İbni Suud tarafından silahlandırılmış, askeri konak yeri olarak yerleşim alanı iki amaçlı yapılmıştır: Dini grupların yerleştirilmesi ve tarıma dayalı dini ordularını oluşturulması. İbni Suud bu yerleşim alanlarının tarımsal ihtiyaçlarını, para, silah ve cephanelerini verdiği gibi cami ve öğretmenlerini de karşılamıştır. Bu köyler şaşkırtıcı bir biçimde her uygun merkezde hızla yayılmıştır.

İhvanizm, her tarafta büyük bir muhalefeti ortaya çıkarmıştır. İhvan, barış zamanı zorla din değiştirtmesi, savaş zamanı ise tutuklamadan ve yaşına bakmaksızın bütün erkek düşmanların boğazlarını kestirmesi ile ünlenmiştir. İbni Suud ihvanın başına geçtiği zaman ihvanın bütün bölümlerini kontrol etmeye gücünün yetmediği ve yaptıklarından sorumlu olmadığını sürekli söylemiştir. Bu özellikle büyük ihvan lideri Mutayr şeyhi Faysal el-Düveys'le ilişkilerinin bozulduğu 1920'lerin sonları için geçerlidir. Bu arada şunu vurgulamak gerekir; ihvan üyeleri İbni Suud'un fanatik bir Vahhabi olduğunu düşünmektedir. Fakat onu yakından tanıyan hiç kimse bir Vahhabi fanatiği olmakla suçlayamaz. Ayrıca ihvan takipçilerine aşılacağı gibi herhangi bir dini taşkınlığa sahip değildir. Mesela, alkol ve tütüne karşı sert Vahhabi eleştirilerine rağmen, yabancı konuklarına sigara ve içki ikram ettiği siyasi ajan H. R. P. Dickson tarafından nakledilmiştir.

İbni Suud'un ihvan akımını oluşturduğu yada kendi hakimiyeti için tetikleyip tetiklemediği belirsizdir. Ama bu sayede Bedevi topluluklarından, bir devleti kuracak ordunun askerini sağlamıştır. Kabile bağlantıları ve dini düşünce yönetilerek, savaşçı eğilimleri ve dini duyguları tetiklenmiştir. İhvanizm yayılmasıyla kabile baskınlarıyla meydana gelen güç kaybı da önlenmiştir³³⁰.

Hassa, Kasım ve Kuzey Necid'in yerel liderleri onun liderliğine karşı koyamamışlardır. İbni Suud kendi ülkesini Arabistan'ın kabilesel emirlikleri ve küçük yerel vaha, kasaba emirliklerinden ayırt etmek için imam unvanını benimsemiştir. 1921 yaz ayında İbni Suud kendini, Necid ve Mülhakatının Sultanı ilan etmiştir. Bu kavram hem Necidli nüfusu hem de din adamları tarafından kabul edilebilir görülmüştür. Dinden bir sapış olarak algılamamışlardır. 1921 yılında yerleşik nüfus ve kabilesel nüfus tarafından birçok güç merkezini ortadan kaldırmaya ve kendi hegemonyasını geniş alanlara yaymaya çalışan bir kişi olarak algılanmıştır. 1921 yılına kadar Güney Necid, Cebeli Şammar ve Hassa onun ülkesinin parçası haline gelmiştir. Bu yerlerin yerel liderleri bu esnada saf dışı bırakılmışlardır.

Sultan unvanı, özellikle İngiltere gibi dış güçleri başarılarıyla etkilemesi anlamına gelmektedir. İbni Suud sultan unvanını, Hicaz Kralı Hüseyin'in oğlu Faysal Irak Kralı olduktan hemen sonra kabul etmiştir. Arabistan'da birçok emir varken, 1921'de Merkezi Arabistan'da bir tek sultan vardır. İngiliz bakanlar bundan sonraki yazışmalarında Necid Sultanı tabirine dikkat çekeceklerdir. 1921 yılında Arabistan'da İngiltere'nin ilgilendiği kadarıyla Necid Sultanı İbni Suud ve Hicaz'ın Kralı Şerif Hüseyin kalmıştır. 1921 Ağustosunda İngiltere İbni Suud'un Necid Sultanı unvanını onaylamıştır. İbni Suud 1926'da Hicaz'ı fethedince, Hicaz ileri gelenleri onun Hicaz'ın Kralı ve Necid'in Sultanı olduğunu kabul etmişlerdir. Hicazlılar Krallık fikrine zaten yabancı değillerdir. Mekke'nin fethinden sonra İbni Suud Hicaz'ın ileri gelenlerini

³³⁰ Gary Troeller, *a.g.e.*, s.128-130.

çağırılmış ve en kıdemli ve seçkin ulemadan, hükümetini tartışmak için bir toplantı organize edilmesini istemiştir.

İbni Suud Hambeli mezhebindeki imamlık ile sultan kavramının birbirine çok yakın olması sebebiyle, sultan tabirini kullanmıştır. 1926'da imamlıktan krallığa geçiş, Necid ulemasının tepkisini çekeceğinden iki kavramı birden kullanmıştır. 1926'da Hicaz'ın fethinden sonra Necid uleması, hala İslamiyet'in her türlü yenilik çalışmalarından arındırılmasına ilişkin konularla meşgullerdir. Necid uleması Hicaz'ın Osmanlı ile bağlantısı sebebiyle dini eğitime tabi olmaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Necid uleması öğrencilerinin, yani mutavvaların Hicaz nüfusunu İslamlaştırmada yani Vahhabi taraftarı yapmada aktif rol almaya hazır oldukları görülmüştür.

Hicaz ele geçirilince Necid uleması, telgraf ve diğer teknolojik aletlerin İslami prensipleri tehlikeye atmadan uygulanabilir olup olmadığını tartışmaya başlamıştır. Aynı zamanda İhvan ve mutavva, Arabistan topraklarından dini yenilikleri arındırmakla meşguldürler. Bu Peygamber'in, akrabalarının ve arkadaşlarının mezarları üzerinde inşa edilen tapınakların (türbelerin) yıkılmasını da içermektedir. Hicaz'daki halkın arazilerinin Vahhabi görüşüne göre düzenlenmesi yani İslamlaştırılması ve umuma açık yerlerde sigara içilmesinin yasaklanması uygulamaları da görülmüştür.

III. HİCAZ VE ASİR'DE İBİNİ SUUD'A KARŞI YAPILAN İSYANLAR

1. İhvan İsyanı

İbni Suud ile Riyad uleması ittifak içindeyken, İhvan ile olan ittifakı giderek bozulmaya başlamıştır. El-Düvayş, İbni Bicad ve İbni Hitlan'ın liderliği altındaki Necid İhvanı alt statüsünden dolayı içerlemeye başlamıştır. Hicaz'ın fethi sırasında İbni Suud, hem İhvanı hem de mutavvayı kısıtlamak için otoritesini kullanmıştır. İlk kez mutavvanın eğitim programına tabi tutulan Mutayr, Uteybe, Acman İhvanı örfi İslam'a tam bir giriş yapmıştır. Bu giriş ciddi ve beklenmedik sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Hicaz'ın ele geçirilmesi İbni Suud açısından, atalarının zaferinin yenilenmesi olarak algılanırken; mutavva tarafından Müslüman tebaanın sınırlarının genişlemesi olarak algılanmıştır. En ünlü isyancı olan Faysal El-Düveys, üç yönetimin (İbni Suud'un, mutavvanın ve kabilesel birliklerin) görüşleri arasındaki çelişkileri örnek göstermiştir. El-Zirkili, El-Düveys'i şöyle tasvir etmiştir. "Riyad'a İbni Suud'u ziyarete geldiği zaman 150 silahlı adam ona eşlik etmekteydi. İbni Suud'un yanına oturdu. Mecliste

ulemadan kimseye selam vermeyecek kadar kibirliydi. Kendini İbni Suud'a denk sayardı.”

Medine, Mekke, Taif ve diğer Hicaz kentleri ele geçirilinceye kadar El-Düveys bir kabile şefiydi. El-Düveys'e göre, yeni fetihler bu yerleşim yerlerinden birinin emirliğine yükseltilme olanağını vermiştir. İbni Bicad Taif'e emir olmak isterken, El-Düveys Medine emiri olmak istemektedir. İbni Suud gücü kendi elinde toplamayı arzu ediyorken, kabile reisleri onu paylaşması için baskı yapmaktadırlar. İhvan isyanının liderleri kendilerini genişleme için kullanacak ve görev başarıyla tamamlandıktan sonra atılacak aletlerden ziyade, yeni oluşturulan devletin yasal yanlıları olarak görmeye devam etmektedirler. Kuveyt Emiri, El-Düveys'in amaçlarını iyi kavramış, onun gözünün Necid hükümdarlığında olduğunu fark etmiştir.

1927-1930 İhvan İsyanı'nın detayları İbni Suud, mutavva ve İhvan arasındaki kutsal ittifakın kapalı yönlerine ışık tutmuştur. Hicaz fethinin hemen ardından İhvan liderleri Artaviyye'de İbni Suud'u birçok alanda eleştirdikleri bir toplantı düzenlemişlerdir. En önemlileri; İngiltere ile olan ilişkileri, vergilerin İslami açıdan yasallığı, kabile şeyhlerinin kızlarıyla ve kölelerle seri evlilikleri ve lüks yaşam üzerine odaklanmıştır³³¹. Suudi liderlerin çok dindar kişiler olduğu söylenemez. Ama özel hayatlarında İslam'ın farzlarını ve emirlerini yerine getirmişlerdir. Fakat muhafazakar toplumlarda hükümdarın ve hanedan mensuplarının kişisel davranışları daha önemlidir. Suudi Arabistan prenslerinin bazılarında sefih hayatlarından dolayı eleştiriler yöneltmiştir³³². Diğer tartışma konuları; Şii Hassa topluluğunun konumu ve onları İslamlaştırma gerekliliği ve Suriye-Mısır hacılarının müzik ve şarkı söylemeleri gibi İslam dışı uygulamaların kabul edilmesidir. İbni Suud ayrıca; Irak, Ürdün, Kuveyt'teki kabileler üzerine cihat olasılığını kısıtlaması ile eleştirilmiştir. Bu eleştiri direkt olarak Suudi toprakları ile Ürdün ve Irak arasındaki kabilesel hareketi düzenleyen, İngiltere'nin yaptığı Hadda ve Bahra Antlaşmaları'na yöneliktir.

³³¹ Madawi al-Rasheed, *a.g.e.*, s. 59-62.

³³² Carl L. Brown, *a.g.e.*, s. 401.

İbni Suud, İhvanın eleştirilerine 1927’de bir konferans düzenleyerek karşılık vermiştir. Bu acil sorunların çözümlenmesi görevi Riyad ulemasına verilmiştir. İbni Suud bu konuları ulemanın desteği olmadan çözememiştir. Ulema, her bir eleştiri ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. İhvanların Hicaz’daki İslam uygulamaları ile ilgili eleştirilerini kabul etmiştir. Mezarlıklardaki türbelerin yok edilmesini tavsiye etmişlerdir. 1913 yılından beri İbni Suud’un himayesinde olan Hassa Şiilerinin gerçek birer Müslüman olmaları ve yenilikleri bir tarafa bırakmaları tavsiye edilmiştir. Suriye ve Mısır hacılarının İslam dışı uygulamaları (hac döneminde müzik ve ilahi uygulamasını) bırakmaları tavsiye edilmiştir. Şii Irak kabilelerinin, hayvanlarını Müslüman topraklarında otlatmaktan alıkoymalarını önermişlerdir. Daha önemli bir konu olan cihat konusuna gelince, İslami şartlara uygun olduğu sürece İbni Suud’un cihat kararı vermede bir ayrıcalığı olduğunu tasdik etmişlerdir ve İbni Suud’la ilgili her türlü İslam dışı istihbaratı inkar etmişlerdir. İbni Suud için ulemanın görüşü önemlidir. Riyad ulemasının tam desteğini aldıktan sonra, muhalif İhvanlara karşı harekete geçebilecektir. 1927 Ulema Konferansı İbni Suud ve Necidli din adamları arasındaki ilişki açısından kritik bir dönemdir.

İhvan, Riyad ulemasının fikirlerini tanımamış ve İbni Suud’un otoritesine meydan okumaya devam etmiştir. 1928 yılında İhvan İsyanı onun kontrolünün dışına çıkmaya başladığında İbni Suud, Necid’in her yerine tahtan çekildiğini ilan eden mektuplar göndermiştir³³³.

1929 yılında Cidde’deki Sovyet konsolosluğundan yapılan bir açıklamada “Hicaz hac ve gümrük gelirlerini ele geçirmek İbni Suud’a Necid’deki büyük projelerini gerçekleştirme ve büyük bir siyasi çıkar elde etmesine imkan sağladığı bilinmelidir. (Bir yıllık hac geliri iki milyon sterlindir.) Bu gelirler, Necid’deki yeni yerleşim birimlerine ve bedevi aşiret şeyhlerine verilen tahsislere harcanacaktır. Bu durum karşısında Hicaz’da büyük bir gücü temsil eden tüccarlar İngiliz imparatorluğuna meyletmeye ve

³³³ Madawi al-Rasheed, *a.g.e.*, s. 59-62.

İngilizlerle anlaşma çağrısında bulunmuşlardır. Bedeviler de huzursuzdur. Çünkü onlar da %2,5 kadar zekat vermektedirler. Saldırı, yağma ve soygunlar yasaklanmıştır. Onlara kendi gelirlerinden otomobil ithalatını da yasaklamışlardır. Ayrıca sultandan da bir yardım gelmemektedir. Hac gelirlerini de düzenleyen olarak devlet almaktadır. Bedeviler de huzursuzdur. Çünkü onlarda %2,5 kadar zekat vermektedirler. Saldırı, yağma ve soygunlar yasaklanmıştır. Onlara kendi gelirlerinden otomobil ithalatını da yasaklamışlardır. Ayrıca sultandan da bir yardım gelmemektedir. Hac gelirlerini de düzenleyen olarak devlet almaktadır. Kısaca tehlike Abdülaziz'i kuşatmıştır. Ancak dış tehlike değil dâhili ve kaynağı İhvan olan tehlikedir. İhvan, Hicaz'ı sultanın topraklarına katmıştır ama şimdi açık bir tehdit oluşturmaktadır. Kısaca tehlike Abdülaziz'i kuşatmıştır. Ancak dış tehlike değil dâhili ve kaynağı İhvan olan tehlikedir. İhvan, Hicaz'ı sultanın topraklarına katmıştır ama şimdi açık bir tehdit oluşturmaktadır³³⁴.

Doğu Ürdün'de Britanya varlığı ve Britanya'nın Suudi nizamını açıkça kabul etmesine rağmen Abdullah, Hicaz'da muhalif unsurları desteklemeye ve onları mal ve silah ile donatma kararı almıştır. 1920'lilerin sonlarında Hicaz'daki umumi rahatsızlık durumunun muhaliflerin menfaatine uygun olduğu anlaşılmıştır. Necid ve Hicaz iki yıl peş peşe kuraklığa maruz kalmıştır. İhvan ve Suud nizamı arasındaki iç savaş kapsamlı bir yıkıma sebep olmuştur, ekonomi sarsılmıştır. 1929-1933 yılları arasında uluslararası ekonomik kriz, El-Cezire'de acıklı etkilere sebep olmuştur. Canlı hayvan, deri ve hurma ihtiyacı artmıştır. Gıda maddelerini ithal etmek için yeterli para yoktur. Hacıların sayısı azalmıştır.³³⁵ Hazine boşalmıştır. Birkaç ay ücretleri ödenmeyen memurlar, halktan yeni vergiler istemeye başlamıştır. Pek çok kabilenin şeyhlerine verilen ödenekler durmuştur. Açlık ülkeyi sarmaya başlamıştır³³⁶.

İbni Suud Ürdün ile Irak arasındaki bu kabileleri kısıtlama hareketi, İhvan kabilesel güçleri tarafından İbni Suud'un egemenliğine karşı ciddi bir müdahale ile

³³⁴ Aleksı Vasılıyev, *a. g.e.*, s. 318-320.

³³⁵ 1926 yılında 191.000 iken, 1932 yılında 29.000 olmuştur.

³³⁶ Aleksı Vasılıyev, *a. g.e.*, s. 339-340.

sonuçlanmıştır. Şimdilik bu sınırlamalarını ortadan kaldırmak ve şimdiye kadar Birleşik Devletler tarafından uluslar arası görüş ve belirlemelerle yapılmış sınırların olduğu bölgedeki kabilesel ayaklanmaları kontrol altına almak için yapılmış ilk resmi harekettir. 1925'te esas ayaklanma ve de göçlere dayalı olan göçebe kuzey halkı, İbni Suud geleneksel dirliği ortadan kaldırdığında ve onların ortak devlet arazisi sayılacağını bildirdiğinde ikinci bir şok yaşamışlardır³³⁷.

1927-1930 İhvan İsyanı'nın detayları İbni Suud, mutavva ve İhvan arasındaki kutsal ittifakın kapalı yönlerine ışık tutmuştur. Hicaz fethinin hemen ardından İhvan liderleri Arteviyye'de İbni Suud'u birçok alanda eleştirdikleri bir konferans düzenlemişlerdir. En önemlileri; İngiltere ile olan ilişkileri, vergilerin İslami açıdan yasallığı, kabile şeyhlerinin kızlarıyla ve kölelerle seri evlilikleri ve lüks yaşam üzerine odaklanmıştır. Diğer tartışma konuları; Şii Hassa topluluğunun konumu ve onları İslamlaştırma gerekliliği ve Suriye-Mısır hacılarının müzik ve şarkı söylemeleri gibi İslam dışı uygulamaların kabul edilmesidir. İbni Suud ayrıca; Irak, Ürdün, Kuveyt'teki kabileler üzerine cihat olasılığını kısıtlaması ile eleştirilmiştir. Bu eleştiri direkt olarak Suudi toprakları ile Ürdün ve Irak arasındaki kabilesel hareketi düzenleyen, İngiltere'nin yaptığı Hadda ve Bahra Antlaşmaları'na yöneliktir.

İbni Suud, İhvanın eleştirilerine 1927'de bir konferans düzenleyerek karşılık vermiştir. Bu acil sorunların çözümlenmesi görevi Riyad ulemasına verilmiştir. İbni Suud bu konuları ulemanın desteği olmadan çözememiştir. Ulema her bir eleştiri ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. İhvanların Hicaz'daki İslam uygulamaları ile ilgili eleştirilerini kabul etmiştir. Mezarlıklardaki türbelerin yok edilmesini tavsiye etmişlerdir. 1913 yılından beri İbni Suud'un himayesinde olan Hassa Şiiilerinin gerçek birer Müslüman olmaları ve yenilikleri bir tarafa bırakmaları tavsiye edilmiştir. Suriye ve Mısır hacılarının İslam dışı uygulamaları (hac döneminde müzik ve ilahi uygulamasını) bırakmaları tavsiye edilmiştir. Şii Irak kabilelerinin, hayvanlarını

³³⁷ Madawı al-Rasheed, *a. g.e.*, s. 48.

Müslüman topraklarında otlamaktan alıkoymalarını önermişlerdir. Daha önemli bir konu olan cihat konusuna gelince, İslami şartlara uygun olduğu sürece İbni Suud'un bir ayrıcalığı olduğunu tasdik etmişlerdir ve İbni Suud'la ilgili her türlü İslam dışı istihbaratı inkar etmişlerdir. İbni Suud için ulemanın görüşü önemlidir. Riyad ulemasının tam desteğini aldıktan sonra, muhalif İhvanlara karşı harekete geçebilecektir. 1927 Ulema Konferansı İbni Suud ve Necidli din adamları arasındaki ilişki açısından kritik bir dönemdir.

İhvan, Riyad ulemasının fikirlerini tanımamış ve İbni Suud'un otoritesine meydan okumaya devam etmiştir. 1928 yılında İhvan İsyanı onun kontrolünün dışına çıkmaya başladığında İbni Suud, Necid'in her yerine tahtan çekildiğini ilan eden mektuplar göndermiştir.

Riyad birdenbire yüzlerce katılımcının bulunduğu bir toplantı alanına dönüşmüştür. İbni Suud ünlü bir konuşma yapmıştır. Duygusal temaları anımsattıktan sonra, topluluğa sadece 40 adamla Riyad'ı fethetmedeki başarısını anımsatmıştır. Bu konuşmada ekonomik kazanımlarla onun fethinin yüceliği, soylu bedevi geleneği ve eyaletlerde başarıyla sağlanan dini gözlem örnekleri anlatılmıştır. Ulemeden ve mutavvadan, lider (rai) ve takipçiler (raiyya) arasındaki ilişkiyi ve birinin diğerine karşı olan zorunluluklarını açığa kavuşturmalarını istemiştir. Vahhabi liderine teslimiyet anlayışını hatırlattıktan sonra, orada bulunan seçkinlerden ve ulemeden, eğer onun yönetim tarzından memnun değillerse, kendi ailesinden onun yerini alacak başka bir lider çekmelerini istemiştir. Bu ifade Arabistan'ı kendi ailesi dışında kimsenin yönetemeyeceğini ve El-Düveys'in lider olamayacağını gösteren bir işaret olarak görülmüştür. İbni Suud kendi yerinin doldurulabileceği, fakat ailesinin kutsal olduğunu göstermiştir. Dini uzmanlar telgrafın İslam dışı kabul edilemeyeceğinde karar kılmıştır. Daha önemli bir sorun olan İhvan isyanına gelince, dini uzmanlar İhvan liderliğinin ummanın, yani ortak kanının dışına çıktığını ve onlar doğru yolu bulana kadar savaşılması gerektiği ilan edilmiştir. Yasaklama ve kısıtlamaları İslami açıdan uygun olan El-Düveys'e gaspçı etiketi vurulmuştur. Sonuçta kendi hakimiyetine kritik bir engel olabilecek her şeyi durdurma hakkına nail olan İbni Suud'a bağlılık yeminlerini yinelemişlerdir.

1928 Riyad Toplantısı ile Riyad ulemasının konumu garantilenmiştir. Gelecek yıllarda İslam örfü ve teknolojik yeniliklerle ilgili fikirlerini belirtmeleri

sınırlandırılmıştır. 1744'te El-Suud ve Abdülvahhab arasındaki ilk ittifakta buna benzemektedir. Riyad uleması, 1928 itibariyle Arap nüfusunu yeni yönetime ısındırmak için gönderdiği mutavvanın çoğunu toplama görevini başarıyla tamamlamışlardır. Ülkede halk moralini koruyacak ve hükümet savunucuları olacaklardır. 1928'de eğer ülkede bir role sahip olmak isterlerse, politikanın dinden üstün olduğunu kabul etmeleri gerektiğini açıkça anlamışlardır. Ayrıca itibarlarını, mutavvaları sınırlamakla ele geçireceklerini kavramışlardır. Ulemanın onayıyla İbni Suud, İhvanı sakinleştirmeyi ve isyanları bastırmayı başarmışlardır. Bu yatıştırma, İhvan liderlerinin İbni Suud'un topraklarını bölüşme planlarıyla daha acil hale gelmiştir. El-Düveyş, İbni Bidad, İbni Hidlan; Necid, Hicaz, Hassa liderliğini ele geçirmeye çalışmışlardır³³⁸.

2.İhvan İsyanının Bastırılması

Hicaz Hariciye Şuunu müdürlüğünden tebliğ olan resmi beyannamede, fikir ve emelleri ganimet kazanmaktan ibaret Faysal ed-Düveyş ve İbni Bidad gibi bazı kimseler niyetlerini gizleyerek din namına hareket ettiklerini göstermeye çalışmışlardır. Bu yaptıklarının dinle alakası olmadığı bildirilmiştir. Bu kabileler Necid hududunda muahedelere zıt olarak Irak tarafında kurulan istihkamları yıkmak ve Irak'ı yağma etmek niyetlerini ilan etmişlerdir. Bu şekilde Irak muahedesinin ihlalden ortaya çıkan karışıklıktan faydalanmak istemişlerdir. Bazı serserilerinden bu kimselere katıldığı Necid sınırlarındaki bazı kabilelere saldırdıkları bildirilmiştir.

Melik bu asileri Şerri Şerif dairesinde mahkemelere davet etmiş, kan dökülmesini istemediğini belirtmiştir. Fakat şeriatın hükmünü kabul etmemişlerdir. Artaviyye den yedi saatlik mesafede Seble vadisinde muhasara altına alınmalarını için emir verilmiştir. Onlara itaat etmeleri son kez söylenmiştir. Asilere hücum emri gelmiştir. Sonunda teslim olduklarını göstermek için aile çocuklarını göndermişlerdir. İbni Bidad şarki emirine teslim olmuştur³³⁹.

³³⁸ Madawi al-Rasheed, *a.g.e.*, s. 66-69.

³³⁹ BCA, Fon Kodu 030 10 , Kutu No: 260, Dosya No:748 , Belge No: 10.

Mart 1929'da İbni Suud İhvan İsyanı'nı bitirmek için, çoğunlukla Necid vahalarından gelen adamlardan oluşan bir ordu toplamıştır. İhvanlara karşı Artaviyye ve El-Gatgat'daki hucarlara düzenlenen çok sayıda askeri saldırının takip ettiği Sibila Muharebesi'yle başlamıştır. İngiltere, İbni Suud'a hava kuvvetleriyle yardım etmiştir. Çoğunluğu Kuveyt sınırına kaçan İhvanı yatıştırmada önemli bir etkidir. İbni Suud, İhvanın Kuveyt kabilelerine sığınıp, onlarla kaynaşmasından korkmaktadır. Kuveyt kabileleri arasında aynı soydan gelen İhvan sempatizanlarıdır. İhvan liderleri 1930 Ocak ayına kadar Kuveyt'te İngilizlere teslim olmamışlardır.

İbni Suud onların hayatlarını bağışladıktan ve Kuveyt ile Irak'a daha fazla baskın yapılmayacağına söz verdikten sonra İngiltere, İhvan liderlerinin Riyad'a döndürülmesine izin vermiştir. İsyancı İhvanlar önce Hassa'da, sonra Riyad'da hapse atılmıştır. En ünlü isyancı İhvan Faysal El-Düveys bir yıl sonra ölmüştür.

İhvanın malubiyeti Suudi tarihindeki çalkantılı bir çağın sonu olmuştur. İhvanın, İbni Suud'un topraklarını genişletmesi için etkin bir savaş gücü olduğu, ancak onun otoritesini güçlendirmede aynı etkinliği gösteremediği görülmüştür.

3. Asir İsyanı

İbni Suud, mutavva ve İhvan ile Arabistan'ın fethi tamamlanıncaya kadar bir ittifak kurmuştur. 1926'da Hicaz'ı ele geçirmesinden sonra İbni Suud, Ürdün ve Irak'taki vekil güç ve Kuveyt'ten Maskat'a kadar körfez liderlerinin koruyucusu olan İngiltere'yi kendine düşman edeceği için, ne kuzeye ne de doğuya daha fazla genişlememiştir. Suudi-Yemen sınırından küçük bir fırsat kalmıştır. 1930'da İbni Suud Asir'i kendi topraklarına katmıştır ve Asir'in İdrisi liderinin yalnızca kentin sözde lideri olarak kalmasına izin verdiğini açıklamıştır. Asir'in başkenti Ebha neredeyse 8 yıl boyunca İbni Suud'a bağlı kaldıktan sonra, ülke topraklarına katılan son karasal kazanımdır. Asir'in ülke topraklarına katılması, 1930'larda Kızıl Deniz'de etkinliği artan İngiltere ve İtalya gibi yabancı güçler ve yerel güçlerle anlaşmazlığa yol açmamıştır. Yine de Asir'in ele geçirilmesi, İbni Suud ve Yemen İmamı Yahya'yı 1934'te ciddi bir askeri yüzleşmenin eşiğine getirecektir. Askeri genişleme ile kuzeydoğu ve güneybatıdaki sınırlarına ulaşmışlardır. Suudi ülkesi İngiltere'nin bütünlüğünü garanti altına aldı. Yeni kurulmuş Kral Abdullah'ın Ürdün'ü ve Kral Faysal'ın Irak topraklarıyla sınır olmuştur. İsyancı İhvanlar yeni durumun politik gerçeklerini tanımama hatasına düşmüşlerdir. İbni Suud'un İngiltere'nin otoritesini

tanıdığı ve hiçbir hakkının olmadığı alanlarda, kuzeydeki kasabalara ve kabilesel gruplara baskınlar düzenlemeye devam etmişlerdir. İbni Suud ve İngiltere, bu çıkışlarından sonra İhvan güçlerini etkisiz hale getirmede iş birliği yapmışlardır.

İbni Suud, mutavva ve İhvan arasındaki kutsal ittifak, askeri genişlemenin durmasını gerektiren yeni baskılar altında sona ermiştir. Mutavvanın ilk akıl hocasının teslim olmasıyla, Riyad ulemasından İhvanın ortadan kaldırılmasının haklı gösterilmesini istemiştir.

İhvan İsyanı, yalnızca İbni Suud'a karşı bir dini bir protesto değildir, ayrıca bazı kabilelerin onun artan gücünden kaynaklanan memnuniyetsizliklerini meydana çıkaran bir kabile isyanıdır. İsyancı İhvanlar, İbni Suud'un genişleme malzemesi olarak kalmayı reddetmişlerdir. İbni Suud, fethedilen topraklarda yönetici olmalarını kabul etmemiştir. İsyanının başından beri yayılımı ve güçlenmesi, İhvan İsyanı'nın ancak ve ancak kabilesel etkenler pahasına gelişim gösterebilecek olan, kabile dışı bir mevcudiyet olduğunu göstermiştir. Bu yanlış anlama aksine kanılara rağmen devam etmektedir. Nüfusun varlıklı bölümleri 1930'larda kabilesel iken, hükümet kesinlikle çeşitli kabilelerin bağlantılarını bozup, zayıflatan kabile dışı bir varlıktır.

Kıdemli, küçük Riyad ulema grubunun onayı ve İngiltere'nin yardımlarıyla İhvanı yatıştıran ve mutavvaları kısıtlayan İbni Suud, 22 Eylül 1932'de kendi devletini kurmuştur. (O ana kadar Hicaz ve Necid Krallığı ve Mülhakat'ı adında) Yeni isim ile iki bölgenin; Hicaz ve Necid'in birleşmesine dikkatleri çekmekteydi ve daha da önemlisi İbni Suud'un kendi otoritesi altında birleşik bir devlet kurmadaki rolünün anımsaydı.

İbni Suud Nisan 1929'da Riyad'dan çıkarak El-Hassa cihetinde gitmiştir. Hicaz'da kabileler arasında kendisinden hoşnutsuzluk baş göstermektedir. Necidi'in en büyük kabilelerinden olan Useybe kabilesi isyan ederek üzerine gönderilen kuvvetleri mağlubiyete uğramıştır. Şerif Şakir bin Zeydi şarki Erden hudut kabileleri İbni Suud'a karşı harekete başlamıştır³⁴⁰.

³⁴⁰ BCA, Fon Kodu 030 10 , Kutu No: 258, Dosya No:738 , Belge No: 6.

Ancak mevcut iktisadi durum ve halkın hoşnutsuzluğu Suudilere karşı olan hareketlerin ülke içerisinde kayda değer başarılar elde etmelerine yeterli değildir. Cidde'nin düşmesinden sonra Mısır'da Hicaz'ı savunma komitesi kurulmuştur. Komutanları da Sabban ve Debbağ ailesinden iki kardeşlerdir. Mısır Kralı Fuad ve İbni Suud arasındaki anlaşmazlık Mısırlıları, teşkilatı desteklemeye sevk etmiştir. 1920'li yılların sonlarında Hicazlı muhalifler Kral Abdullah'ın desteğiyle Necidlileri Mısır'dan kovmak ve bağımsız bir devlet kurmak için Hicaz Özgürler Partisini kurmuşlardır. Partiye Mısır Kralı Fuad zamanında Hicaz Milli Parti'nin sekreteri olan Tahir Ed-Debbağ lider olmuştur. Yeni partinin önderleri arasında Şerif Şakir, Şerif Halid, Hüseyin Ed-Debbağ, Ali Ed-Debbağ ve Mehmed Emin bulunmaktadır. Hicaz Özgürleri Arap âleminin muhtelif şehirlerinde parti şubeleri kurmaya çalışmışlardır. Hüseyin Ed-Debbağ büyük bir mal desteğiyle Kahire'ye yönelmiştir. Hamid bin Salim ile ilişki kurmuştur. Bu kişi 1929'da Suudi ailesine karşı yapılan karşı hareketlerde, pek çok fertleri Hicaz'dan Mısır'a giden Beri Kabilesi'nin şeyhlerindendir ³⁴¹.

7 Mayıs 1929'da İbni Suud Ümmü-1 Kura gazetesinde belirterek bir şikayet kutusu oluşturmuştur ³⁴². İbni Suud'un bu hareketi ekonomik sıkıntıların gün yüzüne çıktığı bir dönemde halkı teskin etmeye yönelik görülebilir.

El-Cezire'nin güneyinde destekçilerin bulunması için çabalar sarf edilmiştir. Hüseyin Ed-Debbağ Aden'i ziyaret etti. Nitekim orada sürgünde olan birçok İdrisilerle buluşmuştur. Onun beklentisi kuzeyde Asir'deki bir direnişle silahlı eylemlerin başlaması ve onun ardından Hicaz'da genel bir direnişin yapılmasıydı. Hüseyin Ed-Debbağ Kahire'ye döndüğünde İbn-i Rifade'ye huzursuzluğun ve hoşnutsuzluğun güney bölgesini kapladığını ve oradaki insanların harekete geçmek için bir işaret beklentisi içinde olduklarını vurgulamıştır.

³⁴¹ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s.341.

³⁴² BCA, Fon Kodu 030 10 , Kutu No: 260, Dosya No:748 , Belge No: 12.

1932 Mayıs'ı ortalarında İbn-i Rifade ve kabilesi Akabe yakınlarında Mısır sınırını geçmiştir. Nitekim Suud Ed-Debbağ onu teçhizatla donatmıştı. Neredeyse İbn-i Rifade ve onun silahlı güçleri Hicaz'ın kuzeyinde ortaya çıkmışlardır³⁴³.

Belli oluyor ki, 'Hicaz Özgürlerinin' hareketleri İbni Suud için gizli kalmış değildir. İbn-i Rifade'nin güçlerinin ortaya çıktığını öğrenir öğrenmez, Haziran 1932'de Mekke'deki bütün muhaliflerinin acilen tutuklanmalarını emretmiştir. Debbağ Ailesi'nden de birkaç kişi tutuklanmıştır. Hicaz'da bütün siyasi partilerin faaliyetleri yasaklanmıştır.

Aynı zamanda Abdülaziz arabalarla taşınan bazı birlikleri İbn-i Rifade'yi sıkıştırmak için, Daba ve El-Bede'ye gönderdi. İngiliz kuvvetleri doğu Ürdün ile Suudi sınırını kapatmayı üstlenmiştir. Bir İngiliz gemisi Hicaz'a yapılacak olan geçiş ve erzak desteğini önlemek için Akabe'ye ulaşmıştır. Abdülaziz bin Suud kendi tarafındaki sınırı kapatmıştır.

İbn-i Rifade ve Beri Kabilesi'nden olan silahlı adamları halkın desteğini elde edememişlerdir. Onlarda Daba'ya 50 km. uzaklıktaki Şar Dağı'na sığındılar. Abdülaziz onları kandırarak oradan indirmiş, bunu da Daba'nın ileri gelenlerine talepte bulunup, İbn-i Rifade'ye bir mektup yazmalarını ve mektupta onun hareketine katılmaya hazır olduklarını belirterek yapmıştır. Beri'nin lideri dağdan inmiştir ve tuzağa düşmüştür. Birliği kuşatılmıştır ve kısa bir çatışmadan sonra tamamen yok edilmiştir. Bu kez Abdülaziz İbni Suud, İhvan hareketini bastırırken kullandığından daha çok araba ve panzer kullanmıştır.

Böylece İbn-i Rifade ve 'Hicaz Özgürleri' macerası da, onların Asir'deki silahlı destekçilerinin hareketi de başlamadan hezimete uğramıştır. 1920'de İbni Suud ile yapılan anlaşma, Muhammed El-İdrisi'nin Asir'in güneyi ve Yemen Tihame'sinin bir kısmına egemen olmasını (yönetmesini) öngörmektedir.

³⁴³ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s. 344.

Yukarı Hicaz'ı kontrol altına aldıktan sonra İbni Suud Ekim 1926'da Hasan İbni Ali El-İdrisi ile Mekke Antlaşması'nı imzaladığında dikkatini tekrar Asir'e yöneltmiştir. El-İdrisi kendi statüsünün Hicaz Kralı ve Necid ve Mülhakatı Sultanı daha aşağıda olduğunu kabul etmiştir ve hiçbir hükümet ile politik bir tartışmaya girmeyeceğini ve hükümdarlarının (İbni Suud'un) izni olmaksızın hiçbir şahsa ekonomik imtiyaz sağlamayacağını kabul etmiştir. İbni Suud'da Asir'in iç işlerinin ve onun kabilesel yönetiminin İdrisiler tarafından yapılacağını kabul etmiştir. Bu anlaşma yarı özerk Asir Emirliği'nin kısa bir süre İbni Suud'un etkisinde kalmasını sağlamıştı, ama bu statü 1930'da ortadan kalkmıştır³⁴⁴.

Ancak Hicaz istilasından sonra durum köklü bir şekilde değişmeye başlamıştır. Güçlü Suudi Devleti'nin gölgesinde İdrisiler Emirliği'nin bağımsızlığı sadece şekli bir meseleye dönüşmüştür. Yemen lideri Yahya Necidliler'in Hicaz'da bazı eylemlerle meşgul olmalarını fırsat bilerek, El-Hadide ve Tihame'nin bir kısmını 1925 Nisan'ında kendi topraklarına katmıştır. Öyle ki, bu durum İbni Suud ile Yahya arasındaki ilişkilerde krize yol açmıştır.

El-Hadide'yi ele geçirdikten sonra Ahmet bin Yahya'nın kuvvetleri Asir'in esas merkezleri olan Cizan, Sabya ve Ebu Ariş'i tehdit ederek, kuzeye doğru ilerlemişlerdir. İmam Yahya'nın Asir'in güney kısmının tümünü Yemen'e katmaya kararlı olduğu açıktır.

Asir'in yeni emiri Hasan El-İdrisi Yemenlilerden bazı tehditler almıştır. 21 Ekim 1926'da Emirliği'ni koruması için Suudilerle bir anlaşma yapmıştır. İdrisiler dış siyasette bağımsızlıktan vazgeçmiş, ancak iç işlerde özerkliği korumuşlardır. Bu Suudilerle Yemenliler arasındaki anlaşmazlığın başlangıcıdır. Yahya, Cizan ve Sabya yakınlarında bulunan kuvvetlerini çekmiştir. 1927 Haziran'ında Suudlu bir heyet görüşmek için Sana'ya gelmiştir. İmam Yahya, Asir'in Yemen'in bir parçası olduğunu ve geçmiş zamanda gaspçı ve yabancı (acayip) İdrisilerin orayı Yemen'den ayırdıkları

³⁴⁴ Madawi al-Rashed, a.g.e., s. 47-48.

konusunda ısrar etmiştir. Suudiler ise bu bölgenin Yemen ile irtibatı olmadığına dair delil göstermeye çalışmışlardır ve 1925 yılında Yemen Ordusu'nun işgal ettiği Asir topraklarından Bacil'e varıncaya kadar büyük bir kesiminin geri verilmesini istemişlerdir.

Yemen, ihtilafı genişletmeye hazır değildir. Çünkü güney sınırlarında İngiliz kuvvetleri ve mandaları ile sürekli çatışmalar yaşanmaktadır. 1928'de İngiliz uçakları Yemen'in birkaç şehrini bombalamaya başlamışlardır.

27 Ekim 1930'da İbni Suud, Hasan El-İdrisi ile yeni bir anlaşma yaparak, Emir'in Sultası'nı sadece şekli bir meseleye dönüştürdü. Anlaşmaya göre bu yönetim Hasan el-İdrisi'nin vefatından sonra oranın yönetimi tamamen İbni Suud'a geçecektir. Bu esnada İdrisiler, İmam Yahya ve 'Hicaz Özgürleri' ile gizli ilişkiler kurmaya başlamışlardır.

1931 ve 1932 yılları Suudi yönetimi ve Yemen sınırlarında silahlı anlaşmazlıklara tanıklık etmişlerdir. Hüseyin Ed-Debbağ 1930'da Hicaz Özgürler Partisi'nin temsilcisi olarak sahil kenti olan Lihye'ye varmıştı. Hasan el- İdrisi ile ortak bazı eylemler yapmak için ittifak etmişlerdir. Hicaz Özgürler Partisi, Asir Emiri'ne teçhizat ve erzak yardımı yapmaya başlamışlardır. 1932'de Suudi himayesinden kurtulmaya çalışmıştır. Direniş Kasım 1932'de başlamıştır. Birkaç gün sonrasında Hasan'ın kuvvetleri yok edilmiştir. O da Sabya'ya kaçmıştır. Cidde'deki Sovyet Konsolosluğu'nun raporuna göre: "Güneydeki hareket 1932 yazında İbn-i Rifade'nin faaliyetlerini yönlendiren aynı teşkilat tarafından hazırlanmıştı ki, Amman'dan (Doğu Ürdün) yapılan yönlendirmelerle hareket etmiştir. Teşkilatın faaliyeti İbn-i Rifade'nin Hicaz'a hücum etmesi durumundaki gibi Asir'in sahilleri ile ilişkiler kurmayı, Suudilere karşı karşıt propaganda yapmayı, silah, teçhizat ve erzak alımı için bazı Avrupa ülkelerine heyetler göndermeyi, bunları gemilerle Asir'in sahillerine nakletmeyi amaçlamışlardır. Direnişin başlamasından sonra Cizan'a yelkenli bir gemi ulaşmıştır. Üzerinde Ali Ed-Debbağ ve Abdülaziz El-Yemani vardı. Bir miktar pirinç, un ve hurma almışlardı. Ancak olaydan üç gün sonra bir hükümet birliği Cizan'a varıp, El-Yemani'yi yakalamışlardır. Ali Ed-Debbağ ise yelkenli gemi ile kaçmaya çalışmıştır. Daha sonra yetkililerin aldıkları bir beyanda Ali Ed-Debbağ'ın denizde boğulduğu bildirilmiştir.

Bundan kısa bir süre sonra Halit bin Luey ve Abdülaziz bin Musaid yönetiminde bir Suudi kuvveti Asir'i tamamen işgal etmiştir. İdrisiler ve onlara taraf olan kabileler

dağlarda onlara karşı koymaya çalışmışlardır. Ancak daha sonra Yemen'e kaçmışlardır. Abdülaziz isyancıların teslim edilmesini istemiştir. Ancak İmam Yahya bunun için kralın onları affetmesini şart koşturmuştur. Mayıs 1933'te bazı İdrisliler Mekke'ye dönmüşlerdir. Öyle ki gözetim altında tutulup, maaşa bağlanmışlardır. Bundan sonra Asir'in yöneticisi Riyad tarafından tayin edilir olmuştur. 1932 yazından itibaren Suudi nizamının sağlamlaşıp Hicaz, Necid ve Mülhakatının bütün topraklarında tartışmasız egemenliğe dönüştü açığa kavuşmuştur. Hicaz'ın kuzeyinde ve daha sonra Asir'deki direnişlerin bastırılması bunu pekiştirmiştir.

18 Eylül 1932'de İbni Suud Riyad'ta memleketin (kraliyet) birliğinin düzeni ile ilgili bir kraliyet emri yayınlamıştır. Bildiride, bundan sonra ülkenin Suudi Arabistan Krallığı ismiyle bilinmesi kararlaştırılmıştır. Bununla beraber bu değişiklik yapılan anlaşma, sözleşme ve uluslar arası sorumluluklarına bir etkisi olmayacağı ve onlara bağlı kalınacağı belirtilmiştir.

Onun durumu artık düzen, talimat ve eski emirlerin yürürlükte olduğu bir düzen olacak. Düzen, 1931 Aralık'ında kurulan Bakanlar Kurulu'nun (Temsilciler Meclisi'nin) kraliyet için bir anayasa hazırlamasını ve yönetimin babadan oğla geçen bir düzen hazırlaması için meclisi zorunlu kılar. 1933'te Abdülaziz oğlu Suud'u veliaht tayin etmiştir.

İbni Suud, af konusunda uygun zamanda kendisi ile savaştan vazgeçen hasımlarını affetmek ve muhalefeti satın alma taktiğine bağlı kalmaya devam etmiştir. 1935'te genel af ilan etmiştir. Aynı zamanda Hicaz Özgürler Partisi kendini fes etmiştir. Çokça insan Suudi Arabistan Krallığına dönmüştür. Tahir Ed-Debbağ Eğitim Müdürü, Şeyh Sabban ise Şura Meclis üyesi olmuştur³⁴⁵.

IV. SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİ'NİN İDARESİ

8 Ocak 1926'da İbni Suud, kendisini Hicaz kralı ve Necid ve Mülhakatı (bağlı eyaletlerin) Sultanı olduğunu ilan etmiştir.

³⁴⁵ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s. 341-344.

Yeni rejim 16 Şubat 1926 tarihinde SSCB ve aynı yılın Mayıs ayında Türkiye ve bunu takip eden dönemde Avrupalı devletlerin bir kısmı tarafından tanınmıştır. İngiltere ile İbni Suud arasında, krallığın tam bağımsızlığını tanıyan resmi antlaşma 20 Mayıs 1927’de imzalanınca diğer batı ülkeleri de izleyen dönemde Suudi Krallığını tanımıştır. Batı ülkeleri Suudi yönetimini hemen tanımalarına rağmen, Müslüman ülkelerin Suudi krallığını tanımaları, daha geç ve gönülsüz olmuştur. Müslüman ülkelerin Suudi Arabistan’ı tanımada yavaş davranmalarının sebebi, Hicaz’ın Vahhabi kontrolüne geçmiş olmasındaki endişeden kaynaklanmaktadır.

Halifelik ve kutsal yerlerin geleceği ile ilişkili olarak Mısır’ın önderliği ile Kahire’de yapılan Müslüman ülkeler temsilcileri toplantısı bir sonuç vermeyince İbni Suud Halifelik için Haziran 1926’da Mekke’de bir kongre düzenlemiştir. Kongreye katılanlardan Hindistan Heyeti, kutsal şehirlerin yönetiminin bütün Müslüman ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir komiteye verilmesini istemiştir. İbni Suud bu talebi reddetmiştir. Bağımsız Müslüman devletlerin başkanları ve hükümdarları ile Müslüman olmayan ülkelerdeki Müslüman örgütlerin temsilcilerinin huzurunda Hicaz’ın hakiminin kendisi olduğunu bildirmiştir. İbni Suud kutsal yerlerin emanetçisi ve hacıların koruyucusu olarak görevini yapacaktır. Bunları yaparken dışarıdan kimsenin müdahale etmesine izin vermeyecektir. Kongredeki bu açıklamalar üzerine bir kısım katılımcılar kongreyi terk ederken bir kısmı da yeni düzeni tanımıştır³⁴⁶.

Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü ve hilafetin otoritesini savunmak üzere Hindistan Hilafet Hareketi, dini siyasi hareket olarak o dönemde asıl üzerinde durdukları konu, Osmanlıların Arabistan yarımadasındaki hakimiyetlerine ve hilafetin dini siyasi otoritesine herhangi bir şekilde zarar gelmemesidir. İngiliz karşıtı bir tutum sergilerler, çünkü İngilizler verdikleri sözlere rağmen Türkiye’nin bütünlük ve bağımsızlığını tehlikeye düşürmüştür.

³⁴⁶ Öner Pehlivanoglu, *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul, 2004, s.147.

Hindistan'daki bu oluşum İngilizlerin Türkiye ve Arabistan üzerindeki projeleri Müslümanların açıkça tepkilerini çekmeme hususunda temkinli davranmalarına sebep olmuştur. Hindistan Hilafet Hareketi 1930'lu yıllara kadar Arap yarımadasının özgürlüğü ile ilgilenmiştir³⁴⁷.

Suudi Arabistan'da yönetim İbni Suud'un mutlak otoritesi üzerine kurulmuştur. İbni Suud devletin kuruluşunda silahlı gücünü oluşturan İhvan gücünü bile izale ettiği görülmektedir. İngilizler Suudi Arabistan'ın tam bağımsızlığını erken dönemde tanımak zorunda kalmışlardır. Gayeleri kendilerine bağlı küçük emirlikler kurmak iken bağımsız ve yayılımcı Suudi Arabistan'ı kabullenmişlerdir. Sınırlar İbni Suud'a göre Şerif Hüseyin'e vaat edilen toprakları kapsamalıdır. İngiliz emperyalizmi zor da olsa İbni Suud'un sınırlarını Necid, Asir, Hail ve Hicaz ile sınırlaya bildiklerine sevinmektedir.

Arap yarımadasında, Arap birliğini kurarak 23 Eylül 1932 tarihinde krallığını ilan eden Abdülaziz bin Suud, ülkesinde şeriat ilkelerini esas alan bir yönetim sistemi kurmuştur. Suudi Arabistan, gerek iç ve gerekse dış politikada Arap birliği İslam ilkelerini savunmuştur. Kuvvetler ayrılığından bahsetmenin mümkün olmadığı, İslam şeriat hükümleri ile yönetilen Suudi Arabistan'da, yasama görevini kral üstlenmiştir. Yasama konusunda krala yardımcı olmak için oluşturulan yasama meclisi Meclis el-Şura'dır. Kral tarafından atanan 120 üyeden oluşmaktadır. Dört yılda bir atmaları yapılır. Yasama görevini üstlenen kral aynı zamanda icranın da başıdır. İcra erki, devlet başkanı ve aynı zamanda başbakan olan kralda toplanmıştır. Hükümeti çoğu kraliyet aile bireyleri olan, kralın atadığı kişiler oluşturmaktadır. Yargı erki, Şer'i mahkemelerce yürütülmektedir. Adli ve idari işlemlerde esas alınacak yasalar bütünü şeriat olarak kabul edilmiştir. Adli sistem şeriat hükümleri esaslarına göre kurulmuş ve bu hükümlere göre çalışan mahkemelerden oluşmuştur. Suudi Arabistan'da siyasi partilerin, sivil toplum örgütleri ve meclis dışında baskı gruplarının oluşmasına izin verilmemektedir. Bireyin temel hak ve özgürlüklerini koruyan modern bir yapılanma yoktur³⁴⁸. 1922

³⁴⁷ Azmi Özcan, Hindistan Hilafet Hareketi, *İ.A.*, İstanbul, 1998. s. 109-111.

³⁴⁸ Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, s.148

sonrasında Müslüman ülkelerde hızlı bir modernleşme ve modern yapılanma görülürken Suudi Arabistan bunun dışında kalmıştır³⁴⁹. Yargının temel ilkeleri İslami şeriat hükümlerine göre faaliyet gösteren yüksek adalet konseyi tarafından belirlenmektedir. Yasama ve yürütme görevlerini üstlenen Kral ile yönetimin yetki ve sorumluluklarını tanımlayan temel yasa 1933 yılında kabul edilmiştir. Temel yasa ile Kur'an- ı Kerim anayasa olarak kabul edilmiştir³⁵⁰. İbni Suud, Necid'de saltanata ve şeriatın ceza ile ilgili hükümlerine dayanan bir idare sistemi kurmuştur. Hicaz'ı yönetmekte olan oğlu Faysal ise, eyaleti bir danışma kuruluna dayanarak yönetiyordu³⁵¹. Arap yarımadasının en geniş topraklarına sahip olan Suudi Arabistan, "El Memleketül Arabiyye es-Saudiyye" resmi adını taşır³⁵².

Suudi Arabistan ekonomisi yüzyıllarca tarım ve ticarete bağlı kalmıştır. Çöl yaşam şartlarında ticaret vazgeçilmez bir unsurdur. Bunun yanında toplumun su kaynaklarına yakın kısmında hüküm süren halkı tarım toplumu olmayı devam ettirmektedir. İktisadi yapılanma petrolün doğuşuna kadar çok büyük değişikliğe uğramamıştır. Hac ziyaretinin ülke ticaretini ve gelir kaynaklarını artırıcı etkisi unutulmamalıdır. Hicaz üzerine yapılan hakimiyet mücadelesinde Hac gelirlerinin etkisi de vardır. Geleneksel geçim kaynaklarından biriside hayvancılıktır.

Suudi Arabistan, dünyanın en büyük petrol ihracatçısı ve en büyük petrol rezervlerine sahip olan ülkesidir. Diğer dünya petrol rezervleri tükense bile Suudi Arabistan'da petrol bulunacaktır. 1900'lerde keşfedilen bu zenginlik İngiliz planlarına ve oyunlarına sebep olmuştur. İngiltere, 1900-1923 arası bölge petrollerini elde etmek için mücadele etmiştir. İbni Suud, 1923'ten sonra İngiliz petrol arama şirketlerinden

³⁴⁹ Marshall G.S. Hodgson, *a.g.e.*, s. 383.

³⁵⁰ Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s.148.

³⁵¹ Mehmet Çelik, Suudi Arabistan, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1992, s.404.

³⁵² Muzaffer Erendil, *Çağdaş Orta Doğu Olayları*, Ankara, 1992, s. 22.

yıllık arama izni ve çıkarma hakkı ücreti almıştır. 1933 yılında bu hakkı feshetmiştir. 1933 ve sonrası dönemde Amerikan şirketleri ile anlaşma yapılacaktır³⁵³.

I. Dünya Savaşı'nda ve sonrasında büyük üretimin gerçekleştirilebildiği Suudi Arabistan, Amerikan şirketler grubundan yüzde elli kesinti yapmaya başlamıştır. Bu daha sonra standart hale gelmiştir. Bu yüzden petrol Batılı devletler için önemli bir obje olduğu kadar üretildiği ülke içinde özel bir ümittir. Mili ekonomi ile birleştirildiğinde ekonomiyi teknik olarak yükseltebilmektedir³⁵⁴.

1930'larda küresel olarak yaşanan ekonomik bunalım, Suudi Krallığı'nı da etkilemiştir. Suudi Krallığı, azalan hac gelirlerinin yerine, yeni gelir kaynakları bulmak amacıyla yabancı şirketlerin ülkesinde petrol aramasına alacağı bedel karşılığında izin vermiştir. Bölgede araştırma yapan petrol şirketleri ile Suudi Arabistan arasında, 19 Mayıs 1933'te bölgenin geleceğini etkileyecek önemli bir gelişme yaşanmıştır. Suudi Maliye Bakanı ile Standart Oil of California'nın bir temsilcisi arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Suudi politikası ve Vahhabi öğretisi böylece petrole dayalı bir güç kazanmıştır³⁵⁵.

1927'de başlayan yayılma sonucunda ABD petrol şirketleri ile Ortadoğu'ya yerleşmiştir. Suudi Arabistan'ın bütün petrol imtiyazlarını elde etmiştir³⁵⁶. Suudi Arabistan ekonomisi için öncelikli önemli unsur petrolün üretimi ve istikrarlı dağıtımını hedeflenmiştir.

Krallığın tam olarak kurulduğu 1932 yılında, bölgesel şartlar ve ülkenin tecrit edilmiş konumu ve coğrafi özellikleri dikkate alındığında, ülke güvenliğinin ve kutsal yerlerin güvenliğinin sınırlı kuvvetlerle sağlanabileceği görülmektedir. 1930'lara kadar, ülke içinde başlıca tehdit; Suudi krallığı karşısı aşiret ve kabilelerden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde Suudi güvenlik kuvvetleri İngiltere'nin katkıları ile

³⁵³ Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*,s.148.

³⁵⁴ Marshall G.S. Hodgson, *a.g.e.*, s. 298.

³⁵⁵ Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*,s.148.

³⁵⁶ Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*,s.167.

teçhiz edilen sınırlı askeri güce sahiptir. Suudi hanedanını kurma ve yarımadadaki topraklarını genişletme arzusunda olan Abdülaziz bin Suud, ulusal güvenliğini sağlamak için güçlü bir silahlı kuvvet kurma yerine 1930'lara kadar İngiltere'nin varlığına ve desteğine güvenmiştir. 1930'ların ilk yarısında Yemen hudut hattında meydana gelen çatışmalar ve petrol sahalarının ve tesislerinin güvenliği için sürekli bir ordu tesis edilmiştir. Abdülaziz bin Suud, Suudi ordusunun geliştirilmesi ve silahlandırılması amacıyla, ARAMCO (ABD petrol arama şirketi) ile geliştirilen ilişkilerin verdiği güvenle İngiltere yerine ABD hükümetine yanaşmıştır. Suudi ordusunun modernizasyon ve geliştirilmesi 1964 sonrası döneme rastlamaktadır³⁵⁷.

Suudi Arabistan'da yönetim sistemi ve toplumsal yapısı, ülke içi istikrar ve güvenliğe yönelik tehdit dinamiklerinin bünyesinde barındırmaktadır. Bireyin kendisini ifade edemediği toplumda temel hak ve özgürlüklerden bahsedilemediği gibi demokratikleşme atılımları yasaklanmıştır. Temel hak ve hürriyetlerin kazanılması yolunda atılacak her adım, krallığa ve yönetime karşı bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Müslümanlara ait kutsal yerler: Hicaz'daki Harem-i Şerif'in ortasında bulunan Kabe, Medine'deki Mescid-i Nebevi ve Ravzay-ı Mutahhara ile Kudüs'teki Mescid-i Aksa Müslümanlar için çok önemli kutsal mekanlardır.

İslam'ın kutsal saydığı mekanları korumayı ve güvenliğini sağlamayı Suud Krallığı bir övünç kaynağı olarak görmüştür³⁵⁸. Bu hususta Suudi yönetiminin büyük titizlik gösterdiği görülmektedir. Fakat dönem dönem kargaşa ve işgallere uğramasına engel olamamıştır.

VII. SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİ'NİN NÜFUSU

Suudilerin %90'nı etnik olarak Arap'tır. Nüfusun %10 kadarı, Türk, İranlı, Endonazyalı, Hintli, Afrikalı ve diğer etnik kökenlilerden oluşmaktadır. Çoğunluğu Müslüman ve Sunni olan Araplara ilaveten ülkede Şii, Sufi ve Selafiler bulunmaktadır. Ülkede katı şer'i hükümlerin yerine demokratik ve laik ilkelerin geçerli olmasını

³⁵⁷ Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*,s.153-154.

³⁵⁸ Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*,s.160.

savunan kişiler sınırlıdır. Suudilerin büyük bir kısmı Suudi otoritesini ve muhafazakar Vahhabi İslam kuralları kabul etmiş görülmektedir. Petrol bakımından zengin Doğu eyaleti el-Ahsa bölgesinde 400.000 civarındaki Şii iki yüzyıldır Vahhabiler'in baskısı altında sindirilmiş durumda yaşamaktadırlar. Suudi toplumu içerisinde yaşayan iki diğer grup, Hicazlılar ve Asir kabileleridir. Arap Yarımadası'nın ortasında bulunan Necid'in kuzeyinde Şamiye Çölü, doğusunda Ahsa, batısında Asir ve Hicaz bulunmaktadır. 218.000.000 bedevi, 210.000.000 yerleşik olmak üzere 428.000.000 insan yaşar. Halkın çoğunluğu 1730 (1143) tarihinde Abdülvahhab tarafından kurulan Vahhabi mezhebindedir³⁵⁹. Hicazlılar, Mekke ve Medine çevresinde, Kızıl Deniz kıyısı boyunca dağlık kesimde, Asir kabileleri ise Yemen'in kuzeyinde yaşamaktadır. Her iki grup da Riyad'ın ülkenin zenginliklerinden yararlanma ve dini konularda ayırım yapıldığını iddia etmektedirler. Riyad yönetimi bu iki gruba tarihsel geçmişe dayalı olarak güvenmemektedir³⁶⁰.

³⁵⁹ Hasan Karaköse, Hatırat Kitaplarında Orta Doğu Meselesi (1908- 1918 Yılları Arası),*Birinci Orta Doğu Semineri, (Bildiriler)*, Elazığ, 2004, s. 386.

³⁶⁰ Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, s.160-161.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

Suudi Arabistan'ın dış politikası devletin yapılanmasına uygun olarak dini ve irki temeller ile üzerine kurulmuştur. Arap milliyetçiliği bölgenin lider devleti olmayı hedefleyen Suudi Arabistan için kaçınılmaz bir unsurdur. Kutsal mekanların ülke içi sınırlarda olması ise suni bir liderlik statüsü kazandırmaktadır.

Arap milliyetçiliği ve Arap birliği ile birlikte Müslümanlık Suudi politikasını etkileyen önemli bir unsurdur. Suudi Arabistan İslam unsurunu kullanarak Asya ve Afrika'da bulunan Müslüman ülkeler ve Batı ülkelerinde bulunan Müslüman gruplar ile İslami dayanışmayı savunmuştur.³⁶¹ Bu dayanışma ve birlik çoğu zaman Suudi yönetiminin baskın unsuru Vahhabilik yüzünden sınırlı kalmıştır.

Suudi Arabistan'ın, Orta Asya Müslümanları ile kurmak istediği ilişkilerde Sunni Vahhabiliğinin Orta Asya İslamı ile çelişmesi sebebiyle bir neticeye varılamamıştır. Evliyalar kültürünün çok derin izlerinin görüldüğü Orta Asya ile sert Vahhabi doktrinin uyuşmaması Vahhabiliğin yayılımında önemli bir engel olmuştur. Buna rağmen bölgedeki radikal İslam akımlarına örneklik teşkil edecektir. Bu yüzyılda Fergana vadisi ve Afganistan bölgelerinde Vahhabilik sempati ile karşılanacaktır³⁶².

Suudi yönetimi, Müslümanlara karşı düşmanca davranış sergileyen ülkeler ile diplomatik ilişki kurmanın mümkün olmadığını savunmuştur. Fakat sonraları Arap ve Müslüman olmayan ancak Suudi Arabistan'ın petrol alıcıları, ABD, Batı Avrupa ülkeleri, Japonya ve Güney Afrika ülkeleri ile ticari ilişkilere girmiştir. Japonya, Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa'dan malzeme ithali için ticari ilişkiler kurmaktan geri durmamıştır³⁶³. Ticari ilişkilerde ülkenin ekonomik menfaatlerinin on planda tutulduğu görülmektedir.

³⁶¹ Öner Pehlivanoglu, *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul, 2004, s.152.

³⁶² Gamze Güngörmüş Kona, *Ortadoğu- Orta Asya ve Kesişen Yollar*, İstanbul, 2003, s. 311-312.

³⁶³ Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s.153.

I. SUUDİ ARABİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Türkiye Cumhuriyeti Misak-ı Milli'de belirtilen ilkelere ve amaçlarına uygun olarak kurulduğu için bir bakıma Osmanlı Devleti'nin varisi olmasına rağmen Arap ülkeleri üzerindeki iddialarından vazgeçmiştir. Türkiye'nin bu ülkeler üzerinde kurulan yeni devletlerle münasebetlerinde dostane olmaması için hiçbir sebep yoktur.

Milli mücadele yıllarında Türkiye'nin doğulu devletlerle münasebetleri Ankara Hükümetinin hilafet müessesine karşı tutumu ile yakından ilgilidir³⁶⁴.

Hilafetin ilgası ile ilgili kanunun kabulü ile halifelğe son verilirken M. Kemal Paşa TBMM açılış konuşmasında "...İslam dinini, yüzyıllardan beri alışageldiği üzere bir siyaset aracı durumundan uzaklaştırmak ve yüceltmek gerekli olduğu gerçeğini görüyoruz. Kutsal ve ilahi inançlarımızı ve vicdanı değerlerimizi, karanlık ve kararsız olan ve her türlü menfaat ve ihtiraslara görünüş sahnesi olan siyasetlerden ve siyasetin bütün kısımlarından bir an önce ve kesin olarak kurtarmak milletin dünyevi ve uhrevi mutluluğunun emrettiği bir zarurettir. Ancak bu suretle İslam dininin yüceliği belirir." Şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Hindistanlı Müslümanların M. Kemal'in Halife olmasını istediklerini ilettiklerinde ise "Halifenin devlet başkanı demek olduğunu bilirsiniz. Başlarında kralları imparatorları bulunan uyrukların bana ulaştırdıkları dilek ve önerilerini ben nasıl kabul edebilirim? Kabul ettim desem o uyrukların başındaki kişiler bunu kabul eder mi? Halifenin buyrukları ve emirleri yerine getirilir. Beni Halife yapmak isteyenler buyruklarımı yerine getirebilecekler midir? O halde değeri ve anlamı olmayan mevhum sıfatı takınmak gülünç olmaz mı?" şeklinde konuşmuştur. M. Kemal Hilafetin günümüzde uygulanması imkansız bir mevhum olduğunu belirtmiştir³⁶⁵.

I. Dünya Savaşı süresince dünyanın birçok yerinde Müslümanlar, hilafet merkezi olarak gördükleri Osmanlı'nın savunmasına maddi ve manevi destek

³⁶⁴ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara, 1997, s. 87.

³⁶⁵ Ramazan Boyacıoğlu, Atatürk'ün Hilafetle İlgili Görüşleri, *Atatürk Araştırma Dergisi*, C.XIII, Ankara, 1997, s.131-132.

vermişlerdir. Fakat yeni kurulan devletimizin Hilafetin ilgası kanunu Müslüman devletler ve halklarının devletimize karşı geçici bir durgunluk yaşamasına sebep olmuştur.

M. Kemal Atatürk, Halifenin görev ve yetkilerinin tartışıldığı zaman “Halife, İslam toplumunun bir tek noktada toplayacak; Halife bütün İslam aleminin hukukun, haysiyetini, şerefini, refahını, saadetini koruyacak ve korumaya gücü yetebilecektir. Halife İslam alemine nereden gelirse gelsin her türlü saldırıyı engelleyecek, reddedip atabilecek ve bunun için güçlü ordulara ve her şeye sahip olacaktır. Buna göre bütün bu saydıklarımızı yapmış, yapabilmiş, yapan, yapabilen Müslümanların halifesi olması gerekir” diye konuşmuştur. Fas, Sudan’da halifelik iddialarında bulunulmasından bahis ederek bütün Müslümanların bir hilafet çatısı altında toplamanın tarihte mümkün olmadığı gibi günümüzde de mümkün olamayacağını belirtmiştir³⁶⁶. M. Kemal Atatürk, bu görüşleri ile dini mevzularda siyaset unsurunun karışmasının fayda getirmeyeceğini ifade etmiştir. Bu görüşlerin Suudi Arabistan ile ilişkilerin gelişmesini engellediği söylenemez. İbni Suud, halifelik iddiasında bulunan Şerif Hüseyin ile mücadele içinde olduğu için bu görüşler desteklemesi gereken görüşlerdir.

1923 sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nin Arap ülkelerine yönelik politikasını eylemli bir yardımda bulunmamak kaydıyla bağımsızlıklarını istemek şeklinde tanımlanabilir. Eylemli bir yardımda bulunmamak kaydının tarihsel mirastan kaynaklandığı söylenebilir. Bağımsızlık istemek yaklaşımını ideolojik ve stratejik sebepler bulabiliriz. İdeolojik olarak Türk devriminin bir model olarak bütün İslam dünyasına ve Arap ülkelerine örnek olması arzusu bulunmaktadır. Bölge ülkelerinin stratejik olarak İngiliz ve Fransız mandasında kaldığı sürece Türkiye’nin güvenliğine bir tehdit oluşturduğu düşünülmektedir. İngiltere, Rusya, Fransa gibi devletlerin Araplar üzerindeki siyasi hedeflerini göz önünde bulundurmamak ve siyasetini bu paralelde düşünmesi gerekmektedir.

³⁶⁶ Ramazan Boyacıoğlu, *a.g.m.*, s.122-123.

1930'larda Arap ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıkça ve bağımsızlık yolunda adımlar attıkça Türkiye ile ilişkileri gelişmeye başlamıştır³⁶⁷.

Suudi Arabistan liderinin Türkiye'ye olan bağlılığını Mahmud Nedim Paşa'ya bildirmesi³⁶⁸ iki ülke arasında ikili ilişkilerin başlamasına ön ayak olduğu düşünülebilir.

Suudi Arabistan Devletinin 8 Ocak 1926'da kurulması ile ilk tanıyan devletlerden biri Türkiye Cumhuriyeti olmuştur³⁶⁹. Böylelikle diplomatik ilişkiler başlamıştır. Suudi Arabistan Müslüman dünyasının diğer devletleri gibi Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. İbni Suud'un önceliği kendi meşruluğunun kabulü ve özellikle Hicaz üzerinde hakimiyetinin tanınmasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti, Suudi Arabistan'daki gelişmeleri direkt bir mümessillik oluşturulunca kadar Kahire ve Bağdat Mümessillikleri aracılığı ile yapmış ve gelişmeleri dikkatlice takip etmiştir.

Mekke'de toplanacak İslam kongresine temsilci gönderilmesi için diğer Müslüman ülkelere olduğu gibi Türkiye'ye de davetiye gönderildiği Kahire'de çıkan Arap gazetelerinden öğrenilmiştir³⁷⁰. 6 Mart 1926 tarihli tahriratla İbni Suud'un Hicaz'ın durumunu tespit etmek için düzenlenecek olan İslam kongresine Ankara hükümetinin kongreye daveti açık mektup şeklinde geldiği beyan edilmiştir. Diğer hükümetlere de davetiye gittiği fakat hükümetlerin ne şekilde hareket edecekleri belli olmadığı belirtilmiştir³⁷¹. Türkiye, bu gelişme üzerine Hicaz kongresine Reisi Cumhur'u temsil etmek üzere İstanbul Mebusu Edip Bey'in katılmasına 25 Mayıs 1926

³⁶⁷ Gökhan Çetinkaya, Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Yönelik Politikasına Bir Bakış(1923-1998), *Ata Dergisi*, S.8, Konya, 1999, 43-44.

³⁶⁸ BOA , HRSYS, Dosya no: 436B35M, Vesika no: 1, (18.02.1923)

³⁶⁹ Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s.147.

³⁷⁰ BCA, Fon Kodu 030 10, Kutu No: 260, Dosya No:748, Belge No: 3.

³⁷¹ BCA, Fon Kodu 030 10 1, Kutu No: 219, Dosya No: 480, Belge No: 2.

tarihinde karar vermiştir³⁷². Daha sonra bu kararda bir değişiklik yapılmış Türkiye katılımcılarının resmi olmayan iki gözlemci olmasına karar verilmiştir. Türk hükümetinin temkinli hareket ettiği görülmektedir.

Suudi hanedanının siyasal ve ahlaki destek sağlamak için başvurdukları, müminlere seslenme, dinsel simgeleri kullanma stratejisi, II. Abdülhamit'in öncülüğünü yaptığı İslam Birliği siyasetinin devamı olarak görülebilir³⁷³. İbni Suud askeri ve siyasi başarılarını kongrelerle bütün Müslümanlara duyurma ve kabul ettirme politikası izlemiştir.

Türkiye, Suudi Arabistan'ın tarihi yakınlığı ve kutsal yerlerin sahipliği ile elde ettiği öneme binaen Suudi yönetimini tanınmasıyla birlikte hemen bir mümessillik ihdas etmiştir. 8 Mayıs 1926 tarihinde M. Kemal'in onayladığı kararname ile mümessil sıfatıyla eski Tebriz Baş Şehbenderi Süleyman Şevket, müşavir unvanıyla Yemen eski valisi Mahmud Nedim, kitabete Feridun Fahri Beyler geçici olarak tayin edilmiştir³⁷⁴. Hicaz ve Yemen siyasi mümessilli sıfatıyla Süleyman Şevket Bey 25 Mayıs 1926'da Cidde'de göreve başlamıştır³⁷⁵. 22 Ağustos 1926 tarihli Mustafa Kemal'in kabul buyurduğu kararname ile İbni Suud yönetimine geçici mümessillik heyeti katibi Feridun Fahri Bey aynı zamanda şehbenderliğe memur edilmiştir³⁷⁶. Suudi Arabistan'da mümessilliğimize atanan kişiler, bölgede üst düzey görevler almış, bölgeyi ve Arapları iyi tanıyan kişilerdir. Bu hassasiyet iki ülke arasındaki ilişkilere devletimizin verdiği değeri göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler genel itibariyle olumlu başlamıştır. I.Dünya savaşında İbni Suud'un Şerif Hüseyin gibi direkt Türkler aleyhine bir girişiminin olmamasının bunda önemli bir payı olduğu söylenebilir.

³⁷² BCA, Fon Kodu 030 18 01, Kutu No: 019, Dosya No: 35, Belge No: 5.

³⁷³ Carl L. Brown, *İmparatorluk Mirası*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2000, s. 395.

³⁷⁴ BCA, Fon Kodu 030 11 1, Kutu No: 24, Dosya No: 18, Belge No: 15.

³⁷⁵ Erdal Şimşek, *Türkiye'nin Orta Doğu Politikası*, İstanbul, 2005, s. 253.

³⁷⁶ BCA, Fon Kodu 030 11 1, Kutu No: 26, Dosya No: 29, Belge No: 6.

İbni Suud'la yapılan görüşmeler neticesinde, Türk memur ve tüccarlarının Şerif Hüseyin tarafından el koyulan mallarının ve emlakın sahibine iadesine izin verilmiştir. Bu durum İbni Suud'un Türklere ve Cumhuriyet Hükümetine iyi niyetinin bir göstergesi olarak görülmüştür³⁷⁷.

Samimi ilişkiler Türkiye Cumhuriyeti'ndeki inkılapların yaygınlaşması ile durgunlaşmıştır. Necid Mutavvaları ve İhvan'ın silahlı gücünden destek alarak devletini kuran İbni Suud'un telgrafı dahi İslam dışı kabul eden mensuplarına ve kendisine inkılapları kabul ettirmesi oldukça zor görülmektedir.

6 Mayıs'ta İbni Suud, Mütemer'ül İslam isimli İslam Kongresinde yaptığı nutukta İslam ruhu ile bütün Müslümanları kardeş bildiğini ifade etmiştir. Kongre sonrası gazetecilerin Türkiye'deki gelişmelerden haber vermesi ve onların şapka taktıklarını söylemesi üzerine teessürlerini bildirmiştir. Eğer amaçları Frenkleşmek, garbilleşmek ise olanlara karşı çöl hayatında yaşamayı tercih ettiğini söylemiştir.³⁷⁸

Türk ve Arap devletleri arasında münasebetler bir müddet dini meselelerin ve yanlış anlamaların etkisi altında kalmıştır. Türkiye'nin batılılaşma hamleleri ve halifeliliğin ilgası bir kısım Araplar arasında düşmanlığa sebep olmuştur³⁷⁹.

Aslında İbni Suud'un İhvan ve Necid Mutavvaları ile karmaşık ilişkisi irdelendiğinde Suudi Devletinin kurulmasında birincil etkenleri ile bir şekilde zıtlaşacak bir politika sergilemesi güç görünmektedir. Zaten sonraki dönemlerde bu sıkıntı aşılmış görülmektedir.

İbni Suud yönetimi ile diplomatik ilişkiler Türkiye'nin iyi niyetli yaklaşımı ile tekrar gelişmeye başlamıştır. Hac mevsiminde Cidde'de Türk tabibi bulundurulmasına izin verilmesi istenmiştir. Dr. Şerefeddin Bey'in bu görev için görevlendirilmesi Reisi Cumhur'un onayı ile 1 Haziran 1927 tarihinde kabul edilmiştir³⁸⁰.

³⁷⁷ BCA, Fon Kodu 030 10, Kutu No: 260, Dosya No: 748, Belge No: 5.

³⁷⁸ BCA, Fon Kodu 030 10, Kutu No: 260, Dosya No: 738, Belge No: 17.

³⁷⁹ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *a.g.e.*, s. 91.

³⁸⁰ BCA, Fon Kodu 030 18 01, Kutu No: 024, Dosya No: 35, Belge No: 4.

Türkiye Cumhuriyeti'nin barışçıl ve dayanışmayı öngören dış politikası tüm komşu ülkelerle olduğu gibi Suudi Arabistan ile de bir dostluk antlaşmasını gerektirmektedir. 17 Ekim 1929 tarihli karar ve M. Kemal'in onayı ile Hicaz mümessili Abdulgani Seni Bey'e Hicaz ve Necid ve mülhakatı ile hükümetimiz arasında akd olacak antlaşmaya imza için yetki verilmiştir³⁸¹. Hicaz ile Türkiye arasında barış muahede akidnamesi imzalamak için Türkiye Cumhuriyeti Hicaz mümessili Abdullah Gani Seni Bey'e, Ibni Suud'a teklif edilmek üzere hazırlanan lahiyanın tevdi edilmesi kararlaştırılmıştır³⁸². Osmanlı Devleti'nin sona ermesi ile oluşan hukuki boşluğu gidermek ve ilişkilerin gelişmesi için meşru bir zemin oluşturmak gayesi ile çevre ülkelerle dostluk antlaşmaları imzalanmıştır³⁸³. Bu antlaşmalar genel konuları içerir. Devletimizin diplomasi alanında meşru zemin bulması ve sulh ilkesinin siyasi alana tatbikinin sağlanması için yapılmıştır.

Antlaşmanın tam metni aşağıda verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti İle Hicaz, Necit Ve Mülhakatı Hükümeti Arasında Aktedilmiş Muhadenet Muahedesi

Türkiye cumhuriyeti bir taraftan Hicaz, Necit ve mülhakatı hükümeti diğer taraftan, aralarında teyemmünen mevcut olan münasebatı samimeî dostaneyi bir daha teyit etmeği aynı derecede ve halisane arzu ettikleri cihetle, bir muhadenet muahedesi aktine karar vermişler ve bu bapta murahasları olmak üzere:

Türkiye Reisi Cumhuru Hazretleri, Hicaz ve Yemende Türkiye mümessili Abdülğani Seni Beyi ve Hicaz, Necit ve mülhakatı Meliki Şevketlü Abdülaziz Ali Suud Hazretleri, Hicaz, Necit ve Mülhakatı Şunu Hariciye Müdür Vekili Fuat Hazma Beyi, tayin etmişlerdir.

Müşarünileyhima, usulüne muvafık görülen selahiyetnamaeleri teati ettikten sonra ahkamı atıeyi kararlaştırmışlardır:

³⁸¹ BCA, Fon Kodu 030 18 01, Kutu No: 02\5 , Dosya No: 50, Belge No: 19.

³⁸² BCA, Fon Kodu 18 01 02, Kutu No: 26, Dosya No: 63, Belge No: 1.

³⁸³ Gökhan Çetinkaya, *a.g.m.*,s. 44.

Madde 1: Hicaz, Necid ve Mülhakatı Devletinin temamiyeti mülkiye ve istiklali tamamını tanıyan Türkiye Cumhuriyeti ile Devleti Müşarünileyha arasında gayri kabili ihlal sulh ve samimi ve ebedi muhadenet cari olacaktır.

Madde 2: Tarefeyni Aliyeyni Akideyn, iki devlet arasındaki diplomasi münasebatını, hukuku düvel esaslarına tevfikan tesis hususunda ittifak etmişlerdir. Tarafeyn, her birinin mümessili siyasilerinin, tarafı diğer arazisinde, hukuku umumiye-i düvel kavaid-i umumiyesince mevzu muameleye mahzar olacaklarını, mütekabilen olmak şartıyla, kabul ederler.

Madde 3: Tarefeyni Aliyeyni Akideyn, tebaalarına, yekdiğeri arazisinde ikamet, seyahat, muamelatı adliye hususlarında, salis devlet tebaasından dun muamele tatbik etmemek hususunda mutabıklardır.

Madde 4: Tarefeyni Aliyeyni Akideyn, kendi arazisinde ticaret ve konsolosluk için ayrıca mukavele müzakere etmeği taahhüt ederler.

Madde 5: Türkçe ve Arapça olarak tahrir ve tanzim edilmiş olan işbu muahede tasdik olunacak ve tasdiknameler sürati mümkün ile Ankara'da teati edilecektir.

Mezkur muahedename, tasdiknamelerin teatisinden itibaren kepsi meriyet edecektir³⁸⁴. Türkiye–Suudi Arabistan arasında dostluk antlaşması 3 Ağustos 1929'da Mekke'de imzalanmıştır. Böylelikle Türkiye, Suudi Arabistan'daki mevcut durumu tanımıştır³⁸⁵.

İmzalanan bu antlaşma barış antlaşması niteliğindedir. Türkiye Cumhuriyetinin sulh yanlısı politika amaçladığının göstergesidir. Bu anlaşmadan sonra Türkiye ile samimi ilişkileri geliştirmek için Suudi yönetiminin bazı girişimlerde bulunduğu

³⁸⁴ *Türkiye Cumhuriyeti ile Hicaz, Necid ve Mülhakatı Hükümeti Arasında Aktedilmiş Muahadenet Muahede,*

Devlet Matbaası TTK, İstanbul, 1930.

³⁸⁵ Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, s.147.

görülmüştür. Hicaz ve Necid Hariciye Naziri Fuat Hamza, Bağdat elçimizi ziyaret ederek Türkiye hakkında takdirlerini beyan etmiştir. Fuat Hamza, kuvvetli bir Türkiye'yi bütün şarki vilayetlerin arzuladığını belirtmiştir. Ayrıca Suud hükümetinin Türkiye ile olan dostane ilişkileri takviye için Ankara'da bir sefirlik tesisine karar vermiş olduğunu ve yakında bir Sefir tayin edileceğini bildirmiştir³⁸⁶.

Maslahatgüzarımıza, Suudi Arabistan Hariciye Nazırı Fuat Hamza ile İbni Suud'un oğlu Faysal'ın diplomatik ilişkileri geliştirmek için Ankara'ya geleceği 5 Kasım 1931 tarihli tahriratta bildirilmiştir.

Hicaz Hariciye Müdür Vekili Fuat Hamza "Türkiye Cumhuriyeti, Devletin burada teessünü müteakip, ilk mümessili gönderenlerden olmuştur, geçici mümessilliği daimi elçiliğe tahvil etmiştir." Bu konuda hükümetlerinin memnuniyetini ve mukabelede bulunamadığı için müteessir olduklarını ifade etmiştir. Hükümetlerinin iyi niyetlerini ifade etmiştir. Ankara'yı ziyaret programını daha önce planladıklarını fakat dahili ve harici bir takım hadiseler buna izin vermediği ifade etmiştir³⁸⁷. Emir Faysal'ın Avrupa seyahati sonrası İstanbul ve Ankara'yı seyahat edeceği öğrenilmiştir. Bu seyahatin zahiri görünüşü ilişkileri geliştirmek olsa da asıl gayenin borç akdi ve aynı zamanda kredi ile yardım ve mühimmat tedariki olduğu 30 Mart 1932 tarihli tahriratta beyan edilmiştir³⁸⁸. İki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu mecrada en üst seviyeye çıkışı, Melik Abdülaziz'in Hicaz Umumi Vali ve Dışişleri Bakanı olan oğlu Emir Faysal başkanlığındaki heyetin Türkiye Cumhuriyeti'ne resmen ziyareti ile başlamıştır. Bu ziyaret, tarihsel bağları olan Anadolu Türkleri ile Arap Yarımadası'nın kısa dönem yaşanan kırınglıklardan dolayı zedelenen bağlarını yeniden restore etmiştir. Emir Faysal başkanlığındaki heyet, Moskova yoluyla 8 Haziran 1932 Çarşamba günü İstanbul'a gelmiştir. Heyet, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ ve Dışişleri Bakanlığı üst düzey personelinden Refik Amir Beyler tarafından karşılanmıştır. Hicaz Krallığı'nı

³⁸⁶ BCA, Fon Kodu 030 10, Kutu No: 258, Dosya No: 738, Belge No: 19.

³⁸⁷ BCA, Fon Kodu 030 10, Kutu No: 260, Dosya No: 748, Belge No: 13.

³⁸⁸ BCA, Fon Kodu 030 10, Kutu No: 260, Dosya No: 748, Belge No: 15.

temsilen gelen Emir Faysal Şu sözleri sylemiŐt: “ok sevdiğim Türkiye’ye görünüşte bir yabancı ülke temsilcisi olarak gelmiş bulunuyorum. Fakat biz yüzyıllarca beraber yaŐadığımız bu kardeş ülkeye bir yabancı gibi değil, aksine ayrılığın ve uzun yılların hasretini çok derin hissederek geldik. On yıl önce bu iki ülkeyi birbirinden ayıran tarihi hadiseler, coğrafi sınırlar iki kardeş milletin kalpten gelen samimiyetini yıkamamıŐtır. İki memleket arasındaki ilişkilerin dostça olduğunu söylemeyi zait görüyorum. Kardeş iki millet her zaman dosttur ve dost kalacaktır.” Bu sözleri söyleyen Emir Faysal, Kudüs’n işgalinden Şam’ın dŐŐne kadar İngilizlerle işbirliği yapmış ve General Allembly’nin Şam’da Selahaddin Eyybi’nin kabrini tekmelediği sırada yanında bulunan dört kişiden biridir. 10 Haziran 1932 günü İstanbul’dan ayrılan Emir Faysal 12 Haziran günü Ankara’ya varır. Faysal’a resmi devlet töreni uygulanır ve üst düzeyde karŐılanır. Cumhurbaşkanı adına Genel Sekreter Yusuf Hikmet Bayur, BaŐyaver Celal, TBMM BaŐkan Vekili Hasan Saka, Dışişleri Bakanı Tevfik RüŐtü Araz resmi heyetin iindedir³⁸⁹.

Emir Faysal’ın Ankara’yı ziyareti ile gelişen diplomatik ilişkileri sürdürmek ve artırmak için M. Kemal Atatürk tarafından bizzati hediye gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Suudi Arabistan Devleti’ne Hkmetimiz tarafından hediye edilmek üzere silah götürmek üzere yüzbaŐı Cemal ve Usta Nuri Efendi grevlendirilmiŐtir³⁹⁰. Emir Faysal’ın ziyareti diplomatik ilişkileri artırmıştır.

Suudi Arabistan Devleti Hariciye Vekili Emir Faysal’ın Cidde maslahatgzarımıza bir beyanında Türkiye’ye seyahatinde kendisine gösterilen alaka ve muhabbetten ziyadesiyle memnun olduğunu ve Reisi Cumhur’un kendilerine hediye tüfeklerinin unutulmaz bir hatıra olduğunu söylemiştir. Ayrıca İsmet ve Fevzi Paşaların Hicaz hakkında temennilerine memnuniyetini ifade etmiştir. İki hükümetin birbirlerine yakınlaŐmasını sağlayan devletimize büyük hürmet ve muhabbet beslemekte olduğunu

³⁸⁹ Erdal Şimşek, *a.g.e.*,s.14.

³⁹⁰ BCA, Fon Kodu 030 10, Kutu No: 47, Dosya No: 301, Belge No: 11.

beyan etmiştir³⁹¹. Diplomatik alanda sergilenen iyi niyet gösterisinin istenilen neticeleri verdiği, Arap dünyasında devletimizin etkinliğinin artmasına sağlayan gelişmeleri başlattığı görülmüştür.

Dünya da Umumi Harp sonrası başlayan bloklaşmaya karşı sınır devletlerinin güvenlik arayışı ile bazı diplomatik girişimleri olmuştur. 1929 dünya ekonomik buhranını atlattırmaya çalışan Müslüman devletler ekonomik birliktelik sağlamak amacı ile görüşmeler yapmışlardır. Hicaz, Suriye, Irak, ve Şarki hükümetleri arasında bir gümrük ittifakı yapmak için temas ve faaliyetler başlamıştır. Bu konuda Bağdat elçiliğimizden 15 Ağustos 1932 tarihinde alınan bilgiye göre Osmanlı'dan ayrılmış Arap memleketlerin ittifakı Irak'ın milli siyasetinden kabul edilmiştir. Bu memleketler arasında gümrük ve pasaport usullerinin kaldırılmasını gerektirmektedir. Arap ittifakının başlangıcı sayılan bu birlik her fırsatta açığa vurmuştur. Arap memleketleri arasında ithalat ve ihracat muamelelerinde birbirini tercih eden esaslar vazedilmiştir. Fakat bu gümrük bahsi muhtelif sebeplerle meydana gelmemiştir³⁹².

Hicaz ve Kutsal yerlerin kontrolü konusunda isteklerini Müslüman ülkelere kabul ettiren İbni Suud, 23 Eylül 1932'de Hicaz, Necid ve Mülhakatı Krallığı'nı, Suudi Arabistan Krallığı şeklinde değiştirmiştir. Krallığı yeni adıyla ilk tanıyan ve İbni Suud'u ilk kutlayan devlet adamı M. Kemal Atatürk olmuştur³⁹³. Bundan sonraki yıllarda da karşılıklı iyi niyet ve dostane ilişkilerin bir nişanesi olarak bu kutlama mesajları devam etmiştir.

II. İNGİLİZLERİN SUUDİ YÖNETİMİNDE ETKİSİ

20. yüzyılın ilk çeyreğinde bütün Ortadoğu toprakları içinde İngiltere'nin doğal alanı gibi görülen yalnızca Arabistan'dır. Arabistan'ın uzun kıyıları İngiliz donanması tarafından kolaylıkla kontrol altında tutulabilmektedir. Batıda Şerif Hüseyin ve güney

³⁹¹ BCA, Fon Kodu 030 10, Kutu No: 260, Dosya No: 748, Belge No: 17.

³⁹² BCA, Fon Kodu 030 10, Kutu No: 259, Dosya No: 741, Belge No: 23.

³⁹³ Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s.148, Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s. 14.

ile orta kesimde İbni Suud İngiliz hükümetinden düzenli yardım almaktadır ve İngiliz himayesindedirler. 1919 yılına kadar İngilizlerin Arap politikasına Avrupalı rakipleri tarafından karışılmamıştır. Meydan İngiliz hükümetine kalmıştır.

I. Dünya savaşı ve sonrasında Londra'da İngilizlerin Arabistan politikası üzerinde birçok tartışmalar yaşanmıştır. Şerif Hüseyin ile İbni Suud arasındaki rekabet İngiliz yetkililerde her gün fikir değişikliğine sebep olmaktadır. Hurma ile Turaba üzerinde sahiplik tartışmasında İngilizler Şerif Hüseyin'i desteklemiştir³⁹⁴. İbni Suud'un Vahabbi öğretisi ile yetişen ve her gün sayıları artan İhvan grubunun faaliyetlerini dikkate almamıştır. Yanlış ata destek veren İngiltere, İbni Suud ve İhvanın hızlı yayılımını engelleyemeyecektir.

1915'te Britanya ile Necid arasında himaye çerçevesinde şekli bir antlaşma vardır. Necid sultanı kendisiyle Hicaz arasındaki bir anlaşmazlık durumunda İngilizlerin tarafsız kalacaklarını anlamıştır³⁹⁵.

İngilizlerin bazen İbni Suud'a kızmaları bazen de iki rakip arasında tarafsız kalma tutumları ve daha birçok faktör Necid kuvvetleri ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Hicaz zaferinden sonra kutsal mekanların himayesi konusunda çok derin tartışmalar yapılmaya başlanmıştır. İngilizlere göre İbni Suud'un Hicaz'a saldırmasına müsaade etmeleri ve Kral Hüseyin'i feda etmeleri onlar için iki kötünden birini tercih etmektir³⁹⁶. General Wilson Kahire'de yaptığı bir toplantıda savaş sonrası Ortadoğu'nun yapısını planlamıştır. İngilizler, Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı Irak'a kral olarak tayin etme kararı almışlardır. Ona çabucak taç giydirmişlerdir. Aynı şekilde Doğu Ürdün Emirliğini Hüseyin'in oğlu Abdullah'a vermeyi kararlaştırmışlardır³⁹⁷. İngilizlerin Şerif Hüseyin'i ve Haşimi ailesine destekleri ileride İngiltere'nin bölgede planladıklarını gerçekleştirmesini engelleyecektir. İbni Suud ile Şerif Hüseyin arasındaki mücadeleyi

³⁹⁴ David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 1993, s.422.

³⁹⁵ Aleksı Vasiliyev, *Tarihu Arabiyyeti's Suudiyye*, Beyrut, 1995, s.312.

³⁹⁶ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*,s.319.

³⁹⁷ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*,s.304.

İbni Suud kazanmaya başlayınca İngilizler, ihvan destekli Suudi yönetiminin hem yayılımını önlemek hem de bölgedeki petrol imtiyazlarını elde edebilmek için İbni Suud'un yanında yer almaya çalışmışlardır. Bu esnada Şerif Hüseyin I. Dünya Savaşında gösterdiği yararları hatırlatarak yardım istemesine rağmen İngilizler, Hicaz'da Suudi hakimiyetini kısa sürede tanımıştır.

20 Mayıs 1927'de imzalanan İngiliz- Suudi antlaşması ile İbni Suud'a ait topraklar, başka hiçbir açıklamaya yer verilmeden tam ve mutlak bağımsızlığı ilan edilmiştir. İbni Suud, gerek Kuveyt ve Bahreyn toprakları, gerekse Katar ve Umman kıyı şeridindeki şeyhlerle dostça ve barışçıl ilişkiler sürdürmeye söz vermiştir. İngilizler, sınır problemlerinin üstünü kapatırken petrol imtiyazlarında baskılarını artırmıştır³⁹⁸.

Hicaz fethinin başarılmasıyla Britanya'nın tek düşüncesi, Irak ve Ürdün'ün İngilizlere sadakatlerini sürdürmelerini sağlamaktır. Sonra Suudi Arabistan'ın kendi aleyhine yayılımını durdurmaya çalışmaktır. Bölgedeki petrol imtiyazlarının elinde kalmasını istemektedir. Fakat imtiyazlarını da 1933 yılında ABD'nin AROMCO şirketine kaptırmıştır.

I. Dünya Savaşı ve sonrası İngilizlerin Arabistan üzerinde planladığı tüm projeler boşa gitmiş doğal yayılım alanı olarak gördükleri bölgeyi kaybetmişlerdir. Sadece Arabistan'ın kuzey sınırlarında ufak değişikliklere müdahale edebilmişlerdir. Maan ve Akabe sorunu İngilizlerin istediği gibi çözümlenmiştir.

III. SUUDİ ARABİSTAN-SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Haziran 1926'da Mekke'de yapılan kongre neticesinde İbni Suud Hicaz ve Necid ve Mülhakatında Sultanlığını ilan etmiştir. SSCB Müslüman delegasyonunun başı TASS İslam Kongresi sonrası yaptığı mülakatta İbni Suud'u kutsal yerlerin hamisi olarak tanıdığını ilan etmiştir. 16 Şubat 1926'da Sovyetler Birliği Hicaz Hükümetini resmen tanımıştır. Sovyetler Birliği'nin İbni Suud'u tanimasından sonra diğer devletler

³⁹⁸ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İstanbul, 2000, s.241, BOA , HRSYS, Dosya no: 436B48, Vesika no: 13, (1.03.1926)

onu takip etmiştir³⁹⁹. Sovyetlerin bölge ülkeleri ile diplomatik ilişkileri Batılı ülkelere yayılımcı bir politika olarak algılanmış, daha temkinli hareket etmelerine sebep olmuştur. Denilebilir ki İngilizler, Sovyetlerin Suudi yönetimini tanıması ile acele ederek sınır sorunlarını çözmeden Suudi yönetimi ile anlaşma imzalamıştır.

Sovyetler Birliği, Suudi yönetimini tanıdıktan sonra hızlı davranarak bölgede ticari rant elde etmeye çalışmıştır. 1927 yılında bir Türk firması ile ortaklığını da öne sürerek Hicaz'la ticarete başlamıştır. İlk Rus gemisi ile petrol, benzin, un, kumaş semaver, tabak, fincan getirmiş Yemen kahvesi götürmüştür⁴⁰⁰.

SSCB diplomatik ve ticari ilişkileri geliştirme adına kısa sürede konsolosluk açmıştır. Hicaz'ın yönetimi ve yapısını kendi çıkarları yönünde irdelenmiştir. 1929 yılında Cidde'deki Sovyet konsolosluğundan yapılan bir açıklamada "Hicaz hac ve gümrük gelirlerini ele geçirmek İbni Suud'a, Necid'deki büyük projelerini gerçekleştirme ve büyük bir siyasi çıkar elde etmesine imkan sağlamıştır⁴⁰¹. Bu gelirler, Necid'deki yeni yerleşim birimlerine ve bedevi aşiret şeyhlerine verilen tahsislere harcanacaktır." Bu durum karşısında Hicaz'da büyük bir gücü temsil eden tüccarların İngiliz imparatorluğuna meyiletmeye başlayacağı belirtilmiştir⁴⁰². Bu konuda acele edilmesi ve Suudi Arabistan'ın büyük pazarının Sovyetler lehine kazanılması istenmiştir.

IV. SUUDİ ARABİSTAN-ABD İLİŞKİLERİ

ABD'nin Suudi Arabistan ilişkileri 1920'lere kadar uzanmaktadır. Temelinde bölge petrolünün tespitini kapsayan imtiyaz, 1923 yılında Arabistan'da Necid'in el – Hasa sahasında çalışma yapacak Standart Oil Company of California adlı şirkete verilmiştir. 1927'de Irak'ta kurulan petrol şirketinin ardından, ABD'nin Suudi Arabistan'daki varlığı güç kazanmaya başlamıştır. Temmuz 1933'de ABD petrol

³⁹⁹ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s.318.

⁴⁰⁰ BCA, Fon Kodu 030 10, Kutu No: 219, Dosya No: 477, Belge No: 8.

⁴⁰¹ Bir yıllık hac geliri iki milyon sterlin olduğu vurgulanmıştır.

⁴⁰² Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s.319

şirketlerinden Standart Oil of California, Suudi Krallığı'ndan elde ettiği ilk imtiyaz ile aktif olarak Suudi Arabistan'da faaliyet göstermeye başlamıştır. Standart Oil of California'nın Doğu eyaletlerinde 30.000 mil kare genişliğindeki bir alanda 60 yıl boyunca petrol arama ve üretim yapma ile ilgili antlaşma yapılmasının ardından ABD ile Suudi Arabistan arasında diplomatik ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bölgede İngiliz nüfusu yerine ABD nüfuzu gelişme göstermiştir. Ayrıca körfez ülkelerinin petrol işletme haklarını da Amerikan şirketleri almıştır⁴⁰³.

V. SUUDİ ARABİSTAN'IN SINIR KOMŞULARI İLE İLİŞKİLERİ

Suudi Krallığı, İran ile 1929'da, Irak ile 1930'da ve Ürdün ile 1933'te dostluk antlaşmaları yapmıştır. Mısır ise Suudi Krallığı'nın Hicaz'ı ilhakını 1936 yılında yapılan antlaşmaya kadar tanımamıştır⁴⁰⁴. Mısır halifeliğe ve kutsal yerlerin himayesine tarihsel yakınlığını İbni Suud ve Vahhabi unsuruna kaptırmayı istememektedir. Suudi yayılımı ve gelişimini bir tehdit olarak görmektedir. Kral Fuad, bu sebeple İbni Suud'a karşı isyan hareketlerini desteklemiştir. Fakat yaklaşan dünya savaşı Suudi Arabistan'ı tanımamasını zorunlu kılmıştır.

I.Dünya Savaşının başlamasını müteakip 1914'te Kuveyt'in, İngiliz himayesi altında bir emirlik olduğu ilan edilmiştir. 1922'de ise Suudi yönetimi ile emirliğin sınırlarını belirleyen ve her iki devlet arasında 5.000 km.lik tarafsız bölge oluşturan bir antlaşma imzalanmıştır⁴⁰⁵.

1. Suudi Arabistan ile Ürdün İlişkileri

İbni Suud, Şammar Dağı'nı ele geçirdikten sonra, Haşimi ailesinin fertlerinin yönettiği ve kendisine düşman olan ve kuzeyden Necid ile sınırı olan iki düşman

⁴⁰³ Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s.166.

⁴⁰⁴ Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s.147.

⁴⁰⁵ Harp Akademesi, *Ortadoğu'nun Tarihi Gelişimi*, İstanbul, s. 97, Carl L. Brown, *a.g.e.*, s. 172.

devletle karşılaşmıştır. Şammar Dağı, Irak ve Doğu Ürdün arasında sınır çizilmemişti. Sabit kara sınırları Arap yarımadası yöneticileri için yeni bir şeydir.

İbni Suud, bütün Şammar ve Aneze kabilelerinin kendisine tabii olduğunu düşünmüştür. İbni Suud'un tebaası, İngilizlerin Irak'tan saydığı uzak bölgelerde bulunmaktadır. Bunlara Suudi emellerini reddedip, Irak'a göç eden bazı Şammar kabileleri de eklenmiştir. Ürdün'deki Arap ordu komutanı Galip Paşa şöyle yazmaktadır : “ El-Cezire'nin ortasında sınır yoktur. Bağdat'taki yönetimi Fırat'ın ötesinde 2 veya 3 km.den daha fazla ötede, çölde hükümdarlığını sağlamlaştırma çabasına hiç girmemiştir. Birçok kabilenin hayatı, şu an Irak ve Suriye sınırı içerisinde bulunan bölgelere intikal hürriyetine bağlıdır⁴⁰⁶.

Bu arada Şerif Hüseyin'in, Kral Abdullah'ın meselelerine karıştığı ve Ürdün'de büyük bir Vahhabi saldırısına yol açtığı düşünülmüştür. Şerif Hüseyin'in Akabe'ye geçici olarak yerleşmesi, hem Abdullah hem de Faysal üzerinde zorlayıcı etkisi ve Irak, Ürdün'de İngiliz otoritelerinin hoşuna gitmemesi sebebiyle sıkıntılı bir durum meydana getirmiştir.

Yaz boyunca ihvan saldırıları ve baskınları Ürdün ve Irak'a karşı sürmüştür. İbni Suud her zamanki gibi bu baskınlarda İngilizler tarafından engellenince, o kabilelerin saldırılarının, Ürdün ve Irak'taki mültecilerin provokasyonu olduğunu iddia etmiştir. İbni Suud, ayrıca o baskıncıları, başka bir ülkede veya tarafsız bölgelerde sığınak aradıkları için cezalandıramayacağını belirtmiştir⁴⁰⁷.

İngiltere resmi olarak tarafsız kalmasına rağmen bu tarafsızlığının otoritesini Ürdün adına değerlendirmesini kesinlikle önlemediği görülmektedir. İngiltere, Hicaz'da savaş tüm şiddetiyle devam ederken İngiltere, Hadda ve Bahra antlaşmaları tarafından Irak'ta ve Ürdün'de güvenli bir pozisyon bulmak için çalışmıştır⁴⁰⁸.

⁴⁰⁶ Aleksı Vasiliyev, a.g.e., s. 296.

⁴⁰⁷ Gary Troeller, a.g.e., s. 220.

⁴⁰⁸ Gary Troeller, a.g.e., s. 218.

Hicaz fethinin başarılmasıyla Britanya'nın tek düşüncesi, Irak ve Ürdün'ün İngilizlere sadakatlerini sürdürmelerini sağlamaktır. İbni Suud'un yeni kurulmuş Haşimi Krallıkları'na, Irak ve Ürdün'e, tehdit oluşturduğu düşünülmektedir. Britanya Hükümeti, İbni Suud ile kuzey komşuları arasındaki sınırları 1925 yılı Kasım'ında imzaladığı Bahra ve Hadda Antlaşmaları ile düzenlemeye çalışmıştır. Bu iki antlaşma İbni Suud ve onun Haşimili düşmanları arasındaki sınırları belirlemiştir. Dahası kuzeydeki göçebe kabilelerin hareketlerini de yasaklamıştır. Ürdün ve İbni Suud arasındaki Hadda Antlaşması'na göre birbirlerine itaat etmesi gerekli iki kabileden biri, bir diğer hükümetin sınırlarına öncelikle kendi hükümetinin, sonra da diğer hükümetin iznini almadan giremez.

Mart 1924'de Kuveyt Konferansı başarısız bir kapanışa yaklaşırken, Amman'da bir gezide olan Şerif Hüseyin, Akabe ve Tebuk'ü Kral Abdullah'a naklettiğini bildirmiştir. Ancak bildirgeden iki gün sonra Hicaz hükümeti, resmi olarak bu nakli inkar etmişlerdir. Şerif Hüseyin'i, bu nakile İngiliz memurlarının ikna etmeye çalıştığını iddia edilmiştir. Yalnız İngilizler resmi olarak bu haberi inkar etmişlerdir⁴⁰⁹. 1924 İngiltere, Akabe ve Maan'ın güvenliği problemini çözmeye çalışmıştır. Aslında İngilizler Suudi yayılımının artmasını bölgedeki menfaatlerine ters görmektedir. Durumu İngilizler lehine çevirmek için Akabe ve Maan'ın Ürdün'e bağlı olduğunu iddia etmişlerdir.

Ürdün'ün Hicaz demiryolu üzerindeki Maan'ın güney noktasına kadar uzandığını varsayılmıştır. Abdullah kardeşi Ali'ye Maan bölgesinin Ürdün'e derhal iade edilmesi gerektiğini söylemiştir. 20 Ocak 1924'te Bahreyn'deki politik temsilcisine İngiltere'nin Ürdün'ün güney sınırının neresinin olmasını istediğini İbni Suud'a bildirilmesini emretmiştir. İbni Suud, siyasi temsilcinin mektubuna cevabında, bu sınırların ona daha önce bildirilmediğini açıklamıştır. Hicaz'da Hüseyin'in varisi olarak görülen İbni Suud'un Maan ve Akabe'yi alması İngiltere tarafından engellenmesine

⁴⁰⁹ Madawı al-Rasheed, *a.g.e.*, s. 47-48.

rağmen Kaf dahil Azrak hariç Vadi Sirhan'ın hemen hemen tümünü devr aldığı söylenebilir.

İbni Suud, Ürdün'ün ayrıntılı sınırlarını isterken, bu konunun uygun bir yer ve zamanda görüşülmesini talep etmiştir. İbni Suud, bu arada ihtiyatlı davranıp Maan üzerindeki kontrollerini artırmıştır. Bu noktada Akabe'nin durumu belirsiz bırakılmıştır. İngilizler, Maan bölgesini Ürdün'e dahil etmek için, olası bir Vahhabi saldırısına karşı ilk adım olarak Amman ve Maan arasındaki demiryolunun restorasyonuna başlamışlardır. Durum uygun olursa geri kalan bölgede de aynı politika takip edilecektir.

Kuzeydeki duruma gelince, Kuveyt Konferansı'ndan önce bile İngiltere'nin Ürdün için Akabe ve Maan'ı içeren Hicaz demiryolunun çevresindeki Müdevvere'ye kadar güney sınırını uzatma isteği anımsanmalıdır. Bu açıdan Maan ve Akabe'nin Ürdün'e dahil olması veya tanımlanması en karışık meselelerden biri olarak görülmesine neden olmuştur. Kısacası soru şudur: “Maan ve Akabe resmi olarak kime aittir? ” Osmanlı Devleti'nin buraları fethetmesinden önce, İngiltere bu bölgelerin önce Şam vilayetine dahil olduğunu, sonra Hicaz vilayetine eklendiğini iddia etmiştir. Arap isyanı esnasında Şerif Hüseyin, Maan ve Akabe'yi Türklerden almıştır. Faysal Şam'ı yönetirken, O ve babası bölgeyi İngilizlerden talep etmiştir. Faysal'ın Şam'dan kovulmasından sonra, Maan ve Akabe'nin mülkiyeti konusu Kral Abdullah ve Şerif Hüseyin arasında bir sorun haline gelmiştir. 8 Kasım 1923'de İngiliz yönergeleri Maan ve Akabe'nin Ürdün'e dahil olduğunu belirtmiştir⁴¹⁰. Akabe ve Maan'ın bölgenin stratejik konumunun öneminden kaynaklanmıştır.

Doğu Ürdün sınırı çevresinde bir anlaşmaya varılmamıştır. 1923 yılı başında küçük bir İhvan grubu Ürdün'e yeni bir saldırı düzenlenmiştir. Hücum edenler esir alınmıştır. Ve onlardan on bir kişi Amman'da idam edilmiştir. İhvan kuzey batıya, Ürdün'ün doğusuna doğru hareket etmeye başlamıştır. Aynı yılın Temmuz ayında el-

⁴¹⁰ Gary Troeller, *a.g.e.*, s. 223-224.

Ceyş vahasını ele geçirdikten sonra doğu Ürdün Emirliği'ne bağlı devriyeler ile çatışmışlardır. Bunun akabinde Teyma ve Tebük vahalarını da ele geçirip ahalisinin zekatını Riyad'a vermelerini istemişlerdir. Daha önce Şammar dağının bir parçası olan Sirhan'da Bundan sonra İhvan çoğalmaya başlamıştır. Ve çok kısa bir sürede Beni Şakir vahasına saldırmışlardır. Bu durum onları Doğu Ürdün'ün başkenti olan Amman'a yaklaştırmıştır. Aynı zamanda Necidliler Fransız mandasındaki Suriye sınırına yaklaşmışlardır. İngiliz sömürgelerini direkt olarak bağlayan geçitleri de kesme tehdidine başlamışlardır⁴¹¹.

Ağustos ayı ortalarında İhvan'dan büyük bir güç Sirhan vadisi yoluyla Amman'a yönelmiştir. İngilizlerin uzun süre önce yaptıkları Kaf kalesinin yakınından geçmişlerdir. Ancak kale muhafızının yani yöneticisinin bu olayı haber vermesi için hiçbir aracı yoktur. Bu sebeple onların Amman'a birkaç km uzaklıkta görülmeleri sürpriz olmuştur. İngilizler uçak, zırhlı araç ile Arap birliklerine yardım etmişlerdir. İhvan'ı uzaklaştırıp onlara büyük kayıp vermişlerdir⁴¹².

İbni Suud'un Hicaz'da silah gücüyle kurduğu baskıcı düzen bölge ileri gelenlerinin çoğunda rahatsızlığa yol açmıştır. Pek çok Hicaz ileri geleni bilhassa Şerif Hüseyin'in ailesinden olanlar son Haşimi Kralı olan Ali'nin kardeşleriyle bağlarını korumuşlardır. Doğu Ürdün Kralı Abdullah bin Hüseyin de Turaba Savaşı'nda İhvan'dan aldığı yenilgiyi hiç unutmamıştır⁴¹³.

Suudi Arabistan Ürdün ilişkileri İngiliz kontrolü altında ihvan saldırıları ve sınır problemleri ile ilk dönemini geçirmiştir.

2. Suudi Arabistan ile Irak İlişkileri

Irak ve Necid sınırları üzerinde bulunan kabilelerin tasviyesi devam etmiştir. Öyle ki onlar katılmadığı halde El-Akir'deki antlaşma onların kaderini belirlemiştir.

⁴¹¹ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s.305.

⁴¹² Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s.309.

⁴¹³ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.*, s.339.

Yusuf bin Sadun hasım olduğu Zafir kabilesine saldırmak için İhvan'dan bir grubu hazırlama imkanı bulmuştur. Ancak Abdülaziz bunu bildiğinden onu cezalandırmak için bir kuvvet göndermiştir. O sırada Yusuf ve içlerinde İhvan'ın da bulunduğu destekçileri kaçıp Irak hükümetinden sığınma talebinde bulunmuşlardır⁴¹⁴.

Kabileler arasındaki ihtilaf ve çatışmalar Irak ve Necid arasındaki anlaşmazlıkların artmasına yol açmıştır. 1921 sonbaharında Yusuf bin Sadun adındaki kişi yeni oluşturulan Irak el- Cemale kolordusuna komutan tayin edilmiştir. Bu kişinin Abdülaziz'e sığınmak üzere Riyad'a kaçan ve bir süre sonra Riyad emirinin gönderdiği zekat toplayıcıları ile beraber dönen Zafir kabilesi şeyhi Hamud bin Suvat ile kişisel bir düşmanlığı vardır. Faysal ed-Düveyş başkanlığında Matir kabilesinden olan İhvan'dan bir grup da Hamud bin Suvat'a katılmıştır. İhvan ve Hamud bin Suvat, 1922 Mart ayında Yusuf bin Sadun'un kışlasına hücum etmişlerdir. Yusuf bin Sadun'un askerlerinin çoğunu öldürmüşlerdir. İngilizler Iraklıları desteklemek için uçaklarını göndermişlerdir. Bu sırada Irak hükümeti, el-Cemale ordusunu dağıtmış ve komutanı olan Yusuf bin Sadun'u görevden almıştır. Buna durumu kabullenemeyen Yusuf bin Sadun Riyad'a kaçmış ve Abdülaziz bin Suud'un hizmetine girmiştir.

1922 ilkbaharında Abdülaziz bin Suud'un temsilcileri Cox ile el-Muhammara'da görüşmüşlerdir. İngilizler, Irak ile Necid arasında sabit bir sınırın çizilmesini talep etmiştir. 5 Mayıs 1922'de Aneze kabilesinden bir kolu olan el-Müntefak Zafir ve el-İmarat kabilelerini Irak'a; Şammar kabilelerini Necid'e bağlayan Muhammara antlaşmasını imzalanmıştır. Ancak Abdülaziz bin Suud, Hamud bin Suvayt liderliğindeki Zafir kabilesinin kendisine sığınmaları ve Irak'a bağlı olmayı reddetmeleri gerekçeleri ile antlaşmayı kabul etmemiştir. Cox sabit bir sınırın oluşturulması için çalışmanın zorunluluğunu fark etmiştir. Necid Emiri ile şahsi bir görüşme yapmak üzere anlaşmıştır. 21 Kasım 1922'de Cox ve Abdülaziz bin Suud arasında Akir'de altı gün devam edecek görüşmeler başlamıştır. Görüşmeler sonucunda

⁴¹⁴ Aleksı Vasiliyev, *a.g.e.* , s.308-309.

2 Aralık 1922'de imzalanan anlaşmada bazı protokoller konulmuştur. Bu protokoller Muhammara anlaşmasına eklenmiştir⁴¹⁵. 1922 yılında İngiltere ve Suudi yönetimi arasında Muhammara anlaşmasının kabul edilmesi ile Suudi yönetimi ve Irak arasında resmi hudut belirlenmiştir. Aynı antlaşma ile Suudi yönetimi ve Irak arasında tarafsız bölge (elmas şeklinde) bırakılmasına karar verilmiştir. Buna göre tespit edilen tarafsız bölgede Suudiler ve Iraklılar sürekli bir tesis ve yerleşik alana sahip olamayacaktır. Ancak her iki tarafın göçebe bedevi kabileleri bölgenin sınırlı su kaynaklarından ve otlaklarından istifade edebileceklerdir. Tarafsız bölge sert ve kurak çöl iklimi olan yaklaşık 198 km.2lik alanı kapsamaktadır⁴¹⁶.

Bu antlaşma, Necid Sultanı İbni Suud'un manda yönetimindeki Irak sınırını tanımaya zorlayan İngiliz diplomasisinin bir başarısıdır. Böylelikle İbni Suud Irak sınırını kabul etmek zorunda kalmıştır.

Protokol ile Irak ile Necid arasındaki sınır çizilmiş, aynı zamanda Irak ve Necid kabilelerinin koyunlarını otlatmak için hak ettikleri tarafsız bölgeyi tesis etmiştir. Ayrıca Necid kabilelerine daha önceden Irak topraklarında kullandıkları kuyulardan faydalanmaya devam etmeleri hakkını vermiş, böylece bu anlaşma pek çok kabile için geleneksel çevre sınırları anlayışına riayet etmiştir. Protokol, her kabilenin istediği başka bir hükümetin yönetimine geçme hakkını da vermiştir. Bu durum sorunların tamamen çözülmesini imkansız hale getirmiştir.

1923 yılı Aralık ayında İngiltere'nin çabası ile Kuveyt'te bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya üzerinde anlaşmazlık bulunan sorunlara bir çözüm getirmek amacıyla Doğu Ürdün, Irak ve Necid'den temsilciler katılmıştır. Ancak taraflar hiçbir şeyde anlaşmamıştır. Şeklen çizilmiş olan sınırlarda kabile saldırıları ve karmaşa devam etmiştir. Mart 1924'de Abdülaziz bin Suud, Faysal ed-Düveys'e emir vererek Irak tarafından Necid'e saldırıda bulunan kabileleri cezalandırmasını istemiştir. 1924

⁴¹⁵ Aleksı Vasiliyev, a.g.e., s. 305-306.

⁴¹⁶ Harp Akademisi, a.g.e., s. 137.

Martında Kuveyt toplantıları yeniden başlamıştır. Hiçbir netice alınmadan Nisan ayına kadar devam etmiştir ⁴¹⁷.

Suriye ve Irak kabileleri eskiden olduğu gibi istediği bölgeye gidip yerleşmeleri yeni sorunların doğmasına sebep olmuştur. Sabit bir sınırın çizilmesinin bölgede sorunları çözmeyeceği ortaya çıkmıştır.

1925 yılı Ekiminde Clayton, Abdülaziz bin Suud'un Hicaz'daki karargahına gitmiştir. İbni Suud ikinci kez esnek bir siyasetçi olduğunu ve Hicaz'daki hakimiyetini İngiltere'nin kabul etmesi karşılığında kuzeyde bazı tavizler verebileceğini göstermiştir. Görüşmeler neticesinde 1 ve 2 Aralık 1925'te imzalanan Bahra ve Hadda anlaşmalarını imzalanmıştır. I. Anlaşma, Irak ve Necid arasındadır. Antlaşmaya göre, iki ülkeden herhangi birinde oturan aşiretlerin diğer devletin topraklarına saldırması düşmanlık sayılacak ve suçu işleyenlerin tabi olduğu devlet tarafından cezalandırılmaları sağlanacaktır. Yine antlaşmaya göre, iki devletin hudutları arkasında meydana gelen herhangi bir saldırının ayrıntılarına bakmak için iki hükümetin temsilcilerinden oluşan özel bir mahkeme oluşturulacaktır. Yine anlaşmaya göre, aşiretler ilgili ruhsatı aldıktan sonra hayvanları otlatmak için sınırı geçme hakkına sahip olacaklardır ⁴¹⁸. Irak ve İbni Suud arasındaki Bahra Antlaşması'na göre birbirlerine itaat etmesi gerekli iki kabileden biri, bir diğer hükümetin sınırlarına öncelikle kendi hükümetinin, sonra da diğer hükümetin iznini almadan giremez. Irak ile sınır problemlerin kısmen çözümlenmesi ikili ilişkileri kolaylaştırmıştır.

⁴¹⁷ Aleksı Vasiliyev, a.g.e., s.306-309.

⁴¹⁸ Aleksı Vasiliyev, a.g.e.a, s.316.

SONUÇ

Arabistan bölgesi Asya ile Afrika arasında yer almaktadır. Arabistan, Süveyş Kanalı'nın açılması ve Basra Körfezi'ndeki gelişmelerle önemi daha da artan bir bölgedir. Osmanlı yönetimi bölgeyi elinde tutmak için büyük itina göstermiştir. Arabistan bölgesinde uygulanan idare tarzı; Hicaz ve çevresinde devletin görevlendirdiği şerifler vasıtasıyla kurulurken, Necid ve Ahsa'da gücü ve otoritesi yüksek olan aşiretlerin desteklenmesi ve otoritelerinin tasdik edilmesi tarzında olmuştur.

Osmanlı, Arabistan'a yardımı ve hizmeti bir devlet politikası, geleneği olarak görmüştür. Yönetim anlayışında hizmet götürmek esas tutulmuş, bölge kaynakları ve halkı sömürülmemiştir. Hicaz bölgesine Cidde gümrüklerinin verilmesi, surre alayları ve devletin bölgeye yardımları bunu göstermektedir. Hicaz'a verilen önemde şüphesiz Müslümanlar için önemi yanında, devletin temelini dine dayandırılması ve Halifelik müessesinin Osmanlı'ya intikali ile Osmanlı'nın meşruiyetinin kaynağını bölge hakimiyetine bağlı görmesi hakikati de gösterilebilir.

Necid ve Ahsa bölgelerinde hakimiyetin tesisi bölge halkının yönetim anlayışı ve yaşam tarzlarının etkisi ile daha zor kurulmuş, zaman zaman kesintiye uğramıştır. Buna rağmen bölge aşiretleri I.Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı'ya bağlı kalmışlardır.

19. yüzyıl boyunca İngiliz yayılcılığı ve emperyalizmi tüm Ortadoğu gibi Arabistan'ı büyük bir karmaşanın içine sürüklemiştir. İngilizler, bölgedeki şeyhlerin ve kabile liderlerinin iç çekişmelerinden faydalanarak yayılma ve imtiyaz elde etmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na İngilizler karşısında girmiş ve bütün Müslümanları itilaf güçlerine karşı kutsal cihada davet etmiştir. I. Dünya Savaşı'nın şiddetlendiği sırada İngilizler Osmanlı güçlerine karşı başarı sağlayamayınca Araplara büyük bir Arap devleti kurma sözü vermişlerdir. Mekke Şerifi Hüseyin, İngiliz vaatlerine kapılarak Osmanlı'nın en zor zamanlarında isyan etmiştir. Şerif Hüseyin isyanı çok büyük bir alana yayılma imkanı bulmamıştır. İngilizler, Şerif Hüseyin'i savaş sonrasında da desteklemeye devam etmişlerdir. Savaş sonrası Osmanlı'nın geri çekilmesi ile bölgede birçok manda devleti kurulmuş, cetvellerle sınırlar çizilmiş, kısaca Araplara verilen sözler yerine getirilmemiştir.

Necid bölgesinde dini bir akım olarak başlayan Vahhabilik hareketi görüşlerinin siyasal alana geçişi ve sert uygulamaları tepki toplamış, zaman zaman Osmanlı'da bastırılması zor isyanlara sebep olmuştur. Vahhabi öğretileri ile yetiştirilmiş ve Suudi Arabistan Devleti'nin kurulmasında etkin rol oynamış ordusal birliklere İhvan denilir. Eğitimleri Necid Mutavvaları tarafından verilmiştir. Necid Mutavvaları ve İhvan Vahhabi öğretisinin hızla yayılmasını sağlamıştır.

I.Dünya Savaşının sonunda Osmanlı'nın Arap yarımadasından çekilmesi ile birlikte, Hicaz Şerifi Hüseyin'in karşısına Abdülaziz bin Suud çıkmıştır. İngiltere tarafından zaman zaman desteklenen Abdülaziz, savaşı takip eden yıllarda topraklarını genişletmeyi başarmıştır. 1921'de kuzey Necid'deki ezeli rakibi İbni Reşid'i mağlup etmiştir. 1921 yazında İbni Suud kendini, Necid ve Mülhakatının Sultanı ilan etmiştir.

İbn-i Suud Şerif Hüseyin Hurma ve Turaba sorunuyla karşı karşıya gelmişlerdir. Hurma ve Turaba sahipliği üzerine tartışmalar, Hicaz'ın Suudiler tarafından ele geçirilmesine kadar olan gelişmelerin başlangıcı olacaktır. Hicaz şehirlerinin ele geçirilmesi ile İbni Suud, kendini Aralık 1925'te Hicaz Kralı olarak ilan etmiştir. 8 Ocak 1926'da Hicaz'ın önde gelenleri İbni Suud'a sadakat sözü vermişlerdir. İbni Suud, Hicaz Kralı ve Necid'in Sultanı olarak ilan edilmiştir. İngiltere, 20 Mayıs 1927'de imzalanan Cidde Antlaşması ile İbni Suud'un Hicaz ve Necid Krallığı ve Mülhakatı'nın mutlak ve kesin bağımsızlığını tanımıştır.

İngilizlerin I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası Arabistan üzerinde kurdukları planları boşa gitmiştir. İngilizler, doğal yayılım alanı olarak gördükleri bölgeyi kaybetmişlerdir. Sadece Arabistan'ın kuzey sınırlarında ufak sınır değişikliklerine müdahale edebilmişlerdir. Bu bağlamda Maan ve Akabe sorunu İngilizlerin istediği gibi çözümlenmiştir. Savaş sonrasında Arabistan Osmanlı Devleti'nden ayrılmış, fakat İngiliz emperyalizmi istediği gibi bölgeye yerleşememiştir.

1928 sonrası İbni Suud'a karşı İhvan İsyanı ve Mısır'ın desteklediği Asir isyanı bastırılınca İbni Suud 1932 yılında kendini Suudi Arabistan Kralı ilan etmesi ile Suudi Arabistan Krallığı kurulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV BELGELERİ

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

HRSYS

Dosya No	Vesika No
114	20
114	21
114	23
436B48	13
436B35M	1

2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Fon Kodu	Kutu No	Dosya No	Belge No
18.1.2	26	63	1
30.10	47	301	11
30.10.1	219	480	2
30.10	219	477	8
30.10	258	738	6
30.10	258	738	19
30.10	259	741	23
30.10	260	738	17
30.10	260	748	3
30.10	260	748	5
30.10	260	748	8
30.10	260	748	10
30.10	260	748	12
30.10	260	748	13
30.10	260	748	15
30.10	260	748	17
30.11.1	24	18	15
30.11.1	26	29	6
30.18.1	24	35	4

30.18.1	2/5	50	19
30.18.1	19	35	5

II. HATIRALAR

ARSLAN, Emir Sekip, *İttihatçı Bir Aydınının Anıları*, (çev. Halit Özkan), İstanbul, 2005.

ARSLAN, Emir Şekip, *Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı Anıları*, (Çev. Selda Meydan, Ahmet Meydan), İstanbul, 2005.

KICIMAN, Naci Kaşif, *Medine Müdafası, Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?*, İstanbul, 1991.

NEDİM BEY, Mahmud, Arabistan'da Bir Ömür, Son Yemen Valisinin Hatıraları veya Osmanlı İmparatorluğu Arabistan'da Nasıl Yıkıldı?, (Der. Ali Birinci), İstanbul, 2001.

SELAM, Ali Selim, *Beyrut Şehreminin Anıları (1908-1918)*, (çev. Halit Özkan), İstanbul, 2005.

III. TETKİK ESERLER

AKTAŞ, Ümit, *Osmanlı Çağı ve Sonrası*, İstanbul, 2006.

ALDERSON, Anthony Dolphin, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı*, (Çev. Şefaettin Severcan), İstanbul, 1998.

AL-RASHEED, Madawi, *A History of Saudi Arabia*, USA, 2003.

ARMAĞAN, Mustafa, *Abdülhamit'in Kurtlarla Dansı*, İzmir, 2006.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Ankara.

ASRAR, Ahmet, *Osmanlı Devletinin Dini Siyaseti ve İslam Alemi*, İstanbul, 1972.

AS-SAİD, Nuri, *Arab Independence and Unity*, Bağdat, 1943.

ATALAR, Münir, "Osmanlı Sömürmedi (Suudi Arabistan Örneği)", *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni C.1.*, Ankara, 2002.

AVCI, Casim, "Hilafet" Mad., İA, C.17, İstanbul, 1998.

BOSTANCI, Işıl Işık, "Suudi Arabistan Krallığı'nın Resmen İlan Edilmesinden Önce Arabistan Bölgesi", *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C.1., S.2., Elazığ, 2003.

BOYACIOĞLU, Ramazan, Atatürk'ün Hilafetle ilgili Görüşleri, *Atatürk Araştırma Dergisi*, C.XIII, Ankara, 1997.

- BROWM, Carl L., *İmparatorluk Mirası*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2000.
- BUDAK, Ömer, Osmanlı'nın Parçalanmasını Hazırlayan Açık ve Gizli Anlaşmalar ve İmzalanmayan Sevr, *Osmanlı*, C.1, Ankara, 1999.
- BUZPINAR, Tufan, "Arap Milliyetçiliğinin Osmanlı Devleti'nde Gelişim Süreci", *Osmanlı*, C.2., Ankara, 1999.
- CANATAN, Yaşar, "20. Yüzyıl Başlarında Suriye, Lübnan Ve Suudi Arabistan Bölgelerinde Türk Aleyhtarı Batı Politikası", *TDAD*, S.112, İstanbul, 1998.
- ÇAVUŞ, Remzi, *Hain Kim?, Bir İsyanın Perde Arkası*, İzmir, 2006.
- ÇAĞLAYAN, Tuncer, "Ortadoğu'nun Yeniden Yapılandırılması Aşamasında İngiliz Dışişleri Bakanlığının Bazı Görüşleri", *Birinci Ortadoğu Semineri (Bildiriler)*, Elazığ, 2004.
- ÇELİK, Mehmet, "Suudi Arabistan", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1999.
- ÇETİNKAYA, Gökhan, Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Yönelik Politikasına Bir Bakış(1923-1998), *Ata Dergisi*, S.8, Konya, 1999.
- DERİNGİL, Selim, "Legitimacy Structures In The Ottoman State: The Reign of Abdülhamid II (1876-1909)", *UMES*, Vol.23, No.3, 1991.
- DOĞRU, Deniz, "1914-1916 Döneminde Osmanlı Devleti'nin Hicaz'daki Durumu", *TDAD*, İstanbul, 2001.
- ECER, Ahmet Vehbi, "Mekke'nin Osmanlı Yönetimine Geçişi Ve İlk İdari Düzenlemeler", *XIII. Türk Tarih Kongresi (Bildiriler) C.II, III. Kısım*, Ankara, 2002.
- ERDİNÇ, Ali, *Ortadoğu'nun Tarihi Gelişimi*, İstanbul.
- ERENDİL, Muzaffer, *Çağdaş Orta Doğu Olayları*, Ankara, 1992.
- FROMKIN, David, *Barışa Son Veren Barış*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 1993.
- Harp Akademisi, *Ortadoğu'nun Tarihi Gelişimi*, İstanbul.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, SAR, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara, 1997.
- HODGSON, Marshall G.S., *İslamın Serüveni*, (Çev. Ercüment Karataş), C. 3, İstanbul, 1995.

- HURÇ, Ramazan, “Halifelik Kavramı”, *Birinci Orta Doğu Semineri(Bildiriler)*, Elazığ, 2004.
- HÜLAGÜ, Metin, *Pan-islamizm, Osmanlı'nın Son Umudu*, İzmir, 2006.
- HÜLAGÜ, Metin, “I.Dünya Savaşı Sırasında Pan-İslamist Faaliyetler”, *Osmanlı*, C.2, Ankara,1999.
- HÜLAGÜ, Metin, “İngilizlerin Hicaz İsyanına Maddi Yardımları”,*Belleten*, C.LIX, S. 225, Ankara, 1995.
- HÜLAGÜ, Metin, “*Pan-İslamist Faaliyetler 1914-1918*”, İstanbul, 1994.
- İNALCIK, Halil, “Recession Of The Otoman Empire And The Rise Of The Saudi State”, *Studies On Turkish- Arab Relations*, Annual 3, İstanbul, 1988.
- KAFKAS, Mehmet, *Geçmiş Bilmek 1*, İzmir, 1993.
- KANTARCI, Mehmet, “Haremeyn’de Osmanlı’nın Hizmetleri”, *Diyanet Avrupa Dergisi*, S.34, 2002.
- KARAKÖSE, Hasan, “Hatırat Kitaplarında Ortadoğu Meselesi (1908-1918 Yılları Arası)”, *Birinci Orta Doğu Semineri(Bildiriler)*, Elazığ, 2004.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.5, Ankara, 1999.
- KAZICI, Ziya, “Osmanlıların Haremeyn’e Bakışları”, *XIII. Türk Tarih Kongresi (Bildiriler)*, C.III, III. Kısım, Ankara, 2002.
- KESENCELİ, Resul,” Haremeyn (Mekke ve Medine)’nin Osmanlı Devleti Açısından Önemi ve Haremeyn’e Gönderilen Görevliler-II, *Somuncu Baba Kültür-Edebiyat ve Araştırma Dergisi*, S.20, 1999.
- KOCABAŞ, Süleyman, *Tarihte ve Günümüzde Türkiye’yi Parçalama ve Paylaşma Planları*, İstanbul,1999.
- KONA, Gamze Güngörmüş, *Ortadoğu- Orta Asya ve Kesişen Yollar*, İstanbul, 2003.
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar, “Osmanlı-Memlûk Künasebetleri”, *Türkler*, C. 9, Ankara, 2002.
- KURŞUN, Zekeriya, “Osmanlı’ya Karşı Arap-İngiliz Tezgahtı”, *Tarih ve Medeniyet*, S.30, İstanbul, 1996.
- KURŞUN, Zekeriya, “Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz”,*Osmanlı*, C.1, Ankara, 1999.

KURŞUN, Zekeriya, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti, Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Ankara, 1998.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, *Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Harekatı*, Ankara, 1982.

LEWIS, Bernard, *Ortadoğu*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 1995.

MUNSON, Henry, *Ortadoğu'da İslam ve Devrim*, (Çev. Cemil Polat, Halit Ekşi), İstanbul, 1990.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, İstanbul, 2006.

ÖZCAN, Azmi, *Hindistan Hilafet Hareketi, İ.A.*, C. 18, İstanbul, 1998.

ÖZEY, Ramazan, *Dünya Denkleminde Ortadoğu*, İstanbul, 1997.

PEHLIVANOĞLU, Öner, *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul, 2004.

SITITT, George, *A Prince of Arabia*, İngiltere, 1948.

SONYEL, Salahi, "Albay T.E. Lawrence, Haşimi Araplarını, Osmanlı İmparatorluğuna Karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Aldattı", *Bellekten*, C. LI, S. 199, Ankara, 1987.

ŞİMŞEK, Erdal, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*, İstanbul, 2005, .

ŞİŞMAN, Adnan, "Atatürk Döneminde Türkiye-Suudi Arabistan İlişkilerinin Başlaması ve İlk Diplomatik Temaslar", *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi*, C.I, Kazakistan, 1999.

TİBİ, Bessam, *Arap Milliyetçiliği*, (Çev. Taşkın Temiz), İstanbul, 1998.

Türkiye Cumhuriyeti ile Hicaz, Necid ve Mülhakatı Hükümeti Arasında Aktedilmiş Muhadenet Muahede, Devlet Matbaası TTK, İstanbul, 1930.

TROELLER, Gary, *The Birth of Saudi Arabia*, London, 1976.

UĞURLU, Nurer (Der.), *Rus Devlet Arşivi Gizli Belgeleri, Türkiye'nin Parçalanması ve Rus Politikası(1914-1917)*, İstanbul, 2004.

UMAR, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Ankara, 2004.

UMAR, Ömer Osman, "Arap Milliyetçilik Hareketinin Doğuşu ve Gelişmesi", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 51, 2001.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, Ankara, 1972.

VASILLIYEV, Aleks, *Tarihi Arabiyyeti's Suudiyye*, (Çev. Hayri Damin) Beyrut, 1995.

WINSTONE, H.V.F., *Ortadoğu'nun Serüveni*, (Çev. Fuad Davudoğlu), İstanbul, 1999.

YAŞAR, Servet, Birinci Dünya Savaşında İngiliz Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti, *Atatürk Dergisi*, C.III, S.2, Erzurum, 2002.

YATAK, Süleyman, “Şerif Ali Haydar'ın Mekke Emirliğine Tayini”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.60, İstanbul, 1992.

YILDIZ, Hakkı Dursun, “Arabistan”, *İA.(TDV)*, C.3, Ankara, 1991.

YERASIMOS, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İstanbul, 2000.

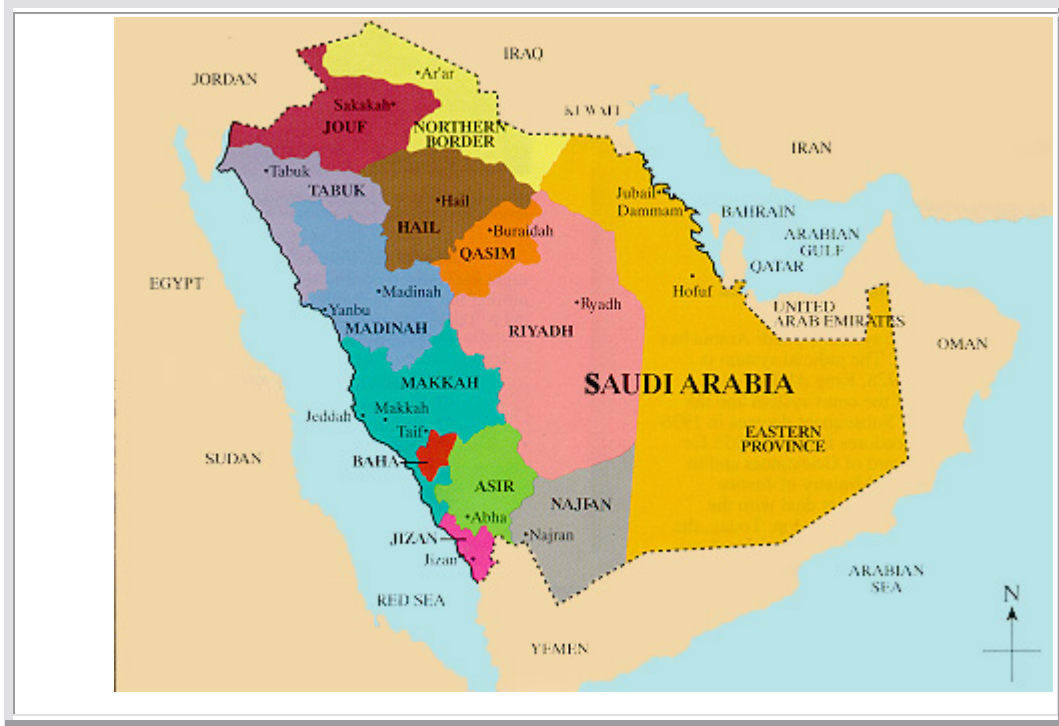
ZEINE, N. Zeine, *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, (Çev. Emrah Akbaş), İstanbul, 2003.

www. The- saudi. net

EKLER

EK- 1

*SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİ*⁴¹⁹

EK- 2

ŞERİF HÜSEYİN'İN İSYAN BEYANNAMESİ

⁴¹⁹ www. The- saudi. net

Birinci İsyân Beyannamesi

Tarihe vakıf olanlar pekala bilirler ki, İslâm birliğinin tersin ve takviyesi için İslâm amir ve hakimlerinden “ Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’ye ilk olarak biat edenler, Mekke-i Mükerreme emirleridir.

Büyük Osmanlı padişahları (Tabe serahüm ve ceale darü’l-huldi me’vahüm)

(Toprakları temiz, yurtları cennet olsun) hazretlerinin Allah’ın kitabı ve Resulullah’ın sünnetini icra ve hükümlerin uygulanması hususundaki bağlılıkları ve bu uğurda kendilerini feda etmeleri dolayısıyla mezkur Arap emirleri kendilerine tabi olmakta devam ettiler. 1327 senesinde bizzat Araplardan müteşekkil bir kuvvet ile Arapların üzerine hareket ederek Osmanlı Devleti’nin şeref ve haysiyetini muhafaza için Ebha’nın muhasarasını kaldırmaya çalıştım ve ertesi sene aynı maksatla oğullarımdan birisinin kumandasında o hareketi icra ettim ve herkesçe malum olan büyük gayeden ayrılmadım.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin zuhuruyla devlet işlerini eline alması ve esas itibarıyla kötü idaresi dahili ve harici birçok karışıklıkların ortaya çıkmasına ve herkesin bildiği üzere, birçok savaflara sebep olmuş. Devletin azamet ve şevketini helaldar etmiş, bilhassa son harbe gereksiz atılmakla devleti gayet tehlikeli bir vaziyete sürüklemiştir ki, izahtan müstağnidir.

“Aynı zamanda bütün İslâm ehlinin İslâm devleti hakkında fütur getirmelerini, yeise ve kedere düşmelerini görmeyi arzu etmiyoruz. Memleketin bakiyesinde kalan Müslüman ve gayrimüslim ahalinin bir kısmı asılma ve idam ve bir kısmı memleketten sürülerek, kovularak Osmanlı mevcudiyetinin birliği bozulmuş ve bu suretle ahali malından, canından mahrum bırakılmıştır. Bu son muharebe sebebiyle arazi-i mukaddese halkının çektikleri sıkıntılar o kadar büyüktür ki, orta halli olanlar evlerinin kapı ve pencerelerini ve bütün ev eşyasını sattıktan sonra nihayet damındaki tahtalarını da satmaya mecbur olmuşlardır.

İttihatçılar bu kadarla da iktifa etmeyerek Osmanlı saltanatı ile bütün Müslümanların arasında yegane bağ olan Allah’ın kitabı ve Resullullah’ın sünnetini ihlale cüret etmişler ve Saltanat-ı Seniyye başkentinde sadrazam, şeyhülislam ve bütün vezirler ve ayanın gözü önünde yayımlanan (İçtihad gazetesi, Resullullah’ın hayatını ağza alınmayacak tabirlerle tahkirden çekinmediği gibi, itiraza uğramadığından cüret

olarak Kur'an ayetlerini ilgadan bile çekinmemiş, (Li'z-zekeri mislü hazzi'l-ünseyeyn “ Bir erkeğe, iki kızın hissesi kadar pay vardır. Nisa Suresi 176.ayet) hükmü celilini alaya alarak, mirasta eşitliği terviç etmiştir.

Bunlara ilave olarak İslamiyet'in beş esasından birini yıkmaya kalkışmışlardır.Şöyle ki : Güya Rus ordusu karşısında harp eden askerlere benzemek üzere, Mekke-i Mükerreme, Medine-i Münevvere ve Şam'da bulunan Müslüman askerlerin Ramazan'da oruç tutmamalarını emrederek bu babdaki : (Femen kane minküm maridan ev ala seferin)* sarıh ayetini ve buna benzer birçok İslami esasları yıkmak ve münker olan şeyleri iltizam etmekten çekinmemişlerdir.

Şevketlü sultanu'l-muazzam hazretlerinin bütün haklarını gasp ile Mabeyn-i Hümayunlarına bir başkatip ve başmabeyinci seçmek ve tayin etmek hakkından dahi mahrum ederek Hilafet'in şartlarından ıskat eylemişlerdir ki bütün Müslümanlar bu şenaatten muğberdirler. Bu, Şeriat'a aykırı işler karşısında şimdiye kadar hayra yormalar, bilmemezlikten gelmemiz, sırf İslam alemi içine ihtilaf ve tefrika tohumları ekmek maksadıyla idi.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin idaresi Enver ve Cemal Paşalarla Talat Bey'in ellerinde bulunduğu hakkındaki sır, meydana çıktı. İstediklerini yaparlar, istediklerini yaptırırlar. Buna açık delil Mekke Mahreme-i Şeriyyesi Kadısı'na gelen bir emirde kadı huzurunda şahadetlerini dinlemek ve hakim huzurunda yazılmayan tezkiyenamelerinin kabul edilmemesini ifade etmektedir ki, Kur'an-ı Kerim'de açıkça beyan bulunduğu üzere Müslümanlar arasındaki tezkiye bahsi sanki yokmuş gibi ad ve itibar edilmiştir.

Bunların hepsinden başka diğer taraftan büyük İslam alimleri tarafından Arab'ın büyüklerinden Emir Ömer el-Cezairi, Emir Arif eş-Şehabi, Şerif Bey, El-Müeyyed, Şükrü Bey, El-Aseli, Abdülvehhab ve Tevfik Bey, El-Besat, Abdülhamid Zeravi, Abdülgani el-Arisi gibi kimselerin asılma ve idamları icra ediliyor, en ziyade katı kalbe sahip olanlarca bile icra ve tatbiki güç görünen bu fiilleri icrada bir nevi mazeret bulunsa bile kötülükten, gūnahtan ari ve beri olan bütün ailelerin fertlerinin kadın ve erkeğinden en küçük çocuklarına varıncaya kadar yurtlarından, memleketlerinden çıkarılması ve sürgünü ile başlarına gelen felaket üzerine daha büyük bir musibet ilavesine ne mana verilir?

Aile reislerinin her ne sebeple olursa olsun idamları cezası o haneleri cezalandırmaya kafi iken ikinci bir ceza şekline mana bulunmadığı aşikardır. (Ve la

teziru vaziratün vizra uhra / Hiçbir günahkar başka bir günahkarın günah yükünü yüklenmez. En'am Suresi 164. ayet) ayet-i celilesi kati bir delildir. Bu ikinci cinayeti de bu ikinci sebebe atfederek makul görsek dahi reislerini kaybeden asilerin mal ve mülklerinin müsaderesine ne demek icap eder. Bu fiil ve hareketlere ses çıkarmasak bile meşhur mücahit Emir Abdülkadir el-Cezari'yinin kerimesinin tahkir ve tezliline ne mana ve sebep bulunabilir?

İttihatçıların hareket ve fiillerinden bazılarını zikre tadat ettik. Bunları insanlık alemine ve bütün ehli imana arz ediyoruz. Bu hususta icap eden hükmü versinler. Bunların İslamiyet hakkındaki itikatlarının ne derecede bulunduğunu anlamak için aşağıdaki vakıyı arz ediyoruz: Mekke halkının istiklal talebi ile ayaklandığı sırada askerlerin Kale-i Ceyad'dan Müslümanların kıblesi ve Müminlerin Kabesi olan Beytullah'a attıkları toplardan çıkan iki mermiden birisini (Hacer-ül Esved) üstüne bir buçuk arşın, diğerini de bundan üç buçuk arşın mesafeye isabet ettirmişlerdir. Aynı sebeple Sürte-i Şerif de ateş aldığından bütün halk Kabe-i Muazzama kapısını açarak ve üstüne çıkararak yangını söndürmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Halbuki onların askerleri bunlarla iktifa etmeyip bitişik Makam-ı İbrahim ve Mescid-i Şerif'i hedef ittihaz etmekten çekinmemişler ve her gün üç dört kişinin katline sebep olmuşlardır ki, bütün halk günlerce mescide yanaşmaktan mahrum olmuşlardır. Mescid ve Kabe'ye hürmet ve tazim yerine istihfafla mukabele eden bu gibi adamların neye müstahak olduklarını bütün doğu ve batı Müslümanlarının reyine bırakıyoruz. Fakat İslam dini ve milletimizin mukadderatını İttihatçıların elinde oyuncak olarak bırakamayız. Cenab-ı Hak milletimize teyakkuz ve intibah ihsan buyurdu ve netice olarak milletimiz kendi çalışmasıyla istiklalini temin eylemiş ve musallat olan İttihat memurlarıyla kuvvetlerinden memleketi temizledikten sonra, hiçbir dış kuvvetin tesirine istinat etmeyerek tam ve mutlak bir istiklal ile müstakil olmuşlardır.

İttihat ve Terakki mütegalibelerinin zulmü ile dert ve ıstırap içinde kalan memleketlerden ayrılarak İslam dinin nusreti ve İlay-ı Kelimetullah hedefi dahilinde

ileri doğru harekete başladık. İslam şeriatına mulayim ve muvafık her türlü fen ve ilimler iktibas olunacak ve medeniyet yolunda azm ü cezm ile yürünecektir. Rica ve ümit ederiz ki, bütün İslam aleml kardeşlerimiz vacibi ifa için vaki olan şu hareketimizi kardeşlik takviyesiyle takviye bulunarak bize iştirak ederler ve gerekli gördüğümüz şu vazifenin eda ve ifasına yardımda bulunurlar⁴²⁰.

İkinci İsyen Beyannamesi

Birinci beyannamede izah edilen sebeplere istinaden kıyam eden biz Hicazlıların gayret ve fikirlerinde, bazılarınca tereddüt hasıl olabilme ihtimalini def için seçkin kimseler ve bilhassa Müslümanlara karşı bu ikinci beyannameyi de neşr ve ilana lüzum gördük. Daha açık ve pek yeni delil ve maddeler göstererek maksadımızı tamamıyla açıklıyoruz. Şöyle ki :

Gerek Müslümanların bütün mütefekkirleri, gerek Osmanlı tebaasının görüş sahibi olanları ve gerekse bütün dünyanın izan ve anlayış sahipleri Osmanlı Devleti'nin umumi harbe girmiş olmasına aşağıdaki sebeplerden dolayı razı değillerdir :

Birinci sebep dahilidir; o da Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin Trablusgarp ve Balkan Harplerinden pek yakın zamanda çıktığı için askeri ve mali kuvvetlerine büyük bir ziyan arız olmuş ve istinadının merkezi olan millet, hayliden hayliye zaafa uğramıştır. Esasen Osmanlı milleti askerlerinin memleketine avdet ve çoluk çocuklarının iaşesi için çalışmaya başlar başlamaz birbiri arkasından tekrar silah altına çağırılması, bu millet için daimi bir felaket olmuştur. Umumi harp ise diğer harplere kıyas kabul etmeyecek derecede korkunç ve tahripkar olduğundan, zayıf bir millet üzerine masraf yükleyerek böyle mühlik bir harbe Osmanlı milletini sevk etmek akıl işi değildi.

İkinci sebep haricidir. O da İttihat Hükümetinin harbeden taraflardan seçtiği cihete aittir. Osmanlı Devleti bir İslam devletidir. Dünya haritasında işgal ettiği mevki

⁴²⁰ Metin Hülügü, Pan-İslamizm Osmanlı'nın Son Umudu, İzmir, 2006, s.109-113

mühim ve geniş ve sahilleri pek çoktur. Bunun için öteden beri al-i Osman-ı Selatin-i İzam'ın meslekleri veçhile tebaanın büyük bir kısmı Müslüman ve denizlere hakim olan devletlere meyletmesi, siyasete daha uygun idi. İttihat Hükümeti memleketi dar, hayal ve tamahı çok olan tarafla harbe girince Müslümanların ileri görüşlülere, beklenen kötü neticeleri görerek İttihatçılık hareketinden yüz çevirdiler.

Hatta harp hakkındaki fikrim telgrafla sorulduğu zaman, tarafımdan izah olunarak icabı yerine getirilmiştir ki, cevaben çektiğim o telgraf, devlete karşı iyi niyet ve sadaketime ve İslam'ın şeref ve haysiyetini korumak hususundaki maksadına açık bir delildir. İşte bizim vaktiyle dediğimiz üzere, korktuklarımız ortaya çıkmaya başlamıştır. Bugün Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki sınırları aşağı yukarı İstanbul surlarıdır.

Rus ordularının öncüleri Sivas ve Musul vilayetlerinde Osmanlı halkını çiğnemeye başlamıştır. İngilizler de Basra vilayeti ile Bağdat vilayetinin bir kısmını işgal ettikleri gibi, El-Ariş Çölü'nde binlerce Osmanlı esirini sürüp götürüyorlar. Şüphe yok ki; bu durumu tetkik ve devam etmekte olan harbin neticelerini düşünenler, şu iki neticeyi görürler : Birincisi ; dünya haritasından silinip gitmek, diğeri bu yok olup gitmekten kurtulmanın çarelerini bulmak. Bu konudaki araştırma, münakaşa ve düşünceleri ve icap eden cevabı vermek hususunu bütün İslam alemine bırakırız.

Tehlikeler vatani kuşatmadan evvel vaki olan ayaklanmamız meşru ve gerekliydi. Mütegalibeler elinde oyuncak olan Osmanlı Devleti'ne bağlı kaldığımız takdirde devlete faydalı olacağımız muhakkak olsa, yerimizden kımıldamaz ve her türlü meşakkate tahakküm ederek sabrederdik. Fakat kat'iyyen faydalı olması muhtemel değildir. Çünkü biz yürümek istedikleri yoldan gitsek, diğer milletlerin uğradığı izmihlale bizim de düşeceğimiz kesindir. Esasen bu devletin mahvına ve Anadolu ahalisinin perişanlığına münhasıran sebep olan İttihat ve Terakki mütegalibesidir. Onlar da Enver, Cemal, Talat ve hempalarıdır.

Osmanlı Devleti'nin esas siyaset yolu Büyük Osmanlı Ricali'nin tesis ettikleri siyaset yoludur ki, İngiltere ve Fransa hükümetleri ile daimi bir dostluktan ibarettir. Tarihen sabit olduğu üzere, devletimize büyük faydalar temin eden bu siyasetten ayrılmaya yegane sebep, İttihat ve Terakki ileri gelenleridir.

Evet, biz bu İttihat ve Terakki ileri gelenlerine karşı kıyam ettik, buğz ve düşmanlık izharında bulunduk. Bu düşmanlığımız yalnız Enver, Cemal, Talat ve

hempalarına karřıdır. Bizim bu dűřmanlıđımıza her Műslűman iřtirak eder, hatta Hanedan-ı Saltanat dahi kalben bizimle beraberdir. Bu babta delil, řehit Veliht-ı Saltanat Yusuf İzzetin Efendi hakkındaki zalimane tecavűzdűr.

Devlet bu műtegalibenin yanlıř maksatlarına ve kűtű niyetlerine kurban oluyor. Biz bunlardan Allah'a sıđınırız. İttihatçuların bizim için intibah ve gayret gerektiren diđer bir hareketini daha Műslűmanların nazarına arz ediyoruz : řam'da mutlak bir surette hakim olan Cemal Pařa, orada bir kulűp teřkil ederek bu kulűpte kendisi ve maiyetindeki askerlere verilen ziyafette Műslűman kadınlar sakilik etmiř ve nutuklar irat ve teati olunmuřtur. Bir kere dűřűnelim ki , Kur'an-ı Kerim'de: Sure-i Nur'da kadınlara dair mevcut olan kesin ilahi naslara Cemal Pařa'nın bu hareketi, pek açık bir surette delalet etmez mi ki bu műtegalibenin İslam řeriati ve Arap adetlerine kat'iyen hűrmeti yoktur.

İřte yukarıda da bu műtegalibenin ahvalini teřrih ile Osmanlı beldeleri ve İslam memleketlerinde mevcut Műslűmanların heyet-i umumiyesine vaaz ve nasihat eder ve bu bađı zűmrenin maksatları için o ilahi emir ve yasakları tebdil ve tahkir etmelerine yardım etmemeyi rica ederiz. Allah'a asi olana itaat olunamaz. Bunların hareketlerini her kim eliyle, diliyle ve kalbiyle deđiřtirmeye muktedir ise yapmalıdır. Bunların hareketlerini tasvip edenler varsa onların delillerini dinlemeye hazırız⁴²¹.

⁴²¹ Metin Hűlagű, *a,g,e*, s.113-115

EK- 3

RİYAD KONGRESİ

Bu kongreye kabile reislerinden üç bin kişi iştirak ediyor.

Recep ayının son günlerine doğru Malik bin Suud Hazretlerinin Riyad'a teşriflerinde Necid mülkiyetini bera-yı ilan etraf ve mülhakattan tedenni-i tevanüt eden mendupların haber içtimaları olca neşredilmiştir. Ramazan'ın takribi ibadetle iştilal lüzumunu hissettiğinden Heyet-i Müçtemia bayram ertesi tekrar içtima etmek üzere tekrar dağılmıştır. Bilahare Malik Hazretlerinin rüesayı aşaire gönderdikleri haber akabinde başlarında Necid Emiri Faysal el-Deviş, Sultan bin Becad, Kahtan, Şamar, Anize, Devasir, Sebi, Schul, Beni Hacer, Beni Halit, Avazim nam aşair ve kabail rüesası bulunduğu halde içtima eden zevatın adedi üç bine baliğ olmuştur. Heyet-i Müçtemia'nın akd ettiği içtimai mahsusadan Malik Hazretleri hitabatını ilka buyurmuşlardır.

“Kardeşler! Pekala bilirsiniz ki, akaidemiz selefi salihin aynı akidesidir. İşte bizim kim ile olursa olsun dostluğumuz düşmanlığımız bu mebde-i esasatına mübtenidir. Ahkam-ı Şeriattan bir karış bile çıkmadığımız sizce malumdur. Ancak dinimiz aslına mualif olmayan, veyahut hakkında bir nası mahrem varid bulunmayan bazı ahvali mulahata etmek bulunduğumuz makam icabatındandır. İhtimal ki, dünyevi bir maslahat uğrunda emr-i dinde tehavün gösterdiğimiz şüpheleri sizce varid-i hatır olur. Hayrullah biz umum Müslümanlara akibeti hayırlı olup, İndallah müstelzem-i tevvab olan yollardan başka yola gitmeyiz.”Malik Hazretlerinin hitabeleri burada nihayet bulur.

Heyet-i Müçtemia hep bir ağızdan şu cevapta bulunurlar. “Ya İmam Abdülaziz bilirsin ki, biz sabıkan şerir kimselerdik. Birbirimizi katl ve nehb ederdik. Bir Müslümana karşı biz de hürmet mefkut idi. Senin kendi malından aldığımız halde, düşmanlarına dostluk gösterir ve müsliminin sahib-i kuvvet ve nüfuz olmasını hiç arzu etmezdik. Sonraları inayet-i İlahiye erişti. Din-i Mübin-i İslam'la ihtida ettik. O Emr-i İlahi'yi tanıdık. Allah'ın, Peygamberin ve bu dava ile kaim bulunmaklığın şartıyla senin itaatında bezl-i nefis eylemeyi deruhde eyledik. Bazı ahval dolayısıyla fikrimizin değişmiş bulunması bahsine gelince, evvela o Emr-i İlahi'yi terk ederek bir takım umuru dünyeviye kapılmaklığın korkusu, çünkü bu gibi ahvalin neticesi mahvolmakla intac

eder ki, ‘sen mahvolursun, biz de mahvoluruz’ demektir. Efdal-i muhaddemin ve müteahirin Hazreti Muhammed Efendimiz ancak Kelime-i Tevhid’in ikamesiyle nusret ve teyid bulmuştur. Buna mukabil, kendisine nehr-i Kevser bahşedildiği gibi düşmanları helak-ı ebediyeye mahkum olmuştur. Burada içtima eden kabail-i Arab’ın birbirlerine mukatalaları oğlu pederini, peder oğlunu katl etmesi hep Kelime-i Tevhid’in ikamesi için değil midir? Gerek bize, gerek sana Rıza-i Bari noktayı nazarından o Emr-i İlahiye’nin ikame olunmasında başkasından bir şey istemeyiz ve bu hususta bizim için hiçbir şey mazurat teşkil edemez. Bizi yoktan var edenin rızasını tahsil edersen saadete eder ve hilaf halde üzerimize merhameti olmayanları musallat eder. Böyle olunca Niam-ı İlahi şükr ile mukabele etmeliyiz ki, Rıza-i İlahi ile cümleten payidar olalım.

Malik Hazretleri cevaben : “Evet bu dedikleriniz ayn-ı hakikattir. Zaten bu doğruluğunuz sizi bana sevdireyor ve sizi hasem sırasına koymaklığıma oluyor. Allah için değil de, ayara mübni bana muhabbet iddasında bulunan kimseyi kazıp add ederim. Eğer ben o Emr-i İlahi’yi ikame etmezsem yalancı ve gaddarım. Nezdimde sabitdir ki, Allah benden razı olursa, halk da razı olacaktır. Hilafında aksi halin zuhuru bedihidir. Emin ve mutmain olunuz ki, o Emr-i İlahiye’yi yerine getiriyorum. Benim halimi, emr-i dinde seyr ve hareketimi bilirsiniz. Büyükleriniz elinde büyüdüm, küçüklerinizi terbiye ettim. Ben size tabiatımdan değiştim demiyorum. Ben ne isem yine oyum. Maahaza masum ancak Hazreti Muhammed’tir. Elimden geldiği kadar içtihat eder ve size üç şeyde İman-ı İlahiye ile teminat veririm.

- 1- Hudud-u Şerriye’yi ikameden geri kalmamak ve bu hususta kimseden çekinmemek.
- 2- Gerek dini gerek dünyevi hiçbir vecihle size gadr etmemek.
- 3- Büyüğünüze ve küçüğünüze nush ile muamelede bulunmak. Büyüğünüz pederim makamında, orta yaşlılarınız kardeşim makamında, küçükleriniz de evladım mesabesinde.

Eğer maneviyatında sadık olduğum İndallah malum ise dilerim ki, dinine nusret versin ve cümleyi bu hususta muvaffak bulunsun. Yok eğer bu söylediğim sözler hakikat olmayıp, nifak olduğu İndallah malum ise sizi şerrimden esirgesin.

Celalat-ül Malik bu sözleri sarf ederken herkes ağlaşmaya başlamış ve hepsi birden kıyam ederek ‘merasim-i takbili ifa-ı itaatta bulunacağımıza yeniden ahd edelim’ ve musafaat etmelerine mukabil Malik Hazretleri tarafından cümlesine mahsar-ı takdir

ve istihsan buyurularak merasim-i muhalife nihayet verilmiş. İçtimai vaki Necd memleketi ve mülhakatında büyük bir hüsn-ü tesir-i intibaatı göstermiştir. Gelecek makalelerde bunun esbabı ve netaic-i hakikiyesinden malumat vereceğiz⁴²².

⁴²² BCA, Fon Kodu: 30 10 0, Kutu No: 260, Dosya No: 748, Belge No: 8